

KATAKLIZMA FELÉ
Rendészet és mindennapok történései
a két háború között
Rendészeti Tanulmányok 4.

Budapest
2023

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM RENDÉSZETTUDOMÁNYI KARÁN 2022. NOVEMBER 24-ÉN MEGRENDEZETT „KATAKLIZMA FELÉ: RENDÉSZET ÉS A MINDENNAPOK TÖRTÉNETEI A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT” CÍMŰ KONFERENCIÁKON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ALAPJÁN.

Szerkesztette:

Alatrach Mohamed Fuad

Jámbor Orsolya Ilona

Tarján G. Gábor

Kiadja a Rendőrség Tudományos Tanácsa

Felelős kiadó: Dr. Németh József r. ezredes, RTT elnöke

Felelős szerkesztő: Dr. Tarján G. Gábor

HU ISBN 978-615-81484-7-4

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
RENDÉSZETTUDOMÁNYI KAR
RENDÉSZETELMÉLETI ÉS -TÖRTÉNETI TANSZÉK

MEGHÍVÓ

KATAKLIZMA FELÉ

Rendészet és a mindennapok történései a két háború között
(1921-1939)

4. Rendészettörténeti Konferencia

A konferencia ideje: 2022. november 23. 08.00-16.00

A konferencia helyszíne: 1083 Budapest, Üllői út 82.,
Nemzeti Közsolgálati Egyetem Oktatási Központ, Dékáni tanácsterem, 5. emelet

Fővédnök: Dr. Janza Frigyes ny. r. vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár, Bel-
ügyminisztérium Oktatási Főszemléző Belügyminisztérium

A konferencia részvételi díjhoz nem kötött, azon bárki szabadon részt vehet.

A KONFERENCIA PROGRAMJA

8.00 – 8.30 REGISZTRÁCIÓ

8.30-8.50

Dr. Janza Frigyes ny. r. vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár, Belügyminisztérium Oktatási Főszemléző Belügyminisztérium

Öröm és bánat, avagy boldog/ boldogtalan békeévek (1921-1939)

8.50-9.10

Dr. Sallai János r. ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és –történeti Tanszék

A rendészettudomány klasszikusa: rendészettörténet

9.10-9.30

Androvicz Gábor történész-muzeológus, Rendőrmúzeum

A Magyar Királyi Állami Rendőrség szervezeti reformjai az 1920-as években

9.30-9.50

Dr. Kovács Tamás egyetemi docens, Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti- és Rendészettörténeti Tanszék

Változó funkciók, formálódó szervezet. A rendőrség strukturális változásai (1931-1939)

9.50-10.00 SZÜNET

10.00-10.20

Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok és egyetemi tanár, Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar

A határőrizet megszervezése az új határokon

10.20-10.40

Nándori Nikoletta Petra r. százados, doktorandusz, Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar Doktori Iskola

Fegyelem és mérlegelés. Rendőri erények a két világháború között

10.40-11.00

Dr. Tarján G. Gábor ny. egyetemi docens, Nemzeti Közszerolgalati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti- és Rendészettörténeti Tanszék

Mi történik a határ mentén? Az első bécsi döntéssel összefüggő csendőrségi, rendőrségi (rendészeti) tapasztalatok

11.00-11.20

Dr. Végső István helytörténész és holokausztkutató, Clio Intézet

A kiskunhalasi rendőrség és csendőrség a két világháború között

11.20-12.00 EBÉDSZÜNET

12.00-12.20

Dr. Deák József r. alezredes, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti- és Rendészettörténeti Tanszék
„Mi nem írtuk alá...” Szovjet-Oroszország és a békeszerződés

12.20-12.40

Dr. Szatmári Péter általános és közkapcsolati rektorhelyettes, egyetemi docens, Milton Friedman Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszék
Ausztria: egy régi-új állam Európa közepén és az osztrák identitás

12.40-13.00

Dr. Prantner Zoltán egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Tanszék
íjf. Horthy Miklós egyiptomi útjai az 1930-as években

13.00-13.20

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar főmunkatárs, Egyiptomi Tudományos Akadémia Elnöki hivatal Nemzetközi Osztály, Eötvös Lóránd tudományegyetem, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék
A trianoni békeszerződés egyiptomi vonatkozásai és hatásai a kétoldali kapcsolatokra

13.20-13.40 SZÜNET

13.40-14.00

Dr. Vizi László Tamás tudományos főigazgató-helyettes, Magyarságkutató Intézet, főiskolai tanár, általános rektorhelyettes Kodolányi János Egyetem

Visszatekintés: Apponyi Albert értékelése a békeszerződés aláírásának tizedik évfordulóján
14.00-14.20

Jámbor Orsolya Ilon c. r. százados, elemző, Nemzeti Információs Központ

Nemzetiségi kérdés és kisebbségvédelem (Különös tekintettel a közigazgatási problémákra)

14.20-14.40

Dr. Bartha Ákos tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

Egy kevésbé ismert (elő)történet: a magyar szociográfia az 1920-as években

15.00-15.20

Dr. Jakab Attila történész, Holokauszt Emlékközpont ELTE Kelet-, Közép-Európa Története és Történeti Ruszisztikai Tanszék megbízott előadója

A trianoni területszerzés kihatása Románia zsidópolitikájára

15.20-15.40

Alatrach Mohamed Fuad r. hadnagy Budapesti Rendőr-főkapitányság

„Gül baba utódai: modern muszlimok a két világháború között Magyarországon”

15.40-16.00 ZÁRSZÓ

TARTALOMJEGYZÉK

1. ANDROVICZ GÁBOR – A Magyar Királyi Állami Rendőrség szervezeti reformjai az 1920-as években – 8. oldal
2. KOVÁCS TAMÁS – Változó funkciók, formálódó szervezet. A rendőrség strukturális változásai – 23. oldal
3. FÓRIZS SÁNDOR – A határőrizet megszervezése az új határokon – 38. oldal
4. TARJÁN GÁBOR – Mi történik a határ mentén? Az leső bécsi döntéssel összefüggő csendőrségi, rendőrségi (rendészeti) tapasztalatok – 58. oldal
5. SALLAI JÁNOS – A rendészettudomány klasszikusa: rendészettörténet – 72. oldal
6. VÉGSŐISTVÁN – A kiskunhalasi rendőrség és csendőrség a két világháború között – 95. oldal
7. SZATMÁRI PÉTER – Ausztria egy régi-új állam Európa közepén és az osztrák identitás – 118. oldal
8. PRANTNER ZOLTÁN – ifj. Horthy Miklós egyiptomi útjai az 1930-as években – 136. oldal
9. ABDALLAH ABDEL ATU AL-NAGGAR – A trianoni békeszerződés egyiptomi vonatkozásai és hatásai a kétoldalú kapcsolatokra – 151. oldal
10. BARTHA ÁKOS – Egy kevésbé ismert (elő)történet: a magyar szociográfia az 1920-as években – 169. oldal
11. JAKAB ATTILA – A trianoni területszerzés kihatása Románia zsidópolitikájára – 191. oldal
12. ALATRACH MOHAMED FUAD – Gül Baba utódai: modern muszlimok a két világháború között Magyarországon – 205. oldal

A MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI RENDŐRSÉG SZERVEZETI REFORMJAI AZ 1920-AS ÉVEKBEN

Az első világháború és a forradalmak időszaka után Magyarország rendőrségeinek minél hamarabb talpra kellett állniuk, hogy el tudják látni közrendvédelmi feladataikat. A kormány elérkezettnak látta az időt egységes állami kezelésbe vételükre, és minden gazdasági nehézség ellenére fegyelmezett, céltudatos építőmunka vette kezdetét, amelyben vezető szerepet játszott a dualizmus időszakában európai színvonalra emelkedett, zsinórmértéknek számító budapesti rendőrség. Az összehangolt szervezet, szolgálat és szakképzési rendszer kiépítése a rendőri állomány stabilizálása érdekében a szociális problémákra is megoldásokat kereső személyzeti politikával társult.

A szervezeti reformok közvetlenül a Tanácsköztársaság megszűnését követően elkezdődtek, amikor az újjáalakult kormány 1919. október 1-én törvényt pótló kormányrendelet alakjában hirdette ki a magyarországi rendőrségek államosítását, amely később az 1920. évi I. törvénycikkkel nyert törvényhozási jóváhagyást.¹ A belügyminiszter, Benicky Ödön egy riportban a politikai-társadalmi közhangulattal magyarázta a rendeleti úton történő kormányintézkedést: *„Valamirevaló belügyminiszternek ma talán egyetlen kötelessége, hogy a végleg leromlott közbiztonsági szolgálat ellátására az előző kormányok annyi kísérletezése után végre-valahára országosan szervezett, egységes irányelvek szerint működő állami rendőrséget teremtsen elő. A polgári rendet és biztonságot állandóan veszedelembe sodró kommunista és más rokonelemek sajnos nem engedik meg, hogy bevárjuk, míg e téren alkotmányos úton-módon cselekedhetünk. A minisztertanács ezért a rendőrség szervezése ügyében az ismert Wekerle-féle törvényjavaslatot fogadta el szükségrendeletül, a változott viszonyoknak megfelelő módosításokkal.”*² A magyar rendőrség további fejlődését alapjaiban meghatározó rendelet értelmében a törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városokban a rendőrhatalom jogokat a továbbiakban a m. kir. állami rendőrség gyakorolta, a rendőri szolgálatot pedig annak állami közegei látták el. Ezt a rendelkezést a belügyminiszter egyes községekre és községi csoportokra is kiterjeszthette. A kialakuló szervezetbe a már korábban is állami kezelésben működő budapesti államrendőrség és a Magyar Királyi Határrendőrség is beolvadt, így az új elnevezésű Magyar Királyi Állami Rendőrség egységes létszámot alkotott.

Az egységes állami rendőrség területi megszervezése mintegy kétéves időszakot ölelt fel, mivel az ország jelentős része ellenséges megszállás alatt állt, a

¹ 5047/1919. M. E. rendelet. A rendőrség államosítása; 1920. évi I. törvénycikk. Az alkotmányosság helyreállítására irányuló rendelkezések. Utóbbinak 10. §-a szerint: *„A nemzetgyűlés az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta az alkotmányos jogrend és a jogbiztonság helyreállítása végett alakult kormányok és tagjaik rendeleteinek érvényességét elismeri...”*

² Beniczky Ödön belügyminiszter újjászervezi a rendőrséget (1919). In: *Új Nemzedék*, I. évf. 6. sz. 2.

meg nem szállt részeken pedig ellenőrző antantbizottságok működtek. Az ország belső területe 1919. november közepén, a Tiszántúl 1920 márciusában, végül Pécs és Baja környéke csak 1921 augusztusában szabadultak fel az idegen megszállás alól. A szegedi kerületi főkapitányság megszervezésére például közvetlenül az államosító rendelet kihirdetését követően, 1919 októberében dr. Szalay József korábbi szegedi rendőrkapitány kapott megbízást, azonban a szegedi városi rendőrkapitányság csak november 15-től kezdett állami rendőrségként, egyúttal kerületi főkapitányi székhelyként működni. Mindamelt Szeged 1920 márciusáig francia, a kerület többi része francia, román és szerb megszállás alatt volt.³ Eközben folyamatosan épültek ki a törvényben meghatározott nagyobb szervezeti egységek, a kerületi főkapitányságok, amelyek száma kezdetben még nem volt pontosan meghatározva. Magyarország területén végül összesen hét rendőri kerület jött létre, amelyek rendőrhatalósági területei eleinte egybeestek a csendőrkerületi parancsnokságokéval (megőrizve természetesen a hatásköri elkülönülést, tehát a rendőrségek csak a városokban és egyes bevont községekben láttak el szolgálatot). A kerületi beosztásnál figyelembe vették az általános igazgatási és honvédelmi érdekeken kívül az egyes országrészekben előforduló népi, nemzetiségi sajátosságokat is.⁴ Először a budapestvidéki, székesfehérvári, szegedi, kaposvári, szombathelyi és miskolci kerületek álltak fel. 1920 tavaszán a debreceni, 1921 augusztusában pedig az utolsóként felszabadult pécsi kerület is megalakult, amelynek székhelye ekkor Kaposvárról Pécsre költözött.⁵ A nehéz gazdasági helyzetben ennyi különálló szervezeti egység fenntartása nem bizonyult hosszú életűnek: Dr. Rakovszky Iván⁶ belügyminiszter 1925-ben kénytelen volt a miskolci és pécsi kerületi rendőrfőkapitányságokat megszüntetni, illetve a többi fennmaradtba beolvasztani,⁷ a későbbi évek takarékosági és racionalizálási intézkedések végül oda vezettek, hogy 1932-ben a budapesti mellett egy egységes vidéki főkapitányságot alakítottak ki, az országos szervezet neve pedig Magyar Királyi Rendőrségre változott.⁸

³ Fülöp Zoltán (2008): Csongrád megye rendőri szerveinek története. Szeged, Bába Kiadó 29.

⁴ Keserű István (1994): A rendvédelmi szervek újjászervezése és tevékenysége az első világháború és a forradalmak után (1919-1924). In: *Rendvédelem-történeti Füzetek*, IV. évf. 5. sz. 86.

⁵ Baksa (1923) 237-238.

⁶ gróf nagyrákói és kelemenfalvi dr. Rakovszky Iván (1885-1960): 1920 és 1935 között Egységes párti országgyűlési, illetve nemzetgyűlési képviselő, 1922. június 16. és 1926. október 15. között a Bethlen-kormány belügyminisztere, majd 1928-tól 1935-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, 1941-től a Közigazgatási Bíróság elnöke és felsőházi tag, 1944. augusztus 29. és 1944. október 16. között a Lakatos-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

⁷ 125.235/1925. VI. a. B. M. rendelet. Rendőrkerületek területi tagozódása

⁸ 6.500/1931. M. E. rendelet a rendőrség szervezeti változásairól

A MAGY. KIR. ÁLLAMI RENDŐRSÉG SZERVEZETI
TAGOZÓDÁSA.

M. kir. belügyminiszter
helyettese az Országos Főkapitány.

Budapesti m. kir. állami rendőrség. <i>Ker. kapitányságok :</i> I—X. kerületi Dunai kerületi Újpesti kerületi Kispesti kerületi Erzsébetfalvai kerületi <i>Kirendeltség :</i> Csepel I. Budapestvidéki ker. rendőrfőkapitányság. <i>Kapitányságok :</i> Balassagyarmat Budafok Cegléd Cinkota Észtergom Jászberény Karcag Kisujszállás Mezőtúr Nagykőrös Salgótarján Szentendre Szolnok Turkeve Vác <i>Kirendeltség :</i> Rákócscsaba	<i>Határszéli kirendeltség :</i> Szob II. Debreceni ker. rendőrfőkapitányság. <i>Kapitányságok :</i> Debrecen Hajduböszörmény Hajdunánás Hajdusoboszló Nyíregyháza <i>Határszéli kirendeltségek :</i> Biharkeresztes Csenger Kőtegyán Nyírábrány Záhony III. Miskolci ker. rendőrfőkapitányság. <i>Kapitányságok :</i> Miskolc Eger Gyöngyös Sátoraljaújhely <i>Kirendeltségek :</i> Diósgyőr Hatvan Sárospatak
---	---

Rendőrségi Almanach.

17

A következő fontos szervezeti újítás az országos rendőrfőkapitányi állás létrehozása volt. Az 1921. évi XXXIV. törvénycikk alapján 1921. augusztus 7-étől az akkori budapesti főkapitányt, korábbi igazságügyminiszteri tanácsost, dr. Nádosy Imrét nevezték ki az új tisztségre, aki a fővárosban már bizonyította kiváló szervezőképességét. Az állás egyúttal belügyminiszter-helyettesi státust is jelentett, így a közbiztonsági szervek egyik legmagasabb előjárója lett. Működése során igyekezett minél több anyagi forrást megszerezni a konszolidációs évek alatti fejlesztésekre, helyreállította a testületen belüli fegyelmet, és személyesen ellenőrizte a szakoktatás kialakítását. Bár a rendőrség-történeti források csak szűkszavúan nyilatkoznak 1926. évi távozásának okáról, tudható, hogy az 1925-ben kirobbant frankhamisítási botrány egyik szereplőjeként fegyházbüntetésre ítélték, ahonnan aztán 1928-ban kormányzói kegyelemmel szabadult. Távozása után megszüntették az országos főkapitányi állást, amely csak 1946-ban jelent meg újra.

A további szervezeti reformlehetőségeket alapjaiban határozta meg a trianoni békeszerződés magyar fegyveres testületeket érintő rendelkezése. Az 1922. évi VII. törvénycikk egységesen határozta meg a rendőrség és a csendőrség fegyverviselésre jogosított tagjainak legmagasabb létszámát, az állományaik kiegészítésének módját és felfegyverzését. A Magyar Királyi Állami Rendőrség egyenruha- és fegyverviselésre jogosult tagjainak létszámát 12 ezer főben maximalizálta, amelyből legfeljebb 1500 fő lehetett tiszt, azaz fogalmazói és felügyelő karbeli tisztviselő. A meghatározott összlétszámba nem számítottak bele a detektívek, az orvosok és az irodai (számvevőségi és kezelési) alkalmazottak. A feltölthető létszámon kívül a kormányhatározat rendelkezett arról is, hogy a szolgálati kötelezettség az egyenruhás tisztviselők esetében 20, míg a legénységi állomány tagjainál 6 évre terjedjen. A katonaságnál eltöltött előzetes szolgálatból legfeljebb 10, illetve 3 évet számíthattak be.⁹

A rendőrség hatékony működése érdekében 1922-ig több mint két tucat rendelet született meg, amelyből leszűrhető, hogy az államosítás szó szerint „menet közben” valósult meg.¹⁰ Ebben az egységes szervezetben a budapesti főkapitányság számos vonatkozásban megőrizte megkülönböztetett státusát, és mintául szolgált az országos szervezet kialakításában. Klebelsberg Kuno belügyminiszter 1922. április 11-én adta ki – az 1919-es törvényerejű államosító rendelet végrehajtásaként – a Magyar Királyi Állami Rendőrség új szervezeti és szolgálati szabályzatot, amely rögzítette az állománycsoportok tagozódását és az alá-fölérendeltségi viszonyokat. A szervezet irányítása és egysége a belügyminiszter személyében koncentrálódott, mint legfelsőbb felügyelő és ellenőrző hatóság. A teljes személyi állományt két nagy kategóriára osztották:

⁹ 1922. évi VII. törvénycikk a m. kir. állami rendőrség és a m. kir. csendőrség létszámának kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról

¹⁰ Vö. Török Lajos – Némethy Tihamér (szerk.) (1926): *Rendőri vonatkozású törvények, rendeletek és eljárási szabályok gyűjteménye*. Budapest, Editor Könyvkiadóvállalat

- Egyenruha- és fegyverviselésre jogosított személyzet:
 - fogalmazói kar tisztviselői
 - felügyelői kar tisztviselői
 - őrségi személyzet.
- Polgári ruhás és fegyverviselésre nem jogosított személyzet:
 - a rendőrség működését kiegészítő detektívszemélyzet (a detektívek itt már a tisztviselői kategóriában szereplő alkalmazottak, akik a kezelő tisztviselőkkel egy csoportba tartoznak, de külön létszámot alkotnak)
 - a rendőrség működését támogató főiskolai képzettségű szakszemélyzet (orvosok, stb.) és a középiskolai képzettségű számvevőszaki szakszemélyzet, mindkét csoport tisztviselői minőségben
 - az irodában működő kezelési szakbeli alkalmazottak,
 - a kézbesítők és szolgák, egyéb, tisztviselői minőséggel nem bíró polgári ruhás alkalmazottak, illetve a szükséghez képest alkalmazott napidíjasok.¹¹

A tényleges rendészeti munkát végző egyenruházott állománycsoportokba és a detektívtestülethez az alábbi követelményrendszert támasztották a felvételre jelentkezők:

- Fogalmazói és felügyelői tisztviselői karban: 21-30 év közötti életkor, nőtlen állapot, erős testalkat és egészséges szervezet, rendezett anyagi viszonyok (vagy legalábbis adósságoktól való mentesség). A fogalmazói karba pályázóknál a jogi és államtudományi államvizsga sikeres letételét, vagy a jogtudori vagy államtudori oklevél megszerzését, míg a felügyelői karba pályázók esetében középiskolai érettségi vizsga, vagy az azzal egyenértékű szakiskola vagy katonai iskola képesítő vizsgájának letételét várták el.
- Az őrszemélyzetnél: 21-40 év közötti életkor, feddhetetlen előélet (erkölcsi hatósági bizonyítványhoz kötött), tökéletes egészség és erős testalkat, 165 cm feletti testmagasság, magyarul írni és olvasni tudás (képesítés írásbeli jelentések szerkesztésére), katonai kiképzés vagy korábbi csendőri szolgálati múlt igazolása.
- A detektíveknél: 24-40 év közötti életkor, feddhetetlen előélet, ép, egészséges (rendőrorvosi vélemény szerint detektívszolgálatra alkalmas) állapot, valamint *„négy gymnasialis vagy reáltanodai vagy polgári iskolai négy osztálynak szabályszerű bevégezése”*.¹²

A rendőrség országos államosításának mintegy három esztendő felölelő gyakorlati végrehajtásának záróakkordjaként a kiadott rendelet időtállóan bizonyult. Az 1922-ben megállapított szervezeti tagozódást a későbbi szolgálati szabályzati tankönyvek egészen 1944-ig változatlan formában közölték.

A m. kir. honvédség a trianoni békediktátum értelmében végleg áttért a toborzó kiegészítésre. Mivel a rendőrség és a csendőrség is így juthatott csak emberanyaghoz, a versenyhelyzet kiküszöbölésére a testületek őrszemélyzetének illetményeit összhangba kellett hozni, egyenlő mértékűvé kellett tenni.

¹¹ 39.820/1921. B. M. rendelet. A m. kir. állami rendőrség szervezetének és szolgálatának szabályozása

¹² Barcza (1928) 37-38.; 44.

Ennek keretében az őrszemélyzet illetménye is revízió alá vették, s ezzel párhuzamosan a rendőri rendfokozati megnevezések is módosultak:

- próbaidős rendőr (a szolgálatba lépés napjától)
- ideiglenes minősítésű rendőr (a szolgálatba lépés 7. hónapjától)
- rendőr (a szolgálatba lépés 3. évétől)
- rendőrőrmester (a szolgálatba lépés 7. évétől)
- rendőrtörzsőrmester (a szolgálatba lépés 9. évétől)
- rendőrfőtörzsőrmester (a szolgálatba lépés 11. évétől)
- III. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes őrmester)
- II. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes törzsőrmester)
- I. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes felügyelő-helyettes)¹³

Szintén fordulópontot jelentett az 1922. év abban a tekintetben, hogy ekkor indult meg a szerény mértékű, de rendszeres anyagi ellátás. A rendőrök silány minőségű, de egységes egyenruhát és pisztolyokat kaptak, valamint megindult a papír- és írószerellátás és a tüzelőanyagok rendszeres beszerzése is.¹⁴ A biztos egzisztenciát nyújtó fizetés mindenesetre hosszú évekig elmaradt, a nemzetgyűlési és képviselőházi vitákban és felszólalásokban visszatérő napirendi pontnak számított a rendőrség illetményjavításának kérdése.

1919-től az országos rendőrség területi szerveződésével párhuzamosan jelentkezett az égető igény a világháború folyamán súlyos mértékben megfogyatkozott őrszemélyzet létszámának feltöltésére, melynek során *„elsőrendű és parancsoló elv volt az is, hogy az új magyar rendőr szellemi színvonalban is, de főként nemzethűség szempontjából, a legválogatottabb rétegből kerüljön ki”*.¹⁵

A világháború után csupán néhány száz rendőr maradt Budapesten, ezért az őrszemélyzetet sürgősen pótolni kellett, válogatás nélkül, gyakran olyan emberekkel, akik a rendőri munkában nem hivatást vagy életpályát, hanem nap-számosmunkát láttak. A Belügyminisztérium annak tudatában, hogy a testületnek elsősorban nem nyers karhatalomra, hanem képzett rendőrközrege van szüksége, az oktatást és a továbbképzést tűzték ki legfontosabb feladatuknak.¹⁶ 1919 végére a tömeges felvételekkel mintegy 4000 főre nőtt a fővárosi rendőrlegénység létszáma, amelynek háromnegyede újonnan érkezett a testülethez. A testülethez történő tömeges jelentkezés miatt azonban az újoncrendőröket bevonulásukat követően azonnal az egyes kerületi kapitányságokhoz osztották be, és az őrszemszolgálatról csak hónapok múlva vezényelték át őket tanfolyamra. A tanosztály működési köre csak a közigazgatási viszonyok javulásával indulhatott fejlődésnek, szakszerű irányítás mellett. 1921 közepére már minden egyes kiképzésre szoruló rendőr elvégezhetette a rendőrképesítő tanfolyamot. Júniusban a még kiképzetlenül szolgálatot teljesítő újoncok utolsó csoportja is sikeres vizsgát tett a kirendelt bizottság előtt. *„Ünnepe volt ez a budapesti államrendőrségnek, mert ezentúl addig nem került a rendőr az*

¹³ 35.000/1922. VI. a. B. M. sz. utasítás. Őrszemélyzet rendfokozatai

¹⁴ Szelecsényi Andor (1929): A m. kir. állami rendőrség anyagi ellátásának fejlődése. In: *Rendőr*, III. évf. jubileumi szám, 97.

¹⁵ Borbély-Kapy (1942) 107.

¹⁶ Laky (1926) 160.

utcára, míg pályájához szükségeltető mindennemű tudnivalókat el nem sajátította".¹⁷

A többségében ideiglenes minőségű rendőrközegekhez hasonlóan a fiatalabb tisztviselők, kezelőtisztek és detektívek sem rendelkeztek még számottevő gyakorlattal, ezért a teendők sorában az ő szakképzettségük ellenőrzése és előmozdítása következett. A szakmai felzárkóztatás érdekében kiadott belügyminiszteri rendelet úgynevezett „tájékoztató vizsga” letételére kötelezte az új állami rendőrség minden XI-IX. fizetési osztályba sorolt fogalmazói és felügyelő karbeli tisztviselőjét, akik még nem rendelkeztek legalább hároméves rendőri szolgálattal.¹⁸ A tájékoztató vizsgákat a budapesti államrendőrségnél előkészítő tanfolyam előzte meg, amelyen tizenegy rendőrtisztviselő tartott előadásokat a rendőri munka különböző ágazatairól. A fővárosi vizsgázók a főkapitány elnöklete alatt működő bizottság előtt jelentek meg.¹⁹ A vizsgák 1921. április 19-től június 3-ig folytak, összesen három bizottság előtt, a Belügyminisztérium adminisztratív államtitkára, egyik helyettes államtitkára, valamint a budapesti rendőrfőkapitány elnöklete alatt, tagjai a belügy és a rendőrség magasrangú tisztviselői, valamint két igazságügyminisztériumi királyi főügyész voltak. A vizsgázókról előzetesen bizalmas jelentés készült, amely tartalmazta a kerületi főkapitányok véleményét az illető gyakorlati használhatóságáról, képességéről és az államrendőrséghez való kinevezése óta teljesített szolgálata értékéről.

Az egész országra kiterjedő államosítással a rendőrség hatékony működése érdekében egységes norma- és szabályrendszert kellett felállítani, hogy a területbe csak a megfelelő kvalifikációjú egyének juthassanak be, s hogy későbbi fejlődésük biztosítva legyen. 1922 és 1923 folyamán a tisztviselők, detektívek és törzsaltisztek oktatása és továbbképzése ügyében hozott belügyminiszteri rendeletek sorozatával a kormány állandóvá, egységessé és intézményessé tette a rendőri szakoktatást. Ennek megvalósítása az állami rendőrség országos szaktanfolyami rendszerében történt, élén a szaktanfolyami felügyelővel. Összesen öt országos szintű szaktanfolyam alakult meg: a rendőrtisztviselői tiszti tanfolyam, a rendőrtisztviselőket továbbképző tanfolyam, a detektív és detektívfelügyelői tanfolyam és az országos törzsaltisztképző tanfolyam.²⁰ A szaktanfolyamok hallgatói laktanyaszerű elhelyezésben részesültek a képzések ideje alatt. A fejlett oktatási infrastruktúrának köszönhetően az egyes szaktanfolyamok 1923-tól kezdődően saját kiadásukban, *A magyar királyi állami rendőrség országos szaktanfolyamainak kiadványai* című sorozatban jelentették meg az oktatást végző szakelőadók által szerkesztett tankönyveket. Az általános rendőrtudományi köteteket az egyes vidéki rendőrkerületekben működő újoncképző és altisztképző tanfolyamokon is használták, mérsékelt árukat a belügyminiszter állapította meg.²¹ A szaktanfolyamok előadói azon magasabb állású rendőrtisztviselők közül kerültek ki, akik saját szaktárgyaik

¹⁷ Jelentés (1922) 194–195.; Békenivón áll Budapest rendőrsége (1921). In: *Nemzeti Ujság*, III. évf. 144. sz. 3.

¹⁸ 80.269/1920. VI. a. B. M. rendelet. Tájékoztató vizsga rendszeresítése a rendőrtisztviselők részére

¹⁹ Jelentés (1922) 191. old.

²⁰ A szaktanfolyamok sorában kezdetben szereplő országos törzsaltisztképző tanfolyamot végül nem rendszeresítették (ezt a szakirodalom felső tiszti tanfolyamnak is nevezte).

²¹ A rendőri szakképzés ügye (1929). *Rendőrr*, III. évf. jubileumi szám, 97.

elismert és elhivatott képviselői voltak, illetve komoly szakirodalmi munkássággal rendelkeztek. *„Egységes testület egységes szellemét, munkafelfogását, s teljesítőképeségét csak az egységes képzéssel lehet biztosítani; az új államrendőrség személyzete a legkülönbébb szolgálati ágakból került össze, s az a huszonhétféle foglalkozás, melynek az embereiből az új rendőrség kialakult, a feltétlenül szükséges magyar királyi államrendőrségi gondolatot a legjobb akarat tal sem nevelhette bele szétszórtan az utánpótlást jelentő új emberekbe.”* – mondta dr. Dörning Henrik szaktanulmányi felügyelő.²² A Budapesten központosított országos szaktanfolyamok elsősorban a vidéki rendőrségek tagjainak felzárkóztatását, a fővárossal azonos szintre hozását célozták. A központosított intézmény keretein belül az új rendőrtiszt-nemzedék egységes szellemében, egy közös helyszínen, felkészült tanároktól, szakemberektől részesülhetett szakképzésben.

Az 1920-as évek folyamán a lendületes fejlődésnek indult rendőrképzés keretében bevezetésre kerültek olyan kiegészítő jelleggel bíró tanfolyamok és speciális oktatások, amelyek a rendőri munka eredményesebbé tételét szolgálták. 1922 végén kezdődött meg a rendőri őrszemélyzet rendszeres valláserkölcsei oktatása, amelybe később a rendőrtisztviselőket is bevonták. E törekvés kezdeményezője és lelkes ápolója Puskás György rendőrtanácsos volt.²³ Az oktatást rendszeres időközönként, minden év novemberére hirdették meg. A vallásfelekezetek szerint kialakított csoportokkal önkéntes alapon papok és lelkészek foglalkoztak. 1924-ben a rendőrlegénység római és görög katolikus tagjai heti három órában, a reformátusok heti egy órában, az evangélikusok kéthetente egy órában részesültek valláserkölcsei oktatásban a főkapitányság előadótermében. Az újoncrendőrök részére külön oktatást tartottak a Mária Valéria-telepi tanosztályon. *„Minden órán egy csapattiszt tartja fenn a rendet. A legénység a lelkészt érkezésekor és távozásakor vigyázzállással üdvözlí. Minden órán énekelnek, imádkoznak és a lelkész előadását hallgatják.”*²⁴ Az oktatók között volt püspök, ferences rendi szerzetes, a cisztercita és a református főgimnázium tanárai, kórházi igazgató és lelkész, evangélikus vallástanár és unitárius püspöki vikárius. Puskás rendőrtanácsos Belgiumban, Hollandiában, Angliában és Skóciában tett tanulmányútján azt tapasztalta, hogy a magyarhoz hasonló erkölcsi oktatásban nem részesülnek a külföldi rendőrök, akik *„e tekintetben magukra vannak hagyva, felettes hatóságuk nem avatkozik a dolgaikba, bár a vallásosság terjesztésére alakul egyleteiket tőle telhetőleg támogatja.”*²⁵ A valláserkölcsei oktatás létjogosultságát Erdélyi János gyöngyösi rendőrtiszt írásában találóan ismertette. Szerinte a hit nélküli rendőr szolgálata nem más, mint száraz kötelességteljesítés, melyet a testületi szabályok tartatnak be vele, s az ilyen ember sosem fogja megérteni hivatásának magaslatos voltát: *„Vallás nélkül nincs igazságérzet, igazságérzet nélkül pedig nincs jó rendőr. Az igazságérzettől áthatott rendőr nemcsak előjáróinak lesz megbízható katonája, de pártatlan és lelkiismeretes intézkedéseivel a közönségnek is megnyeri bizalmát és szeretetét.”* A vallás megőrzése és ápolása a testületben azért is fontos, mert a rendőr szolgálata során csak úgy tudja megállni helyét

²² Uo.

²³ Baksa (1923) 207. old.

²⁴ A rendőrök valláserkölcsei oktatása (1925). In: *A Rend*, V. évf. 1. sz. 3.

²⁵ Uo.

a sokszor életveszélyes helyzetekben, ha megfelelő lelkierővel rendelkezik. Ennek hiányában a rendőr családját is elhanyagolja, és olyan tiltott, erkölcstelen cselekedetekre vetemedhet, amely nemcsak magánéleti viszályokhoz, hanem szolgálati mulasztásokhoz is vezet.²⁶ A budapesti tisztikar őrszemélyzet katolikus felekezeti tagjai minden húsvéti lelkigyakorlatot követően közösen vountak át a Szent István Bazilikában tartott szentáldozásra a rendőrszenekar kísérete mellett.

A Triantot követő konszolidációs időszakban Magyarország fellendülő idegenforgalmába egyre inkább be kellett kapcsolódnia a budapesti rendőrség munkájának is. A külföldi nyelveket beszélő rendőrök köre két módon bővült. Egyrészt a főparancsnokság szervezte meg azoknak a rendőröknek a csoportját, akik vagy nemzetiségi területről származtak, és magyar anyanyelvükön kívül a szomszédos országok nyelvét is ismerték, vagy a világháborús években eltöltött hadifogság ideje alatt sajátították el valamelyik külföldi nyelvet. „Kiderült, hogy sokszáz pesti rendőr beszél németül, olaszul, franciául, oroszul, szerbül, angolul és románul. Voltak olyanok is, akik horvát és lengyel nyelven, sőt északi szláv nyelven is beszéltek”.²⁷ Másrészt a budapesti főkapitány – belügyminiszteri felhatalmazással – 1924-től a rendőrtestület fogalmazó és felügyelő karbeli tisztviselői részére a nyugati világnyelvek elsajátítására, vagy legalább alaposabb megismerése céljából német, angol és francia kezdő szintű nyelvtanfolyamok szervezését rendelte el. Az 1925 június végéig tartó kurzusok ingyenesek voltak ugyan, de a felmerülő költségek (pl. tankönyvek, füzetek beszerzése) a hallgatókat terhelték.²⁸ Az említett tisztviselők részére tartott tanfolyamok hamar rendszeressé váltak, 1927 őszétől pedig a rendőrlegénységet is bekapcsolták a szervezett nyelvtanulásba. Ők kezdetben kisebb létszámmal, harminc héten keresztül heti egy tanórán, szintén díjmentesen vehettek részt.²⁹ 1928-tól az őrszemélyzet választható idegennyelvei közé került az olasz nyelv is, ekkor a tanfolyamok már tíz hónapon keresztül, heti három órában folytak.³⁰ A nyelvkurzusokat sikeresen elsajátító rendőrközegeket – bécsi mintára – 1929-től kezdetben alkalomszerűen, később állandó jelleggel alkalmazták Budapest idegenforgalmi szempontból frekvenciált helyszínein, a belváros forgalmasabb pontjain (pályaudvarok, szállodák, Margitsziget, Duna-korzó) és a nemzetközi rendezvényeken.

A budapesti rendőrök oktatásában fontos szerepet játszott a külföldi testületeknél is alkalmazott szemléltető oktatás, ennek intézményesült formája hazánkban a bűnügyi múzeum (a jelenlegi Rendőrmúzeum elődje) volt, amely 1908-ban, az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal felállításával egyidőben létesült. A zártkörű – csak a rendőrség tagjai, illetve jogászok, bírák, törvény-

²⁶ Erdélyi János (1928): A vallás a rendőri életben. In: *Rendőrség*, 18. sz. 9–10.

²⁷ Borbély-Kapó (1942) 125.

²⁸ A német nyelvű tanfolyamra 60, az angol nyelvtanfolyamra 30 fő, felerészben rendőrtisztviselőt, felerészben pedig detektívtestületi tagot vettek fel, akik 15 fős csoportokba osztva, heti két órában foglalkoztak a választott nyelv tanulásával. A francia nyelvtanfolyam hasonló módon felosztott létszáma 50 főből állt. Idegennyelvű tanfolyamok rendőrtisztviselők részére a budapesti főkapitányságon (1924). In: *A Rendőrség*, IV. évf. 91. sz. 5.

²⁹ Idegennyelvoktatás az őrszemélyzet részére (1927). In: *Rendőrség*, I. évf. 18. sz. 11.

³⁰ Idegennyelvű tanfolyam a budapesti főkapitányság őrszemélyzete részére (1928). In: *Rendőrség*, II. évf. 43. sz. 12.

széki orvosok által látogatható – múzeum elsősorban a múltbéli bűnügyek tárgyi anyagait (bűnjeleit), fényképeit és dokumentumait mutatta be. Működését komoly mértékben akadályozta a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének gondja és folyamatos költöztetése. Az első világháborút követően csak 1929 februárjában nyithatott újra az intézmény a főkapitányság épületének földszintjén. Az ekkor már rendőrség-történeti kiállítással bővült múzeum a bűnüldözés eszközeit, valamint a bűnelkövetők egyre fejlődő technikáit mutatta be kiállításában. Dr. Kelety Géza főkapitány-helyettes így írt a vezetése alatt álló múzeum oktatásán betöltött szerepéről: „...azok az ismeretek, azok a tapasztalatok, azok a tanulságok, amiket sokszor csak nagy fáradság árán, hosszas utánjárás, nyomozás útján szereztünk meg, nem mennek veszendőbe, megőrizzük a jövő számára s az, ami talán csak egyesek sajátja maradt volna, köztulajdonba, köztudatba megy át és mások is hasznát vehetik. A bűnözés eszközeinek, a bűn elkövetési módjainak szakszerű bemutatása, azok tanulságainak megmagyarázása olyan értéket ad bűnügyi múzeumunknak, hogy azt az oktatásnál, tanításnál, a rendőrök nevelésénél mellőzni legalább is hiba lenne”.³¹

A két világháború közötti időszakban a rendőri szaksajtó a virágkorát élte. A tudásközvetítést segítő, ugyanakkor ismeretterjesztő tartalommal is bíró, illetve a testületen belüli fejlesztési kérdések vitafórumaként szolgáló szakfolyóiratok ekkor már az országos rendőrség hivatalos kiadványai voltak: *A Rend* (1921–1927), *Magyar Detektív* (1926–1934), *Rendőr* (1927–1931), *Magyar Rendőr* (1934–1944). A szaklapokban megjelent, neves rendőri szakírók által jegyzett cikkek és értekezések az őket olvasó rendőr számára mintegy kiegészítették a különböző tanfolyamokon tanultakat, ugyanakkor a szerkesztők szívesen vették az írásokat a testület bármelyik tagjától, ha azok színvonalasnak és közlésre érdemesnek mutatkoztak.³² A rendkívül színes és szerteágazó témákkal foglalkozó folyóiratok olykor olvasóközönségüket is bevonták a „tartalomgyártásba”. A *Rend* már 1923 végén pénzdíjas pályázatot hirdetett a rendőr szolgálatát és magánéletét tárgyaló cikkekre, majd 1924-ben a cselédkérdést, 1925-ben pedig a rendőri büntetőeljárás egyszerűsítését és a rendőri szolgálat kisebb városokban való ellátását tette pályázat tárgyává. A pályamunkákat 3-3 szakember bírálta el, s ennek alapján az újság szerkesztősege döntött a pályadíjak kiadásáról (1925-ben például 500 ezer és 1 millió koronát kaptak a legjobbnak ítélt szerzők).³³

Külön említésre méltó a rendszeres sportolás és testnevelés meghonosodása a rendőri testületben. A világháborút követően a testnevelés népszerűsítésére európai mozgalom szerveződött, ennek Magyarországra gyakorolt hatása a

³¹ Androvicz Gábor (2017): A Rendőrmúzeum története és szerepe a rendészeti képzésben. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 276–277.

³² A tartalmát tekintve speciálisnak mondható *Magyar Detektív* beköszöntőjében így fogalmazta meg küldetését: „A Magyar Detektív a szakirodalom fejlesztését tűzi büszkén felemelt, vadonatúj zászlajára. Ama szakirodalom fejlesztését, amelynek célja nevelni, tanítani, bővíteni az ismeretek tárházát és szélesíteni a látókört.” Beköszöntő (1926). In: *Magyar Detektív*, I. évf. 1. sz. 1.; A hazai rendőrségi periodikák történeti áttekintéséhez lásd Sallai János (2018): Beköszöntő a Rendőrségi Tanulmányok első számához (Rendőrségi szakfolyóiratok a „Közbiztonság”-tól napjainkig). In: *Rendőrségi Tanulmányok*, 1. sz. 7–14.

³³ A REND pályázata (1925). In: *A Rend*, V. évf. 59. sz. 3.; Dörning Henrik (1926): „A Rend” és a rendőri szakoktatás. In: *A Rend*, VI. évf. 92–93. sz. 5.

1921. évben hozott testnevelési törvény kiadásában teljesedett ki. A közegészség javítása és a „*nemzet munkaerejének gyarapítása*” érdekében a törvény 21 éves korig a nemzet minden férfitagja részére kötelezően előírta a rendszeres testnevelésben való részvételt, továbbá állami támogatásban részesítette azokat a társadalmi alakulatokat, amelyek „*testneveléssel komolyan foglalkoznak s működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik*”.³⁴ A fővárosi rendőrtisztviselők önszerveződésében már 1921-ben megalakult a Budapesti M. Kir. Rendőrség Tisztikarának Atlétikai Clubja, rövidebb nevén Rendőrtiszt Atlétikai Club (RAC), majd 1925-ben a rendőrsport másik reprezentánsa, a Detektív Atlétikai Club (DAC). Marinovich Jenő főkapitány a RAC ügyét felkarolva, napiparancsban hívta fel a tisztikart a klubba való belépésre. A két sportegyletben egymás után alakultak meg a vívó-, evező- és teniszzakosztályok.³⁵ 1924-ben Török János rendőrfőparancsnok támogatásával és napiparancsával a RAC keretein belül legénységi osztály állt fel, ahol a rendőrképesítő tanfolyam hallgatói számára heti pár órában kötelező jelleggel kellett valamilyen sportot űzni. Az őrskemélyzet többi tagját nem kötelezték testedzésre, mert azt a főparancsnok nem rájuk kényszerítve, hanem önkéntes jelentkezés alapján akarta biztosítani. A sportolás színhelye a tanosztály volt, ahol megfelelő terjedelmű terep, illetve torna- és sportszerek álltak rendelkezésre.³⁶ A legénységi osztályon rendszeresített sportszakosztályok az alábbiak voltak: birkózó, boksoló és dzsiu-dzsicu szakosztály, atlétikai szakosztály, úszó szakosztály, céllövő szakosztály, vívó szakosztály és labdarúgó szakosztály.³⁷ 1929-ben a belügyminiszter rendeletet bocsátott ki a rendőri testnevelés és sport egységes szabályozása tárgyában, amely egyrészt a kötelező testnevelésre, másrészt az önkéntes (egyesületi) sport további fejlesztésére vonatkozó irányelveket, illetve utasításokat tartalmazta. Ettől fogva a szolgálati testnevelés szerves részét képezte a rendszeres rendőri kiképzésnek, amelyben a rendőrségi őrskemélyzet minden tagjának 42 éves koráig hetente vagy legalább kéthetente 1-2 órában részt kellett vennie. A testnevelésre fordított időt a rendes szolgálati foglalkoztatás keretébe (tartalékszolgálat) illesztették be. A gyakorlatok között azok a testnevelési ágak szerepeltek, amelyek a rendőri szolgálat szempontjából szükségesnek ítélték: kardforgatás, pisztolykezelés, zártrendű, fegyelmező csapatgyakorlatok, úszás, futás, ugrás, mászás, különféle játékok stb. A rendelet az önkéntes sportolás ügyét a szolgálat körülményei miatt nem lendítette előre, gyakorlati értéke abban állt, hogy rendszeressé tette a rendőrkörskemélyzet szolgálati fegyverekkel végzett lögyakorlatait, a zártrendű csukló-, kardforgató- és tornagyakorlatokat, amelyek különösen fontos szereppel bírtak a tanosztály és a karhatalmi zászlóalj zárt egységeinek kiképzésénél.³⁸

³⁴ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről

³⁵ Borbély-Kapy (1942) 289–291.

³⁶ A rendőrlegénységi sport bevezetése (1924). In: *A Rend*, IV. évf. 82. sz. 1.

³⁷ „Az atlétikát a rendőrök valószínűleg mielőbb megkezdik a MAC-pályán, míg a birkózás és más súlyszámok helye a tanosztálynál van. Úszás a Rudasfürdőben lesz oktatással egybekötve, a céllövés helyéül egyelőre a budai lövölde van kiszemelve”. A rendőrségi őrskemélyzeti sportszakosztályok megalakulása (1925). In: *A Rend*, V. évf. 6. sz. 3.

³⁸ A rendőrkörskemélyzet sportja (1934). In: *Magyar Rendőr*, I. évf. 3. sz. 23.

1926-ra a magyar korona stabilizálásával megszűnt a gazdasági bizonytalanság, helyreállt az állami költségvetés egyensúlya, és a kiadások már alig haladták meg a bevételt. 1927-től, a forintnál értékállóbb pengő bevezetésével az 1920-as évek közepi stagnálást követően megnyílt az anyagi lehetőség a különböző rendőrségi fejlesztésekre és beruházásokra. Elkezdett kialakulni a budapesti rendőrség gépjárműállománya, hiszen fennállása során először csapat-szállító gépkocsikkal, szolgálati motorkerékpárokkal és modern bűnügyi helyszíni gépkocsival bővült.³⁹

A kormány a népszövetségi kölcsön igénybevételével jövedelmet teremtő, nagyszabású állami építkezéseket indított el (pl. állami bérházak, iskolák), amellyel a fennálló munka- és keresetnélküliség, általánosságban a nyomor csökkentését kívánták elősegíteni. Dr. Rakovszky Iván belügyminiszter a rendőrség elhelyezési nehézségeinek megszüntetésére szintén országos építési, illetve épülettatarozási programot dolgozott ki, amelyet Szelecsényi Andor miniszteri titkár, a belügyminisztérium rendőri főosztályának építésügyi referense is ismertetett a rendőri szaklapokban. A program elindításakor a Belügyminisztérium felmérést készített a vidéki városi rendőrségek és a budapesti kerületi rendőrkapitányságok ingatlanjainak állapotáról, s ennek megfelelően tatarozásokat végeztetett el, vagy újabb épületeket vett bérbe, azonban több rendőrhatalóság megfelelő elhelyezését kizárólag építkezéssel lehetett biztosítani. A vidéki fejlesztések közül kiemelendő Székesfehérvár, Salgótarján, Gyula, Makó, Pápa, Zalaegerszeg, Nyíregyháza, Balassagyarmat és Vác újonnan épült többemeletes rendőrkapitányságai. Épületbérlettel és tatarozással oldódtak meg a veszprémi, mezőtúri, szentendrei és gyöngyösi rendőrkapitányságok elhelyezési gondjai. Budapesten az 1886-ban átadott Mosonyi utcai lak-tanyán kívül az állami rendőrség negyven esztendő alatt egyetlen újjépítésű ingatlannal sem bővült, így itt is komoly beruházásokra volt szükség. A rendőrfőparancsnokság épületét 1927-ben egy harmadik emeleti résszel bővítették ki, amire az őrszemélyzeti létszám felemelése, illetve a kerékpáros és motoros osztályok kibővítése miatt volt szükség. A szomszédos toloncház szintén egy emelettel bővült. A Conti utcai hadbírószobai épületben működő VIII. kerületi rendőrkapitányság részére 1929-re a Víg utca 26. szám alatt építettek fel egy háromemeletes székházat, ellátva a legmodernebb technikai-műszaki felszerelésekkel (házitelefon, riasztóberendezés, központi fűtés, orvosi rendelő, fürdőszobák, stb.). A rossz körülmények között működő II. kerületi osztályparancsnokságot a Markovics Iván utcában bérelt új helyiségekbe költöztették át, a főkapitányság erkölcsrendészeti osztályának Ó utcai épületét pedig tatarozták. Sok rendőrőrszoba egészségügyi és szolgálati szempontból sem felelt meg a kívánalmaknak, ezeket kivétel nélkül új, bérelt helyiségekben helyezte el a kincstár.⁴⁰

A budapesti rendőrök évek óta húzódó lakásszerzési problémájának rendezése 1928-1929 folyamán valósult meg, két önálló rendőrlakótelep felépítésével. Az első rendőrtelep építkezése az I. kerület lágymányosi részén, a Fehérvári út, Kanizsai út, Fadrusz utca és a bécsi vasúti töltés által határolt 6000

³⁹ Dorning Henrik (1929): A budapesti rendőrség vázlatos története 1848-tól 1928-ig. In: *Rendőrk*, III. évf. jubileumi szám 24.

⁴⁰ Szelecsényi Andor (1926): A m. kir rendőrség építkezési programja. In: *A Rend*, 75. sz. 3-4.; Szelecsényi (1929) 99-102.

négyszögölnyi (21 580 négyzetméternyi) kincstári telken kezdődött el 1928. április 23-án. A terveket Gerlőczy Gedeon budapesti építész készítette, a kivitelezéssel a belügyminiszter Czillér Antal építőmestert bízta meg. A hivatalos nevén Horthy Miklós rendőri lakótelep Kelenföld egyik leggyorsabban fejlődő részén állt, ahol „amerikai tempóban” épültek fel egymás után a hatalmas bérpaloták. A telep hét különálló, egyemeletes épületrészt foglalt magába. A hat szárnyépületben a családos rendőrök részére összesen 80 darab kétszoba-konyhás, kamrás, előszobás, a modern higiéniai követelményeknek mindenben megfelelő (udvarra néző erkélyekkel, tágas belső térrel, nagy ablakokkal, fürdőberendezéssel ellátott) lakást alakítottak ki. A hetedik, központi fűtéssel rendelkező főépület, amely 1929 tavaszára készült el, 40 nőtlen rendőr elhelyezésére szolgáló tetőtéri garzonlakásokat, közös fürdő- és tusolóhelyiségeket, dísztermet, könyvtárt, olvasószobákat, sporttermet és orvosi rendelőket foglalt magába. A kerítéssel körbevett telep beépítetlen területét fásították és parkosították, a szabadidő kellemes eltöltését sporttelep és gyermekjátszóter biztosította. A belügyminiszter felhatalmazása alapján Török rendőrfőparancsnok válogatta ki érdemesség és a rászorultság mértékét (családi körülmények, lakásviszonyok) figyelembe véve a családi lakásokra igényt benyújtó rendőröket.

Már 1928 novemberében kezdetét vette a második rendőrlakótelep építése a fennmaradt 350-400 lakásnélküli rendőr végleges elhelyezésére. Helyszínét a belügyminisztérium a pesti oldalon, közvetlenül a Duna-part mellett, a külőlipótvárosi Dagály utca két oldalán, 7000 négyszögölnyi (25 180 négyzetméternyi) területen jelölte ki. Ez a telep méretei és befogadóképessége folytán egyfajta kis rendőrvárosnak is tekinthető, amely tömegközlekedési eszközökkel is könnyen megközelíthető volt. Két háromemeletes és négy kétemeletes lakóépületet (A-F betűkkel jelölt pavilonokat) húztak fel, 280 családos és 150 nőtlen rendőr elhelyezésére az alábbi beosztásban: 1 db négyszobás lakás a telep főgondnoka számára; 8 db egyszoba-konyhás, kamrás lakás; 34 db kétszoba-konyhás, előszobából és hallból álló lakás a gondnoki feladatokat ellátó rendőrtisztek és a legnagyobb létszámú rendőrcsaládok számára; 236 db kétszoba-konyhás lakás, mindegyik villannyal, vízzel és gázzal felszerelve. Utóbbiak lakásokban az előszobából nyílt a konyha, a kamra és a mellékhelyiség, a két szoba (hálószoba és ebédlő) pedig egymásba nyílt. Egy lépcsőházból minden emeleten négy-négy lakás nyílt, amelyeknek a lépcsőházban külön bejáratú közös fürdőszobája volt. A konyhákhoz tágas, tetszetős loggiák is épültek. A rendőrtelepét külön vezetőség működtette. A belügyminiszter főgondnokká Csapó Béla rendőrfőfelügyelőt, a tanosztály parancsnokát nevezte ki, aki mellett minden pavilonban egy-egy beköltöztetett felügyelő karbeli rendőrtiszt végezte a gondnoki teendőket. A 150 nőtlen rendőröket kettesével helyezték el egy-egy szobában a törzsepületnek számító E-pavilonban. A Fehérvári úti rendőrtelephez hasonlóan a Dagály utcai házakba is bevezették a villanyt, vizet és gázt, a lakók létszámához igazítva több közös helyiséggel és szolgáltatással. Éttermek, társalgószobák, könyvtár, olvasótermek, a 26. számú rendőrőrszoba és 22 (!) üzlethelyiség is helyet kapott a rendőrkolóniában. A telepen két hatalmas zöldterületet is kialakítottak sportteleppel és gyermekjátszóterrel. A lakásokba 1929 novemberében költözhetek be a lakók, amely valóságos népvándorlásnak tűnhetett, tekintettel az átlagosan 2-3 gyerekes rendőrcsaládokra. A lakások évi bére itt sem volt magasabb a rendőrök illetményeszerűen

megállapított lakbérénél, amelyből a főváros területén lehetetlen lett volna ilyen minőségű ingatlanokhoz jutniuk. A két lakótelep felépítése nagyon sokat segített a rendőrcsaládok sorsán, valódi otthont, egzisztenciális biztonságot és nyugodt életkörülményeket biztosítva számukra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jogforrások

- 5047/1919. M. E. rendelet. A rendőrség államosítása
- 1920. évi I. törvénycikk. Az alkotmányosság helyreállítására irányuló rendelkezések.
- 80.269/1920. VI. a. B. M. rendelet. Tájékoztató vizsga rendszeresítése a rendőrtisztviselők részére
- 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről
- 39.820/1921. B. M. rendelet. A m. kir. állami rendőrség szervezetének és szolgálatának szabályozása
- 1922. évi VII. törvénycikk a m. kir. állami rendőrség és a m. kir. csendőrség létszámának kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról
- 35.000/1922. VI. a. B. M. sz. utasítás. Őrszemélyzet rendfokozatai
- 125.235/1925. VI. a. B. M. rendelet. Rendőrkerületek területi tagozódása
- 6.500/1931. M. E. rendelet a rendőrség szervezeti változásairól

Irodalomjegyzék

- Androvicz Gábor (2017): A Rendőrmúzeum története és szerepe a rendészeti képzésben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 275–278.
- A rendőri szakképzés ügye (1929). In: *Rendőr*, III. évf. jubileumi szám, 91–94.
- A rendőrlegénységi sport bevezetése (1924). In: *A Rend*, IV. évf. 82. sz. 1.
- A rendőrök valláserkölcsei oktatása (1925). In: *A Rend*, V. évf. 1. sz. 3.
- A rendőrőrszemélyzet sportja (1934). In: *Magyar Rendőr*, I. évf. 3. sz. 23.
- A rendőrségi őrszemélyzeti sportszakosztályok megalakulása (1925). In: *A Rend*, V. évf. 6. sz. 3.
- A REND pályázata (1925). In: *A Rend*, V. évf. 59. sz. 3.
- Baksa János szerk. (1923): *Rendőrségi almanach*. Budapest, Stephaneum
- Barcza Pál (1928): *A magyar királyi állami rendőrség szervezete és ügyvitele*. Budapest, A M. Kir. Állami Rendőrség Országos Szaktanfolyamainak kiadása
- Beköszöntő (1926). In: *Magyar Detektív*, I. évf. 1. sz. 1.
- Beniczky Ödön belügyminiszter újjászervezi a rendőrséget (1919). In: *Uj Nemzedék*, I. évf. 6. sz. 2.
- Békenivón áll Budapest rendőrsége (1921). In: *Nemzeti Ujság*, III. évf. 144. sz. 3.

- Borbély Zoltán – Kapy Rezső szerk. (1942): *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat
- Dorning Henrik (1926): „A Rend” és a rendőri szakoktatás. In: *A Rend*, VI. évf. 92-93. sz. 5.
- Dorning Henrik (1929): A budapesti rendőrség vázlatos története 1848-tól 1928-ig. In: *Rendőr*, III. évf. jubileumi szám 9-27.
- Erdélyi János (1928): A vallás a rendőri életben. In: *Rendőr*, 18. sz. 9-10.
- Fülöp Zoltán (2008): *Csongrád megye rendőri szerveinek története*. Szeged, Bába Kiadó
- Idegennyelvoktatás az őrszemélyzet részére (1927). In: *Rendőr*, I. évf. 18. sz. 11.
- Idegennyelvű tanfolyamok rendőrtisztviselők részére a budapesti főkapitányságon (1924). In: *A Rend*, IV. évf. 91. sz. 5.
- Idegennyelvű tanfolyam a budapesti főkapitányság őrszemélyzete részére (1928). In: *Rendőr*, II. évf. 43. sz. 12.
- *Jelentés a budapesti államrendőrség 1921. évi működéséről* (1922). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete
- Keserű István (1994): A rendvédelmi szervek újjászervezése és tevékenysége az első világháború és a forradalmak után (1919-1924). In: *Rendvédelem-történeti Füzetek*, IV. évf. 5. sz. 83-89.
- Laky Imre (1926): *Rendőrökről rendőröknek. Laky Imre emlékkönyve*. Budapest, Ráth
- Sallai János (2018): Beköszöntő a Rendőrségi Tanulmányok első számához (Rendőrségi szakfolyóiratok a „Közbiztonság”-tól napjainkig). In: *Rendőrségi Tanulmányok*, 1. sz. 7-14.
- Szelecsényi Andor (1926): A m. kir rendőrség építkezési programja. In: *A Rend*, 75. sz. 3-4.
- Szelecsényi Andor (1929): A m. kir. állami rendőrség anyagi ellátásának fejlődése. In: *Rendőr*, III. évf. jubileumi szám, 95-106.
- Török Lajos – Némethy Tihamér szerk. (1926): *Rendőri vonatkozású törvények, rendeletek és eljárási szabályok gyűjteménye*. Budapest, Editor Könyvkiadóvállalat

VÁLTOZÓ FUNKCIÓK, FORMÁLÓDÓ SZERVEZET – A RENDŐRSÉG STRUKTURÁLISVÁLTOZÁSAI (1931-1939)

EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG A '30-AS ÉVEKBEN

Ha „csak” Magyarország történelmét nézzük a nagy gazdaságig világválság és a II. világháború kitörése közötti időszakban, akkor bátran kijelenthetjük, hogy nem csak mozgalmas, hanem fordulatos évtizedről kell beszélnünk. Mindezen események alapvetően befolyásolták értelem szerűen Magyarország történetét és sorsát, így benne a rendőrség, illetve a rendészeti szervek történetét és feladatrendszerét is.

A '30-as évtizedet alapvetően – jelen tanulmányban – két meghatározó esemény között eltelt időszakként értelmezzük. Az egyik, 1929. október 24., ami a gazdaságtörténetbe „fekete csütörtök” néven vonult be. Ezen a napon omlott össze a New-York-i tőzsde, hagyományosan innen számítják a nagy gazdasági világválság kezdetét. A másik, jelen esetben záró esemény pedig 1939. szeptember 1-e, amikor is a náci Németország megtámadta Lengyelországot, s ezen eseménnyel kezdetét vette a több mint 6 évig tartó II. világháború.⁴¹

Ha a főbb európai eseményeket nézzük, akkor magyar szempontból a legfontosabb Németország státuszának megváltozása. A gazdasági világválság egyik első áldozta a weimari Németország volt. Kérdés volt, hogy az európai gazdaság motorjának tartott Németország hogyan és miként oldja meg a kialakult gazdasági és politikai válságot. A politikai megoldás aztán hosszú távra és tragikusan határozta meg egész Európa sorsát, nevezetesen Adolf Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt került hatalomra 1933-ban. Németország kilábalása a válságból mind katonai, mind politikai értelemben történő megerősödését vonta maga után. Tapasztalható volt egész Európában a szélsőjobboldali pártok és mozgalmak megerősödése, amelyek, aztán ha hatalomra jutottak diktatórikus – autoriter rendszereket hoztak létre. Itt a már említett Németország mellett Olaszországra, Spanyolországra⁴², Portugáliára szokás gondolni, de a balkáni országok közül is számosan erre az útra léptek: Görögország, Jugoszlávia, vagy éppen Románia. Számos országban azonban keményen felléptek a szélsőjobboldali mozgalmak ellen, s ha kellett rendőri segítséggel, karhatalmi eszközökkel verték le erőszakos akcióikat.

Ha Magyarország külpolitikai mozgásterét nézzük, akkor azt két szóval, illetve kifejezéssel lehetne leírni: a revízió és a külpolitikai elszigeteltségből való kitörés.⁴³ A magyar külpolitika nyílt célja volt a revízió, a politikai realitás a részleges revíziót, addig a korabeli propaganda a teljes revíziót („Mindent vissza!”)

⁴¹ Jelen tanulmány keretein belül nem foglalkozunk az Európán kívül történt eseményekkel, így sem Japán terjeszkedő távol-keleti politikájával, háborújával Kínával, sem pedig az USA szerepfelfogásának változásával.

⁴² Az 1936-1939 közötti spanyol polgárháborúban mindkét oldalon harcoltak magyarok önkéntesek is.

⁴³ Pritz Pál (2003): Hungarian Foreign Policy in the Interwar Period, *Hungarian Studies* 17:(1) 13-32.

harsogta. A revíziós gondolatot nem csak az I. világháborúban győztes nagyhatalmak, hanem a szomszédos, ún. kisantant államok (Csehszlovákia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság / Jugoszlávia, Románia) sem nézték jó szemmel, utóbbiak esetén könnyen belátható ennek az oka. Azonban a kisantant államok sem voltak egységesek, egymással is voltak politikai – gazdasági vitáik, amelyeket a mindenkori magyar külpolitika igyekezett is kihasználni.⁴⁴ Másrészt a Magyar Királyság előbb a fasiszta Olaszországgal (1927), majd a '30-as évek elejétől fogva Németországgal épített ki egyre szorosabb gazdasági – politikai, majd végül katonai kapcsolatot.

A Magyar Királyság és a kisantant államok hűvös viszonya az élet számos területén tetten érhető volt. Szempontunkból talán azt érdemes kiemelni, hogy a felek kölcsönösen kémkedtek egymásra, s a legkisebb gyanús jelre is reagáltak.⁴⁵ Azonban a nemzetközi helyzet változását jól mutatta, hogy az évtized végén Magyarország már nyílt fegyverkezési programba foghatott, fenntartva továbbra is revíziós céljait. A kisantant államok 1937-ben még tettek ugyan egy utolsó kísérletet arra, hogy eltántorítsák Magyarországot a revíziótól, de ez teljesen hatástalan maradt. Egy év múlva, a jugoszláviai Bledben immár kénytelenek voltak hivatalosan, írásban is elismerni Magyarország fegyverkezési egyenjogúágát. Érdekes adalék, hogy a magyar fegyverkezési egyenjogúság legnagyobb támogatója a kisantant országok részéről Eduard Benes csehszlovák elnök volt. Természetesen Benes támogatása nem volt minden hátsó szándék nélküli. Láttá, hogy Jugoszláviában és Romániában egyre erősebb a német befolyás, s ezzel párhuzamosan nőtt a nyomás a prágai kormányon is a szudéta németek helyzetének „rendezése” kapcsán. Mindezek mellett Lengyelországi is megfogalmazott bizonyos területi igényeket Csehszlovákiával szemben, amelyet a német diplomácia támogatott. Így Benes célja egyszerűen annyi volt, hogy legalább Magyarországgal normalizálódjon Csehszlovákia viszony, ne kelljen számítani adott esetben egy délről jövő támadásnak.

Az események azonban nem Benes elképzelései szerint alakultak, hiszen a müncheni egyezményben Hitler hivatalosan – vagyis nagyhatalmi jóváhagyással –, békés úton megszerezte az ún. Szudétaföldet Csehszlovákiától (1938. szeptember 29.). A müncheni egyezmény folyománya volt, hogy a nagyhatalmak felszólították a magyar és csehszlovák fél rendezze egymás között területi vitáit.⁴⁶ Ezen tárgyalások a két fél között meglehetősen meddőnek bizonyultak, így esetükben német – olasz döntőbíráskodásra került sor a bécsi Belvedere palotában (1938. november 2.). Ennek eredménye lett a közkeletűen I. bécsi döntésként ismert határozat, amely értelmében Magyarország visszakapta az egykori Felvidék déli sávját, vagy ha úgy tetszik Csehszlovákia déli területeit, kicsivel többet, mint 12000 km²-t. Alig fél évvel később Csehszlovákia, mint állam megszűnt létezni, miután a németek egyszerűen bevonultak Prágába, Szlovákia pedig kikiáltotta függetlenségét. A magyar vezetés – kihasználva a helyzetet – 1939. március 15-én megszállta Kárpátalját, amely szintén kicsit több mint 12000 km² volt.

⁴⁴ Ádám Magda (1981): *A Kisantant 1920–1938*, Budapest, Kossuth Kiadó, 265.

⁴⁵ Tarján G. Gábor (2017): Az 5. cseh(szlovák) hadoszlop nyomában, *Nemzetbiztonsági Szemle* (online) V.: (2.), 19-32.

⁴⁶ Érdemes rögzíteni, hogy 1938 októberében Lengyelország egyszerűen elfoglalta Csehszlovákiától Teschent, hallgatólagos német jóváhagyással.

Így a Magyar Királyság alig fél év alatt nem csak 24000 km²-rel növelte meg területét, népességét pedig hozzávetőlegesen 1 364 000 fővel. Ugyanakkor létrejött a sokak által óhajtott magyar – lengyel határ is, amelynek jelentősége 1939. szeptember 1-e után fog majd igazán megmutatkozni.⁴⁷ A visszatért területek kapcsán természetesen számos praktikus kérdés is felmerült, így például a magyar közigazgatás bevezetése, a rendőrségi és a csendőrségi szervezet kiépítése, nemkülönben az ottmaradt a hivatalnoki kar és a lakosság szűrése. De ugyanakkor sok magyar munkanélküli értelmiségi lehetőséget látott abban, hogy a visszatért területek szerezzen állást magának, kerüljön vezető pozícióba.⁴⁸

Mialatt a magyar adminisztráció éppen berendezkedett a visszatért területeken, 1939 augusztus 23-án Moszkvában aláírták a német szovjet megneemtámadási szerződést, közismertebb nevén a Molotov – Ribbentrop paktumot. Mindez már jelezte – legalábbis a politikában jártasabbaknak – hogy az újabb nagy háború kitörése napok, jobb esetben néhány hét kérdése...

Magyarország, 1931 – 1939

Ahogy a nagyvilágban és Európában úgy Magyarország is mozgalmas volt a '30-as évtized. Bár Horthy Miklós kormányzó személye változatlan volt, de a miniszterelnöki pozíciót többen is betöltötték az évtized folyamán:

gr. Bethlen István (1921 – 1931),

gr. Károlyi Gyula (1931 – 1932),

Gömbös Gyula (1932 – 1936),

Darányi Kálmán (1936 – 1938),

Imrédy Béla (1938 – 1939),

gr. Teleki Pál (1939 – 1941).

A szempontunkból oly fontos belügy tárcát ugyan ezen évtizedben öt személy is vezette rövidebb – hosszabb ideig:

Scitovszky Béla (1926 – 1931),

Keresztes-Fischer Ferenc (1931 – 1935 és 1938 – 1944),

Kozma Miklós (1935 – 1937),

Darányi Kálmán (1937)⁴⁹,

Széll József (1937 – 1938).

A fenti felsorlásból is kitűnik, hogy a korszak meghatározó belügyminisztere Keresztes-Fischer Ferenc volt, aki az évtized több mint felében vezette a tárcát. A belügyminiszter ebben a korban nem „csak” a közigazgatás első számú vezetője volt, hanem de facto a rendőrséget is vezette. Ne feledjük, ebben a korban nincs kinevezett országos rendőrfőkapitány. Így a magasabb rendőri vezetők egyenesen neki tesznek jelentést, neki küldik jelentéseiket, beszámolóikat. A '30-as évek elemzésénél van két kérdéskör, amelyet nem lehet megkerülni. Az egyik a rendszer politikai ellenségei elleni fellépés, illetve annak meghatározása, hogy kiket tekint az ország politikai vezetése ellenségnek. A rendszer alapjaiban kommunistaellenes attitűdjére a nagy gazdasági világválság mun-

⁴⁷ Sallai János (1997): *A magyar-lengyel határ története*, Budapest, Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, 71.

⁴⁸ Simon Attila (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938-1945 - Az első bécsi döntés és következményei*, Budapest, Jaffa Kiadó, 248.

⁴⁹ Darányit egyfajta ügyvezető belügyminiszternek definiálhatjuk, hiszen mindösszesen két hónapig állt a tárca élén, Kozma Miklós távozása után.

kásmegmozdulásai csak ráerősítettek. Mindez mellett a magyarországi kommunista mozgalom sejtyszerűen szerveződő, rendkívül kis létszámú közösség volt, amelynek alig-alig volt kapcsolata Moszkvával, illetve a Kominternnel... A rendőrségen belül pedig már a '30-as évek elején kialakult az a vélemény, miszerint a fennálló politikai rendszerre nem a szélsőbal, hanem a szélsőjobboldal jelent valós veszélyt.

Az 1930-as esztendő is már számos változást hozott nem csak a jogszolgáltatásban, hanem ennek következtében a rendőrség munkájában is. Az 1930. évi XXXIV. a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvénycikk a nyomások rendjében hozott változást:

„107. § Tettenkapás esetében (Bp. 142. §) a terheltet a kir. ügyészség elé kell állítani. Ha a cselekmény a 101. § 1. vagy 3. pontja alá esik és a bizonyítékok rendelkezésre állanak, a kir. ügyészség a terheltet ügyének tárgyalása végett nyomozás nélkül vádirat mellőzésével három napon belül a kir. törvényszék elé állíthatja. Ily esetben a tanúk, esetleg szakértők megidézéséről vagy elővezetéséről a kir. ügyészség gondoskodik; a főtárgyaláson a vádirat felolvasása helyett a vádat a kir. ügyész előszóval terjeszti elő; a törvényszék a vádlott részére a Bp. 56. §-ában felsorolt eseteken kívül is rendelhet védőt. Ha a terheltnek a törvényszék elé állítása az említett három napon belül nem történt meg és az előzetes letartóztatás indítványozására törvényes ok nincs, a terheltet a kir. ügyészség köteles nyomban szabadlábra helyezni.

A kir. törvényszék mint egyesbíróság hatáskörébe utalt oly bűncselekmény esetében, amelynek jogi és ténybeli megítélése egyszerű, a nyomozás csak a vád tájékoztatására legszükségesebb adatok felderítésére szorítkozik. Ily ügyekben a nyomozó szerv csak tényvázlatszerű rövid tájékoztatást terjeszt a kir. ügyészség elé, a kir. ügyészség pedig, amennyiben a nyomozás kiegészítését szükségesnek nem tartja, alakszerű vádirat vagy vádindítvány mellőzésével késedelem nélkül a tárgyalás kitűzését indítványozza a kir. törvényszék egyesbírójánál. Ebben az indítványban, valamint a vádlott részére szóló idézésben röviden meg kell jelölni a vád tárgyává tett bűncselekményt.”

A másik fontos, a rendőrséget is érintő változás az 1930. évi XXVIII tc. hatályba lépése volt, amely létrehozta a Külföldieket Ellenőrző Országos Hatóságot, s ezzel egyidejűleg megszüntették Külföldieket Ellenőrző Hivatalát. A KEOKH az évtized végére országosan kiépült szervezetté vált, amely fontos szerepet játszott nem csak a Magyarországra érkező külföldiek ellenőrzésében, hanem a '30-as évek végén visszacsatolt területeken élők esetén a magyar állampolgárság megállapításában is.

Pásztóy Ámon

A jogszabály, illetve szervezeti bővülés mellett 1930-ban, a nagy gazdasági világválság egyik legnehezebb évében került sor az egész Horthy korszak legnagyobb tüntetésére. 1930. szeptember 1-én, a korabeli beszámolók szerint, mintegy 150000 ember demonstrált Budapesten a növekvő munkanélküliség miatt, illetve hogy a kormányzat nem tesz semmit a munkanélküliek érdekében. Aznapra a szakszervezet sztrájkot is hirdetett, amelynek kvázi folytatása lett volna a tüntetés. A Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetése azonban úgy döntött, hogy aznap eleve ki sem nyitják az üzemeket. Ennek oka az volt, hogy ne lehessen majd pontosan tudni, hányan is csatlakoztak (volna) a sztrájkhoz. Érdeemes megjegyezni, hogy a tüntetésre eredendően volt engedélye a szervezőknek, de azt egy nappal a tüntetés előtt visszavonták. Így lett a tüntetésből a szakszervezet szóhasználatában békés séta, amelynek célja a Városliget lett. Vagyis a szervezők ragaszkodtak ahhoz, hogy igenis legyen valamilyen demonstráció. Maga a tüntetés reggel 10 órakor kezdődött, s délre a tömeg elérte a Hősök terét. A rendőrség készült a tömegre, illetve a tüntetésre, így komoly erőket mozgósítottak. Itt, a Hősök terénél a lovasrendőrök megpróbálták feloszlatni a tömeget, de az emberek a felkapott utcakövekkel ellent álltak. A Vajdahunyad-vár előtt a tüntetők lerángatták a rendőröket a lovakról. A rendőrség ez után döntött a löfegyver használatról, a sörtűznek végül egy áldozata lett. Ugyanakkor a munkások és a rendőrök összecsapásában mintegy 100 ember sérült meg súlyosan, mindkét oldalon, több százan könnyebben. A rendőrök másfélszáz embert tartóztattak le az esemény során.⁵⁰ A budapesti eseményekkel párhuzamosan tüntetések voltak a nagyobb vidéki városokban, ipari központokban is, így Győrött, Miskolcon és Pécsen is. Ha ezeken a helyszíneken nem is 150000 ember, de több ezer vett részt a megmozdulásban.⁵¹

⁵⁰ Katona András (2014): Kis magyar tüntetéstörténet. Csóka-Jaksa Helga – Schmelzer-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 69-84.

⁵¹ Katona A.: uo.

Természetesen joggal merül fel a kérdés, vajon a kormányzat miként reagált a megjelenő tömegmozgalmakra, mit látott bennük, illetve mögöttük. Úgy gondolom, hogy az 1932. február 20-án és március 5-én megtartott Koronatanács jó képet ad minderről. Ezen alkalmakkor a Koronatanács napirendjén 10 napirendi poszt szerepelt:

1. *„Árverések körüli visszaélések megakadályozása*
2. *Forradalmi kirobbanásának megakadályozása céljából a statárium preventióként való kihirdetése. Kommunista törvények.*
3. *Az országgyűlés tagjainak mentelmi jogával űzött visszaélés meggátolását célzó intézkedések.*
4. *Kereskedelmi társaságok visszaéléseinek megtorlása. Benzin, naphta, tej, szérum.*
5. *A zavargások során elkövetett erőszakoskodásból eredő károk megtérítése.*
6. *Időszaki lapok betiltása.*
7. *Zsidó beözönlés meggátolása. Tartózkodási engedély.*
8. *Községek háztartásának kérdése.*
9. *Határmenti felszabaduló birtokokat megbízható magyar kezébe juttatni.*
10. *Új társadalmi biztosító törvényt.”*⁵²

A napirend pontok önmagukért beszélnek. A tárgyalás során a 2., 3., és 5. napirendi pontokat a Koronatanács összevontan tárgyalta meg. Ezen napirendek kifejezetten az 1930. szeptember 1-ei tüntetéshez, annak lefolyásához és a zavargások kezelésével foglalkoztak. Érezhető a jegyzőkönyvből is, hogy éles vita bontakozott Horthy Miklós kormányzó és Bethlen István miniszterelnök között az egész kérdéskör kezeléséről. Horthy a hatóságok, vagyis a rendőrség magatartását nem tartotta *„kielégítőnek”*, s már csak emiatt is támogatja a statárium bevezetését és szigorúbb egyértelműbb kommunista ellenes törvényeket. Bethlen, mindezekkel szemben, sem kívánatosnak, sem pedig szükségnek nem tartotta a statárium bevezetését. Hasonlóan vélekedett a mentelmi jogról is, amelynek *„bolygatását nem helyeselheti”*. Bethlen mellett szólalt fel Zsitvay Tibor igazságügyminiszter, nemkülönben Scitovszky Béla belügyminiszter is. Bár a két miniszter között kisebb vita bontakozott ki, hogy a rendőrség kellő számú és erősségű bizonyítékot szedett-e össze az 1930. szeptember 1-ei tüntetők ellen. Igencsak beszédes, hogy az igazságügyi tárca vezetője volt az, aki több és tartalmasabb bizonyítékot akart (volna) a vádemeléshez. Ezen napirendi pontokhoz az utolsó hozzászóló Gömbös Gyula honvédelmi miniszter volt. A jegyzőkönyv szerint így vélekedett:

*„Ha a szociáldemokrata képviselők, tehát a rendőrség[gel], kapcsolatosan a szeptember 1-ei viselkedésükkel, mely a hatóságokkal szemben kihívó volt, le-tartóztatásba kerültek volna /tettenérés/, úgy ezen intézkedések bizonyára általános helyesléssel találkoztak volna. Miután ez elmaradt, a polgárság meg van félemlítve, mert tart a baloldal terrorjától. A tömeg sohasem kutatja mely jogi alapon történt vagy nem történt intézkedés, hanem kizárólagosan az effektust keresi.”*⁵³

A Bethlen kormány talán az utolsó jelentősebb lépése volt 1931. VIII. 7-én elfogadott 1931. évi „a gazdasági és hitélet rendjének továbbá az államháztartás

⁵² MNL OL K27

⁵³ MNL OL K27

egyensúlyának biztosításáról” szóló XXVI. törvénycikk. Ebben „Az államháztartás egyensúlyának biztosítása” című részben a következőket fogalmazta meg a jogalkotó:

„4. § (1) Utasíttatik a minisztérium, hogy egyrészt az állami kiadások csökkentése, másrészt az állami bevételek fokozása érdekében - amennyiben szükséges, esetleg a közszolgáltatások törvényben megállapított mértékének felemelésével és új közszolgáltatások elrendelésével is - tegyen meg minden intézkedést, amely szükséges arra, hogy az államháztartás egyensúlya biztosíttassék.”

Vagyis, minden minisztérium esetén előírták központilag a takarékosági intézkedéseket. Bethlen 1931. augusztus 24-én távozott, vagy inkább távozni kényszerült posztjáról. Utódja gr. Károlyi Gyula lett, aki immár másodszor lett Magyarország miniszterelnöke. Ezen második miniszterelnöki regnáláshoz elsősorban a takarékosági intézkedések bevezetését szokás kötni, de regnálása alatt történt a biatorbágyi merénylet is.

A fentebb idézett 1931. évi XXVI törvénycikk alapján alkották meg a 6500/1930 sz. M. E. (1931. november 30.) rendeletet. A rendelet értelmében megszüntette, létrehozva a már meglévő Budapesti Rendőrfőkapitányi poszt mellé a Vidéki Főkapitányi pozíciót.

„A m. kir. kerületi rendőr-főkapitányságok 1931. december 31-én megszűnnek. Helyükbe 1932. január 1-jétől kezdődően Budapest székhellyel a m. kir. rendőrség vidéki főkapitánysága lép. (2) A m. kir. kerületi rendőr-főkapitányságok hatásköre a m. kir. rendőrség vidéki főkapitányságra száll át.”

Ugyanakkor a megszűnt kerületek, illetve az értelem szerűen megszűnt kerületi kapitányok helyett létrehoztak úgynevezett Körzeti Szemlélői Központokat Debrecenben, Kassán, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Szombathelyen. A körzeti szemlélői központvezetők egyúttal a Vidéki Rendőrfőkapitányság főkapitány-helyettesei lettek. Így némi malíciával feltehetjük a kérdést, hogy ez a szervezeti átalakítás hozott-e, vagy még inkább: hozhatott-e érdemi megtakarítást a magyar költségvetésnek. Nemkülönben felvetődik az is, hogy vajon ez a rendszer mennyiben egyszerűsítette és tette hatékonyabbá a rendőrség működését, különösen vidéken. Sajnos ezen utóbbi kérdésre, források hiányában nem tudunk egzakt választ adni.

A '30-as évek derekán tehát a magyar rendőrség az alábbiak szerint működött: „A belügyminiszter a m. kir. rendőrség szervei felett a felügyeletet és az ellenőrzést a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya és a m. kir. rendőrség vidéki főkapitánya útján gyakorolja. De a megyei városok és községek területén működő rendőrkapitányságok, illetve rendőri kirendeltségek felett a közvetlen felügyelettel és ellenőrzéssel egyes törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányságának a vezetőjét is megbízhatja.

A rendőrség vidéki főkapitányságának alá van rendelve 53 városi rendőrkapitányság s 14 határmenti rendőrkirendeltség. A rendőrség budapesti főkapitányságának van alárendelve a 15 budapesti kerületi kapitányság. Az öt rendőri kirendeltség — mióta a budapesti főkapitánynak alárendelt csepeli kirendeltség legújabbban (143.406/1935. B. M.) önálló kerületi kapitánysággá szerveztetett — mind a vidéki főkapitánynak van alárendelve. A városi illetve a budapesti kerületi kapitányságoknak, illetve kirendeltségeknek alárendelve működik az országban 67 rendőr-őrszemélyzeti parancsnok s 103 rendőr őrszoba.”⁵⁴

⁵⁴ Meznerics – Torday (1937) 57

A Károlyi-kormányzat alatt történt az egyik legismertebb merénylet Magyarországon: biatorbágyi viadukton történt robbantás 1931. szeptember 12-ről 13-ra virradó éjszaka. Ma már pontosan ismerjük az események sorát. A Bécs – Budapest nemzetközi gyorsvonat amikor áthaladt a biatorbágyi viadukton, akkor az ott elhelyezett robbanószer felrobbant, a vonat kisiklott és a mélybe zuhant, mintegy 22 halálos áldozatot követelve.

A Károlyi kormány ekkor látta elérkezettnek az időt, hogy statáriumot hirdessen, s ennek keretében minden kommunista, vagy annak vélt szervezkedés és személy ellen felléphessen. Úgy tűnik, mintha párhuzamosan futna az igazi merénylet felkutatása és a merényletből kihozható lehető legnagyobb politikai haszon kiaknázása. Az igazi merénylet, Matuska Szilveszter egy Bécsben élő volt katona, ügyeskedő volt, akit 1931. október 7-én az osztrák rendőrség le tartóztatott. A vizsgálat során beismerte nem csak a biatorbágyi, hanem egy korábbi németországi és egy ausztriai vonatrobbantásos merényletet is. Az osztrák bíróság 6 év fegyházra ítélte el végül Matuska Szilvesztert.⁵⁵

Ezalatt Magyarországon – ahol ugyan tudtak arról, hogy az osztrák rendőrség milyen eredményt ért el – a kormányzat, mint ahogy fentebb említettem bevezette a statáriumot. A statárium csakhamar – 1931. szeptember 20-tól – kiterjedt minden államellenes cselekedettel gyanúsítható személyre. A magyar szervek kezdetektől – talán politikai sugalmazásra – de csak és kizárólag politikai motiváltságúnak tekintették az ügyet és eleve abból indultak ki, hogy az elkövetők csak és kizárólag kommunisták lehetnek. Így bár az igazi tettes már 1931 októberében megvolt, Magyarországon 1932 júliusában (!) tartóztatták le a Kommunisták Magyarországi Pártjának két prominensét: Fürst Józsefet és Sallai Sándort. A vád szerint ők követték el a biatorbágyi merényletet. Rövid tárgyalás után végül mindkettőjüket kivégezték 1931. július 29-én.⁵⁶

VIDÉKI RENDŐRFŐKAPITÁNYOK

Ahogy azt fentebb írtuk, a rendőrség szervezeti felépítésében is alapvető változást hozott az 1931-es esztendő, amikor is megjelent a 6500/1931 sz. M. E. rendelet. Az 1932. január 1-től hatályos új szervezeti struktúrában tehát két főkapitánya is lett a magyar rendőrségnek. A vidéki főkapitányi tisztséget az évtized folyamán az alábbi személyek töltötték be:

Dr. Ghyczy Tihamér (1931. 12. 16. – 1932. 12. 31.)

Dr. Éliássy Sándor (1932. 12. 30. – 1937. 09. 23.)

Folyovich József (1937. 09. 23. – 1938. 07. 1.)

Dr. Zankó Géza (1938. 07. 01. – 1938. 07. 07., és 1939. 08. 01. - 1939. 12. 31.)

Baksa János (1938. 07. 07. – 1939. 07. 31.)

⁵⁵ Matuskát végül a magyar bíróság is elítélte a biatorbágyi merénylet miatt, s miután Ausztria kiadta, magyarországi büntetését a Váci Fegyház és Börtönben töltötte. 1945-ben azonban a Vörös Hadsereg őt is kiszabadította a börtönből. Mai ismereteink szerint egy darabig Matuska a Vörös Hadsereg mellett dolgozott, majd hazament szülőfalujába, Csantavérre. Itt politizálni kezdett, erősen nacionalista tónusban. A szerb partizánok valamikor 1945 januárjában elfogták és kivégezték. Jeltelen tömegsírba temették.

⁵⁶ Vargyai Gyula (2002): *A biatorbágyi merénylet. Merénylet a merénylet ellen*, Budapest, Hadtörténelmi Levéltár – Paktum, 149.

Források hiányában nehéz képet adni en bloc a Vidéki Rendőrkapitányság működéséről, az esetleges belső problémákról, vagy éppen egyedi és innovatív megoldásokról. Ugyanakkor érdemes az öt főkapitány életrajzát röviden tanulmányozni, hiszen ezekből is jó pár következtetés levonható a Vidéki Rendőr-főkapitányság működéséről.

Ghyczy Tihamér (1879 – 1949) 1903-tól állt közszolgálatban, 1907-től pedig már a határrendőrség kötelékében szolgált. 1920-tól kezdődően a Debreceni Magyar Királyi rendőrkerület vezetője, egészen annak megszűnéséig. Ebbéli pozíciójából lépett egyet előre, s lett a Vidéki Rendőrfőkapitány. Mint látható, csak egy évig töltötte be ezt a beosztást, ugyanis 1932. december 31-ével nyugállományba helyezték. Feladata vélelmezhetően jórészt az átalakulás levezénylése, zökkenőmentes lebonyolítása lehetett.

Utódja, Éliássy Sándor (1932 – 1955) lényegesen hosszabb ideig, mintegy öt évig volt Vidéki rendőrfőkapitány. Közszolgálati pályafutása 1905-ben kezdődött, a rendőrség állományába 1914-től tartozik, amikor is a Zólyom megyei főispán kinevezte Besztercebánya város rendőrkapitányának. Ettől kezdődően folyamatosan rendőrtisztviselőként dolgozik Éliássy. A kerületi főkapitányságok megszűnését követően a Magyar Királyi Belügyminisztérium személyi állományába helyezték vissza. Itt 1932 első negyedévében elnöke volt annak a négytagú racionalizáló bizottságnak, amely megvizsgálta a fővárosi rendőrséget. Feladatuk a dologi kiadások és a tisztviselői státuszok csökkentése volt.

Éliássy utódja Folyovich József (1881 – 1974) lett, aki 1910-ben kezdte hivatalnoki pályafutását, s 1913-tól – néhány kisebb megszakítástól eltekintve – végig a Belügyminisztérium állományában volt. Folyovich 1930-tól a Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság vezetője volt, egészen 1937-ig. Ekkor a Belügyminiszter Magyar Királyi Rendőrség Vidéki Főkapitányságának ideiglenes vezetésével bízta meg Folyovichot, akit egyben fel is mentett a KEOKH vezetése alól. Érdemes kiemelni, hogy Folyovich, aki bár nem volt rendőr és soha nem is végzett klasszikus értelemben vett rendőri munkát, mégis, az ország egyik fontos rendőrségi vezetője lett, az az lehetett. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy miként volt ez lehetséges. Nincs egzakt és mindent megmagyarázó válaszunk. Tény, hogy Folyovichról tudni lehetett, hogy átmeneti megoldás a poszton. Másrészt ekkorra már majd 25 éves belügyi tapasztalata volt, sokszor dolgozott együtt rendőrökkel – mondhatjuk: ismerte a rendőrök munkamódszereit és észjárását. Vélelmezhetően a belügyi vezetés bízott benn, s nem csak lojalitásában, hanem hogy egy ilyen új típusú feladatot is el fog majd tudni végezni.

Folyovich 10 hónapig sem volt Vidéki Rendőrfőkapitány, amikor is kinevezték utódjául dr. Zankó Gézátnak (1882 – 1963), aki mint az látható két alkalommal is betöltötte ezt a posztot, de meglehetősen rövid ideig. Zankó 1906-ban kezdte közhivatali pályafutását, s 1920-tól kezdődően folyamatosan, mint rendőrtisztviselő dolgozott. 1926 végén a Magyar Királyi Állami Rendőrség Szegedi Kerületi Főkapitánysága, 1928 nyarától pedig a Magyar Királyi Állami Rendőrség Szombathelyi Kerületi Főkapitánysága vezetőjének állandó helyettesítője volt. 1931 végétől a Magyar Királyi Rendőrség Vidéki Főkapitányságának létrejöttékor annak központi állományába vezényelték. 1934 június közepén a Vidéki Rendőrfőkapitány állandó helyettesének nevezték ki. 1938. július 1-én, az új Vidéki Rendőrfőkapitány kinevezéséig szólóan, ideiglenes megbízással, át-

vette a Magyar Királyi Rendőrség Vidéki Főkapitányság vezetését. 1939. augusztus 1-én másodszor is átvette a Magyar Királyi Rendőrség Vidéki Főkapitányság vezetését. A Belügyminiszter 1939. december 31-ei hatállyal teljes szolgálati idejének leteltével nyugállományba helyezte.

„A főkapitányi székhelyben beállt gyakori változások folytán a vezetés oroszlanrésze dr. Zankó főkapitányhelyettesre hárult, akinek kitűnő személyi, tárgyi és helyi ismeretei a közel száz egységre tagozódó vidéki rendőri szervezet igazgatásánál nélkülözhetetlenek voltak. Helyettesi működése alatt folyt a visszacsatolt felvidéki országrészekben a m. kir. rendőrség megszervezésének nehéz és küzdelmes munkája, melynek sikere jórészt dr. Zankó főkapitányhelyettes érdeme.”⁵⁷

Baksa János (1878 – 1957) közszolgálati pályafutása 1904-ben indult a Budapesti Járásbíróságon, de 1906-tól már a rendőrség kötelékében szolgál. Az 1920-as években elsősorban internálási ügyekkel foglalkozik, érdekes módon még az intézmény hivatalos 1924-es megszüntetése után is. Majd 1927. január 1-től a Magyar Királyi Állami Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Közigazgatási Osztályát vezette egészen 1938. június 30-áig, amikor is kinevezték Vidéki Rendőrfőkapitánynak. Hivatalát 1938. július 7-én vette át. Egy évvel később azonban maga kérelmezte nyugállományba helyezését, amelyet a Belügyminiszter 1939. július 31-ei hatállyal meg is tett.

Látható, alig egy évtized alatt mintegy öt személy töltötte be a Vidéki Rendőrfőkapitányi pozíciót, s közülük a későbbi fővárosi főkapitány, Éliássy Sándor volt több éven keresztül ebben a beosztásban. Ghyczy Tihamér, Dankó Géza és Baksa János jól látható, hogy ez az utolsó beosztásuk volt, hiszen Vidéki Rendőrfőkapitányként mentek nyugdíjba. Folyovich esetén pedig nem is volt titok, hogy személye átmeneti megoldás, bár Zankó esetén is könnyen kialakul egy hasonló érzés a kutatóban. Mindezekből milyen következtetés vonható le? Ha pozitívan akarnánk értelmezni, akkor akár az is, hogy a beosztás elnyeréséhez komoly rendőri múlt szükséges, s egyfajta betetőzése lehet egy-egy rendőri pályafutásnak. Nem elvetve ezen lehetőséget, mégis olybá tűnik, hogy a belügyi vezetés Éliássy után ugyan kereste, de nem találta a megfelelő Vidéki Rendőrfőkapitányt. Így az Éliássy utáni kapitányok inkább kényszermegoldások, amit mutat a beosztásban eltöltött idejük hossza. S talán az is, hogy „öreg rendőrként” – nyilván itt Folyovich kivétel – lehetett rájuk hatni, hogy amíg nem találta meg a megfelelő személyt, vállalják el a pozíciót. Természetesen ennek fényében fel lehet tenni azt a kérdést is, hogy miért nem talált a belügyi vezetés olyan személyt, aki hosszú távon vezethette volna a Vidéki Rendőrfőkapitányságot?

⁵⁷ Változás a Vidéki Főkapitányság vezetésében, 13-14

A frankhamisítási botrány

BUDAPESTI RENDŐRFŐKAPITÁNYSÁG

Amióta létrejött Budapest, azóta a főváros közbiztonsága, rendőrsége kiemelt szereppel bír. Természetesen nem volt ez másként a két világháború közötti időszakban sem. Szűkebb témánk kibontása előtt érdemes azonban rögzíteni, hogy a korban a Budapesti Rendőrfőkapitányság illetékességi területe nem „csak” a korabeli Budapest területére terjedt ki, hanem számos Budapest mellett lévő, akkor még önálló településre is. Másrészt látni kell, hogy Budapest rendőrfőkapitányának lenni mindig is rang volt, sokkal nagyobb presztízzsel és tradícióval bírt, mint a Vidéki Rendőrfőkapitányi pozíció.

Ha a megnézzük a '30-as évek Budapesti rendőrfőkapitányságát, akkor azt látjuk, összevetve a Vidéki Rendőrfőkapitányokkal, hogy kevesebben, de hosszabb ideig töltötték be ezt a pozíciót:

Bezzegh-Huszágh Miklós (1928 – 1932)

Ferenczy Tibor (1932 – 1937)

Éliássy Sándor (1937 – 1944)

A nagy gazdasági világválság előestéjén nevezték ki Bezzegh-Huszágh Miklóst budapesti rendőrfőkapitánynak. Az egykori főügyész helyettes mindenféle rendőri tapasztalat nélkül lett, ahogy a korban mondták, az „1-es számú rendőr”. Első intézkedéseként bevezette a fogalmazási és felügyelői karbeli

tisztviselők részére a tiszti értekezlet rendszerét, illetve bevezette a főkapitányi kihallgatásokat, amelynek célja a pozitív kezdeményezések felkarolása volt. Azonban Bezegh-Huszághot nem kedvelték a rendőrök, nem értett a „szakmához”. E mellett adósságot is felhalmozott, a korabeli pletyka szerint sokba került neki a főkapitány reprezentáció... E mellett vélelmezhetően nem volt elégedett a belügyi vezetés azzal sem, ahogyan az 1930. szeptember 1-ei tüntetést kezelte.

Bezegh-Huszágh utódja Ferenczy Tibor (1881 – 1943) lett, aki 1932. és 1937. között vezette a testületet. Ferenczy szöges ellentéte volt Bezegh-Huszághnak: 1920 óta rendőr volt, a testületen belül pedig végigjárta a ranglétrát. Vélelmezhetően jó politikai kapcsolatokkal is bírt, hiszen 1939-től a Magyar Élet Pártja képviselője lett, Debrecenben választották meg országgyűlési képviselőnek.

Ferenczy öt éves tevékenységét számos szervezeti átalakítás levezénylése mellett számos személybiztosítási feladatot is el kellett látnia a fővárosi rendőrségnek. Ferenczy egyik első intézkedése a Bűnügyi osztály átszervezése volt, nyilván a hatékonyabb felderítő munka érdekében történt mindez.

1934-ben számos fontos és előremutató fejlesztés zajlott le a Budapesti Rendőrfőkapitányságon. Egyik, hogy az 1932-ben létrehozott karhatalmi század létszámát növelték, így azt egy karhatalmi zászlóaljja fejlesztve. Mindez Mihály Lajos rendőrfelügyelő vezetése mellett ment végbe.⁵⁸ A másik fontos innováció a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv létrehozása volt. A rendőri zsargonban csak „Központi Szervként” emlegetett szervezeti egység feladata volt például annak igazolása, hogy a lefoglalt gyanús fehér por vajon kábítószer-e, avagy sem. Talán érdemes azt is rögzíteni, hogy a '30-as évek Budapestjén a kábítószer használata, az erre épülő túrizmus valós rendőrségi probléma volt. Így az sem véletlen, hogy Magyarország viszonylag korán csatlakozott minden kábítószerellenes szerveződéshez.⁵⁹

Szintén Ferenczy idején vezette be a 920/1935. (X.25.) BM rendelet 1936. január 1-jétől a Közlekedési Központi Rendőri Büntetőbírószágot. A Budapesti Rendőr-főkapitányság illetékességi területén, mint közlekedési rendőrbírószág, az akkori I. kerületi rendőrkapitányság járt el. Ügykörébe tartoztak a különböző motoros járművekkel elkövetett kihágások, valamint a 8 napon belül gyógyuló sérülést okozó balesetek.⁶⁰

Ferenczy regnálásának utolsó évében született döntés az új egyenruházati és felszerelési rendeletről, illetve Főkapitányi rendelet is született az állatkínzások megakadályozására.

A fővárosi rendőrség a '30-as években egyre több olyan feladattal szemebesült, amelynek szereplői nem feltétlenül magyar állampolgárok voltak. Az egyik ilyen típusú feladatkör a Budapestre látogató uralkodók, trónörökösök, vezető politikusok személybiztosítási feladatai voltak. Tudjuk, hogy Edward angol trónörökös 1935-ben két alkalommal is Budapestre látogatott, fő célja a kikapcsolódás volt. Addig III. Viktor Emanuel olasz király 1937 májusi látogatása már a magas diplomácia szintjén zajlott le. A diplomáciai testületekkel való

⁵⁸ Tarján G Gábor, 30.

⁵⁹ Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.) (1942): *A 60 éves Magyar Rendőrség 1881-1941*, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 600.

⁶⁰ Ernyes 82.

kapcsolattartás egyik meglehetősen speciális esete volt a budapesti Szovjet követség Bajza utcai épületének és az ott dolgozó diplomatáknak a megfigyelése.

⁶¹

Ferenczy nyugdíjba vonulása után Éliássy Sándor kapott megbízást a fővárosi rendőrség vezetésére. Pozíciójából majd 1944. április 12-én mentette Jaross Andor belügyminiszter. Éliássy komoly vezetői tapasztalatokkal rendelkező rendőrtiszt volt, amelyre nagy szüksége is volt a '30-as évek végének egyre inkább forrongó világában. A háborús hangulatot jól jelzi, hogy Budapesten 1937. október 13-án tartották meg az első légvédelmi és elsötétítési gyakorlatot, amelynek sikeres gyakorlati lebonyolításában nagy szerepe volt a rendőrségnek is.

Nádosy Imre

Éliássy munkáját is az újítások, illetve az átszervezések jellemezték regnálása kezdetén. Így például 1938 márciusában a közlekedési jelzőlámpákat áttette az út középvonaláról a kereszteződések sarkára. Szintén 1938-ba, az 52000 fk. Eln. Sz. r. értelmében átszervezte a Bűnügyi osztályt, négy főcsoportot hozva létre:

- I. Sérülési főcsoport
- II. Intellektuális főcsoport
- III. Lopási és betörési főcsoport
- IV. Állambiztonsági és sajtóügyi főcsoport

⁶¹ Kovács Tamás (2012): Adalékok a magyarországi szovjet érdekeltségek és kémek megfigyeléséhez, In: Csóka, Ferenc (szerk.) *Szakszolgálat Magyarországon: avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785-2011)*, Budapest, Magyarország: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ),

1938. május 25 – 29 között Budapesten rendezték meg az Eucharisztikus világkongresszust, amely nyilván rengeteg feladatot adott a főváros rendőrségének is, gondoljunk csak a helyszínek biztosítására, a tömeg irányítására, de nyilvánvaló a zsebtolvajok kiszűrése is legalább ennyire fontos feladat volt.

A politikai légkör változását azonban egyre több minden mutatta. 1939 nyárára megtörténik az Anschluss, s ez az időszaka a magyarországi szélsőjobboldali pártok és mozgalmak felfutásának is. S bár vezetőjük, Szálasi Ferenc ekkor már a szegedi Csillag börtönben töltötte jogerős büntetését, hívei szabadon mozogtak. A magyar történelmi tudatból kissé kikopott, de 1938. augusztus 25-én robbantás történt a Parlament épülete előtt. A rendőrség látókörébe ekkor egy Jókedvű (Jurisztovszki) Miklós nevű egyén került, akit azonban végül bizonyítékok hiányában el kell engedni...⁶²

Az 1939-es esztendő sok szempontból már a háborúra való készülődés jegyében tellett. Ennek egyik jól látható jele volt az 1939. évi a honvédelemről szóló törvénycikk elfogadása, amely a Honvéd Vezérkarnak, illetve a vezérkari főnöknek biztosított számos olyan jogosítványt, amely messze túlmutatott a szűken vett katonai érdekektől. A törvény értelmében a folyamrendészeti feladatok átkerültek a rendőrség joghatóságába.

Az ország politikai irányultságát jól mutatta az is, hogy januárban gr. Ciano olasz külügyminiszter, júniusban pedig Wilhelm Frick német belügyminiszter látogatott Budapestre és folytatott hivatalos tárgyalásokat.

Az erősödő szélsőjobboldal azonban nem csak verbálisan, hanem fizikálisan is egyre agresszívebb és erőszakosabb lett. 1939. február 3-án, a Dohány utcai zsinagógából – amely eleve rendőri védelem alatt állt – a péntek esti Istentiszteletről kijövő emberek közé kézigránátokat dobtak. A rendőrségi nyomozás ugyan sikeres volt és elkapták, illetve aztán a bíróság elítélte az elkövetőket. Kapcsolatuk a Szálasi Ferenc névvel fémjelzett párthoz vitathatatlan volt. Ugyan a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalmat a hatóságok betiltották, de az 1939-es un. „pünkösdi választáson” más névvel – Nyilaskezes Párt – elindultak, és 29 mandátumot szereztek.

Mint ahogyan az 1939. augusztus 23-a (Molotov – Ribbentrop paktum) után várható volt, a háború nemsokára ki fog törni. Hitler döntése értelmében Németország 1939. szeptember 1-én megtámadta Lengyelországot, s ezzel kezdetét vett a II. világháború. Bár Magyarország nem volt hadviselő fél, s a német alakulatokat sem engedett át Lengyelország irányába, de a háború következményeit nem tudta elkerülni. Így 1939 őszétől a Magyarországra érkező lengyel menekültek váltak a magyar politikai elit, a rendőrség, a KEOKH és a helyi közigazgatás új kihívásává.

A háború kitörése után a Teleki kormány – az 1939. II. törvénycikk – alapján számos rendeletet adott ki, amelyek jórészt korlátozó jellegűek voltak, s jól mutatták: megváltozott a helyzet nemcsak a külvilágban, hanem Magyarországon is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ádám Magda (1981): *A Kisantant 1920–1938*, Budapest, Kossuth Kiadó, 265.

⁶² A Jókedvű lakásán történt házkutatás során nyilas propaganda anyagokat talált a rendőrség.

- Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.) (1942): *A 60 éves Magyar Rendőrség 1881-1941*, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 600.
- Ernyes Mihály (2020): *A fővárosi rendőrség és a m. kir. rendőrség, valamint a magyar rendőrség története a kezdetektől napjainkig*, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 294.
- Ernyes Mihály (2020): Akik a Magyar Királyi Rendőrség vidéki főkapitányai voltak 1932-1944, *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 15-90.
- Katona András (2014): Kis magyar tüntetéstörténet. Csóka-Jaksa Helga – Schmelzer-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 69-84.
- Kovács Tamás (2012): Adalékok a magyarországi szovjet érdekeltségek és kémei megfigyeléséhez, In: Csóka, Ferenc (szerk.) *Szakszerológiai Magyarországon: avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785-2011)*, Budapest, Magyarország: Nemzetbiztonsági Szakszerológiai (NBSZ),
- Meznerics Iván és Torday Lajos (1937): *A magyar közigazgatás szervei 1867 - 1937*, Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 417.
- n. n. (1938): Változások a m. kir. belügyminisztérium ügyosztályainak vezetésében. (Szerkesztőségi közlemény.) *Magyar Rendőr*, V.évf. (1938) 15. sz. (VIII.1.) 338.
- n. n. (1932): Leváltották az 1-es számú rendőrt, *A Hét*, 4.
- Pritz Pál (2003): Hungarian Foreign Policy in the Interwar Period, *Hungarian Studies* 17:(1) 13-32.
- Révész Béla (2007): *A titok mint politika a titkosszerológiai kutatásának lehetőségei*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék, 189.
- Sallai János (1997): *A magyar-lengyel határ története*, Budapest, Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, 71.
- Sallai János (2022): 140 éves-e a BRFK, és ha igen, akkor miért nem, *Magyar Rendészet* 22: 1 pp. 225-230. 6 p.
- Sallai János (2022): 150 éves a főváros és a fővárosi rendőrség, *Rendőrségi Tanulmányok* 5: 4 pp. 78-84. 7 p.
- Sallai, János – Borszéki, Judit (2022): A nemzetközi rendőri együttműködés kezdetei, *Belügyi Szemle*: 70: 5 pp. 983-1003., 21 p.
- Simon Attila (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938-1945 - Az első bécsi döntés és következményei*, Budapest, Jaffa Kiadó, 248.
- Tarján G. Gábor: Karhatalom a huszadik században Magyarországon, *Belügyi Szemle*, 63(2015)/6, 29-47.
- Tarján G. Gábor (2017): Az 5. cseh(szlovák) hadoszlop nyomában, *Nemzetbiztonsági Szemle* (online) V.: (2.), 19-32.
- Tóth Nikolett Ágnes (2021): Szemelvények a belügyi sport, a labdarúgás és a sportrendezvények biztosításának 20. század eleji történetéről, *Belügyi Szemle*, 2021/3, 59-73.
- Vargyai Gyula (2002): *A biatorbágyi merénylet. Merénylet a merénylet ellen*, Budapest, Hadtörténelmi Levéltár – Paktum, 149.

A HATÁRŐRIZET MEGSZERVEZÉSE AZ ÚJ HATÁROKON

BEVEZETÉS

Az első világháborút követően a Föld politikai térképe jelentősen átrendeződött. Ennek a nagy folyamatnak csak egy kis része érintette hazánkat, de természetesen a mai napig meghatározó mértékben. Írásomban elsősorban a magyar határőrizet első világháborút követő újjászervezését kívánom bemutatni. Talán pontosabb a fogalmazás, ha megszervezését mondunk, mivel az 1920-tól kialakult új állam határai egyetlen kilométeren sem estek egybe a régivel és így minden munkát nulláról kellett kezdeni⁶³. Ennek az időszaknak az ismerete különösen fontos múltunk megítélése szempontjából. A határőrizet politikai kérdés, akár napjainkban is, az országos vezetés döntéseinek függvénye. Ezért, mint látni fogjuk, a mit miként, milyen céllal állítsunk fel és mire alkalmazzuk, az akkori politikai elképzelések függvénye lett és a szakma csupán ezen elhatározások végrehajtásának mikéntjében játszott szerepet. Mivel a két világháború közötti alapvető, az ország jövőjére nézve sorsdöntő elképzelés a trianoni békeszerződés teljes revíziója, a „mindent vissza” követelés volt, ez a határőrség felállításának kezdetétől azonnal olyan tulajdonjegyeket, szervezeti elemeket hozott létre, amelyek határőrizeti szempontból nem voltak indokoltak. Így azért, hogy megértsük a szervezet felállításának mikéntjét, valamennyire rálátással szükséges rendelkezünk az időszak legfelsőbb politikai döntéseire, az elsőnek elfogadott törvényekre. Publikációmban a Tanácsköztársaságot követő helyzettel foglalkozom. Más országokat is jelentős mértékben érintettek a háborút követően létrejött békeszerződések, mások is kerültek hasonló helyzetbe, mint Magyarország, illetve más államoknak is szükséges lett határőrséget szervezni új határaikon. Ezért egy rövid nemzetközi kitekintést is szeretnék tenni ebben a vonatkozásban. Az államhatárral kapcsolatos általános ismeretek mindenki számára fontosak lehetnek, érdemesnek tartom a vonatkozó irodalomban kicsit tájékozottabbnak lenni.⁶⁴

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

BÉKESZERZŐDÉSEK, NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK

A hosszú háborút követően olyan sok országgal olyan sok kérdést kellett rendezni, hogy azok egy békeszerződés keretében nem voltak megfogalmazhatók. Így egészen röviden több dokumentumot, eseményt kívánok ismertetni. A békétárgyalások során, amelyek persze nem voltak tárgyalások, a háborút elvesztett feleknek esélyük sem nyílt elképzeléseik, érdekeik érvényesítésére. Állítólag a békeszerződések elkészülte után nem sokkal Ferdinand Foch francia tá-

⁶³ Fórizs Sándor (2020): *A magyar határőrizet újjászervezése az I. világháborút követően*. Rendőrségi Tanulmányok. III. évfolyam 2020/ különszám, pp. 87-103.

⁶⁴ Sallai János (1995): *Magyarország történelmi határai térképeken*. Budapest, Püski Kiadó. Sallai János (2004): *Az államhatárok*. Budapest, Press Publica p. 126.

bornok azt nyilatkozta a dokumentumokat látva: „Ez nem béke, csak fegyverszünet 20 évre”. Mindenesetre véleménye megállta a helyét, hiszen 1939-ben kezdődött a következő, egész világot átfogó fegyveres konfliktus. Nem csak a veszített feleket nem kérdezték meg, az arab, a kurd, az örmény a belorusz, az ukrán népek ugyanígy jártak.

Az alábbi szerződéseket kívánom megemlíteni:

1. A győztesek Németországgal a versailles-i békeszerződést kötötték meg 1919. június 28-án. A németek mondhatni „jobban jártak”, mint a magyarok. Az európai területüknek „csak” 13%-át veszítették el. Gyarmataikat át kellett adniuk leginkább az angoloknak, Kínában és Óceániában a japánoknak, összesen 4 millió négyzetkilométert. Az örökké vitatott Lotaringia Franciaországé lett, a Saar vidéket 15 évre nemzetközi (értsd francia) felügyelet alá helyezték. A terület majd népszavazást követően kerül vissza a hitleri Németországhoz 1935-ben. Dansk szabad város lett a népszövetség ellenőrzése alatt, hovatartozása 1939-ben a háború megkezdésének egyik náci indoka lett. Területet kapott az országból Belgium, Eupen-Malmédy-t; Csehszlovákia a Hultschin kerületet; és Lengyelországnak jutott Poznan, Nyugat-Poroszország és Felső-Szilézia. Sok egyéb megkötés is szerepelt az okmányban, a hadsereg létszámának korlátozása 100.000 főben, jóvátétel fizetése stb.
2. A saint-germaini békeszerződést Ausztriával, 1919. szeptember 10-én írták alá. Megszűnt az Osztrák-Magyar Monarchia, Ausztria köztársaság lett. Az új köztársaság elveszítette a cseh területeket, Triesztet, Isztriát, Dél-Tirolt. Viszont megkapta a Magyarország részét képező Burgenlandot, pedig a két ország nyilvánvalóan nem állt háborúban egymással.
3. A trianoni békeszerződés Magyarországgal.
4. A neuillyi békeszerződést Bulgáriával 1919. november 27-én írták alá a franciaországi Neuilly-sur-Seine városban. Akárcsak a többi párizskörnyéki békeszerződés esetében az érintett országnak semmi beleszólása sem volt a feltételekbe, amelyeket nemzeti tragédiaként élt meg az ország. Az etnikai határok itt sem játszottak szerepet. Négy ország részére kellett összesen 11.500 négyzetkilométer területet átadni. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság stratégiai pontokhoz jutott, Görögország megkapta Nyugat-Trákiát, ami azzal a súlyos következménnyel járt, hogy Bulgária elvesztette az égei-tengeri kijáratát, Romániához került Dél-Dobrudzsa, és érdekes módon Törökország is területekben részesült, pedig a háborúban szövetségesek voltak. Mindezekhez különböző kártérítések és katonai korlátozások járultak.
5. A sèvres-i békeszerződés az Oszmán Birodalommal, amelyet még a szultán küldöttsége írt alá 1920. augusztus 10-én. Ebben a törökök az eredeti birodalom területének háromnegyedét elveszítették (volna). Súlyosabb feltételeket tartalmazott, mint Trianon Magyarország vonatkozásában. A török nép a szigorú feltételeket nem fogadta el, megdöntötte a szultáni hatalmat és Kemal Atatürk vezetésével 1923-ig tartó függetlenségi háborút hirdetett, és nyert meg a megszálló angol-francia-görög csapatok ellen.
6. 1923. július 24-én aláírták a lausannei szerződést a törökökkel és ezzel módosították a sèvres-i dokumentumot. Az új megállapodás az egykori

központi hatalmakkal kötött egyezmények közül messze a legkedvezőbb feltételeket szabta meg. A lausannei békeszerződéssel Törökország területi revíziót ért el. A törökök ezzel egy időben lemondtak az 1918-ig birtokolt libanoni, iraki és arabiai területekről. Határviták csak az iraki Moszul és Hatay, az egykori Antiochia, kapcsán robbantak ki. Az Irakot és Szíriát megszálló angolok és franciák ugyanis mindkét területet le akarták választani Törökországról. Moszul végül Irakhoz került, Hatay pedig független köztársaságként létezett 1939-ig, amikor egy népszavazást követően csatlakozott Törökországhoz. Figyelemre méltó, hogy Görögország és Törökország lakosságcsere egyezményt kötött egymással, és ennek útján jelentős népesség cseréjére került sor, a görög nemzetiségűek többsége elhagyta Kis-Ázsiát. A béke emellett rendelkezett a tengerszorosok demilitarizálásáról is, 1936-ban azonban az ankarai kormány felülvizsgálhatta a szerződés erről szóló részeit. A háború során vált Ankara az ország fővárosává, mert az antant erők megszállták Isztambult.

7. A washingtoni konferencia és szerződések. A felek az Európán kívüli kérdéseket, a csendes-óceáni térség és a Távol-Kelet területi rendezését oldották meg az 1921. november 12. –1922. február 6. között rendezett washingtoni konferencián. Résztvevők voltak az Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Franciaország, Hollandia, Japán, Kína, Nagy-Britannia, Olaszország és Portugália képviselői. A konferencián három egyezményt kötöttek, négyhatalmi egyezmény, öthatalmi egyezmény, kilenchatalmi egyezmény.
8. A rigai békeszerződés. Az antant a Párizs környéki békék megfogalmazása idején nem jelölte ki Lengyelország keleti határait. Annak ellenére sem, hogy Curson angol külügyminiszter javaslatot tett a nyelvi határokat figyelembe vevő államhatárra vonatkozóan, (Curzon- vonal, nagyjából Lengyelország mai keleti határa). A nem titkolt szándék a bolsevik forradalom elleni lengyel katonai fellépés ösztönzése volt. Ez be is következett és a hullámszó eredményű harcok után, melyek során a lengyel erők először elfoglalták Kijevet és Minszket majd viaszorultak, hogy később a szovjetek szenvedjenek vereséget Varsó alatt, mindkét fél ki-merült. Ekkor kötötték meg a rigai békeszerződést. 1921. március 18-án írták alá Rigában Lengyelország és Szovjet-Oroszország, (Orosz Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság) között. A szerződésben megállapított szovjet-lengyel határok egészen a második világháborúig érvényben maradtak. Később a teheráni , a jaltai és a potsdami konferencia során új megállapodás született.
9. A tartui békeszerződés a Finnország és Szovjet-Oroszország közötti államhatárt rögzítette 1920-ban. Karélia területét Finnországnak ítélte, majd a terület a második világháborúban a Szovjetunióhoz került.
10. Szovjet-Oroszország 1920. februárban elismerte Észtország, júliusban Litvánia, augusztusban Lettország függetlenségét. Az antanthatalmak Észtországot és Lettországot 1921 januárban, Litvániát 1922 decemberben ismerték el. 1921 szeptemberben mindhárom balti államot felvették a Népszövetségbe.

11. Az 1924. évi párizsi egyezmény Litvániával kapcsolatos. 1918. február 16-án Kaunasban a Litván Tanács kinyilvánította Litvánia függetlenségét. Zavaros eseményeket, kormányt és ellenkormányt követően a lengyelek megszállták az ország fővárosát Vilniust és környékét, és azt nem is adták vissza az új köztársaságnak. 1923-ban litván szabadcsapatok szállták meg a versailles-i békeszerződés által a Népszövetség igazgatása alá helyezett, az első világháború végéig Németországhoz tartozott Klaipėda (Memel) városát és környékét, az ún. Memel-vidéket. A Nagykövetek Tanácsa elfogadta a litván lépést. A párizsi egyezmény ezt a megszállást hagyta jóvá, megnövelve az ország területét, és meghatározta azokat a speciális státuszokat, szabályokat, kedvezményeket, amelyeket Litvániának a régió integrálásakor biztosítania kellett a lakosság részére. Az erőviszonyok változásával német nyomásra az 1939. március 22-i egyezményben Litvánia visszaadta Németországnak a Memel-vidéket, ez volt Hitler utolsó békés területszerzése.
12. Mongólia. Az úgynevezett Külső- Mongólia függetlenségi törekvéseit a kínai Csing-dinasztia 1911-es összeomlását követően a cári Oroszország, majd az 1917-es bolsevik hatalomátvétel után Szovjet-Oroszország fegyveresen is támogatta. Az ország 1921-ben nyerte el szuverenitását, amelyet Kína csak 1946-ban ismert el. Belső-Mongólia mind a mai napig Kínához tartozik.
13. Gdansk Szabad Állam. A Visztula torkolatánál fekvő Danzig (Gdansk) várost az 1919. évi versailles-i békeszerződés vette el Németországtól, (Poznań) területéből, hogy Lengyelország számára kikötőt biztosítson a Balti-tengeren. Mint állam a Népszövetség védelme alatt állt, 1920. november 15-én ismerte el a Népszövetség. 1939-1945 között a Harmadik Birodalomhoz, majd ezt követően Lengyelországhoz került.

NÉPSZAVAZÁSOK

Egyes területek esetében kivételesen népszavazást tartottak hovatartozásuk vonatkozásában. Ez Magyarországot két alkalommal is érintette. Lezajlott népszavazások:

1. Sopron és nyolc környéki község, 1921. 12. 14. Ausztria és Magyarország között, 64%-os döntés született Magyarország javára.
2. Szentpéterfai körzet 10, zömmel horvát ajkú község, Ausztria és Magyarország között, 1923, döntés Magyarország javára.
3. Wilnai régió, ma Vilnius, 1922, Litvánia és Lengyelország között, döntés Lengyelország javára.
4. Dél-Karintia, Klagenfurt és környéke. 1920. 10. 10. Ausztria és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság között. A déli, szlovén többségű „A zóna” eredménye 22. 025 szavazat (59%) Ausztria javára és 15. 279 (41%) Szlovénia javára. Az északi, csekély szlovén kisebbségű „B zóna” -ban a népszavazást már meg sem rendezték, Ausztria birtokában maradt.
5. Eupen-Malmedy 1920. 09. 20. Németország és Belgium között, döntés Belgium javára született. Eupen még ma is német többségű, ma Vallóniában a „région germanophone” székhelye.
6. Schleswig-Holstein északi része 1920. 02. 10. Németország és Dánia között, döntés Dánia javára született.

7. Schleswig-Holstein déli része 1920. 03. 14. Németország és Dánia között, döntés Németország javára született. A tartományt kettéosztó határ máig változatlan.
8. Mazúria 1920. 07. 11. Németország és Lengyelország között. Eredmény Németország javára született. A második világháború után a német lakosságot kitelepítették, a területet Lengyelországhoz csatolták.
9. Felső-Szilézia keleti része (Ost-Oberschlesien) 1921. 05. 21. Németország és Lengyelország között. Eredmény Lengyelország javára született.
10. Felső-Szilézia nyugati része (West-Oberschlesien) 1921. 5. 21. Németország és Lengyelország között. Eredmény Németország javára született, a terület ma Lengyelország része.

Az itt felsorolt nagyszámú eseményből láthatjuk, Magyarország nem volt az egyetlen ország, amelynek területe változott és új államhatárán valamit tennie kellett a biztonság megteremtése érdekében.

AZ 1920-AS HAZAI VISZONYOK

Szakmailag senki sem vitatja, milyen tennivalók kapcsolódnak a határőrizet-hez, mostani szóhasználatlalt a határrendészethez. Sok változás ezen a téren 1920. óta sem történt. Az elvárások a maihoz hasonlítottak: őrizni a zöldhatárt, fenntartani a határrendet, ellenőrizni a határforgalmat, valamilyen szinten idegenrendészeti tevékenységet folytatni, amelyhez bevándorlási kérdések kapcsolódtak, részt venni a közrend fenntartásában. Mindezeket a feladatokat pedig az erre a célra rendelkezésre álló erőforrásokkal kellett megoldani oly módon, hogy az erők, az eszközök alkalmazása tekintettel legyen a folyamatosan változó kockázati környezetre.⁶⁵

Magyarország elveszítette az első világháborút és ezzel együtt területe meghatározó részét, (32,88% maradt). A háborút lezáró békeszerződés megkívánta az új államhatárok kijelölését, melyek egy kis eltéréssel megegyeznek a maival. Az eltérés oka, 1947-ben, a második világháborút követően Csehszlovákia öt Pozsony-környéki falura tartott igényt, ezek közül hármat megkapott, (Oroszvár, Horvátjárfalu, Dunacsún). Az egyébként rendkívül bonyolult, sok nehézséggel járó határkijelölés, különösen ellenséges beállítottságú államok között, nem tartozik ezen publikáció témakörébe. Annyiban a határkijelölés azonban hatást gyakorol, hogy én a határőrizet és a határőrség 1920-tól történt megszervezését kívánom bemutatni, az azt befolyásoló körülményekkel együtt. A

⁶⁵ Csaba Zágón (2012): *Határellenőrzés kockázati értékelése. Határátkelőhelyek kockázati profilja*. Magyar Rendészet 2012/1. szám pp. 69-77.

határkijelölésnek jelentős és színvonalas irodalma van^{66, 67} lefolyásával publikációmban nem kívánok foglalkozni⁶⁸. Mindenesetre a határőrizet egyik feltétele a jogszerűen megjelölt határvonal⁶⁹.

Magyarország történetében példa nélküli feladatrendszert kellett megoldani ezekben az években a kialakult új állam gazdasági-politikai stabilizálása érdekében⁷⁰. A határőrizet megszervezését befolyásoló alapvető tényezők az alábbiak lettek:

- El kellett érni, hogy az országban tartózkodó külföldi csapatok, szerb, csehszlovák, román, francia, fokozatosan kivonásra kerüljenek és a nemzeti fegyveres erők felzárkózzanak az akkor még demarkációs vonalakra.

- Ki kellett jelölni az új államhatárokat^{71, 72}.

- Jogszabályban kellett rendelkezni a határőrizeti feladatokat ellátó szervezetekről, ezek működésének céljáról, felépítéséről, jogköreikről, elhelyezkedésükről. Szükség volt a szolgálatot ellátó állomány toborzására, felkészítésére, felszerelésére.

- A szomszédos államokkal, ha minimális szinten is, de rendezni kellett olyan kapcsolódó kérdéseket, mint a határátkelőhelyek⁷³, közeli és távoli utazás⁷⁴ céljából a határátlépés⁷⁵, határrend, a kishatárforgalom bevezetése⁷⁶.

- Mivel az új államhatár lényegében sehol sem esett egybe a régivel, teljesen új infrastruktúrára jelentkezett igény, (laktanyák, határmenti utak, figyelő és mozgást gátló berendezések, híradás megoldása, járművek) egyedül ennek kiépítése is évekig tartott.

Mindezeket figyelembe véve a határőrizet megszervezése magában is hosszan elnyúló, pénzigényes és politikailag meghatározott tennivalónak bizonyult.

⁶⁶ Bacsa Gábor (1994): *A magyar-jugoszláv (S.H.S.) határmegállapító bizottság működése 1921-1924.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), IV. évf. (1994) 5. sz. pp. 65-70.

⁶⁷ Suba János (2005): Egy határmegállapító bizottság anatómiája: A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921-1925. <https://adoc.pub/egy-hatarmegallapito-bizottsag-anatomiaja-a-magyar-csehszlov.html> (2023.01.13.)

⁶⁸ Suba János (1994): A trianoni országhatárok kitűzésének politikai és technikai kérdései. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), IV. évf. 5. sz. pp. 61-64.

⁶⁹ Timár Gábor (2020): *Magyarország északi határának kijelölése.* <https://trianon100.hu/blog-cikk/magyarorszag-eszaki-hataranak-kijelolese>, (2023.01.13.)

⁷⁰ Fórizs Sándor (2021): *A határőrizet megszervezése a Csonka-Magyarország határai mentén.* Magyar Rendészet 2021/1. szám, pp. 155-168.

⁷¹ Suba János (2009): *A trianoni hármashatárok kijelölése. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok, 4. évfolyam.* https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/jelenkori_tars-gazd_folyamatok/article/view/32376 (2023.01.13.)

⁷² Suba János: *A magyar államhatár a trianoni békediktátum előtt és után 1867-1941.* In: Emlekkönyv KESERŰ István születésének 90. évfordulója tiszteletére.

⁷³ Bacsa Gábor (1995): *Határrend és határforgalom Magyarország déli határain 1921-1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), V. évf. (1995) 6. sz. pp. 5-11.

⁷⁴ Parádi József (2007): *Útleveél és útleveél ellenőrző szervezetek a két világháború közötti Magyar Királyságban.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XII. évf. 15. sz. pp. 160-169.

⁷⁵ Bencsik Péter (2007): *A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban 1903- 1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini), XII. évf. 15. sz. pp. 15-26.

⁷⁶ Bencsik Péter (2007): *A kisebb határszéli forgalom Magyarországon és a szomszédos államok közt 1898-1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini), XII. évf. 16. sz. pp. 21- 30.

Az idegen, megszálló csapatoktól csak nehezen sikerült megszabadulni. Időhúzásuk részben azzal magyarázható, hogy reménykedtek további értékes, az alföldön gabonatermő területek, a Baranyában a szénbányák megtartásában. A királyi román csapatok 1919 augusztusára megszállták Budapestet és a Dél-Dunántúl kivételével szinte az egész országot Győrig eljutva a soproni irányban. A fővárosból 1919. november 14-én, a Tiszántúlról 1920. áprilisban vonultak ki. Az államhatár kijelölése ebben az irányban majd 1925-ben fejeződik be. Horthy Miklós 1919. november 16-án érkezett a Nemzeti Hadsereg élén a románok által kiűrt városba.

1918 decemberétől Szegedet, az ország második legnagyobb városát francia gyarmati csapatok⁷⁷, Újszegedet pedig szerb erők szállták meg (a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság csapatai). A francia városparancsnok 1920. március 1-én adta át hivatalát az országgyűlési választásokat követően felállt magyar kormány képviselőinek.

Pécsett, Mohácson, Siklóson és Baján szintén szerb csapatok tartózkodtak egészen 1921 augusztusáig, remélve, hogy megszerezhetik a szénben gazdag baranyai területeket, holott nagyon jól tudták, már 1919 őszére kikristályosodott, mekkora területet csatolhatnak a saját államukhoz. Hosszas huzavona, tárgyalások után, antant nyomásra, végül is a szerb erők biztosították a megyét Magyarországnak. 1921. augusztus 19-én Rajic szerb kormánybiztos átadta a várost Gosztonyi Gyulának, Pécs magyar kormánybiztosának. A magyar csapatok augusztus 22-én vonultak be Pécsre, kisebb menekülthullámot idézve elő a Baranyában. Mintegy 15-20.000 ember ment (menekült) át a határ másik oldalára, akik közvetlenül a kiűrés előtt augusztus 20-ától igényelheték és megkaphatták a délszláv állam útlevelét. Délen is a határőrizet megszervezésére csak a szerb erők kivonulását követően kerülhetett sor.⁷⁸

Mindezen események lezajlása közben lehetett szó arról, hogy a magyar nemzeti katonaság, lépésről lépésre, a visszahúzódó antant csapatokat követve, felzárkózzék az akkor még demarkációs vonalra, megkezdődjék egy teljesen új államhatár kijelölése és a határőrség felállítása.

A belső rend biztosítása miatt az egyik legfontosabb jogszabály a magyar állami rendőrség alapításáról szolt.⁷⁹ Ez megszüntette 3. paragrafusában az 1903: VIII. t. c. alapján szervezett korábbi határrendőrséget és állományát beolvasztotta (lehetővé tette belépését) az állami rendőrségbe, de a határőrizet kérdéseivel a törvény nem foglalkozik.

A Magyar Királyi Csendőrség 1920. januártól vette át a demarkációs vonalak őrzését⁸⁰. Az államhatár közelében elhelyezkedő csendőrsökök ideiglenes feladata lett a határőrizet, az arra vonatkozó végleges döntésig. A 8-10 kilomé-

⁷⁷ Nagy Miklós (2013): *Francia katonák Szegeden (1918-1920). 1-5. rész.* <https://www.szegedilap.hu/cikkek/tudomany-tortenes/nagy-miklos-francia-katonak-szegeden-1-resz.html> (2023.01.13.)

⁷⁸ Kiss István Géza (1995): *A déli határőrizet kialakulása és sajátosságai Trianon után.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), V. évf. 6. sz. pp. 5-11.

⁷⁹ A magyar kormány 1919. évi 5.047. M.E. számú rendelete a rendőrség államosításáról. Magyarországi Rendeletok Tára, 1919. október 1. 752. o.

⁸⁰ Suba János (2007): *Határccsendőr zászlóaljok 1919-1921. Áttérés a katonai határőrizetre.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XII. évf. (2007) 5. sz. pp. 182-191.

teres területsávban elhelyezkedő őrsök eredeti csendőrségi alárendeltségükben működtek, de határőrizeti feladataik ellátása során a katonai kerületek irányítása vonatkozott rájuk.⁸¹

Az államhatár őrzetével ideiglenesen megterhelt csendőrőrsökre az ország mélységéből vezényeltek csendőr megerősítést. Ez a létszám sem volt elegendő a megnövekedett feladatok ellátására, ezért a katonaságtól 400 fő legénységi állományt helyeztek át „pótcsendőr” elnevezéssel.⁸²

SAJÁTOSSÁGOK A HATÁRŐRSÉG, A HATÁRŐRIZET MEGSZERVEZÉSE TERÜLETÉN

Szakmai szempontból igen érdekes átgondolni, mikor, mit, miért úgy csináltak a határőrizet megszervezésénél, ahogy ezt tették. Ebben a kérdésben ismételten a politika elsődlegessége és a háború utáni speciális viszonyok játszották a fő szerepet.

Magyarország 1921. július 26-án törvénybe iktatta a trianoni békeszerződést.⁸³ Ezzel egy kényszerű törvényalkotási sorozat vette kezdetét, mivel a békeszerződés kötelezte hazánkat a katonai erőre vonatkozó jogszabály meghozatalára is. A haderőről szóló törvényt az országgyűlés 1921. február 7-én fogadta el.⁸⁴ A dokumentum kimondta, „a határ őrzésére vámőr kerületek és csapatok lettek felállítva.” Ezt megelőzően a kormánynak kezdeményeznie kellett azon jogszabályok megalkotását, amelyek a különböző rendészeti szervekről szóltak, és amelyek segítségével a lehető legtöbb katonai erőt ezen új szervezeteknél kívántak elrejtetni, tekintet nélkül a feladataikból következő ténylegesen reális létszámigényükre. 1921. januárban a nemzeti hadsereg létszáma még 85.000 fő volt, ezt kellett hozzáigazítani a békeszerződés által engedélyezett 35.000 fős kerethez, amelyben polgári státuszok is szerepeltek.

A magyar kormány a Nagykövetek Tanácsánál „lobbizott”, a rendészeti szervek ügyében, állománylétszámuk lehető legmagasabbban történő megállapításában. A vámőrség számára 8.288 fő engedélyezését kérték, végül 7.500 főt kaptak. Hasonló folyamat zajlott a többi szervezet vonatkozásában is. A rendőrség a korábbi ország arányaihoz viszonyítva 4.000 fő lett volna, 12.000 főre kapott lehetőséget, a csendőrséghez 18.080 fős igényre 7.500 fő lett elfogadva, a folyamőrség 3420 fővel kapta meg az engedélyt, de állandó feltöltési problémával küszködött. Mind a rendőrségnek, mind pedig a folyamőrségnek lettek határforgalom ellenőrzési feladatai.

A hadsereg önkéntes (zsoldos) rendszerre történő áttérését a békeszerződés okozta, megtiltva sorállomány alkalmazását. Az alacsony illetmények miatt nem tudták a rendelkezésre álló legalsóbb beosztásokat teljes mértékben feltölteni és ezért úgynevezett kényszertoborzást alkalmaztak, (a békeszerződés 103. cikkelye tiltotta a hadkötelezettség bevezetését).

⁸¹ Parádi József (1995): *A magyar állam határőrizete a két világháború között*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), V. évf. 6. sz. pp. 64-75.

⁸² Gáspár László – Parádi József (2000): *A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete a trianoni békeszerződésig (1919.08.07.-1920.06.04.)* ZMKA Akadémiai Közlemények, 33., 167. pp. 87-100.

⁸³ Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

⁸⁴ Az 1921. évi XLIX törvénycikk a magyar királyi honvédségről.

Az ország politikai vezetésének fő célja egészen a következő háborúig a „Mindent vissza” elv, az irredentizmus, a trianoni békeszerződés következményeinek felszámolása, előírásainak kezdetben a megkerülése, majd később az eltörlése volt. A békeszerződés V. fejezete 35.000 fő katona rendszerben tartását engedélyezte. 1927-ig katonai ellenőrző bizottságot (teljes nevén Szövetségségi Katonai Ellenőrző Bizottság, SZKEB)⁸⁵ működtettek hazánkban az antant hatalmak. Ennek két albizottsága a Fegyverzeti és a Létszám Albizottság az ország egész területén jogosult volt katonai-rendészeti objektumok és polgári üzemek megtekintésére. Gyakran jelentek meg a vámőrség, a pénzügyőrség és a rendőrség területi szerveinél ellenőrzés céljából. Működésük költségeit „természetesen” a magyar állam biztosította a békeszerződésnek megfelelően. Ugyan 1921-ben döntés született, hogy az államhatárt a Magyar Királyi Vámőrség fogja őrizni, de egyben itt rejtve katonai kötelekeket kívántak elhelyezni. Az elképzelések nem engedték meg „tisztá”, csak saját feladataik ellátására létrehozott szervezetek fenntartását. Laktanyai elhelyezés, katonai fegyverzet, katonai lövész kiképzés, egyes megítélések szerint színvonalasabb, mint a honvédségé, mutatják a törekvéseket. Mozdósítás esetén a vámszakaszok honvéd századdá alakultak volna át. A vámőrség hét kerületre tagozódott a honvédségi felosztáshoz igazodva, vámőr szakaszokkal és őrsökkel. „Az alaphelyzet szerint a testülethez 52 vámőrszakaszparancsnokság, 212 határszéli és 9 belterületi vámőr tartozott. Ezt kiegészítették 1925-ben 18 utazás-ellenőrző állomással, melyek együttműködtek az államrendőrséggel.”⁸⁶

„A Vámőrség felállításának szervezési időszakában pl. 1921. április 29-én 4913 fő vámőr állt határőrizeti és vámszaki munkában. Őket egészítette ki 2177 csendőr, 3754 katona, 79 csendőrtiszt, 261 rendőr és 18 polgári nyomozó, valamint 800 pénzügyőr.”⁸⁷

1922-ben a vámőrség 54 zászlóalja tartozott a honvédség rejtett hadrendjéhez. A szükséges hivatásos állomány biztosítása érdekében a honvédségtől csoportosították át és öltöztették be a tiszteket. Erre annál is inkább szükség volt, mert a kormány meg akarta tartani a haderő 1921. januári 85.000 fős létszámából, akit csak lehetett, miközben a békeszerződés 35 ezres létszámára kellett beállni. A vámőrség állományába 900 tisztet és 5.000 fő legénységi állományú személyt helyeztek át.⁸⁸ 1927-től, miután megszűnt a katonai ellenőrző bizottság vizsgálódása, létszámfejlesztést hajtottak végre 4.210 főről 7.512 főre. Az alacsony illetményi szint miatt sosem tudták a tervezett számban tartani az állományt és ezért végig kénytelenek lettek a határőrizetben a honvédségtől legénységet igénybe venni.⁸⁹

⁸⁵ Serfőző Zoltán: *A Szövetségségi Katonai Ellenőrző Bizottság és az 1921-22-es magyar honvédelmi törvények.* Szegedi Tudományegyetem, CORE, pp. 59-67. <https://core.ac.uk/download/pdf/229397325.pdf> (2023.01.13).

⁸⁶ Kiss István Géza (1996): *A magyar királyi vámőrség története.* Kiadó: Vám- és Pénzügyőrség, VIVA Média. p. 19.

⁸⁷ i. m. p. 23.

⁸⁸ Andaházi Szeghy Viktor (2019): *Trianontól Bledig: a magyar királyi honvédség szervezése és lehetőségei 1920-1938 között.* Hadtudomány 2019/3. p. 18.

⁸⁹ Bodoki Gábor Bálint (2011): *A Magyar Királyi Vámőrség.* Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Preasidii Ordinis), XX. évf. (2011) 35-36. sz.

A szervezet egyik, kezdetektől meglévő háborús alkalmazási célját bizonyítja a fejlesztés iránya. 1932. október 1-től továbbra is a Pénzügyminisztérium alárendeltségében átszervezték és átnevezték a vámőrséget Magyar Királyi Határőrség -nek, 156 határszolgálatos őrsöt felállítva, amelyek mozgósítással szintén honvéd századként funkcionáltak volna, és egy-egy ezredet állított ki a hét kerület, amennyiben erre szükség mutatkozott. A határőrség szervezete határőr kerület- határ biztosító osztály- határőrőrs, (összesen 156 alegység) felépítésű lett, 10.767 fős létszámmal. A folyamat további lépéseként a határőrség 1938-ban, a háború előestéjén, beolvadt határvadász megnevezéssel a honvédségbe.

A JOGSZABÁLYI HÁTTÉR MEGTEREMTÉSE

1921. augusztus 25-én született meg a végleges kormányrendelet határőrizeti szervezet felállítására.⁹⁰ Aláírója „Gróf Bethlen István s.k. m. kir. miniszterelnök”.⁹¹

Mint első, indító-alapító rendelet, a dokumentum készítőinek több irányú feladatrendszer is tükröztetniük kellett az okmányban, jogszabályi előírásoktól, szervezési és a határőrizet elméleti kérdéseit. Szükséges volt szabályozni a vámőrség végleges felállításáig történő átmenetet és a nemzeti hadsereg igénybevételének kérdéseit. Ezekből a szempontokból vizsgálva egy vegyes felépítésű, jogszabályi és szakmai szabályzati kérdéseket is tartalmazó írásmű született.

Az új szervezet a Pénzügyminisztérium alárendeltségébe került, neve Magyar Királyi Vámőrség lett.⁹² Az 1921. augusztus 25-én a csendőrség mintájára létrehozott, egyenruha és fegyverviselésre jogosult szervezet tagjai rendkívül

⁹⁰ A m. kir. kormánynak 6,200/1921. M.E. számú rendelete. Vámőrség létesítése. Belügyi Közlöny 1921.09. 04. 38. szám, pp. 1703-1706.

⁹¹ uo.

⁹² vö. Szabó Andrea (2017): *A pénzügyi igazgatás szervezeti keretei egykor és most a rendészeti feladatok tükrében.* In.: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori*

mostoha körülmények között, sok helyen minimális feltételek mellett kezdték meg tevékenységüket.⁹³

Meghatározták a szervezet működési területét, melynek során lényegében egy határmenti tevékenységi sávot jelöltek ki. A magyar állam területe önálló és egységes vámterület, határa a vámhatár, és ezt rendszerint az államhatár alkotja. A vámhatár mentén „területöv” funkcionált és ennek belső határát a pénzügyminiszter határozta meg. Belső határa a vámvonal, a két vonal között terült el a határkerület (akkori kifejezéssel), a vámőrség működési sávja. Ezen kívül az ország belsejében, „belterületen” a kikötők és a vasúti pályaudvarok tartoztak a vámőrség működési területéhez.

A vámőrség feladatrendszere mai értelemben nézve legalább három különböző szervezet (vámőrség, határőrség, rendőrség) tennivalóiból merített. Fő feladatkörei lettek:

- a vámhatár őrzése, azaz határőrizet,
- átléptetés az államhatáron a kishatárforgalom és a távolsági forgalom ellenőrzésének keretében,
- a személy és áruforgalom vámjövedéki szempontból történő ellenőrzése, felügyelet alatt tartása,
- vámjövedéki kihágások megelőzése,
- átruházott hatáskörben más kormányzati szervek ügykörébe tartozó feladatok ellátása az érintett miniszterek egyeztetése alapján.

A vámőrség felállításával az államhatárt eddig őrző szervezetek feladatai megszűntek és azokat az illetékes miniszterek a határőrizeti szolgálattól felmentették és más területeken, az ország mélységében alkalmazták, mondja ki a 9. paragrafus. Az intézkedés lényege abban található, hogy 1919. augusztusától, nem egységes rendszerben, és nem azonnal, határőrizeti (demarkációs vonal őrzési) feladatokat látott el a csendőrség, a rendőrség, a pénzügyőrség és főleg a katonaság.

A szervezet jellegét a rendelet 10. paragrafusa „Egyenruhás fegyveres őrtestület” -ként határozza meg. Feladatát utasítások és parancsok alapján látja el. Felette a legfőbb felügyeletet és ellenőrzést a pénzügyminiszter gyakorolja. Más minisztériumok ügyeit érintő kérdésekben az illető miniszterrel egyeztet. Ilyen egyeztetésekre valószínűleg gyakran kerülhetett sor a szerteágazó tennivalók és a sok kapcsolódó szervezet miatt, (honvéd erők rejtése stb.). A pénzügyminiszter szigorításokat rendelhetett el a határkerület egyes részeiben, amennyiben az általános vámhelyzet rosszabbodott, a csempészet jelentősen növekedett.

A vámőri szolgálatot a vámőrség megalakulásáig (átmeneti időszakig) a nemzeti hadseregből kirendelt erők látták el a pénzügyi tárca terhére, (11. §). A kivezénylés tartalma alatt személyi, fegyelmi, büntetőjogi szempontból kato-

magyar rendészettudományig. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények. XIX. Pécs, 2017. pp. 351-356. p. 353.

⁹³ Erdős Ákos (2017): *Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900–1990)*. In: Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, pp. 9–33.

nai szabályok alatt álltak. Megkülönböztetésül köpenyük bal karján HVÖ (határvamőr) jelzést viseltek. A vámőrség önálló megalakulásától fogva tagjaira a csendőrségre érvényes szabályozás vonatkozott, személyi, fegyelmi, büntetőjogi kérdésekben. A szervezet felállításáig, addig az ideig, amíg a szolgálatot katonai erők látták el, a pénzügyminiszter jogosult volt a honvédséghez „szakközegeket” vezényelni. Ezek a szakközegek az illetékes pénzügyi hatóságok alárendeltségébe tartoztak, nem a katonai egységekhez. A katonaság alkalmazásának költségeit a Pénzügyminisztérium a honvédelmi tárcának megtérítette.

A vámőrség élén a vámőrfőparancsnok állt, országos szintű vezetőként rendelettel igazgatta a szervezetet. Az önálló vámőrség felállításától rá a csendőrség felügyelőjének hatáskörét, hivatását és szolgálatát előíró szabályzók vonatkoztak. A vámőrparancsnokot és a vámőrség tisztikarát a pénzügyminiszter javaslatára az államfő nevezte ki.

A vámőrség szervezeti tagozódása vámkerület, vámszakasz, vámőrs. A hét vámkerület igazodott a honvédség kerületi beosztásához, a tervezett esetleges katonai mozgósítás megkönnyítése érdekében: Budapest, Debrecen, Győr, Kaposvár, Miskolc, Szeged, Szombathely. Vámkerületi parancsnokság állt a vámkerület élén, mint középszintű hatóság. A pénzügyminiszter külön rendeletben állapította meg a kerületek, szakaszok működési területét, állomáshelyét, az őrsők elosztását.

A kormányrendelet széleskörű jogosultságokat biztosított a vámőrség tagjai számára. Ezek közül néhányat érdemes kiemelni. Maga az a szabályozás, hogy a csendőrséggel estek egy elbírálás alá, már jelentős rendvédelmi mozgáskört generált. Az önálló vámőrség felállása előtt, a határőrizeti feladatok ellátása során, mint kivezényelt katonaság, katonai fegyverhasználati jog illette meg a személyeket. Ezt követően, már a csendőrség fegyverhasználati szabályozása lett a mértékadó.

A vámőrség (mint határőrség is) tagjainak joga volt személyeket igazoltatni, (okmányai felmutatását követelhetette) felvilágosítást kérni, személymotozást végrehajtani, dolgokat lefoglalni, épületeket átkutatni, kivéve lakásokat és azokhoz tartozó zárt részeket (de késedelmet nem tűrő esetekben ezeket is), letartóztatást foganatosítani, az érintettet további eljárásra az illetékes hatóság elé állítani. A letartóztatott személyeket 48 órán belül az illetékes járásbíróra kellett előállítani és az köteles volt ügyükben 24 órán belül dönteni a letartóztatás fenntartásáról, amely 15 napig tarthatott majd ismételten kétszer 15 napig meghosszabbítható volt és végül még egyszer 45 napra. Lényegében ugyan bírósági határozattal, de példátlanul hosszú ideig biztosított erre lehetőséget a rendelet. A vámőr a polgári és katonai bíraskodás rendelkezései szerint kettős jogállású volt, mert a katonai kivezénylés tartama alatt a katonaság, azon túl, pedig a csendőrség tagjaival esett egy megítélés alá.

A rendelet a határrend fenntartásának feladatait is a vámőrséghez telepítette. A vámhatár közelében a vámhatóság engedélyével lehetett építkezni, kerítést emelni, államhatáron utat nyitni, határvízeiken kompokat működtetni, átjárókat és hidakat létesíteni.

Tekintettel arra, hogy az államhatár túlsó oldalán zömében minden ország esetében magyarok, vagy magyarok is laktak, megjelenik a kishatárforgalomra (akkori kifejezéssel kisebb határszéli forgalomra) vonatkozó igény. A részletek

szabályozását a pénzügyminiszter kapta feladatul, amennyiben ő a helyi viszonyoknak megfelelően könnyítéseket engedélyezhetett a szomszédos, idegen vámterület határmenti lakosságával folytatott forgalomban. Az ellenőrzés itt is a vámőrségre tartozott. Nyilvánvalóan ezt a kérdést egyoldalúan, a másik állam részvétele nélkül, csak néhány rész kérdésben szabályozhatta a miniszter, esetleg, hogy milyen árukat lehet vámmentesen, vagy kedvezményezetten behozni. A később megkötendő kétoldalú határforgalmi nemzetközi szerződésekre még a rendelet természetesen nem utalhatott.

A határátlépésre megnyitott közutakon, vasúti és belvízi közlekedési útvonalakon, a határvízi, illetve az áruforgalom számára megnyitott kikötőkben, amelyek vámutakká⁹⁴ lettek nyilvánítva, a vámőrség csupán vámszakmai ellenőrzést hajtott végre, a rendelet a személyforgalom ellenőrzésére nem intézkedett, ez a feladat a rendőrségre tartozott. Gyakorlatilag a „zöldhatár” őrizete és a nemzetközi (távolsági) határforgalom ellenőrzése más-más szervezetek feladatrendszerébe került, és így is maradt egészen 1950-ig, amikor az egyesített feladatrendszer hazánkban az Államvédelmi Hatóság Határőrséghez lett besorolva. A zöldhatáron történő átlépést, egyes esetekben a vámőrség engedélyezhette. Az, hogy az államhatár vonalát hazánkban a vámőrség ellenőrzi, ebben az időben nem volt egyedi eset. A frissen alakult Lengyelországban a keleti, szovjet-orosz határt katonailag szervezett határőr hadtest, a nyugati német határt szintén a vámőrség biztosította.⁹⁵

A PÉNZÜGYMINISZTER RENDELETE A VÁMŐRSÉG LÉTREHOZÁSÁRA

Miután kormány szinten döntés született az államhatár őrzetének szervezeti és jogi mikéntjéről, és megjelent a m. kir. kormány 6,200/1921. M.E. számú rendelete a vámőrség létesítéséről, (Belügyi Közlöny 1921.09. 04.), a pénzügyminiszternek lépnie kellett a további teendők ügyében, hiszen a feladatok az ő tárcájához lettek telepítve. Kiadta vonatkozó rendeletét,⁹⁶ amelynek dátuma meglepő módon három nappal megelőzi a követendő okmányét. Nyilvánvalóan a két dokumentumot az idő sürgetése miatt egymással párhuzamosan dolgozták ki. Az összehangoltság több területen látható.

A rendelet I. és II. számú mellékletei tulajdonképpen szabályzatok, melyek a szervezet szempontjából két igen fontos területet foglalnak össze.

A miniszter az anyag kezdetén javaslatot kér a határkerület belső határának meghatározására a határszéli pénzügyigazgatóságoktól. Elrendeli, hogy a vámhivatali segédszolgálatok végezzék a vámmunkát, a többiek a határőrizetet az államhatár mentén, és a határkerületek mélységében ne tevékenykedjenek

⁹⁴ A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk 33. §-a kimondja, hogy árut a vámhatáron át csak vámúton szabad behozni vagy kivinni. A vámhatáron át vezető minden más út mellékútnak számít, amelyeken árut szállítani tilos. A törvény azt is előírja, hogy a vámhatár és a határszéli vámhivatal közt az utat a vámúton letérés, szándékos késedelem és a rakomány megváltoztatása nélkül kell megtenni. Ennek ellenőrzése is a vámőrség feladatköre volt.

⁹⁵ Fórizs Sándor (1994): *Lengyel határőr hadtest 1924-1939*. Új Honvédségi Szemle, 1994, 2. pp. 59-64.

⁹⁶ A m. kir. pénzügyminiszter 1921. évi 114.440. sz. rendelete a vámőrség létesítéséről szóló 6.200/M.E. 1921. sz. kormányrendelet végrehajtása tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1921/25. szám. 1921. szeptember 1.

azok, akik a zöldhatárt őrzik.⁹⁷ Ezzel az állományt feladatvégzés szempontjából két részre bontja, a határőrökre és a tulajdonképpeni vámőrökre. Erre nyilvánvalóan szükség volt a teljesen eltérő feladatrendszer, felszerelés és munkamódszerek miatt.

„A vámőrség szorosan vett vámjövédéki szolgálatával kapcsolatban, átutalt hatáskörben [azaz más minisztérium feladatkörét ellátva] a közrendészet, közbiztonság, közvédelem, közegészségügy, állategészségügy, utasok ellenőrzése stb. terén is köteles ellátni mindazon teendőket melyekkel az illetékes hatóságok – saját előjárói útján- megbízzák.”⁹⁸ A meglehetősen körmönfont miniszteri fogalmazás azt a tényt fedi, hogy a vámosoknak a szervezet felállításakor egy sor egyéb területre is be kell dolgozniuk, igénylés esetén.

A rendelet kiemelten foglalkozik az élelmiszerekkel, gabonával, élő állattal kapcsolatos lehetséges problémákkal, valamint állambiztonsági kérdésekkel, melynek szükségességét a fennálló élelmiszerhiány, illetve a szomszédos országokhoz fűződő rossz viszony indokolhatja.

Mivel a vámőrség még nem rendelkezett a határszolgálathoz szükséges szolgálati szabályzattal átruházott hatáskörben a csendőrség szolgálati utasítása lett a mérvadó, annak előírásai szerint volt szükséges eljárni.

Elrendeli a szintén a Pénzügyminisztérium állományába tartozó és ez ideig a zöldhatár őrizetébe is „bedolgozó” királyi „pénzügyigazgatóságok” állománya határőrizeti szolgálatból történő kivonását és a határkerület belső területen, valamint az ország belterületen jövédéki szolgálatra alkalmazását.

A határszolgálat átvételét- átadását a vámkerület parancsnokoknak egyeztetni kell az eddig szintén ilyen jellegű tevékenységet végző honvéd és csendőrkerületek parancsnokaival, a rendőr kerületi kapitányokkal. Feladat az erők fokozatos kivonása és a zöldhatár őrizetének átadása a vámőrségnek. Maga a miniszter is látja, a határőrizet azonnali teljeskörű átvételére egyelőre már csak létszám okokból sincs lehetőség. Továbbra is szolgálatot láthat el a katonaság, az előírt kabátujjon viselt megkülönböztető jelzés alkalmazása mellett. A rendelet tartalmazza még a vámőrség rendfokozati és fizetési osztályba sorolását, valamint a vámkerületek és vámszakasz parancsnokságok állomáshelyeinek kijelölését. A személyi állományt három kategóriába sorolták be, tisztviselők (lényegében tisztek), altisztek és a legénység.

Értelemszerűen sok ismétlés található a 6,200/1921. ME rendelet anyagából.

Az I. számú Függelék, „Szabályzat az utazás ellenőrzéséről” tulajdonképpen egy határforgalmi szabályzat az útlevel ellenőrzést és határátléptetést végző vámőr részére. Ennél a pontnál a határforgalom számára megnyitott átkelőhelyek forgalma kezeléséről van szó, a rendelet szóhasználatában a „vámutakról”. Az anyagból kitűnik, hogy a szomszédos országok szemben elhelyezkedő átkelőhelyeivel még meglehetősen feszült a kapcsolat. Több alkalommal „a határon, demarkációs vonalon” fogalmazást alkalmazták, amely azt jelzi, hogy hivatalosan az államhatár még nem lett kijelölve. Vízum szükséges a szomszédos államokba, illetve Magyarországra történő beutazáshoz, beszerzése

⁹⁷ Szabó Andrea (2015): *A magyar pénzügyőr képzés intézményi kereteinek fejlődése 1867-2011*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXV. évf. (2015) 43-44-45-46. sz. pp. 117-126. p. 118.

⁹⁸ A m. kir. pénzügyminiszter 1921. évi 114.440. sz. rendelete.

csak meglehetősen bonyolult eljárás során volt lehetséges. A magyar nemzeti-ségű menekülők az elcsatolt területekről könnyítésekkel jöhettek be.

A határon, az átkelőhelyeken államrendőrségi kirendeltség működött, velük egyeztetett a vámőrségnek a napi munkában.

Kishatárforgalmi (kisebb határszéli forgalom) feladatkörét is érinti a rendelet. Az okmányokat a rendőrség állította ki, de valószínűleg az említett feszült viszonyok miatt a katonai kerület szerveivel is láttamoztatták.

II. számú Függelék, „Szabályzat a vámőrség szolgálati rendjéről”.

A „zöldhatár” őrizete legfontosabb kérdéseire intézkedik. Meghatározza 2-4 fős járőrök, „állóőrsök” 24 órás rendszerben történő alkalmazását, a járőrvezető altiszt vagy tiszt lehetett.

Érdekes, hogy amíg a vámőrség infrastruktúrája ki nem épült, addig a katonai beszállásolás szerint kellett elhelyezni az állományt. Azaz polgári objektumokat, magánházakat vehettek igénybe.

Jelentős rész foglalkozik az új szervezet felállása során alkalmazandó okmányokkal (napló, kimutatás, jelentések, szolgálati elszámolások), amelyek minden esetben a rendezett munka alapját jelentik.

Külön tárgyalja a „vámőrs”, „vámszakasz”, „vámkerület” és a „vámőrfőparancsnokság” feladatait.

A SZOLGÁLAT ELLÁTÁSA

A szolgálat ellátásával kapcsolatban több szabályzat és utasítás is született⁹⁹. A zöldhatár őrizetét a vámőrsök (101 db.), élükön az őrsparancsnok, és állománya látta el. Elhelyezésük laktanyákban történt, felszerelésük a katonaságéval azonos volt. Szolgálatellátásuk alapvetően gyalog, esetenként lovaskocsival, vagy lóval zajlott. Gépkocsival nem rendelkeztek, a kerékpárok is később jelentek meg. Az államhatár mellett nagy távolságokat, 10-15 kilométert kellett megtenni, ez komoly megterhelést jelentett. A járőrrendszerű szolgálatellátás álló és mozgó járőröket alkalmazott. Akkori megnevezéssel álló őrségeket, megfigyelő és sorompó őrségeket vezényeltek. A feladataikat úgynevezett járőrlapon kapták meg 24 órás szolgálatra, ez a megoldás egészen 1950-ig érvényben maradt.

A vámőrsöket szükség esetén kiegészítették utazást ellenőrző állomással.

1925-ben a pénzügyminiszter körrendeletben lényegében egy határőrizeti szabályzatot adott ki.¹⁰⁰ Úgy tűnik erre az időre stabilizálódtak a határőrizet feltételei olyan mértékben, hogy a végrehajtás mikéntjét részletes szabályzatba lehetett foglalni. Az okmány készítője is kiemeli, három és fél éve áll fenn a vámőrség.

⁹⁹ Határszolgálati Utasítás. (H. U.) Pénzügyi Közlöny 6/1925. évi száma. Járőrutasítás (JŐR. U.) A M. Kir. Határőrség számára. B Budapest, 1934. Határőrszolgálat. Segédlet a M. Kir. Vámőrség számára. Budapest, 1931.

¹⁰⁰ A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/1924. P.M. számú rendelete a határsértések, valamint általában a határesemények s határmenti összetűzések esetén követendő eljárás tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1925/6 sz. pp. 81-93. 1925.4.1.

„Körrendelet a m. kir. vámőrség felügyelőjéhez, valamennyi vámkerületi parancsnoksághoz és egyéb vámőrségi alakulatokhoz, valamint a m. kir. utazás-ellenőrző vámőrsökhöz.”¹⁰¹

Az anyag négy fejezetre bomlik.

I. Fejezet. Fogalmi meghatározások. Alapvető szakmai kifejezéseket értelmez, mint határsértések, határesemények, határzár, határmenti üzelmek, (ezek a mai határrend sértések) fegyverhasználat, jegyzőkönyv felvétele, személyek őrizetbe vétele, átadása elsősorban a csendőrségnek, rendőrségnek. Külön taglalja a határjelek, minden határőrizeti berendezés (magasfigyelő), műszaki létesítmény védelmét.

II. Fejezet: Végrehajtási „határozványok”. A szolgálatellátás mikéntjét tárgyalja. Intézkedik a kihívó, sértő magatartások elkerülésére. Tárgyalja a szolgálati fellépés módját, a „A törvény nevében” kifejezés alkalmazását. Érdekes módon elemzi a határsértés tényállását. Csak külföldi követhet el határsértést, magyar állampolgár (magyar honos) ilyen esetben bűncselekményt követ el. Határforgalmi kérdésekkel foglalkozik, határátlépés lehetséges „határszéli utigazolvány”, segítségével (kisebb határforgalom) általában kettősbirtokosok részére. Elsőfokú közigazgatásilag illetékes rendőrhatóság adja ki és mindkét érintett ország hatóságai láttamozták. A határátlépés a zöldhatáron kishatárforgalom céljából kijelölt átkelési helyeken zajlott. Útlevelet, (távolsági utazásra), többnyire az államrendőrségi kapitányságok adtak ki.

A szabályzat lehetőséget biztosított az államhatár átlépésére kényszerhelyzetben, életveszélyben, pl. tüzek elől menekülés során, segítségért folyamodás vagy segítség nyújtása céljából. Kiemelten tárgyalja a szükséges eljárást fegyverhasználatnál, ilyen esetben bekövetkező halálesetnél, sérülésnél, hulla feltalálásánál.

A „határmenti epizódok” rész, határrend megsértése kisebb jelentőséggel bíró esetekben, (állatok átkóborlása, itt „átszökött” állatok szóhasználat, során a gyors, zökkenőmentes, helyi rendezésre helyezi a hangsúlyt. A szomszédos, szemben lévő parancsnokkal rövid úton szükséges elsimítani a problémákat a vámőrs szintjén, mindezt csak tiszt végezheti.

Az államhatáron átkelőhelyet a belügyminiszter nyithat.

Elfogott, elővezetett személy a vámőrségnél csak 24 órán keresztül őrizhető.

III. Fejezet. Fegyverhasználat. Mint a csendőrség, tételesen felsorolja a fegyverhasználati pontokat. Némi ellentmondást vélek felfedezni a II. fejezet egyik mondatával „kivéve amikor kifejezetten önvédelemről van szó, fegyverhasználatnak helye nincs.” Ebben a részben ugyanis lehetővé teszi a menekülő személlyel szembeni fegyverhasználatot is.

IV. Fejezet. Ügykezelés, ügyforgalom. Szabályozza a valamennyi állami szervhez szükségszerűen kapcsolódó nyilvántartási, okmánykezelési eljárásokat.

A szabályzat aláírási dátuma 1925. március 21.

Végül meg kell említeni, hogy a határforgalom ellenőrzésében, ugyan csak csekély mértékben, részt vett a Magyar Királyi Folyamőrség is, alapvetően a dunai kikötőkben. „Az 1928. év statisztikája szerint a folyamőrség 54.291 személyt léptetett át a határon (közülük 49.436 főt Budapesten, a budapesti utasok kö-

¹⁰¹ uo.

zül pedig 5662 fő expressz hajóval lépte át a határt), a vízummal nem rendelkezők közül pedig 52-nek utólagos vízumot adtak ki, tovább 763 főt utólagos vízum beszerzésére utasítottak. Magyar útlevélhez kapcsolódóan 73 feljelentést tettek, és 60 esetben tagadták meg a beléptetést.”¹⁰²

Az események következő fordulópontja az 1932-es év, amikor a Magyar Királyi Vámőrséget átszervezték és átnevezték Magyar Királyi Határőrséggé.

BEFEJEZÉS

Magyarország csupán egyike volt a számos másik országnak, amelyek az első világháborút követően tragikus helyzetbe kerültek, területvesztés érte őket és államuk működését kisebb-nagyobb mértékben újjá kellett szervezniük. Hazánk ebben a vonatkozásban a veszteségek nagyságában és az újraindulás nehézségeinek mértékében emelkedik ki a többi ország sorából. Magyarország egyik politikai sajátossága lett a háborút követő berendezkedés alap gondolata, a teljes revízióra törekvés annak katonai, gazdasági háttérfeltételeinek megléte nélkül. Ezen szándék alapjaiban meghatározta az igazgatási és védelmi rendszer megszervezésének módját, ezeken belül pedig a határőrizeti szervek felállításának és működtetésének mikéntjét. Mindezeknek megfelelően a vámőrség számtalan szakmai feladata mellett, az államhatár őrzését is ellátta, kiegészítve olyan várható katonai feladatokkal, amelyek úgymond „normál”, békés körülmények között szóba sem jöttek volna. A helyzetet nehezítette, hogy a Nagy Háborút követően kialakult államhatár sehol sem egyezett a korábbi határokkal és az új határőrizeti szervek elveszítették a korábbi infrastruktúrát, mindent a nulláról kellett felépíteni, szegényes anyagi körülmények között. A pénztelenséget mutatja a személyi állomány toborzásának nehézsége. Az államilag fenntartott beosztásokat sem tudták folyamatosan feltölteni, a honvédségtől vezényeltek katonákat megerősítésül.

Mindezek ellenére azt elmondhatjuk, alkalmazható jogszabályok és belső szabályzások születtek a feladatok ellátására. A szabályzatok figyelembe vették a szerény körülményeket, azoknak megfelelő módszertani előírásokat tartalmaztak.

A Magyar Királyi Vámőrség jelentősebb létszámfejlesztésére 1927 után került sor amikor megszűnt a szövetségesek ellenőrző tevékenysége, a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság működése. Az ezt követő módosítások szintén háborús szempontokat vettek figyelembe. A szervezetet 1932-re átalakították Magyar Királyi Határőrséggé, majd 1938-ban Határvadászok néven beolvasztották a rövid életű határőrséget a Magyar Királyi Honvédségbe, amely már a teljes militarizálást hozta magával.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- Andaházi Szeghy Viktor (2019): *Triantonól Bledig: a magyar királyi honvédség szervezése és lehetőségei 1920-1938 között*. Hadtudomány 2019/3. p. 18.

¹⁰² Som Krisztián (2009): *A Magyar Királyi Folyamőrség (határ) átléptető-bélyegzői*. Rendvédelem-történeti Füzetek XVI. évf. 19. sz. pp. 100-104. p. 100.

- Bacsa Gábor (1994): *A magyar-jugoszláv (S.H.S.) határmegállapító bizottság működése 1921-1924.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), IV. évf. (1994) 5. sz. pp. 65-70.
- Bacsa Gábor (1995): *Határrend és határforgalom Magyarország déli határain 1921-1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), V. évf. (1995) 6. sz. pp. 5-11.
- Bencsik Péter (2007): *A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban 1903- 1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini), XII. évf. 15. sz. pp. 15-26.
- Bencsik Péter (2007): *A kisebb határszéli forgalom Magyarországon és a szomszédos államok közt 1898-1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini), XII. évf. 16. sz. pp. 21- 30.
- Bodoki Gábor Bálint (2011): *A Magyar Királyi Vámőrség.* Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis), XX. évf. (2011) 35-36. sz.
- Csaba Zágón (2012): *Határellenőrzés kockázati értékelése. Határátkelőhelyek kockázati profilja.* Magyar Rendészet 2012/1. szám pp. 69-77.
- Erdős Ákos (2017): *Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900–1990).* In: Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, pp. 9-33.
- Fórizs Sándor (2020): *A magyar határőrizet újjászervezése az I. világháborút követően.* Rendőrségi Tanulmányok. III. évfolyam 2020/ különszám, pp. 87-103.
- Fórizs Sándor (2021): *A határőrizet megszervezése a Csonka-Magyarország határai mentén.* Magyar Rendészet 2021/1. szám, pp. 155-168.
- Fórizs Sándor (1994): *Lengyel határőr hadtest 1924-1939.* Új Honvédségi Szemle, (1994), 2. pp. 59-64.
- Gáspár László – Parádi József (2000): *A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete a trianoni békeszerződésig (1919.08.07.-1920.06.04.)* ZMKA Akadémiai Közlemények, 33., 167. pp. 87-100.
- Joó Gábor (1994): *A vámhivatalok és a pénzügyőrség a két világháború között.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), V. évf. 6. sz. pp. 39-47.
- Kiss István Géza (1996): *A magyar királyi vámőrség története.* Kiadó: Vám- és Pénzügyőrség, VIVA Média.
- Kiss István Géza (1995): *A déli határőrizet kialakulása és sajátosságai Trianon után.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), V. évf. 6. sz. pp. 5-11.
- Nagy Miklós (2013): *Francia katonák Szegeden (1918-1920).* 1-5. rész. <https://www.szegedilap.hu/cikkek/tudomany-tortenes/nagy-miklos--francia-katonak-szegeden-1-resz.html> (2023.01.13.)
- Parádi József (1995): *A magyar állam határőrizete a két világháború között.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), V. évf. (1995) 6. sz. pp. 64-75.

- Parádi József (2007): *Útlevel és útlevel ellenőrző szervezetek a két világháború közötti Magyar Királyságban*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XII. évf. 15. sz. pp. 160-169.
- Sallai János (1995): *Magyarország történelmi határai térképeken*. Budapest, Püski Kiadó.
- Sallai János (2004): *Az államhatárok*. Budapest, Press Publica p. 126.
- Som Krisztián (2009): *A Magyar Királyi Folyamőrség (határ) átléptető-bélyegzői*. Rendvédelem-történeti Füzetek XVI. évf. 19. sz. pp. 100-104.
- Suba János (2005): *Egy határmegállapító bizottság anatómiája: A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921-1925*. <https://adoc.pub/egy-hatarmegallapito-bizottsag-anatomiaja-a-magyar-cseh-szlov.html> (2023.01.13.)
- Suba János (1994): *A trianoni országhatárok kitűzésének politikai és technikai kérdései*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), IV. évf. 5. sz. pp. 61-64.
- Suba János (2009): *A trianoni hármashatárok kijelölése*. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok, 4. évfolyam. https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/jelenkori_tars-gazd_folyamatok/article/view/32376 (2023.01.13.)
- Suba János (2019): *A magyar államhatár a trianoni békediktátum előtt és után 1867-1941*. In: Emlékkönyv KESERŰ István születésének 90. évfordulója tiszteletére.
- Suba János (2007): *Határcsendőr zászlóalj 1919-1921. Áttérés a katonai határőrizetre*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XII. évf. (2007) 5. sz. pp. 182-191.
- Serfőző Zoltán (2016): *A Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság és az 1921-22-es magyar honvédelmi törvények*. Szegedi Tudományegyetem, CORE, pp. 59-67. <https://core.ac.uk/download/pdf/229397325.pdf> (2023.01.13.)
- Szabó Andrea (2017): *A pénzügyi igazgatás szervezeti keretei egykor és most a rendészeti feladatok tükrében*. In.: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények. XIX. Pécs, 2017. pp. 351-356.
- Szabó Andrea (2015): *A magyar pénzügyőr képzés intézményi kereteinek fejlődése 1867-2011*. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXV. évf. (2015) 43-44-45-46. sz. pp. 117-126.
- Timár Gábor (2020): *Magyarország északi határának kijelölése*. <https://trianon100.hu/blog-cikk/magyarorszag-eszaki-hataranak-kijelolese>, (2023.01.13.)

JOGSZABÁLYOK

- 1922. évi VII. törvénycikk a magyar királyi állami rendőrség és a magyar királyi csendőrség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról.
- Az 1921/XXXIII. tc. az Észak Amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb- Horvát- Szlovén Állammal, Sziámmal és Csehszlovákiával 1920. június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

- Az 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről.
net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100049.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39
- 1920. évi VI. törvénycikk A háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról.
- 1920. évi XXXVIII. törvénycikk A rögtönbíráskodás alá vonható bűncselekmények körének kiterjesztéséről.
- A m. kir. pénzügyminiszter 1921. évi 114.440. sz. rendelete a vámőrség létesítéséről szóló 6.200/M.E. 1921. sz. kormányrendelet végrehajtása tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1921/25. szám. 1921. szeptember 1 ://adtplus.arcanum.hu/hu/view/PenzugyiKozlony_1921/?pg=2418&layout=s&query=114.440%2F1921
- A m. kir. kormány 6,200/1921. M.E. számú rendelete. Vámőrség létesítése. Belügyi Közlöny 1921.09. 04. 38. szám, pp. 1703-1706.
- A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/1924. P.M. számú rendelete a határsértések, valamint általában a határesemények s határmenti összetűzések esetén követendő eljárás tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1925/6 sz. pp. 81-93. 1925.4.1
- A m. kir. pénzügyminiszter 1921. évi 114.440. sz. rendelete a vámőrség létesítéséről szóló 6.200/M.E. 1921. sz. kormányrendelet végrehajtása tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1921/25. szám. 1921. szeptember 1.
- A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/1924. P. M. számú rendelete a határsértések, valamint általában a határesemények s határmenti összetűzések esetén követendő eljárás tárgyában. Pénzügyi Közlöny 1925/6 sz. pp. 81-93. 1925.4.1.
- A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk.
- A magyar kormány 1919. évi 5.047. M.E. számú rendelete a rendőrség államosításáról. Magyarországi Rendeletek Tára, 1919. október 1. p. 752.

SZABÁLYZATOK

- Határszolgálati Utasítás. (H. U.) Pénzügyi Közlöny 6/1925. évi száma.
- Járőrutasítás (JŐR. U.) A M. Kir. Határőrség számára. Budapest, 1934.
- Határőrszolgálat. Segédlet a M. Kir. Vámőrség számára. Budapest, 1931.

IZGALOM A HATÁR MENTÉN
A RENDÉSZETI SZERVEK JELENTÉSEI ALAPJÁN

A REVÍZIÓ ÚTJÁN

A két világháború között a magyar mindennapi életet a revizionizmus gondolata hatotta át. Ez érvényesült a kül-és belpolitikában, az oktatásban, a médiában, kultúrában. Az első világháború győztese, elsősorban az antant államok azonban résen voltak és megakadályoztak minden olyan törekvést, ami a trianoni békediktátum revíziójára vonatkozott. Ebben az időszakban a magyar rendvédelem a csendőrség és a rendőrség mellett a határőrizetben foglalkoztatta a legtöbb embert. A Magyar Királyi Vámőrség (1921-1931) majd a Magyar Királyi Határőrség (1932-1938) 4 210, illetve 5 734 fővel látta el a határőrizeti szolgálat feladatait.”¹⁰³

A kisantantállamok 1937-ben javasolták, hogy Magyarország mondjon le a revízióról, és ebben az esetben hajlandóak elismerni az ország katonai egyenjogúságát. Az utódállamok tisztában voltak, hogy nem tudják megakadályozni Magyarország fegyverkezését, ezért legalább valamilyen biztosítékot szerettek volna elérni. A javaslat legerősebb támogatója Edvard Beneš csehszlovák elnök volt, akinek nagyon fontos volt a Magyarországgal való viszony normalizálása, mert Románia és Jugoszlávia egyre inkább német befolyás alá kerültek, és a szudétanémetek ügyében egyre nagyobb német nyomás helyeződött Csehszlovákiára. Beneš emiatt legalább déli határait biztonságban szeretne tudni, hogy külpolitikai téren teljesen a németekre koncentrálhasson.

Darányi Kálmán miniszterelnök 1937. novemberi németországi látogatása hozta. Hitler közölte vele, hogy küszöbön áll Ausztria bekebelezése, azt követően pedig Csehszlovákia ellen fognak fellépni. Számítanak Magyarország közreműködésére –semlegességére – és el kell mélyíteni a barátságot Jugoszláviával, amelyekért cserébe lehetőséget fognak adni arra, hogy kielégítse a Csehszlovákiával szembeni revíziós igényeit. A magyar kormány ezt követően szükségét érezte, hogy gesztusokat tegyen Németország felé. 1938. március 5-én Darányi Győrben öt éves, egymilliárd pengő nagyságrendű beruházási, azon belül kiemelten fegyverkezési programot jelentett be. „A hadsereg fejlesztése persze még 1938 tavaszán is komoly akadályokba ütközhetett volna, hiszen a versailles-i békerendszer – egyre inkább semmibe vett – korlátozó rendelkezései változatlanul éltek, a revíziós törekvések felett éberem őröködő kisantant pedig nem volt hajlandó elismerni hazánk fegyverkezési egyenjogúságát. Paradox módon ebből a karanténból épp Beneš csehszlovák elnök támogatása jelentett kiutat; a politikus abban bízott, hogy ezzel a gesztussal javíthatja viszonyát Magyarországgal, ugyanis román és jugoszláv szövetségesei mindinkább Berlin befolyása alá kerültek. A változó hatalmi helyzetet az 1938 augusztusában aláírt bledi egyezmény is megmutatta, melyben a kisantant végül is megadta a fegyverkezési egyenjogúságot Magyarország számára. Ez a szer-

¹⁰³ ¹⁰³ Parádi József: A magyar rendvédelem 1919-1941. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2017. 65. p.

ződés csak utólagos jóváhagyás volt, hiszen a győri program ekkor már megkezdődött, gazdaságélénkítő hatása miatt pedig hamarosan túl is szárnyalta az eredeti várakozásokat.”¹⁰⁴

A németek által már 1937-ben is javasolt erőszakos határmódosítást a magyar vezetés nem támogatta, 1938-ban is visszautasította a német ajánlatot. Nem lett volna esély a győzelemre a korszerűbben felszerelt csehszlovák hadsereggel szembeni háború; elég nagy volt a kontraszt a kivonuló csehszlovákok korszerű eszközei és a magyar honvédség biciklis előőrsei és elavult, mini Ansaldo páncélosai között. (Magyarország 35 ezer, Csehszlovákia 150 ezer fős hadsereggel rendelkezett.)¹⁰⁵

1938-ban a Times magazin Adolf Hitler náci német kancellárt választotta az év emberének. És ez az év tényleg Hitler sikerévé volt. Március 12-én a Wehrmacht bevonult Ausztriába, és a III.

Birodalom annektálta az országot. A világ ízelítőt kapott abból, hogy mi vár a németek által elfoglalt területek zsidónak minősített lakosságára. Szeptember 29-én, Münchenben – francia és brit hozzájárulással – Hitler megkapta a Szudéta vidék németek lakta területeit, és ezzel elindult Csehszlovákia felbomlása.

Mozgósított csehszlovák katonák 1938-ban

„„A müncheni egyezményben a lengyel és magyar követelésekről csak a függetlenségben esett szó. Eszerint az érintett államoknak a csehszlovák kormánnyal kétoldalú tárgyalásokat kellett kezdeményezniük, és amennyiben ezek nem járnak eredménnyel, az ügy újra a nagyhatalmak elé kerül. Egy visszaemlékezés szerint Csáky István, akkor a magyar külügyminiszter kabinetirodájának vezetője, titokban és inkognitóban még a konferencia előtt Mün-

¹⁰⁵ Tarján M. Tamás <https://rubicon.hu/kalendarium/1938-marcius-5-daranyi-kalman-meghirdeti-a-gyori-programot>

chenbe utazott. Galeazzo Ciano di Cortellazzo olasz külügyminiszterrel kívánt találkozni, de nem sikerült bejutnia szálláshelyére. Végül a tanácskozási épületében beszélt vele, és azt kérte: Olaszország – Magyarország barátjaként – legalább annyit tegyen meg, hogy szorgalmazza a Felvidékkel kapcsolatos magyar területi követelések szerepeltetését a záró kommunikációban”¹⁰⁶

Csehszlovákia felosztása Münchenben

A müncheni egyezménynek befolyásolta Csehszlovákia államszerkezetét is. A korábbi centralizált struktúrát felváltotta egy szövetségi rendszer, melyben Szlovákia és Kárpátalja autonómiát kapott. Ettől kezdve mindkét autonóm tartomány saját kormánnyal és miniszterelnökkel rendelkezett.

Már az első bécsi döntés megszületése és a tárgyalások megkezdése előtt a határmenti rendőrségi és csendőrségi jelentések bizonyítják, hogy a csehszlovákok készültek a háborúra. A győri fegyverkezési program hírére mozgósították haderejüket.

A rendőrség vidéki főkapitányságának jelentése szerint 1938. május 21-én a határ mentén a csehek mozgósítottak, csapatösszevonásokat hajtottak végre, az állásokba muníciót szállítottak. A határszéli forgalmat – volt ahol csak a kisebbet (pl. Záhony) – lezárták. Katonai alakulatokat vonultattak fel a határ mentén, a hidaknál és az átkelő pontokon megerősített őrseget állítottak. A hídfőket gépfegyverállásokkal, gyorstüzelő ágyúkkal erősítették meg a csehek. Egyes helyeken a csehek több korosztályt (2-4) bevonultattak, valamint őrnaszádokkal és repülőgépekkel is felderítést folytattak. Voltak helyek, ahol a katonai tevékenységet a magyar csendőrkerületi parancsnokságok gyakorlatnak ítélték meg. A határmenti rendőrkapitányságok és kirendeltségek jelentésekben számoltak be az eseményekről: Oroszvár, Esztergom, Balassagyarmat, Sátoraljaújhely, Somoskőújfalu, Hidasnémeti, Komárom, Záhony.

A szobi határszéli rendőrségi kirendeltség beszámolója szerint az Ipoly menti erődítéseket is megszállták, mindegyik erődbe egy géppuskát helyeztek el 4-4, vagy 6-6 katonával. Lévától Zseliz felé haladva kb. 10 kilométernyire a vasúti

¹⁰⁶ Újpeéry Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Budapest, Magvető, 1987. 69-70. p.

töltés oldalába egymástól 200-250 lépésnyire gyorstüzelő ágyúkat állítottak fel, melyek között néhány kisebb kaliberű léghárító ágyú is van.¹⁰⁷

Ugyanezen a napon a sátoraljaújhelyi rendőrkapitányság azt jelentette telefonon, hogy a csehek csak a cseh állampolgárokat nem engedik át magyar területre, a magyar hatóságok által kiadott határszéli átlépési igazolvánnyal rendelkezőket mindkét irányba átengedik. Sátoraljaújhely közelében levő színmagyar településeken megjelent a csendőrség teherautókon, összeszedte a 20-28 éves katonaviselt férfiakat, teljesen felszerelték őket és teherautóval a határra szállították őket. Mindezek következményeként a határmentén a mezőgazdasági munkákat beszüntették.¹⁰⁸

Arról is beszámoltak, hogy a csehek csak a cseh állampolgárokat nem engedik át magyar területre, a magyar hatóságok által kiadott határszéli átlépési igazolvánnyal rendelkezőket mindkét irányba átengedik. Sátoraljaújhely közelében levő színmagyar településeken megjelent a csendőrség teherautókon, összeszedte a 20-28 éves katonaviselt férfiakat, teljesen felszerelték őket és teherautóval a határra szállították őket. Ezzel párhuzamosan a határmentén a mezőgazdasági munkákat beszüntették.

1938. július 21-én a rendőrség esztergomi kapitánysága arról számolt be, hogy a „csehek Érsekújvár környékén a f. év május hó 21-iki eljárásukhoz hasonlóan a katonaköteleseket ágyaikból éjnek idején viszik el, családjaik nem tudják, hogy hova. A katonákat állítólag a német és lengyel határra viszik...A lakosság körében az a vélemény, hogy a csehek újabb titkos mozgósítást hajtanak vége.”¹⁰⁹Ezt alátámasztják azok a jelentések, amelyek szerint az ország belső területeiről naponta több vonatszerelvény érkezik „gépesített tüzérséggel és gépfegyverekkel a magyar határ felé”.¹¹⁰

Július 6-án a KEOKH egy június 30-i ügynökjelentésre hivatkozva jelentette a Belügyminisztérium VII. A. Osztályának, hogy az egész magyar határon, a magaslatokon-hegyláncokon a csehek erős katonai fedezéket építenek. Az anyagot a környező községek lakosságával szállíttatják, ezért az erdőgazdaság nem kap fuvarost. Az építkezést a szlovák mérnökök mellett francia és orosz tisztek is ellenőrzik. Az utóbbiak kifogástalanul beszélnek cseh nyelven és cseh katona ruhában vannak, hogy jelenlétük ne tűnjön fel. Állítólag Kassa környékén a hadvezetőség az eddigi legnagyobb repülőteret akarja felépíteni. Ugyanekkor írták, hogy „a zsidókat, akik rendszeresen a csehszlovák területről Magyarországra jönnek át, a cseh katonai parancsnokok sietnek kémkedésre felhasználni, azokat pénzelik és ezen zsidó egyének sok esetben visznek olyan anyagokat, hogy azt azonnal Prágába továbbítják a katonai parancsnokok.”¹¹¹

1938. július 9-én az esztergomi rendőrkapitányság arról számoltak be a Belügyminisztérium közbiztonsági osztályának, hogy a „csehek Nyitráról újabb csapatokat szállítottak az Ipoly mentére. Cseh hírszerzők érdeklődnek, hogy a magyar vasutasok kapnak-e nyári szabadságot?” Hozzáadték, hogy a „csehek a csendőrséget, a rendőrséget és a pénzügyőrséget katonai mintára átszervezik

¹⁰⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MOL) K 149 28. d. 5837/1938. res. 1938. május 21.

¹⁰⁸ uo.

¹⁰⁹ MOL K 149 97/4-1938. biz.

¹¹⁰ uo. 28. doboz : 97/7-1938. biz.

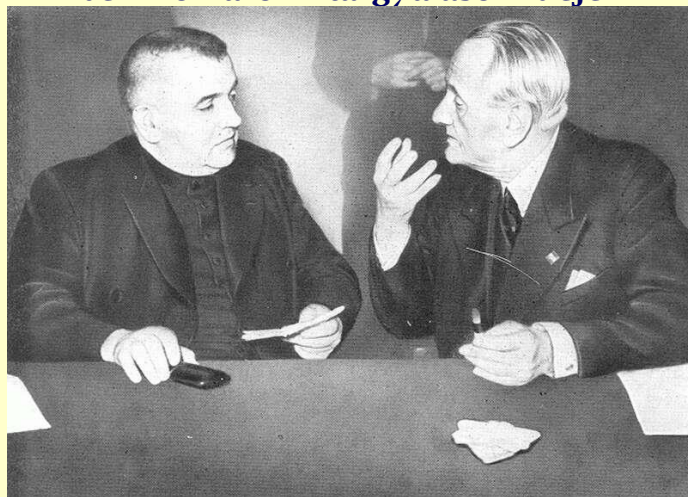
¹¹¹ uo. 97/7. res. 1938/VII.b.

úgy, hogy azok a hadsereg kiegészítő részét fogják képezni.”¹¹² Július 21-én ugyanez a kapitányság jelentette, hogy a lakosság körében az a vélemény, hogy a csehek újabb titkos mozgósítást hajtanak vége. Ezt alátámasztják azok a jelentések, amelyek szerint az ország belső területeiről naponta több vonatszerelvény érkezik „gépesített tüzérséggel és gépfegyverekkel a magyar határ felé. Augusztus 12-én arról jelentenek, hogy az előző két évben leszerelteknek gyakorlatra kell bevonulniuk. Arról is beszámoltak, hogy a „nyitrai 3. repülőosztályhoz 15-20 orosz repülőgép érkezett.”¹¹³

Július 28-ána KEOKH sátoraljaújhelyi kirendeltsége arról írt, hogy mely elszakított községekből (Perbenyik, Királyhelmec) vonultatták be a csehek az összes katonaköteles zsidót, akik eddig is kivették részüket a határ és az emberek ellenőrzéséből. Hozzá tették, hogy a zsidóság híve a cseh államnak, amit bizonyít, „hogy mikor a tömeges bevonulás után az élelmezésre és zsoldra nem volt elég pénz, a királyhelmeci zsidók gyűjtést indítottak és a katonai kincstár-rendelkezésére bocsátották a szükséges összeget.”¹¹⁴

1938. augusztus 23-án a csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága arról számolt be, hogy a „Felvidéken a cseh csendőrök és pénzügyőrök járják a szérűskerteket, gazdákat a cséplés mielőbbi befejezéséért sürgetik. Hangoztatják, hogy a hatóságok a búzafelesleget az állam részére lefoglalják és csak a saját szükségletre szükséges mennyiséget és a vetőmagot hagyják meg. Más helyeken a lovasfogatokat, illetve a személy- és tehergépkocsikat írták össze. Laktanyákban rádióállomásokat építenek, hidakat aknáztak alá. Fedezékeket építenek, drótakadályokat telepítenek, telefonvezetékeket húznak ki.”¹¹⁵

**Jozef Tiso szlovák kormányfő és
Kánya Kálmán magyar külügyminiszter az 1938. októ-
beri komáromi tárgyalások idején**

Két nappal később a rendőrség esztergomi kapitányságának jelentése szerint reggel „3 cseh katonavonat érkezett „gépesített tüzérséggel és gépfegyverek-

¹¹² uo. 29. d. 1938/2-10704

¹¹³ uo.97/4/1938. biz.

¹¹⁴ 11583/1938. VII. res.

KEOKH sátoraljaújhelyi kirendeltség Sz: 100/1938. biz.

¹¹⁵ MOL K 149 9738., 11.728.sz/Bkt.1938.

kel a magyar határ felé. Belsőszlovenszkóban naponként több katonavonat érkezik. A hangulat és a hírekből nem gyakorlatra, hanem határ megerősítésére lehet következtetni.”¹¹⁶

Szeptember 24-én éjjel – két héttel a magyar-csehszlovák tárgyalások megkezdése előtt – a magyar határtól nem messze fekvő Legenyét – golyószóróval és géppuskával felszerelt cseh katonaság szállta meg. Éjjel hat fiú átszökött Sátoraljaújhelyre és elmondták, hogy „ők a magyarokra nem lőnek. Sőt azok a zsidó katonák, kik magyarnak vallják magukat, hasonlóan nyilatkoztak”.¹¹⁷ Ugyanez volt érvényes Alsómihálydira és Nagyterenyére is.¹¹⁸

A müncheni egyezmény után 1938. október 6-án Szlovákia, október 11-én pedig Kárpátalja nyilvánította ki autonómiáját, Magyarország pedig a tárgyalások megkezdése mellett állt ki, ami október 9-én, este 19.00 órakor kezdődtek meg a szlovákiai Komáromban, a régi vármegyeház épületében.

DÖNTÉS UTÁN

Végül 1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter hirdette ki az első bécsi döntést. Ez maximum néhány tíz kilométerrel tolta arrébb a határt, a legtöbb helyen általában a tényleges nyelvhatárnak megfelelően. Az első bécsi döntés az etnikai revíziót valósította meg, mivel Szlovákia csaknem kizárólag magyarok lakta déli részén 11 927 négyzetkilométernyi területet adott vissza, ahol a 869 299 lakos 86,5 százaléka volt magyar és csak 9,8 százaléka szlovák. Az új határokon túl 67 ezer magyar maradt. Az új határ végig az 1910. évi etnikai határ mentén húzódott. A szlovákok az egyértelműen magyar régiókról viszonylag könnyen lemondtak, ellenállást csak a nagyobb szlovák lakosságú területek, Losonc környéke és elsősorban a mindkét nemzet tudatában saját-nak és szimbolikusan elkönyvelt Kassa elvesztése váltott ki. A nagyon vágyott Pozsony a németek miatt maradt Szlovákia része.

¹¹⁶ uo. 97/7-1938.biz.

¹¹⁷ MOL K 149 30. doboz, 1938 2. tétel 14.032/1938. VII. res.

¹¹⁸ uo. 14.032/1938. VII. res.

A visszaítélt területekre 1938. november 5-10. között vonult be a Magyar Honvédség. November 11-én „11 órakor az egész országban megszólaltak a harangok, megállt a forgalom, két percre abbahagyták a munkát, a városokban a helyőrségek 21 ágyúlövéssel üdvözölték, hogy Horthy Miklós fehér lovon a magyar honvédek élén bevonult Kassára.” Összességében elmondhatjuk, hogy az ezt követő 6 és fél év a be nem vált remények időszaka lett.

A történelmi igazsághoz hozzátartozik, hogy az 1938. november 5-10-i bevonulását követően az örömnép hamar köddé vált. Ugyanis ezután két olyan közösségnek kellett együtt élnie, amely eltérő körülmények között szocializálódott, s ez meg nem értést, számos ellentétet szült.

A bécsi döntés a magyarok számára kompromisszumos megoldás volt, hiszen Trianon után a teljes revízió volt a cél, itt pedig a történelmi határok helyett általában etnikai alapon állapították meg az új határt. Ettől függetlenül óriási öröm fogadta a visszacsatolást, amit az igazságtétel első lépésének tekintett a közvélemény.

Mivel Budapesten nem bíztak a "felvidéki kommunistákban", anyaországi „ejtőernyősöket” ültettek az ottani hivatalokba. A felvidékiek azonban csak nehezen barátkoztak meg az anyaországból hozott rugalmatlan bürokráciával, a társadalmi érintkezés ottani szabályaival, a „csendőrpertuval”, s azzal, hogy azt, akit eddig egyszerűen „uramoztak”, november 2-a után „méltóságos-„ vagy „nagyságos úrnak” kellett szólítani.

A visszacsatolt területek elsősorban közigazgatással összefüggő kérdéseinek irányításával és a problémák megoldásával Jaross Andort bízta meg a magyar kormány. A fontos magyarországi emberek feleségei (honvédség, közigazgatás) a visszacsatolás utáni napokban felvásárolták az olcsó és jó minőségű csehszlovák iparcikket, válogatás nélkül mindent vittek, cipőt, fehérneműt, konyhafelszerelést. Ez komoly ellenszenvet váltva ki a felszabadulást ünneplő helyiekből. de rosszállást váltott ki az is, hogy nagyon rövid határidővel és kedvezőtlen árfolyammal váltották át a csehszlovák koronát magyar pengőre. Ez a rossz váltási arány az állami alkalmazottaknál a bérnél és a nyugdíjánál is rosszul érintette a felvidékieket. Az ígért nagyberuházások a háború miatt nem valósultak meg, az átkerült vidékek csehszlovákból magyar periféria lettek.

1938 után a közigazgatásból, vasúttól eltávolították a szlovákok nagy részét, de igazán keményen a csehszlovák időkben betelepített cseh telepesek ellen léptek fel. Nekik csak napjaik voltak a távozásra, a történelmi igazságtétel és személyes bosszú mellett a vagyonuk megszerzése is sokakat motivált. A közigazgatás újjászervezése sok új álláshelyet biztosított, és mindenki azt remélte, hogy az addig háttérbe szorított felvidéki magyarok tömegével jutnak biztos megélhetést nyújtó állami jövedelemhez. Szinte mindenki rendőr, posta, vasutas akart volna lenni, de legalább egy – akkor is sokszor politikai alapon osztogatott – trafikhoz jutni.

Az az alapelv érvényesült, hogy állami juttatásban csak az részesülhet, aki teljesen lojális az új hatalomhoz. Igazolóbizottságok alakultak, hogy felmérjék, ki léphet állami szolgálatba, és bagatell ügyek miatt is elutasították azokat, akiket a „magyar állameszme és államhűség” szempontjából kifogásolhatónak találtak. Az igazolások a feljelentések besúgórendszerekre jellemző hullámát indították el.

A szélsőjobboldali megnyilvánulásokról is szóltak a rendészeti jelentések. „Szlovákiában – nagyrészen német befolyásra – a zsidóellenes hangulat mind nagyobb méreteket ölt. Az Egyesült Magyar párt – felismerve a helyzet sürgette kényszert – határozottan jobbra tolódott és zsidóellenes és nemzetiszocialista tevékenységet fejt ki...A Felvidék magyarjainak nagy %-a nemzetiszocialista érzelmű... A visszacsatolt terület lakossága legnagyobbbrészt nemzetiszocialista érzelmű, legtöbb híve a Hungarista Mozgalomnak van. November 22-én a reggeli órákban Gát községben ismeretlen tettesek a „Szálásival Hungarista államot!” feliratú röpcédulákat szórtak. az ügy nyomozása folyamatban van.” December 14-én már arról számoltak be, hogy a „lengyel szabadcsapatokkal kapcsolatban a csehek azon a véleményen vannak, hogy a szabadcsapatokat a lengyel zsidóság pénzzel támogatja, hogy előmozdítsa a közös lengyel-magyar határ ügyét, ezáltal megakadályozható legyen Németországnak Ukrajna felé való törekvése.”¹¹⁹

Az első bécsi döntés aláírói

Magyarország határőrizetét a két világháború között a trianoni békeszerződés által megszabott lehetőségek befolyásolták. Mivel a belbiztonsági erők növelésétől az antant nem zárkózott el, a magyar kormány engedélyt kapott arra, hogy a határok őrizetére felállítsa a Magyar Királyi Vámőrséget. A vámőrség a magyar haderő álcázott része volt, kvázi katonai szervezetben tevékenykedett, őrizte az államhatárt, biztosította a határvédelmet és a kishatárforgalom ellenőrzését, de vám feladatokat nem látott el. A Magyar Királyi Vámőrséget 1932-re szervezték át Magyar Királyi Határőrséggé és a pénzügyminisztérium hatásköréből a belügyi tárca alárendeltségébe helyezték. Az új szervezet nyílt létszáma már 5.734 főt tett ki. Végül a Magyar Királyi Határőrség nyílt és rejtett részét 1938-ban Határvadászok néven beolvasztották a Magyar Királyi Honvédségbe.

A Felvidéktől visszacsatolt területeken a Magyar Királyi Csendőrség feladatainak növekedése miatt 1000 fő csendőrt – 15 századba szervezve – különítettek el az állományból és vezényeltek a visszacsatolt területre. Az első őrs legénysége Balony községbe települt, amely 3,5 km-re volt Medve községtől ahol a

¹¹⁹ uo.

honvédség hadihidat vert, ahol 1938. XI. 5-én délután három órakor lépték át a trianoni államhatárt. Az elővéd végére osztották be a csendőrség mellett a rendőrség és a posta különítményeit. A visszatért településeken a községekben csendőrség, a városokban pedig a rendőrség vette át a közbiztonsági szolgálat teendőit. Ha a parlamentertiszt jelentette, hogy a következő községek szabadok, a csendőr- és rendőrkülönítményeket gépjárműveken előre küldték. A csehek kivonulásától a csendőrök beérkezéséig a közbiztonsági szolgálatot többnyire a helyi tűzoltók vagy az ideiglenesen megszervezett nemzetőrök látták el. A kezdeti időkben a nagyobb városokban a járőrök mellé egy-egy — a helyi viszonyokat ismerő — nemzetőrt osztottak be.

1938-ban a trianoni Magyarországon 68 városi rendőrkapitányság és határszéli kirendeltség működött, valamint a budapesti főkapitányság szervezetébe tartozó kerületi kapitányságok. A Felvidék déli sávja és Kárpátalja visszacsatolásakor 28-al nőtt a vidéki rendőr-kapitányságok száma.¹²⁰

A Magyar Királyi Határőrség hét kerületből állt, amelyek 24 osztályt irányítottak, az osztályok alárendeltségében pedig 155 őrs működött. E struktúra fedésében tevékenykedtek a magyar határbiztosító erők. A területvisszacsatolások után 53 határvadász portyázó századparancsnokság alárendeltségében 342 őrs működött. Összesen 9.475 fő határszolgálatos tevékenykedett a testületnél.

Az alábbiakban néhány határszéli jelentést mutatok be, amelyekre a címben is hivatkozok.

A vidéki főkapitányság jelentése szerint 1938. május 21-én a határ mentén a csehek mozgósítottak, csapatösszevonásokat hajtottak végre, az állásokba muníciót szállítottak. A határszéli forgalmat – volt ahol csak a kisebbet (pl. Záhony) – lezárták. Katonai alakulatokat vonultattak fel a határ mentén, a hidaknál és az átkelő pontokon megerősített őrséget állítottak. A hídfőket gépfegyverállásokkal, gyorstüzelő ágyúkkal erősítették meg a csehek. Egyes helyeken a csehek több korosztályt (2-4) bevonultattak, valamint őrnaszádokkal és repülőgépekkel is felderítést folytattak. Voltak helyek, ahol a katonai tevékenységet a magyar csendőrkerületi parancsnokságok gyakorlatnak ítélték meg.

¹²⁰ Parádi József: A magyar rendvédelem 1919-1941 Rendvédelem-történeti Füzetek, 54. sz. 2017. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00022/pdf/EPA02176_rendvedelem_54_059-092.pdf

Csehszlovák erőd a visszacsatolás után

A szobi határszéli rendőrségi kirendeltség beszámolója szerint az Ipoly menti erődítéseket is megszállták, mindegyik erődbe egy géppuskát helyeztek el 4-4, vagy 6-6 katonával. Lévától Zseliz felé haladva kb. 10 kilométernyire a vasúti töltés oldalába egymástól 200-250 lépésnyire gyorstüzelő ágyúkat állítottak fel, melyek között néhány kisebb kaliberű léghátrító ágyú is van. Ugyanezen a napon a sátoraljaújhelyi rendőrkapitányság azt jelentette telefonon, hogy a csehek csak a cseh állampolgárokat nem engedik át magyar területre, a magyar hatóságok által kiadott határszéli átlépési igazolvánnyal rendelkezőket mindkét irányba átengedik. településeken megjelent a csendőrség teherautókon, összeszedte a 20-28 éves katonaviselt férfiakat, teljesen felszerelték őket és teherautóval a határra szállították őket. Ezzel párhuzamosan a határmentén a mezőgazdasági munkákat beszüntették.

1938. július 21-én a rendőrség esztergomi kapitánysága arról számolt be, hogy a „csehek Érsekújvár környékén a f. év május hó 21-iki eljárásukhoz hasonlóan a katona köteleseket ágyaikból éjnek idején viszik el, családjaik nem tudják, hogy hova. A katonákat állítólag a német és lengyel határra viszik...A lakosság körében az a vélemény, hogy a csehek újabb titkos mozgósítást hajtanak vége.”¹²¹ Ezt alátámasztják azok a jelentések, amelyek szerint az ország belső területeiről naponta több vonatszerelvény érkezik „gépesített tüzérséggel és gépfegyverekkel a magyar határ felé”.¹²²

Július 6-án a KEOKH egy június 30-i ügynökjelentésre hivatkozva jelentette a Belügyminisztérium VII. A. Osztályának, hogy az egész magyar határon a magaslatokon-hegyláncokon a csehek erős katonai fedezéket építenek. Az anyagot a környező községek lakosságával szállíttatják, ezért az erdőgazdaság nem kap fuvarost. Az építkezést a szlovák mérnökök mellett francia és orosz tisztek is ellenőrzik. Az utóbbiak kifogástalanul beszélnek cseh nyelven és cseh katona ruhában vannak, hogy jelenlétük ne tűnjön fel. Állítólag Kassa környékén a hadvezetőség az eddigi legnagyobb repülőteret akarja felépíteni.

Október 8., Tiszaújlak: „a csehek leváltották a határőr szolgálatot teljesítő pénzügyőröket és csendőröket. Helyükre a 12. gyalogezred katonáit vitték. Az ez-red itt-lévő legénysége tótokból, ruténekből és magyarokból áll. A parancsnokuk rutén. A cseh legénységet az itt-lévő csapatokból kivonták.” 1938. november 30 - magyar királyi csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága: a „szlovák politikában az utóbbi napokban jelentős változás zajlott le. Sidor Károly, a Narodna Rada elnöke, aki korábban lengyelbarát és magyar orientációjú volt, hirtelen a csehek felé kezdett közeledni. Ugyanakkor Tiso németbarát politikája helyett Magyarország felé orientálódik.” Ugyanitt: a visszacsatolt területen a cseh telepések nagy része elhagyta az országot, a „közvélemény nyomására”. Ugyanebben az időpontban rendőrség kassai kapitánysága: „a hivatalnokok körében nyomott a hangulat a szerényebb magyar fizetések miatt. A kereskedelem és ipar területén az árak bizonytalanok, az üzlet rosszabbodik, kevesebb a munkaalkalom ezért rosszabb a hangulat. A fiatalok a munkanélküliség miatt koldulnak.”

¹²¹ MOL K 149 97/4-1938. biz.

¹²² uo. 28. doboz : 97/7-1938. biz.

A KEOKH a belpolitikai változásokra helyezte a hangsúlyt: az „Egyesült Magyar párt határozottan jobbra tolódott és zsidóellenes és nemzetiszocialista tevékenységet fejt ki...A Felvidék magyarjainak nagy %-a nemzetiszocialista érzelmű...legtöbb híve a Hungarista Mozgalomnak van. „¹²³

ZSIDÓSÁG

1918. október 28-án megalakult az első Csehszlovák Köztársaság, melyhez két nappal később a nemzeti érzelmű szlovákok a turócszentmártoni nyilatkozat elfogadásával csatlakoztak. Ezt követően szinte minden városban történtek zsidók elleni erőszakos, gyakran halállal végződő atrocitások. Nagyvitéden egy zsidó családot végeztek ki csehszlovák katonák. „Ezért a szlovákiai zsidóság közvetlenül Csehszlovákia megalakulása után saját érdekvédelmének és önvédelmének a megszervezésére kényszerült. Ugyanilyen problémát jelentett a Galícia területéről érkező zsidó menekültáradat az I. világháború utáni években. 1921 közepéig mintegy tízezer zsidó tartózkodott Szlovákia területén, ebből csak Bártfa környékén mintegy 2400 fő, de nagyszámú menekültet helyeztek el Pozsonyban is.”¹²⁴

Az új, az első közép-európai demokratikus állam megalakulásával mintegy 350 ezer zsidó került a Csehszlovák Köztársaságba, Az a 136 ezer 737 izraelita, aki ebből a mai Szlovákia területén élt, elsősorban „magyar zsidók” voltak. Egyrészt a nyelvhasználat tekintetében, másrészt a magyar kultúra részének (is) tekintették magukat.

Csehszlovákia megalakulásával a felvidéki zsidók eltérő körülmények közé kerültek, mivel az első köztársaságban sem a törvényalkotás, sem a közbeszéd szintjén nem volt antiszemitizmus, nem volt tetten érhető egyetlen releváns párt programjában sem.

Mint Kovács Éva megállapította: „A felvidéki, jórészt magyar ajkú zsidóság körülményei 1921-től gyökeresen megváltoztak, a Csehszlovák Köztársaság létrejöttével megteremtődött új jogi, politikai és társadalmi feltételek hatottak az itt élők identitására is. A fő különbség a két politikai berendezkedés között, hogy Csehszlovákiában nem volt antiszemita kurzus 1920 és 1938 között, sőt, az egyetlen olyan utódállam volt, ahol legalábbis kísérletet tettek a nyugati polgári demokráciákhoz hasonló politikai berendezkedés kialakítására. A masyari liberális, demokrata értékek térhódításának köszönhetően az 1930-as évek közepéig politikai antiszemitizmusról sem beszélhetünk, szemben a, magyarországi véres eseményekkel és a numerus claususszal.”¹²⁵

¹²³ uo.

¹²⁴ Szeghy-Gayer Veronika: Lojalitásbeli irányváltás – a szlovákiai zsidóság létrejötte. Regio, 2016. 2. sz. 226. p.

¹²⁵ Kovács Éva: Disszimiláció, zsidó azonosságtudat, regionális identitás Szlovákiában (1920-1938). Regio, 2 (1991), 2. sz. 67-73. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00006/pdf/03.pdf> és uő. Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918-1938) Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lílium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely 2004. 17-18. p. <http://vmek.uz.ua/02300/02384/02384.pdf>

Egykori mikve (rituális fürdő) egy épületben a Talmud-Tóra iskolával és az ortodox temető a Ipolyságon

A zsidótörvények kapcsán a belügyminisztériumnak küldött hírszerzői jelentés szerint a Felvidéken mozgalom indult meg „annak érdekében, hogy a zsidó hitközségek minden magyarlakta városban hívjanak össze nagygyűlést és azon tiltakozzanak a zsidóságnak egyes országokban történő megbélyegzése ellen”. Az első gyűlések Ungváron és Pozsonyban lesznek. A szociáldemokraták gyűléseket tartanak, a beszédekben, határozati javaslataikban elítélik „a német horogkeresztes eszme magyarországi terjedését, ami felháborodást vált ki minden művelt állam polgársága körében”.

A beszámoló szerint Csehszlovákiában bojkott mozgalom indult, először azokat riasztották el, akik a húsvéti ünnepekre akartak Magyarországra jönni (a rémhírekkel kb. 50%-kal sikerült csökkenteni a beutazók számát). Azt kívánják még elérni, „hogy ne vásároljanak semmit, ami Magyarországról érkezik”. „A bojkottmozgalomban (!) nem csupán a zsidóság, hanem a szocialisták, kommunisták és liberális érzelmű lakosok is részt vettek.”¹²⁶

Leszögezték – bizonyíték nélkül -, hogy azokat „a zsidókat, akik rendszeresen a csehszlovák területről Magyarországra jönnek át, a cseh katonai parancsnokok sietnek kémkedésre felhasználni, azokat pénzelik és ezen zsidó egyének sok esetben visznek olyan anyagokat, hogy azt azonnal Prágába továbbítják a katonai parancsnokok.”¹²⁷

A csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága pedig arról számolt be, hogy a „pozsonyi zsidó főrabbi május 21-én felszólítást intézett a Felvidék zsidó rabbijaihoz, hogy hívják fel a zsidókat a Csehszlovák köztársaság határainak sértetlensége érdekében kifejtendő propagandára és a cseh hadsereg részére való gyűjtésre.”¹²⁸

A szlovákiai magyarok jórésze örömmel fogadta a revíziót, amelyet 1938 őszének felfokozott hangulata is jól mutatott az felvidéki településeken. A szlovákiai magyar zsidóság viszont kettősségekkel fogadta a visszacsatolás ese-

¹ MOL K 149 1938- 2 - 4428. A.XXII. 7/1938/10 1938

¹²⁷ uo. 97/7. res. 1938/VII.b.

¹²⁸ uo. 8183 sz./ B. kt. 1938. M. kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága

ményeit. Magyarországon ugyanis ekkor már a politika szintjére emelt antiszemitizmus keretei között érvényben volt az 1938-as első zsidótörvény, ami nagymértékben korlátozta a zsidóság társadalmi és gazdasági szerepvállalását az anyaországban. A „visszatérés” időszakában a balparti Komáromban élő mintegy 2500 fős zsidóságot is atrocitások érték a helyi társadalom részéről. Hamarosan a központi – állam által támogatott – intézkedések által is érezhetővé vált az antiszemitizmus, amely elsőként az illetőség nélküli zsidókat vette célba Komáromban. Rövid időn belül az állami szférából is igyekeztek eltávolítani a csehszlovák opportunizmus vádjával megbélyegzett és megbízhatatlannak ítélt zsidó tisztviselőket.

Ebben az időszakban magyar nyelvterületen belül a zsidó lakosság „külön nemzetiségként való regisztrálása a szintizta magyar Csallóköz központjának számító Dunaszerdahelyen, valamint a mátyusföldi Galántán idézte elő a magyarság legszembetűnőbb fogyását. Dunaszerdahelyen 1930-ban az izraelita vallásúak 82,4%-a, a város csehszlovák állampolgárságú lakosságának 34,8%-a, Galántán pedig az izraelita vallásúak 68,9%-a, a csehszlovák állampolgárságú lakosság 20,1%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, ami Dunaszerdahelyen a magyarok arányának az 1910. évi 98,3%-ról 46,9%-ra, Galántán pedig 89,6%-ról 38,4%-ra süllyedését eredményezte.”¹²⁹

Ami ténszerű, hogy „az első bécsi döntés igazi törést jelentett a dél-szlovákiai zsidók számára. Arról, hogy mennyire álltak a határrevízió mellé, máig (értelmetlen) viták folynak. 1938 nyarán még magyar oldalról érték őket a vádak, hogy minden erejükkel támogatják Csehszlovákiát, és jelentős anyagi eszközökkel járulnak hozzá az államvédelmi lépéseihez. Néhány héttel később viszont már a szlovák lapok verték félre a harangokat, hogy egy esetleges népszavazás során a zsidók majd Magyarországhoz akarnak csatlakozni, ezért őket nem szabad hagyni szavazni.”¹³⁰

A Tartományi Hivatal november 2-án rendeleti úton akadályozta meg, hogy a zsidók a Magyarországnak november 10-ig átadandó területről elköltözzenek az új határon kívülre, Szlovákiába.¹³¹ Novemberben a csendőrség osztályparancsnoksága jelentette a belügyminiszternek, hogy a visszacsatolt területen a cseh telepések nagy része elhagyta az országot, a „közvélemény nyomására”. A zsidó ellenességnek is kézzelfogható jelet tapasztalták: „Udvard községben nov. 11. és 12-én éjjel a csőcselék három zsidó kereskedő (Roth Henrik, Ernest József, Kohn Rítezső) lakásait és üzlethelyiségeit megtámadta és fosztogatta.

¹²⁹ Popély Árpád: Trianon etnikai következményei a Felvidéken, különös tekintettel a magyar nyelvterület szláv kolonizálására.

http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2003.1_2.szam/06.Popely_Arpád.pdf

¹³⁰ Simon Attila: A dél-szlovákiai zsidóság Trianontól Auschwitzig. Új Szó, 2014. július 12.

<https://ujsoz.com/kozelet/a-del-szlovakiai-zsidóság-trianontól-auschwitzig>

¹³¹ Nižňanský, Eduard: Zsidók deportálása Szlovákiából 1938 novemberében és zsidó táborok a (cseh)szlovák-magyar határ menti „senki földjén”.

<https://forumszemle.eu/2015/06/09/zsidok-deportálása-szlovákiából-1938-novembereben-es-zsidó-táborok-a-csehszlovák-magyar-határ-menti-senki-földjén/>

Ógyalla községben nov. 11-én éjjel a zsidók ablakait beverték, azért egy kereskedő Csehszlovákiába menekült. A KEOKH november 23-án jelentette a Belügyminisztériumnak, hogy a „magyar csapatok bevonulása előtti napokban a csehek által visszacsatolt területen letelepített zsidóknak a határon való visszatoloncolása folyamatban van. Kassáról ezideig 700 zsidót utasítottak ki, akik közül kb. 250 a semleges zónában, a határon tartózkodik, mert a csehek a zsidókat nem akarják Szlovákia belsejébe beengedni.”¹³²

Év végén már arról szólt a jelentés, hogy „Szlovákiában – nagyrészen német befolyásra – a zsidóellenes hangulat mind nagyobb méreteket ölt. Az Egyesült Magyar párt – felismerve a helyzet sürgette kényszert – határozottan jobbra tolódott és zsidóellenes és nemzetiszocialista tevékenységet fejt ki...A Felvidék magyarjainak nagy %-a nemzetiszocialista érzelmű... A visszacsatolt terület lakossága legnagyobbbrészt nemzetiszocialista érzelmű, legtöbb híve a Hungarista Mozgalomnak van. November 22-én a reggeli órákban Gát községben ismeretlen tettesek a „Szálásival Hungarista államot!” feliratú röpcédulákat szórtak. az ügy nyomozása folyamatban van.”¹³³

December 14-én már arról számoltak be, hogy a „lengyel szabadcsapatokkal kapcsolatban a csehek azon a véleményen vannak, hogy a szabadcsapatokat a lengyel zsidóság pénzzel támogatja, hogy előmozdítsa a közös lengyel-magyar határ ügyét, ezáltal megakadályozható legyen Németországnak Ukrajna felé való törekvése.”

1939. március 14-én Hitler jóváhagyásával, Magyarország megszállhatta Kárpátalját, amivel Magyarország elérte az ezeréves határokat, amely egy újabb fontos lépést jelentett a revíziós törekvésekben. Lengyelországban az ukrán kérdés veszélye lekerült a napirendről, és a hön óhajtott lengyel-magyar közös határ is létrejött. Ez nagyhatalmi szempontból is fontos meghatározója lett a német-szovjet közeledésnek, amely 1939. augusztus 23-án a Molotov-Ribbentrop paktumban teljesedett ki, és amely 1939 szeptemberében Lengyelország újbóli felosztást eredményezte. „A határok megváltozásával pedig egy új állam is szemet vetett Kárpátaljára, ez pedig nem volt más, mint a sztálini Szovjetunió.”¹³⁴

¹³² uo. 18.553.sz./B.kt. 1938. november 23.

¹³³ 18929. sz./B.kt.-1938

¹³³ uo. .

¹³⁴ Lux Benjámin: Kárpátalja a hatalmi harcok középpontjában (19138-1939) <https://ujkor.hu/content/karpatalja-a-hatalmi-harcok-kozeppontjaban-1938-1939>, 2022.03.27.

Igazgatásrendészet a rendőrség központosítása és a vidéki rendőrségek államosítása után

A magyar rendőrség államosítása egy hosszú folyamat¹³⁵ végállomása, amely indult Karvasy gondolatai és Szemere Bertalan Hajnik Pálnak adott megbízásával. Ezt követően a „Közbiztonság” rendészeti szakfolyóiratban 1869-től elindult egy vita az országos rendőrség létrehozásáról, amit 1871-től a rendőrkapitányok kezdeményezése felerősítette. „A rendőrség megreformálásának első lépése szintén csak ez lehet: az államosítás és a központosítás.”¹³⁶ Ugyanennek a folyamatnak a részeként 1907. február 17-én hozták létre a **Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesületét** (MROE). A MROE pályázatot írt ki a vidéki rendőrségek államosítására vonatkozó elgondolásra, melyet Miskolczy László nyert el. Később „1911-ben a rendőrség államosításának végrehajtását célzóan törvényjavaslatot is szerkesztett, melyet a MROE küldöttsége a belügyminiszternek át is adott.”¹³⁷

Rendőroszttag

Miskolczy 1908-ban „*A vidéki rendőrség államosítása*” címen a pályázaton díjat nyer munkáját könyv formában is kiadta. Könyvében jól szemlélteti a kialakult helyzetet, (amelyet Endrődy és Rédey is káosznak, zűrzavarnak tart) a

¹³⁵ Sallai János (2020): Municipális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig: 100 éve centralizálták, államosították a magyar rendőrséget. Rendőrségi Tanulmányok. Különszám. Budapest. 6-37. o.

¹³⁶ Rédei Miklós (1892): Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására. Győr. Surányi János Könyvnyomda Intézete. 76. o.

¹³⁷ Ernyes Mihály (2019): A Fővárosi Rendőrség, és a M. Kir. Rendőrség, valamint a Magyar rendőrség története a kezdetektől napjainkig I-II. kötet. NKE. Budapest. 63. o.

következőképpen illusztrálja „*Mert a rendészetünkben -...- a zavar szinte hართalan.*”¹³⁸ Miskolczy a központosított állami rendőrség joghatóságának tartalmát a következőkben látta:

1. Rendelet kibocsátás büntetés megállapítás és alkalmazás;
2. Veszélyt jelentő cselekedetek, magatartás megfigyelése, feljelentés és a tárgyban jogalkotásra javaslat tétel.
3. Rögtönös veszélyek és jogsérelmek lehető karhatalmi megakadályozása, megkeresésre karhatalom szolgáltatása.
4. Jogalkotás között nem rendezett viszonyok között segítségnyújtás, felvilágosítás, útbaigazítás.
5. A jogalkotásra hivatott tényezők által kijelölt hatáskör betöltése.
6. Bűncselekmények felderítése. A megelőzésre alkalmasnak ígérkező teendőknek javaslatba foglalása.
7. A községek lakosainak részletes nyilvántartása, megfigyelése, ellenőrzése. Be és kivándorlás ellenőrzése. Kiutasítás, átkísérés, és e téren fenntartás és testi kényszer alkalmazása.
8. Népmozgalmak, gyűlések, felvonulások figyelemmel kísérése, a káros következményeinek megakadályozása. Egyletek alakulásának megfigyelése, ellenőrzése, az alakulás és feloszlás tekintetéből véleménynyilvánítás.
9. Munkára kényszerítés, munkahelyre internálás.
10. Kocsmák, bordélyházak, nyilvános helyek ellenőrzése.
11. Összes alapjogok védelme, és tiszteletbe tartása.
12. Mérsékelt, lehetőleg csak veszélyt jelentő rendőrségi kihágásokra kiterjedő bíraskodás.¹³⁹

A felsorolt feladatok között jól kivehetők az igazgatásrendészethez kapcsolódó, vagy azt lefedő feladatok.

Az államosítás folyamatában hol felerősítő, hol akadályozó események zajlottak le. 1912-ben, majd 1918-ben újabb rendőrségi törvényjavaslatok láttak napvilágot. Már az 1912-es törvényjavaslatban¹⁴⁰ is jól kivehető az igazgatásrendészetre vonatkozó rendőrségi feladatok megjelenítése. Ezek a feladatok az alábbi témakörökben jelentek meg: közegészségügy, mezőrendőrség, büntető bíraskodás, cselédügy¹⁴¹, iparügy, közlekedésrendészet, engedély ügyek, közérkölciség, tiltott szerencsejáték, stb. A törvényjavaslat alapossága ellenére nem ebben a formában került benyújtásra. Ugyanis közben kitört, majd zajlott a nagy háború, amely a közrendben, közéletben is jelentős változásokat

¹³⁸ Miskolczy László (1908): A vidéki rendőrség államosítása. Légrády testvérek. Budapest. 11. o.

¹³⁹ Uo. 51-52. o.

¹⁴⁰ Törvényjavaslat a városi rendőrség államosításáról. In: Közbiztonság. 1911. április 30. 236-239. o.

¹⁴¹ „A cselédkönyvet mindig az a kerületi kapitányság állítja ki, mely kerületben a kérelmező lakik. Jelentkezőnek fel kell mutatni a személyazonosságát igazoló okmányt (születési bizonyítvány, házassági anyakönyvi kivonat), bejelentő szelvényt és két darab fényképet. Kiállítás címén 80 fillért kell fizetni. Ha a kérelmező személyazonossági okmányait nem tudná beszerezni, elégséges két szavahihető egyén tanúskodása. Ha a cselédkönyv elveszett, akkor azon kerületi kapitányságon, ahol azt kiállították, másodlag kérhető.” Gellért Ede (1925): Detektív útmutató. A rendőri vonatkozású kérések, kérvények elintézése. Fráter és társa Kny., Budapest.

hozott. A nagy háborút forradalmak, káosz követte, és szétzilálták a közigazgatást, (helyi és állami) rendőrségeket, hadsereget. A Tanácsköztársaság ideje alatt felszámolták a korábbi rendőrséget, csendőrséget és létrehozták a Vörös Őrséget, amely azonban tiszavirág életűvé sikeredett. A Tanácsköztársaság bukása után bekövetkezett román megszállás tovább nehezítette az egységes rendőrség létrehozását, de megakadályozni nem tudta. A korábbi Wekerle féle rendőrségi törvényjavaslatot 1919. október elsején **5047-es számmal**, „törvénytörő” kormányrendelet formájában kiadták, amelyet a román megszállás okozta nehézségek miatt a „Hivatalos Közlönyben” 1919. november 4-én kihirdettek. Az akkori szabályok szerint az **5047/1919-es sz. ME rendelet**, az **1920 évi I. tc-vel nyert törvényi felhatalmazást**, ezzel a városi rendőrségeket jogilag államosították, és a két korábbi állami rendőrséget az országos rendőrségbe beolvasztották.¹⁴² Ezzel lezárult a centralisták és a municipalisták közötti harc, és létrejött a belügyminiszter alárendeltségéhez tartozó, az egész ország területére kiterjedő hatáskörrel rendelkező állami rendőrség.

Az újonnan felállt központi állami rendőrség ügyintéző hatáskörébe az 5,047/1919 ME rendelet 10. §-a a következőket sorolta:

„A) A közbiztonsági rendészet egész körének ellátása,

B) az igazgatási rendészet gyakorlása azokban a közigazgatási ügyekben, amelyeknek intézését valamely jogszabály (törvény, rendelet, szabályrendelet) kifejezetten a rendőrhatalóságok hatáskörébe utalja,

C) a rendőri büntető bírászkodás gyakorlása, a közigazgatási hatóságok elé tartozó azokban a kihágásokban, amelyek a rendőrhatalóság intézkedése alá eső közigazgatási ügyekben merültek fel vagy amelyek kifejezetten a rendőrhatalóságok elé vannak utalva.¹⁴³

A magyar állami rendőrség működése területén a szorosan vett rendőri szolgálat ellátása valamennyi közigazgatási ügyben a m. állami rendőrség feladatkörébe tartozik.”¹⁴⁴

D) A rendőri szolgálat ellátása: „A m. állami rendőrség saját hatáskörében intézkedik akkor is, amikor valamely hatóság megkeresésére jár el.

A m. állami rendőrség a közigazgatási hatóságokban nincs alárendelve, köteles azonban azokat törvényes intézkedéseikben támogatni, megkereséseikre a szükséges rendőri segédkezet nyújtani, valamint a közigazgatási hatóságok által ellátott rendészeti ügyekben a szorosan vett rendőri feladatokat teljesíteni és a karhatalmat szolgáltatni.

¹⁴² Dorning Henrik (1922): A rendőrségek intézményének fejlődése, különös tekintettel a magyar királyi rendőrségre és a magyar rendőri szakoktatásra. A Magyar Királyi állami Rendőrség országos szaktanfolyamának kiadványai. Budapest. 14. o.

¹⁴³ A közigazgatási hatóságok elé utalt kihágási ügyekben a rendőri büntető bírászkodás a m. állami rendőrhatalóságokat illeti meg :

1. azokban a kihágásokban, amelyeket a rendőrhatalóság hatáskörébe utalt ügyekben követtek el;

2. azokban a kihágásokban, amelyeket a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozó ügyekben követtek ugyan el, de amelyeknek eldöntését valamely jogszabály (törvény, rendelet, szabályrendelet) kifejezetten a m. államrendőrség hatáskörébe utalja.

¹⁴⁴ 5,047 /1919. M. E. számú rendelete. A rendőrség államosítása megjelent: Belügyi Közlöny 1919. XXIV. évfolyam 48. sz. 1341 o.

Megkeresés nélkül is köteles a m. állami rendőrség működése területén a jóváhagyott szabályrendeleteket, valamint a végrehajtó képviselőtestületi vagy tanácsi határozatokat és intézkedések megszegését lehetőleg meggátolni, az azok ellen vétőket pedig kinyomozni és feljelenteni.”

A rendőrség gyakorlati államosítása a kiadott rendelet utolsó, 49. §-a szerint: „Ezen rendelet fokozatos hatályba lépésének idejét a belügyminiszter állapítja meg.” Ennek fő oka az akkori politikai és közbiztonsági helyzet, továbbá az ország egy részének román megszállása volt. 1919. évi 5047. sz. M.E. rendelet vezérfonalként és iránymutatásként szolgált a magyarországi rendőrségek államosításának végrehajtása, ugyanakkor több rendeletet ki kellett adni a gyakorlati megvalósításhoz, amely az elkövetkezendő évek legfőbb feladatai közé tartozott. Az államosításról szóló rendelet az igazgatásrendészet történetében is meghatározó, mert először a fogalmát és feladatrendszerét. E szerint az **„igazgatási rendészet, vagyis egyes közigazgatási ágak működési rendjének megállapítása és fenntartásáról való gondoskodás a közigazgatási hatóságok feladata a magyar állami rendőrség működése területén is, kivéve azokat az egyes intézkedéseket, amelyeket valamely jogszabály (törvény, rendelet, szabályrendelet) kifejezetten a rendőrhatóságok jogkörébe utal. Az igazgatási rendészet körébe tartozó azokat a feladatokat, amelyeknek ellátása a rendőrhatóságokat illeti, a belügyminiszter rendeletben állapítja meg.”**¹⁴⁵ (kiemelés SJ)

Az 1920-as év nemcsak a rendőrség államosításának, hanem a trianoni békeszerződés aláírásának is az éve, amelyet az új határok mentén, új nemzetközi és belpolitikai körülmények között, ellenséges szomszédos közegben, háború után kiéhezett, nagyon nehéz gazdasági helyzetben lévő Magyarországon kellett megszervezni. Ebben fogódzkodót jelentett az állami, központosított rendőrség számára, hogy az 1881-ben kiadott XXI. tv., amely a fővárosi rendőrség létrehozásáról és annak feladatrendszeréről jól kimunkáltra sikeredett annak idején és mintaként szolgált a többi helyi rendőrség számára is. Ugyanakkor gondot jelentett, hogy semmiféle rendőrtiszt, fogalmazó, vagy felügyelő képzés nem létezett. Voltak ugyan bűnügyi szemináriumok, amelyek azonban csak estekre jöttek létre.

A létrejött m. kir. államrendőrség igazgatásrendészeti feladatai az erre vonatkozó BM rendelet¹⁴⁶ alapján a következők:

- „a) nyilvános színi előadások engedélyezése és azok felett a rendőri felügyelet gyakorlása, feltételezve a városi tanács, illetőleg az alispán hatáskörébe tartozó színház nyitási engedélytől; nyilvános hangversenyek, dal-, szavalati előadások, mutatóványok, mozgófényképelőadások, táncvigadalmak, fáklyás- és egyéb ünnepi felvonulások engedélyezése; közbiztonsági és tűzbiztonsági szempontból szükséges óvintézkedések elrendelése és felügyelete; a kirovott felügyeleti díjak beszédése és elszámolása. (A szabályszerű engedélydíjak a városi pénztárnál fizetendőek le, s ezek lefizetésének igazolása nélkül, az engedély ki nem adható);*
- b) a közerkölcs és közszemérem érdekeinek védelme; kéj nőkre vonatkozó rendszabályok végrehajtása, betartásuknak ellenőrzése; kéj nőtelepek engedélyezése;*
- c) erkölcsi bizonyítványok kiállítása;*

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ 90.089/1920. sz B M rendelet, az állami rendőrség ügyintézői hatásköre

- d) egyelőre a cselédügy intézése; cselédkönyvek és ideiglenes igazolványok kiállítása; cselédszerzők, foglalkozásközvetítők és ilyen üzletek, valamint a zálogosok, zsibárosok, ócskavas és általában ócska árukereskedők, ószeresek, mozgóképipar-gyakorlók, nyilvános küldöncök, utcai árusok, alkalmi árusok és ilyen üzletek ellenőrzése;
- e) szálloda, penzió, vendéglő, kávéház, kávé- és italmérések, cukrászdák, általában bármiféle italmérő és nyilvános étkezőhelyiségek, tánciskolák és közfürdők rendőri szempontból ellenőrzése és felügyelete; italmérési engedélyek véleményezése; záróra meghatározása;
- f) a személy- és árú szállítás eszközeinek és közegeinek, a közbiztonság, közrend és köztisztaság, valamint a közönség jogos igénye szempontjából való felügyelete; utcákon, tereken, utakon és közlekedésre használt vizeken a szabad közlekedés közbiztonság biztosítása; az esetleges akadályok és közlekedés veszélyeinek elhárítása; köztereken, utcákon és utakon a köztisztasági szabályok ellenőrzése; a gépjárművekre vonatkozó ügyek intézése, azok forgalomba hozatalának engedélyezése, gépjárművezetőigazolványok kiadása; hajók, vasúti mozdonyok és gépjárművek próbameneteinél részvétel; bérkocsik, társaskocsik, teherkocsik és bérautók állomási helyeinek kijelölése, a rájuk vonatkozó szabályok betartásának ellenőrzése;
- g) a házalás engedélyezése; könyöradomány gyűjtés ellenőrzése; a koldulási tilalom ellenőrzése és végrehajtása;
- h) mérges, könnyen gyúló, robbanó és gyógy anyagokat előállító és árusító üzleteknek és az ilyen anyagokat használó ipari üzemeknek – az ilyen anyagok előállítása, tartása, felhasználása, szállítása és árusítására vonatkozó szabályok betartása szempontjából való – ellenőrzése;
- i) főzésre használt réz-, cinn-, vagy más fémedényekre; elárusításra, vagy szétosztásra szánt ételek és italoknak tartására és a mértékekre vonatkozó szabályok betartásának felügyelete;
- j) állatkínzás megakadályozása, a veszettségre és más veszedelmes állati betegségekre, elhullott állatok tetemeinek eltakarítására, valamint veszedelmes vadállatokra vonatkozó rendelkezések végrehajtásának ellenőrzése;
- k) fegyverek és lőszerek készítésére, tartására és forgalomba hozatalára vonatkozó szabályok betartásának ellenőrzése; lövedék engedélyezése és ezekben, valamint katonai lögyakorlatok alkalmával a testi épség biztosítására szükséges óvintézkedések megtétele és azok betartásának felügyelete; fegyvertartási és viselési engedélyek kiadása;
- l) építkezéseknél, épület javításoknál és bontásoknál, nemkülönben roska-dozó vagy egyébként veszedelmes építményekkel szemben a közbiztonsági szabályok ellenőrzése és foganatosíttatásuk iránti intézkedés;
- m) tüzeseteknél, árvíz, vagy földrengés vagy egyéb közveszedelmeknél és szerencsétlenségeknél a rend fenntartása, a közbiztonság védelme;
- n) hivatalos és jogosított magánhirdetésekre kijelölt helyekre kifüggesztett nyomtatványok megóvása; kifüggesztett, vagy szétszórt tiltott hirdetmények és felhívások elkobzása iránti intézkedés; rendőr-tudósítói és újság elárusítói igazolványok engedélyezése és kiadása;
- o) a bejelentési hivatal működésével kapcsolatosan a rendőrhatalóság területén tartózkodó rovott előéletű, gyanús magatartású egyének és a feltételes szabadságon lévő fegyencek nyilvántartása;

p) nyilvános helyen talált ön- és közveszélyes elmebetegek, valamint nyilvános helyen talált, önmagukkal tehetetlen betegek és gyermekek elhelyezése iránt az illetékes hatóságok megkeresése;

r) talált tárgyak, értékek megőrzése, nyilvántartása és kiadása (a bitang jószágokra vonatkozólag az 1894: t.-c. és ennek végrehajtására vonatkozó utasítás intézkedik).¹⁴⁷

Az államosítás végrehajtására kiadott BM rendelet az igazgatásrendészet történetében mérföldkőnek számít, ugyanis előtte a rendőrségre és a fővárosi tanácsra volt bízva, hogy milyen rendeletek alapján vannak igazgatásrendészeti feladatai a fővárosban a rendőrségnek. A nagyszámú intézkedések, szabályrendeletek felkutatása után rám hárult az a feladat, hogy kiválogassam, melyek tartozhatnak az igazgatásrendészeti témakörben. A korábbi szabályozásokat részben hatályban maradtak, részben az új jogszabályok hatálybalépését követően érvényüket veszítették. Ennek fő oka, hogy 1920 után a rendőrség államosításával és centralizálásával a korábbi fővárosi és határrendőrséggel szemben egy országos hatáskörű szervezet jött létre. Ezért a korábbi igazgatásrendészeti feladatkörök sem korlátozódhattak csak a fővárosra. Ezért is volt meghatározó a 90.089/1920. sz. BM rendelet, amelynek hatálybalépésétől már pontosan elkülönült a közbiztonsági rendészet az igazgatásrendészettől. A rendelet a fentiekben idézettek szerint rögzítette az igazgatásrendészet területeit, amely alapján az alábbi feladatkörökbe csoportosítottam a két világháború közötti igazgatásrendészeti feladatokat.

A színházak és a színházi előadások szabályozására már 1848-ban¹⁴⁸ törvényi szinten sor került, amely alapul szolgált a későbbi színházakkal kapcsolatos szabályok. Ebben az időben színház alatt: „*olyan nagyobb számú közönség befogadására alkalmas, záporkészülékkel, zsinórpaddal, süllyesztővel és vasfüggönnyel ellátott, színpaddal rendelkező nyilvános helyiséget értünk, amelyben magasabb és nemesebb kultúrigényeket szolgáló két, vagy több felvonásos irodalmi értékű színdarabot szoktak előadni művészi szakértelemmel.*”¹⁴⁹

Ahhoz, hogy a színházakban sor kerülhessenek a fenti fogalom szerinti előadásokra, a következő engedélyekre volt szükség:

1. Színigazgatói engedély (vallás és közoktatási minisztertől).
2. Színháznyitási engedély (polgármestertől).
3. Építési engedély (városokban polgármestertől – községekben járási főjegyzőtől).

¹⁴⁷ 90.089/1920. sz B M rendelet, az állami rendőrség ügyintézői hatásköre

¹⁴⁸ 1848. évi XXXI. törvénycikk a színházakról

„A színházakra nézve ideiglenesen rendeltetik: 1. § Színházak ezután az illető törvényhatóság engedélme nélkül nem nyitathatnak. 2. § A színművek előadhatására nézve eddig a könyvvizsgálók által gyakorolt vizsgálat eltöröltetik. 3. § A pesti magyar nemzeti színház igazgatóját kivéve, színpadon bárminemű nyilvános színi előadások csak az illető helybeli hatóság tudtával és engedelmével történhetnek; ezenkívül minden színházak, a pesti magyar nemzeti színházat sem véve ki, rendőri felügyelés tekintetben, a helybeli hatóság alá rendeltetnek. 4. § Ki az 1-ső és 3-ik § rendelete ellen vét, az, elsőbb esetben a színház bezáratásán felül 1000 ftig terjedhető, és az országos pénztárba adandó pénzbürséggel fog büntettetni. 5. § A színház bezáratása elnökiileg történhetik, a büntetés pedig rövid szóbeli peruton fog kimondatni.”

¹⁴⁹ Igazgatási rendészet és rendőri büntető bírászkodás. Magyar Államrendőrség országos Szaktanulmányi felügyelője 1947. Budapest. 43-44. o.

4. Használhatási, használatbavételi engedély (tűzrendészeti hatóságtól.) Ennek a jelentősége a tűz és életbiztosítási feltételek biztosítása szempontjából kiemelkedő.
5. **Játszási engedély (elsőfokú rendőrhatóságtól)** (kiemelés SJ) Ezt a fenti engedélyek birtokában állítja ki a területileg illetékes rendőrhatóság. Ezen túl a színház igazgatónak az egyes előadásokra is köteles volt kérni engedélyt a rendőrségtől. Ennek birtokában megtarthatták az előadást, amelyre a rendőrség ügyeletes tisztet vezényelt.

A színházak mellett a 20. században folyamatosan bővült a műkedvelői színházi előadások sora. A műkedvelői előadások megtartása is engedélyköteles volt, amelyre a 1009.000/ 1932-es BM rendelet vonatkozott. Ezekre az előadásokra csak akkor adhatott a rendőrség engedélyt, ha a játszóknak az előadásra vonatkozó szerzői jogokkal rendelkeztek, vagy már lejárt a szerzői jog időkorláta. A Gyöngyösbokréta nevű, vagy más hasonló népművészeti előadás tartását is 1935-től BM rendelet szabályozta.

A mozgófilmet 19. század végén találták fel, de a mozi tömegessé válása a 20. században következett be. *„Mozgófényképszínház alatt a rendőri gyakorlat szerint általában azt a nagyobb számú közönség befogadására alkalmas, színpad vagy dobogó nélküli, nyilvános helyiségben működő vállalkozást értjük, amely rendszeresen vagy legalább időszakonként nyilvános előadásra engedélyezett, magasabb kultúrigényeket is kielégítő, szórakoztató filmek bemutatásával üzletszerűen foglalkozik.”*¹⁵⁰ A fogalomból adódóan fontos, hogy csak az üzleti jellegű filmvetítés esik engedély¹⁵¹ alá, mert már ekkor is volt például iskolákban, rendőrségeken, stb. oktatófilmek vetítése. Hasonlóan színházakhoz a mozgószínház engedélyezés is több lépcsőből állt. Így szükséges volt: mutatványi, építési, használhatási, játszási és tűzrendészeti engedélyek beszerzése. A mozgófilm üzemét csak képzett, üzemvezetői igazolvánnyal rendelkező személy vezethette. A filmvetítést is hasonlóan a mozi vezetéséhez, csak gépkezelői szaktanfolyamot végzett személy tarthatott. A gépkezelői szaktanfolyamra a 111.000/1937-es BM rendelet előírásai vonatkoztak.

A levetítésre kerülő filmek (mind a hazai, mind a külföldi előállítású) a 4300/1924 M.E. rendelet szerint hatósági ellenőrzés alá estek, amelyet az Országos Mozgóképbizottság végzett, tagjait a belügyminiszter nevezte ki. Minden belföldön vagy külföldön előállított mozgóképbemutató ellenőrzés alá esett. A hatósági ellenőrzés célja az volt, hogy a vetítésre kerülő film *„tárgya, cselekménye, irányzata vagy előadásmódja jogszabályba ütközik-e, illetve sérti a közrendet vagy a közérkölcset.”*¹⁵²

¹⁵⁰ Uo. 45. o.

¹⁵¹ A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgófényképezemokról

¹⁵² Varázslatos mozivilág a régi Budapesten. Elérhető: <https://www.blikk.hu/sztarvilag/film-klikk/varazslatos-mozivilag-regi-budapest/r8g3xhv> letöltve: 2022.05.19.

A fentiek mellett különböző nyilvános helyiségekben, bárókban, kávéházakban, dalcsarnokokban¹⁵³ is sor kerülhetett előadásokra. A mulatók, orfeumok¹⁵⁴, daljátékok, ének, szavalat és táncjátékok, továbbá különböző mutatványok, látványosságok megrendezése céljából hatósági engedélyre volt szükség, amelynek alapját egy igen régi a 19. századból (1897.) visszamaradt 7445. sz. főkapitányi elnöki utasítás képezte. Természetesen az utasítás is változott és más jogszabályok is rendelkeztek a témakörben. A mulatókban és dalcsarnokokban csak más színházakban nem játszott, egy felvonásos műveket lehetett színpadra tűzni. A fellépő személyeknek is rendelkezni kellett rendőrhatósági engedéllyel.

Bittner Róbert rendőrkapitány

Egy későbbi 151./1927-es sz. rendelet lehetővé tette, hogy elkülönített helységben kávéházakban, vendéglőkben rendőrhatósági engedély birtokában hivatasos színészek, artisták is felléphessenek.

A fentiekben bemutatott szórakoztató helységek, színházak felügyeletét ellátó rendőrhatóság az engedélyek és a rendezvények ellenőrzése céljából helyszíni

¹⁵³ A dalcsarnokok tűzrendészetére és üzemeltetésére vonatkozó szabály már 1888-tól létezett a fővárosban. E szerint: „A színpadon minden dalcsarnokban legalább is egy vízzel telt kád tartandó, abban egy vizes pokróc s mellette két veder. A víz tiszta és friss voltáról a tulajdonos gondoskodni tartozik. A kijáratok az előadás tartama alatt nyitva tartandók és „kijárat” felirattal ellátandók. Minden kijárásnál egy vészlámpa alkalmazandó. A folyosók és járdák elfoglalása tilos. A színpadon és az öltözőkben a szivarozás tilos. Az előadásokra nézve a záróra éjjeli 12 órára állapítatik meg, s a zenére nézve a vendéglők és kávéházakra nézve fennálló szabályok érvényesek. Befejezett cselekménnyel bíró szerves egészet képező színdarabok, valamint a közszemérmet sértő előadások és mutatványok színre hozatala tilos. A férfiak és nők öltözdéje egymástól elkülönítendő és azokba, valamint a színpadra idegeneknek tilos a bemenet. Tilos továbbá a közönségnek a szereplő személyekkel együtt énekelni. A közönségre vonatkozó tilalmakra, a közönség a dalcsarnokokban alkalmazandó intő táblák által figyelmeztetendő. A dalcsarnokban kiszolgáltató ételek és italokról szóló árjegyzékek kellő mennyiségben az asztalokra kiteendők. A kirendelt felügyeleti tisztviselő részére állandóan egy külön asztal kijelölendő, melynél a tisztviselő engedélye nélkül más vendég helyet nem foglalhat.” 11823 /1888. sz. Dalcsarnokokra vonatkozó főkapitányi rendelet.

¹⁵⁴ Orfeum: olyan mulatóhely, ahol a közönség asztalok mellett fogyaszthatott, míg a színpadon v. a parketten artistaszámok, énekes színművek, kuplák váltakoztak. Magyar Színházművészeti Lexikon. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz18/50.html> letöltve 2022.05.19.

jelenlétet, ügyeletes rendőrtisztviselőket biztosított. Az ilyen szolgálatba ki-rendelt rendőrtisztviselők számára tiltott volt ingyen étel ital elfogadása. A felügyeletet ellátó rendőrök kötelezettsége a jogszabályok, tűzrendészet szabályok betartása, és a napi engedélyek ellenőrzése.

A fentiekén túl magyar állampolgárok számára a rendőrhatóság, külföldiek számára a belügyminiszter adhatott engedélyt „*hangversenyek, táncvigalmak, szavalatok, felolvasások, daltársulati, bűvészeti, cirkuszi, előadások, álarcos felvonulások, tűzijátékok, állatseregletek, anatómiai panoptikumok, múzeum, báb vagy gépszínház nyilvános bemutatásaihoz, kintorna, sípláda, citera nyilvános helyeken való keresetszerzés céljából bemutatott előadásokhoz, hinták, léghajók, erőmérőgépek, hullámvasutak és más szórakoztató eszközök igénybevételehez.*”¹⁵⁵ Tilos volt olyan engedélyek kiadása a rendőrség részéről, ahol a vállalkozó pénzt vagy más tárgynyereményt helyezett a játék során kilátásba. Különösen tilos volt az ismert szerencsejátékokat engedélyezni, játszani.

Dr. Nikelszky Jenő rendőrkapitány

Automata biliárdasztalok játékba helyezését szintén a rendőrhatóság engedélyezhette, amelynek feltétele volt, hogy 18 éven aluli személyek nem látogathatták, külön helységben lehetett csak elhelyezni az eszközt, amelynek nyitvatartása 08-01-ig engedélyezett.

Bálok és táncmulatságok tartása is rendőrhatósági engedélyhez kötöttek voltak, amelyeknek a legfontosabb feltétele a tűzrendészeti előírások, és a használati engedély megléte volt.

A szállodákban és kiránduló helységeken való táncmulatság is rendőrhatósági engedély megléte esetén volt tartható, amelynek a nyitvatartása korlátozott időtartamra vonatkozott. A színpadi helységeken kívül tervezett nyilvános előadások megtartása esetén a rendőrség ellenőrizhette az előadás jogok meglétét.

Külön szabályozták a nyilvános tánctanítást, amelynek lebonyolításához megfelelő képzéssel és rendőrhatósági engedéllyel kellett rendelkezni a táncmesternek. Nyilvános tánctanítást csak kizárólag olyan helységeken lehetett tar-

¹⁵⁵ 64.753./1901 sz. BM rendelet.

tani, amelyek a közegészségügyi, közrendészeti és erkölcsrendészeti feltételeknek megfeleltek, kifogások alá nem estek. Mindezen feltételek a rendőrség ellenőrizhette.

A fenti rendezvényekhez zenét szolgáltató zenészeknek működési engedéllyel kellett rendelkezni. Az engedély feltétele a következő volt:

- magyar állampolgárság;
- hazafias szempontból nem esett kifogás alá;
- 18 éven felüli volt;
- megfelelő zenei tudással rendelkezett.¹⁵⁶

Az igazgatásrendészet egyik nagyon fontos területe volt mindig a bordélyházak, kéjhölgyek tevékenységének engedélyezése, szabályozása. A két világháború közötti időszakban, a korábbi időszakhoz képest kiemelt figyelmet kapott a prostitúció kezelése. A korábbi szabályozás döntően a főváros területére vonatkozott, mivel csak ott volt állami rendőrség. Ez a helyzet 1906 után úgy módosult, hogy a felállított országos hatáskörű határrendőrség is feladatul kapta a határmenti bordélyházak ellenőrzését.

A fenti helyzeten változtatott az 1927-ben megjelent BM rendelet,¹⁵⁷ amely akkor már az országos hatáskörrel rendelkező, centralizált és államosított rendőrség számára egyértelműen kijelölte a feladatokat. Erre erkölcsi és közegészségügyi szempontokból is szükség volt, ismerve az első világháború utáni helyzetet. A kiadott rendelet szerint az akkori szóhasználatból élve a prostituáltat kéjnőnek nevezték, akit a hatóság nyilvántartott és rendszeres orvosi ellenőrzésre kötelezett. Aki a prostitúciós tevékenységet ellenőrzés nélkül, üzletszerűen űzte, azt a rendelet titkos kéjnőnek nevezte. A korszak jellemzője, hogy csak magyar állampolgárságú hölgy folytathatott legálisan Magyarországon prostitúciós tevékenységet. A rendőrség az alábbi feltételek megléte esetén vette csak nyilvántartásba a kéjhölgyet:

1. 18. életévét betöltötte;
2. nemileg már érintett;
3. nincs áldott állapotban;
4. fertőző betegségben szenved;
5. épelméjű;
6. nem idült alkoholista vagy részegeskedő;
7. nem folyik ellene büntető eljárás;
8. nem tart fenn rovott múltú vagy közveszélyes munkakerülő egyénnel összeköttetést, vagy közös háztartást ;
9. nem tart fenn állandó viszonyt olyan férfival, akinek családja van;
10. nincs férjnél;
11. nincs gyermeke, akivel közös lakásban lakik.

Ha a fenti követelményeknek megfelelt a kéjhölgy, akkor az illetékes rendőrhatalóság vezetője, vagy helyettese bejegyezhetette. Ha 18 éven aluli személy kérte a bejegyzést, akkor azt el kellett utasítani, amivel párhuzamosan a rendőrhatalóság értesítette a gyámhatóságot, vagy a fiatalkorú felügyelő hatóságát. A be-

¹⁵⁶ Igazgatási rendészet és rendőri büntető bírászkodás. Magyar Államrendőrség országos Szaktanulmányi felügyelője 1947. Budapest. 76. o.

¹⁵⁷ A m. kir. belügyminiszter 1927. évi 160.100/1926. számú körrendelete, a prostitúció szabályozásáról.

jegyzett kéjntőt igazolvánnyal látták el. „Kéjntő csak azokban az utcákban lakhat, amelyeket erre a célra az illetékes elsőfokú rendőrhatóság a helyhatóság hozzájárulásával kijelöl. Ha a rendőrhatóság és a helyhatóság közt nem jön létre megegyezés, a belügyminiszter dönt.”¹⁵⁸ A rendelet szerint templommal, közhivatalokkal, iskolával egy utcában nem lakhatott. „**Kivételesen megengedhető, hogy ugyanabban, vagy a szomszédos utcában, de mindenesetre az említett közintézményektől 300 méternél távolabb fekvő házban is lakhas-sék kéjntő, ha az a hatóságok megítélése szerint erkölcsrendészeti szempont-ból nem jár hátránnyal.** (kiemelés SJ) A helyi viszonyok figyelembevételével a rendőrhatóság állapítja meg, hogy egy utcában vagy házban hány kéjntő lakhatik.”¹⁵⁹ A kéjntő saját lakásán csak kivételes esetben, - ha az erkölcsrendészeti követelményeknek megfelelt és rendelkezett rendőrhatósági engedéllyel, - fo-gadhatott férfi vendéget. Továbbá szintén rendőrhatósági engedélyre volt szüksége a kéjhölgynek, hogy a helyi viszonyok figyelembevételével eseten-ként a kijelölt időben és helyeken (utcákon) megjelenhessen. A rendelet az alábbi tevékenységeket, magatartást megtiltotta a kéjhölgynek:

„1. bárhol a jó ízlést sértő módon viselkedni, trágár kifejezést használni, káromkodni, leittasodni, látogatókat ablakból vagy utcán integetéssel, avagy egyéb-ként hívogatni, becsalogatni, illetve feltűnő viselkedéssel a közfigyelmet magára vonni;

2. az utcákon — amennyiben az ott tartózkodás meg van engedve — akár egye-dül, akár többedmagával ácsorogni;

3. látogatóul 18 éven aluli fiatalekorút fogadni;

4. tudva nős férfivel állandó viszonyt folytatni;

5. oly férfivel folytatni viszonyt, aki vele kitartatja magát;

6. rovtommultú, közveszélyes munkakerülők társaságában tartózkodni, ilyenek-kel összeköttetést tartani fenn, vagy ily egyénnel közös háztartásban élni;

7. orvosi rendelvény nélkül kábítószeret (kokaint, morfiumot, ópiumot stb.) szedni és magánál tartani.”¹⁶⁰

A rendelet kiadását követően további bordélyházak üzemeltetésére vonatkozó engedélyt nem lehetett kiadni, a meglévő engedélyeket pedig bevonták. A ren-delet kitért a szobahasználatra és a magán találkahelyekre, ami kapcsán meg-tiltotta magántalálkahely és szálloda egybeesését. Érdekes rendelkezése a jog-szabálynak, hogy a szobák díjait a rendőrhatóság állapította meg, továbbá, hogy a szállodákban és fürdőkben megtiltotta a kéjtelgést, a nyilvános helyeken (pl. kávéházakban) pedig korlátozhatta a megjelenésüket a kéjhölgyeknek. A rendelet szigorúan tiltotta kéjtelgés reklámozását, a tevékenység akár burkolt hirdetését.

Az igazgatásrendészet feladatkörébe került az az erkölcsi bizonyítványok ki-állítása amely korábbi szabályozás szerint közrendészeti¹⁶¹ ügyek közé tarto-zott. Az 1927-ben e tárgyban kiadott 469. sz. BM rendelet szerint az erkölcsi bizonyítvány kiadásához csak azokat a tényeket kellett igazolni, amelyeknek igazolását arra a célra, amelyre a bizonyítvány szolgált az egyes jogszabályok

¹⁵⁸ Uo. 14. §

¹⁵⁹ Uo. 17-18. §

¹⁶⁰ Uo. 27. §

¹⁶¹ Rédey Miklós - Laky Imre (1903): Rendőrségi lexikon. Stephaneum ny. Budapest. „Közrendé-szeti ügyek közül” címszó. 289. o.

megkövetelték. Az erkölcsi bizonyítványukat az állampolgárok részére a kerületi és a városi kapitányságok állították ki.

A gazda, vagy munkaadó és a cseléd közötti törvényes viszony fenntartása a cselédrendészet ügykörébe tartozott, amely szintén csak az államosítást követően került az igazgatási rendészet feladatai közé. A cselédrendészet a cselédek kölcsönös jogait¹⁶², a cselédség nyilvántartását, ellenőrzését jelentette és egy korábbi 1876-os törvény¹⁶³ szabályozta. A törvény szerint a cseléd és gazda közötti létrejött kapcsolatot írásbeli vagy szóbeli megállapodáson alapuló szerződés szabályozta. Cselédnek volt tekinthető a szerződés alapján elszegődött háztartási vagy gazdasági munkát folyamatosan, legalább egy hónapig végző személy. Aki őt foglalkoztatta és bért fizetett számára az volt a gazda. A törvény nem tekintete cselédnek:

„a) azok, kik tudományos előkészültséget s általában magasabb műveltséget feltételező, habár folytonossággal tartó szolgálatokat teljesítenek;

b) azok, kik személyes és bizonyos időre folytonos, de nem háztartási vagy gazdasági szolgálatra vannak lekötelve, mint például kereskedő- és iparos-segéd, tanoncok, gyári és iparos munkások stb.; végre

c) azok, kik háztartási és gazdasági teendőkre ugyan, de naponkénti díjazás mellett, vagy bizonyos részért vannak lekötelve, például napszámosok, részes munkákat teljesítők, szakmányosok, varrónők, varrónők stb.”¹⁶⁴

A cseléd holmiját magánál tarthatta a szolgálat során, de annak megvizsgálását a gyanú estén a gazda csak rendőr jelenlétében hajthatta végre.

A törvény rögzítette a rövid időre alkalmazott személyekkel kapcsolatos szabályokat, akiket napszámosnak nevezett. A törvény szerint a felfogadott napszámos munkáját önkényesen nem hagyhatta abba, ha ez megtörtént volna, a rendőrség kényszeríthette a munka folytatására. Az a napszámos, aki visszatérően elhagyta a munkáját és nem vállalt újabb munkát, csavargónak minősült és vele szemben a rendőrség intézkedett. A cseléd személyére és munkájára vonatkozó hivatalos okmány (munkakönyv) cselédkönyv volt, amely hivatalos okmánynak minősült, amelynek elvesztése esetén a rendőrhatalóság intézkedését vonta maga után. Az államosítás után, ha a 1876. évi XIII. törvénycikkben tárgyalt témakörökben vita keletkezett a gazda és cseléd között a rendőrség vált illetékessé a vita elrendezésében, vagy a szabály be nem tartása esetén a szankcionálásban.

Az első világháború és a nagy infláció, valamint világválság jelentős munkanélküliséget és koldust eredményezett. Ezen állapotok és az utcai árusok tevékenységének kezelése az igazgatásrendészet egyik részfeladat területéhez tartozott. A településésken a nyilvános utcai árusítás engedélyköteles volt. Az árusítókkal szemben követelmény volt, hogy tiszta körülmények között tartásuk az áruikat. Az engedély nélküli nyilvános helyen koldulást, vagy a 16 éven

¹⁶² A törvény szerint az „Aratók, nyomtatók, cséplők s általában bármely mezei munkát nem cselédminőségben szerződésképen elvállalni szándékozó munkásoknak, mennyiben nem helybeliek; - igazolási jeggyel vagy pedig községi bizonyítvánnyal kell ellátva lenniük, mely nélkül felfogadásuk tilos.” Az így felvett személyekkel szerződést kellett kötni, amelynek tartalmazni kellett kölcsönösen mind két fél jogait, kötelezettségeit. Ezeket a szerződéseket írásban kellett megkötni és az adott helység bírójának vagy helyettesének szükséges volt láttamozni, azaz hitelesíteni.

¹⁶³ 1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról

¹⁶⁴ Uo. 3. §

aluli gyermeke koldulásra kényszerítését a törvény büntette, amelynek megakadályozása, megelőzése a rendőrség feladata volt. Ha koldulást belföldi követett el, azt lakhelyére, ha külföldi, akkor az országból kiutasították.

Az első világháború után új életkörülmények, életviszonyok alakultak ki, amelyek az italmérés kávéházak, cukrászdák, szállodák tekintetében is új szabályozást igényeltek. Az új szabályozások a közrendészeti, közérkölcsházi, közegészségügyi és állami bevételekkel összhangban születtek meg. A korábbi engedélykiadási gyakorlatot megszigorították, és a rendőri hatóságok véleményét jobban figyelembe vették. Az új szabályozás az állam kizárólagos rendelkezési jogát kiterjesztette a bor, must, gyümölcsbor és sör nagybani eladása terén. Továbbra is kiemelten kezelték az elárusító engedélyt kapó személyek megbízhatóságát.

A 20. század elején a motorizáció folyamatosan tért nyert, dinamikusan növekedett a közlekedésben résztvevő autók száma mind Európában, mind Magyarországon. 1909 után 1929-ben ismét Párizsban tartottak nemzetközi konferenciát, amelynek hatására Magyarországon 1929-ben kiadták azt a BM rendeletet,¹⁶⁵ amely közlekedési kódex¹⁶⁶ néven vált ismertté. Ezen rendelet hatálya már kiterjedt az egész országra és a közforgalomban résztvevő összes járműre. Pl. a gépjárművekre, állati vagy emberi erővel vont kocsikra, a kerékpárokat, valamint a gyalogosokra is, és ekkor még jelentős számban a közlekedésben részt vett szabadon hajtott málhás és vezetett állatokra. A közlekedési kódex rögzítette a közúti közlekedés rendjének általános érvényű szabályait pl. a baloldali közlekedést, stb. Továbbá a gyalogosokra, lovasokra, valamint a vezetett és a szabadon hajtott állatokra vonatkozó közlekedésrendészeti előírásokat, szabályokat.

A Közlekedési kódex néhány közlekedési eszközre vonatkozó különleges rendelkezést tartalmazott, rögzítette a gépjármű¹⁶⁷ fogalmát. A közúti forgalomban csak forgalmi engedéllyel rendelkező autót engedett részt venni, amelynek kiadását a BM rendelet¹⁶⁸ az elsőfokú rendőrhatalóság feladatkörébe utalta. A gépjárművek közlekedésrendészeti, valamint forgalombiztonsági ellenőrzését a BM bármikor elrendelhetette. Az autót csak vezetői engedély birtokában lehetett vezetni, amelynek kiadása a rendőrhatalóság feladata volt. Követelményeit, folyamatát a BM rendelet rögzítette. A vezetői engedélyek nyilvántartását a rendőrség biztosította. A részletes szabályok bemutatásától területi korlátok miatt eltekintek.

A rendészet fogalmából kiindulva az emberek életére és ingatlanjaira, ingóságokra veszélyt jelenthetnek a gyógyításban, vagy mezőgazdaságban, iparban

¹⁶⁵ A m. kir. belügyminiszternek és m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 1929. évi 250.000. BM sz. rendelete, a közúti közlekedés rendjének és a közutakon a közrend fenntartásának egységes szabályozásáról.

¹⁶⁶ MTI (1930.09.05.): A főkapitány ezután a közlekedési kódex életbelépéséről számol be és megállapítja, - hogy annak a gyakorlati életbe való átvitele úgy történt, hogy a forgalom és a nagyközönség minél kevesebb zaklatásával járjon. Budapest, Elérhető: <https://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> letöltve 2022.07.12.

¹⁶⁷ Gépjárműnek kell tekinteni az olyan sávpályához vagy vezetékhöz nem kötött szárazföldi járművet, amelyet géperő hajt, és amely rendszeres használat közben közterületet vesz igénybe.

¹⁶⁸ A m. kir. belügyminiszternek és m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 1929. évi 250.000. sz. M. számú rendelete, a közúti közlekedés rendjének és a közutakon a közrend fenntartásának egységes szabályozásáról.

tárolt, felhasznált mérgező anyagok, a bányászatban felhasznált robbanóanyagok, valamint az élet szinte minden területén alkalmazott gyúlékony anyagok, mint pl. olaj, petróleum, gáz, stb. Ezért az ilyen veszélyes anyagok bányászása, előállítása, tárolása, forgalmazása és felhasználása mind szigorú szabályok kialakítását és azok betartását követelik meg. Ezen szabályok betartását volt hívatott ellenőrizni és megszegését szankcionálni a rendőrség. Lőszer, robbanóanyag vásárláshoz belügyminiszteri engedély volt szükséges.

A korszak egyik érdekes igazgatásrendészeti területe volt: főzésre használt réz-, cink-, vagy más fémedényekre; elárusításra, vagy szétoztásra szánt ételek és italoknak tartására és a mértékekre vonatkozó szabályok betartásának felügyelete. Közismertté vált, hogy bizonyos fémekből készült edények főzésre alkalmazás során mérgező hatást váltanak ki, ezért azok árusítását megtiltották. Különösen réz, cink fémek használatára vonatkozó tilalmak megszegését kellett ellenőrizni a rendőrségnek.

Talán ma érdekesnek tűnhet, hogy az állatvédelmet nem a 20. század találma. Az állatok megkínzásának a tilalmára már a 19. században is hoztak helyi rendeleteket. Aki nyilvánosan, botrányt okozó módon az állatokat kínozza, üti, vagy az állatkínzás megakadályozása érdekében kiadott rendeletet megsérti, azt a törvény pénzbírsággal büntette. Az a cseléd, aki az állat elől az élelmet ellopta, vagy a rá bízott állatot kínozza, súlyosabb büntetést kaphatott. Az állatkínzást elkövetők szankcionálása a rendőrség feladat volt.

Az igazgatásrendészet tradicionális szakterülete: a fegyver és lőszerkészítés, tárolás, kereskedelem engedélyezése, felügyelete. A fegyver, lőszer gyártása, forgalmazása, vásárlása és tartása mindig klasszikus igazgatásrendészeti tevékenység volt és a gyakorlat azt mutatja, hogy a mai napig az is maradt. A fegyveres szervek fegyvereinek tartása, használata, elkülönül a társadalomban a polgárok által birtokolt fegyverek tartásától. A rendőrség, honvédség, vámőrség szigorú szabályok alapján, zárt körben tárolja a fegyvereket, kiképzési, rendészeti, honvédelmi célra történő alkalmazásuk, szigorú feltételek¹⁶⁹ meglétéhez kötött.

Vadászat, önvédelem, vagy mutatóványos alkalmazáshoz a fegyverek beszerzését, tartását és ahhoz a lőszer vásárlását a lakóhely szerinti illetékes rendőrkapitányság engedélyezte.

Lőfegyvervásárlás, tartás, viselés engedélyt¹⁷⁰ csak a következő feltételek megléte esetén állítottak ki:

- magyar állampolgár (legalább 10 éve);
- felnőttkorú, vagy 18. életét betöltött személy, de törvényes képviselője felelősséget vállalt érte. (gyakorlatilag ebben az időben a 18. életbe nem töltő egyén kiskorúnak minősült és nem kaphatott fegyvert);
- feddhetetlen előéletű;
- fizikailag, pszichikailag egészséges, megbízható.¹⁷¹

¹⁶⁹ Fegyverszoba, fegyver és lőszerraktár a tárolás elengedhetetlen feltétele. A fegyver lőszer kiadásnak az útja engedélykötelesnek és követhetőnek kell lenni.

¹⁷⁰ Lőfegyvert (vadász-, céllövő- és egyéb lőfegyvert, pisztolyt), továbbá lőszereket és robbanóanyagokat csak az tarthat, viselhet, vásárolhat vagy árusíthat, aki arra illetékes rendőrhatalóságtól engedéllyel rendelkezett.

Forrás: 9862/1920. M. E. rendelet.

¹⁷¹ Nagy János (1941): A község rendészete. Martineum. Szombathely. 162. o.

Indokolatlan esetben a rendőrség nem adja ki a fegyvertartási engedélyt. Külföldiek számára szükséges a belügyminiszter előzetes engedélye.

A rendőrközegek (ezek közé sorolhatók: a rendőrök, csendőrök, pénzügyőrök, erdőtisztek, erdő-, mező-, hegy-, és halőrök) kötelesek a működési területükön a fegyvertartási engedéllyel rendelkező egyéneket ellenőrizni, aki pedig nem rendelkezik engedéllyel, attól a fegyvert bevonni.

Lőszer, lőfegyver iparszerű árusítása, közvetítése csak a belügyminisztertől kapott engedély alapján volt lehetséges.

Az államnak és az állampolgároknak közös céljuk, hogy minél nagyobb biztonságban éljenek az ország lakosai, ezért fontos, hogy milyen épületek és milyen épület csoportok létesülnek az országban. Ennek szemléletes megnyilvánulása, hogy a lakóépületek mennyire szilárd, biztonságos kivitelben készülnek, és mennyire fel mega tűzrendészeti előírásoknak. Az építkezésre vonatkozó előírás szerint: *„Lakházak építésénél a közegészségi feltételek figyelembe veendők. Az építészeti szabályokat, új építkezéseket illetőleg, tekintettel a helyi viszonyokra s a közegészségi szempontokra, szabályrendelet útján, az egészségügyi bizottmánynak meghallgatásával, a törvényhatóság állapítja meg. Ujonépült vagy átalakított helyiségek lakhatása városokban csak kielégítő egészségrendőri szemle után engedhető meg. Közegészségileg veszélyessé vált lakhelyeknek azonnali kiürítése hatóságilag elrendelhető.”*¹⁷²

Dr. Petrán György rendőrkapitány

Az emberre leselkedő ősi veszélyforrás a tűz. A természet elemei közül a tűz, a víz, és a földrengés, minden időkben váratlansága és hatalmas romboló hatása miatt a legjelentősebb veszélyt jelenti az emberekre és azok vagyontárgyainak épségére. Ezen elemi csapások megelőzésére és felszámolására legfontosabb örökös testület a tűzoltóság¹⁷³ volt. *„1936. január 28-át lángbetűkkel jegyzik fel a magyar tűzrendészet történetében, mert ezen a napon terjesztette a képviselőház elé a magyar királyi belügyminiszter törvényjavaslatát a tűzrendészet fejlesztéséről.”*¹⁷⁴ Az elfogadott törvény tartalma következő főbb témaköröket tartalmazta:

¹⁷² 1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről. 11. §

¹⁷³ 1936. évi X. törvénycikk a tűzrendészet fejlesztéséről

¹⁷⁴ Hadnagy Imre József Magyarország első tűzrendészeti törvénye megszületésének körülményei, legfőbb előírásai, jelentősége. <https://adoc.pub/magyarorszag-els-tzrendeszeti-trvénye-megszulesenek-krlmeny.html>

- 1.§. A hivatásos tűzoltóságok fenntartása és megszervezése.
- 2.§. Tűzoltószervezetek és berendezések kiegészítése.
- 3.§. (1) A tűzvédelmi szervezetek megállapítása, a tűzvédelmi berendezések létesítése a légítámadás ellen irányuló védelem követelményeire figyelemmel történjen. (2) Légítámadás veszélye esetében a veszélyeztetett város, illetőleg község tűzrendészeti szervezete – a veszély tartama alatt – a légítámadás elhárítását irányító katonai parancsnok vezetése alatt álljon.
- 4.§. Tűzrendészeti ügyekben eljáró hatóságok.
- 5.§. Tűzrendészet feletti felügyelet.
- 6.§. A tűzrendészeti felügyelő törvényhatósági bizottsági, illetve képviselőtestületi tagsága.
- 7.§. Tűzrendészeti felügyelő fellebbezési joga.
- 8.§. Országos tűzoltó szövetség
- 9.§. Biztosító intézetek tűzrendészeti járulékfizetési kötelezettsége.
- 10.§. Felhatalmazás a törvényre vonatkozó rendeletek megállapítására és kibocsátására.
- 11.§. Nagy- és kisközségek éjjeliőr szolgálata.
- 12.§. Mezőgazdasági termékek közös szerűjéhez szükséges ingatlan megszerzése.
- 13.§. Hatályba lépés.¹⁷⁵

A törvény végrehajtására kiadott 180.000/1936 B.M. sz. rendelet már a légoltalmi¹⁷⁶ előírásokra is tekintettel volt.

A törvény szellemében megszervezett tűzoltóság készenléti szolgálata őrködik a lakosság személyi és vagyonbiztonsága felett, megelőzve a tűzveszélyt. Tűz esetén riaszthatóak és készenléti tűzoltószereivel elhárítják a tűzveszélyt. Hirdetmények, újságok árusításának felügyelete: A hirdetmények kiragasztására egy 1889-es szabály¹⁷⁷ vonatkozott, amely alapján hirdetményeket csak házfalak azon részére lehetett ragasztani, amelyet a háztulajdonos kijelölt. Amennyiben a hirdetés idejét múlta, akkor azt el kellett távolítani. A hatósági hirdetmény megrongálása, eltávolítása büntetést vont maga után.

A hírlapárusok engedélye a BM 844/V-b. 1900. sz. leirata¹⁷⁸ szerint három hónapra szólt, amelyet lapárusítási igazolvánnyal legalizáltak.

letöltve: 2022.05.27.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Egy elkövetkező háborúban a légítámadások tűzveszélyt is jelentenek, azok nyomán szinte kivétel nélkül tüzek is keletkeznek.

A gyújtóbombák alkalmazása nagyban fokozza a tűzveszélyt.

A gáz és gyújtóeszközök együttes alkalmazása fokozott tűz- és életveszélyt jelent.

A tűzvédelmi törvény (az 1936. évi törvénycikk) és a korábban elfogadott légoltalmi törvény (1935. évi XII. törvénycikk) az előírásai szinkronban legyenek.

Forrás: Hadnagy Imre József Magyarország első tűzrendészeti törvénye megszületésének körülményei, legfőbb előírásai, jelentősége. <https://adoc.pub/magyarorszag-els-tzrendeszeti-trvénye-megszulesenek-krlmeny.html>

letöltve: 2022.05.27.

¹⁷⁷ Rédey Miklós - Laky Imre (1903): Rendőrségi lexikon. Stephaneum ny. Budapest. 204. o.

¹⁷⁸ Uo.

Rendőri felügyelet alatt lévők nyilvántartása, ellenőrzése: A rendőrség rendelkezik az erőszak monopóliumával, amely alapján valamely cél elérése érdekében kényszert alkalmazhat. A kényszer Dr Tóth József¹⁷⁹ szerint aktív és passzív, Pszichikai (lelki) és fizikai (kényszerítő eszközök) lehet. A rendőri felügyelet közvetlen rendészeti kényszer alkalmazás, rendőri felügyelet alá helyezés, amely során az adott személy nem hagyhatja el a rendőrség által megnevezett területet, helyiséget. Amennyiben a rendőri felügyelet (REF) alatt álló személy kihágást követett el, azonnal be kellett kísérni a rendőrségre. A rendőri felügyelet alatt álló személyeket a rendőrségen nyilvántartották. A REF-es személyeknek meghatározott időpontokban jelentkezni kellett a rendőrségen, ahol lakásukat és munkájukat bejelenteni voltak kötelesek.

Ön- és közveszélyes elmebetegek, önmagukkal tehetetlen betegek és gyermekek elhelyezése: Az ön és közveszélyes embereket az állami lipótmezei „tébolydába”¹⁸⁰ kellett szállítani. A közveszélyes emberek számára a kezelést folytató „tébolyda” helyszínét a rendőrorvos jelölte ki. Az elmebeteg embereket kísérő okmányt a rendőrkapitányság hivatalos pecséttel látta el. A szállítást a mentők végezték, amelynek díját felszámolták. A betegek beszállítását a rendőrorvosok vizsgálata után hagyták jóvá. A rendőrorvosnak a közveszélyes állapotot meg kellett állapítani ahhoz, hogy a tébolydába beszállítsák. A beteg beszállítása előtt meg kell állapítani a személyazonosságát, a vagyoni helyzetét, és közeli hozzátartozóját. Ha ez előbbiek közül valamelyik hiányzik, úgy személyleírást kellett felvenni.¹⁸¹

Talált tárgyak, értékek megőrzése, nyilvántartása és kiadása: Az érvénybe levő BTK szerint a talált tárgyat 8 napon belül mindenkinek a hatóságnak át kell adni. A rendőrségnek a talált tárgyat nyilvántartásba kellett venni és a találó félnek igazolást állított ki az eseményről. A rendőrség a talált tárgyat letétként kezelte. A leadott tárgy letétbe helyezése után a rendőrség nyomozócsoportja „puhatolást” végzett, és ha bizonyíthatóan megtalálta a tulajdonost, akkor visszaadta a megtalált tárgyat.

Az igazgatásrendészet feladatkörét felsoroló 90.089/1920. sz. B M rendelet¹⁸² sehol nem jelenítette meg az idegenrendészeti feladatokat, de később a rendészeti szakirodalom és a szakmai közélet is az idegenrendészetet az igazgatásrendészethez sorolta. Ennek fő oka, hogy a 20. században az idegenrendészet szerepe, a világháborúk valamint a trianoni döntés következtében megnőtt. Az első világháború időszakában például nehezítette és bonyolította helyzetet hogy a kivételes állapotokról szóló tv. az útlevelet kiadást a BM jogkörébe utalta, ugyanakkor az útlevelet felvételét, elintézését kiosztását a főkapitányságok végezték. Ezen kívül rengeteg munkát jelentett a különleges utazási és egyéb engedélyek kiadása, idegenek, kémgyanús egyének megfigyelése. (Pl. foglyok, katonák hadműveleti területen való látogatásának engedélyezése...) A probléma fontosságát mutatta, hogy a külföldiek internálásával még

¹⁷⁹ Tóth József (1939): A rendészeti ténykedés alakjai, különös tekintettel a közigazgatási aktusokra. Eger, Szent János Nyomda.

¹⁸⁰ Elmeegógyintézet, örültekháza, bolondokháza....

¹⁸¹ Rédey Miklós - Laky Imre (1903): Rendőrségi lexikon. Stephaneum ny. Budapest. 116. o.

¹⁸² 90.089/1920. sz. B M rendelet, az állami rendőrség ügyintézői hatásköre

kormányülésen¹⁸³ is foglalkoztak. A háború eseményeivel párhuzamosan változó, de nagy számban jelentkező menekültek, internáltak ellátása komoly nehézségek elé állították a magyar kormányt.¹⁸⁴ Egy-egy hadművelet sikere érdekében a csapatok például Galíciában területeket, falvakat ürítettek ki, amelyek lakossága a határon átvitt, és vagyoni helyzetének megfelelően tudott magáról gondoskodni.

Az első világháború után a trianoni határok keretei között létrejött új magyar állam, amelyet a közéletben csak Csonka-Magyarországnak neveztek, e nagyon nehéz helyzetben is figyelmet fordított a külföldiek rendészetére, ellenőrzésére. Ebben az időben az 1921. évi XXXIII. számú törvénycikk jelentette a trianoni békeszerződés életbelépését, amely kitért a külföldiek beutazására, illetve a beutazáshoz szükséges vízum beszerzésére. Ekkor még nem használták a vízum kifejezést, hanem a „visum” latin szónak a magyar megfelelőjét, a láttamozást alkalmazták. Ezt követően 1922-ben kiadott XVII. számú törvénycikk kimondta, hogy a külföldi állampolgároknak Magyarország területére való beutazása szabályszerű útlevélüknek az illetékes magyar külképviseletnél beszerezhető és államonként változó illeték befizetése után eszközölt láttamozáshoz van kötve.

A külföldiek rendészetére továbbra is az 1903. évi V. tv. volt a meghatározó, amely felhatalmazta a belügyminisztert rendelet kiadására. Ennek szellemében jelent meg a következő a m. kir. belügyminiszternek 1923. évi 187 800 B M sz. körrendelete, „A menekült orosz állampolgárok utazásának és itt tartózkodásának szabályozása” tárgyában. A rendelet a megbízható orosz állampolgárokat mentesítette az útlevél alól, és a genfi egyezmény szellemében személyigazolvánnyal látta el, de az idegen állampolgárokra vonatkozó jogszabályok alá tartoztak továbbra is. A közviszonyokban beállt változások, javulások indokolták, hogy az 1903. évi V. tv. végrehajtását szolgáló korábbi BM rendeletet felülvizsgálva egy új meghatározó rendelete adjanak ki a külföldiek rendészetére vonatkozólag. Erre 1925-ben került sor. A m. kir. belügyminiszternek 1923. évi 200 000 B M sz. rendelete, Külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903. V. tc. végrehajtása címet viselő rendelet fő tartalma a következő:

A rendelet 1. § rögzítette, hogy a rendelet szempontjából külföldi az, aki nem magyar állampolgár. Ez az egyszerű fogalom meghatározás általában formálisnak tűnhet, de az 1920-as évektől kezdve a Kárpát-medencében a trianoni határok miatt nem ilyen egyszerű a helyzet. Erre utal a rendelet, hogy vitás esetben a belügyminiszternek döntött. Különösen vonatkozott ez azokra az elszakított részekben élő emberekre, illetve a korábban az Osztrák-Magyar Monarchiában élő polgárookra, akik nem vették fel az utódállamokban az állampolgárságot.

A továbbiakban a 2.§ a külföldiek beutazásával foglalkozik, melynél általános szabály az útlevél kötelezettség, és az, hogy nem esik beutazási tilalom alá.

A 3.§ szerint a jogosan beutazott külföldi az ország bármely területén tartózkodhat.

¹⁸³ 1914. szept. 29. ülésen. In: Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából. Akadémia. Budapest. 1960. 92. o..

¹⁸⁴ Sallai János - Kobolka István (2014): Kivándorlás első törvényi szabályozásai a 20. század elején Magyarországon és annak mai aktualitása. Szakmai Szemle. A KBH Tudományos szakmai folyóirata. Budapest. 124-148. o.

A rendelet a beutazó külföldi számára 24 órán belüli bejelentési kötelezettséget írt elő, amelyet a kis és nagyközségeknél a körjegyzőnél, városokban a kapitányságokon kell végrehajtani. A bejelentkezés után 2 hónapig korlátlanul azután csak engedéllyel tartózkodhatott az országban.

Az 5. § a bejelentési dokumentumok kitöltésével, és beszolgáltatásával a 6.§ a szállodák ez irányú kötelezettségeivel foglalkozik.

A 8-11. §-k a lakhatási szándék bejelentésével, azok adminisztrációjával kapcsolatos szabályokat jelenítették meg.

Külön intézkedik a rendelet a községi kötelékbe való felvétellel, amely szerint csak azt a külföldit lehet felvenni a település, vagy község névsorába, aki az 1903-as V. tc. 16 § feltételeinek megfelel. A külföldiek számára munkavállalást csak azoknak engedélyezett akik jogosan tartózkodnak Magyarországon és be vannak jelentve.

A következő részben a külföldiek kiutasításával kapcsolatos előírásokat tartalmazza a rendelet. A 15. § szerint az a külföldi Magyarország területéről kiutasítható, sőt kényszerrel eltávolítható:

- aki személyazonosságát, állampolgárságát, kellően nem igazolja,
- aki maga és saját családja fenntartására szolgáló eszközöket ki nem mutatja,
- akinek az állam területén való tartózkodása az állam érdekére aggályos,
- akinek az állam területén való tartózkodása a közbiztonságra, és közrendre aggályos.

A külföldinek az állam érdekére különösen aggályos a magatartása, ha

1. Az államhatárt engedély nélkül, meg nem engedett módon lépte át, illetve, ha az itt tartózkodási szabályokat megszegte.
2. Ha az állam és társadalmi rend vagy közbiztonság ellen elkövetet magatartása miatt 10 éven belül el lett ítélve, továbbá ha az állam ellen felforgató tevékenységre utaló magatartást tanúsít.
3. Aki szóban vagy írásban a magyar államot, államfő személyét, közintézményeket, ...stb kisebbítő, lenéző kijelentéseket tesz.
4. Akiről feltételezhető, hogy Magyarország érdeke ellen kémtevékenységet vagy csempésztést folytat.
5. Aki súlyos bűncselekmény elkövetése miatt eltelt tíz év alatt el lett ítélve.
6. Aki a közterhek alól kivonta magát, vagy jogosítványhoz kötött tevékenységet engedély nélkül űzött.
7. Aki 1914 után nagyobb bevándorlási mozgalom keretén belül került az országba, és jelenléte a magyar érdekek miatt nem kívánatos.

A rendelet a közrendre, közbiztonságra különösen aggályosnak tartja azoknak a külföldieknek az itt tartózkodását, akik:

- Koldulás, titkos kéjelgés, csavargás, közveszélyes munkakerülés vagy közerkölcsbe ütköző bűncselekmény miatt büntetve volt.
- Nincs állandó foglakozása, erkölcstelen életet folytat.
- Aki magáról állított hamis adatokkal félrevezette a hatóságot.

A fentiek alapján foganatosított kiutasítás hatálya a külföldi házastársára, és kiskorú gyermekeire is kiterjedt. A fentieken túl a rendelet szabályozta a kiutasítás eljárást, fellebbezést, a büntető rendelkezéseket, átmeneti intézkedéseket, kivételeket, illetve a mellékletekben a rendelet végrehajtásához kapcsolódó formanyomtatványokat. A külföldiekkel kapcsolatos előírásokat alapo-

san, részletesen szabályozta, így nem vált szükségessé új bevándorlással kapcsolatos törvény megalkotása. A két világháború közötti időszak meghatározó eseménye volt az 1930. évi XXVIII. törvénycikk, a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903. V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról kiadott törvény.¹⁸⁵ A törvény megalkotását az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében beálló új viszonyok indokolták. A külföldiek ellenőrzése teljes egészében a rendőrség hatáskörébe került. A törvény végrehajtására a belügyminiszter kiadta a 10 000/1930. számú rendeletét, melyben először találkozunk a külföldi fogalmának ma is érvényes, de már egyszerűsített megfogalmazásával. „*Külföldi mindenki, aki a fennálló jogszabályok értelmében nem magyar állampolgár.*” A törvénycikk rendelkezése alapján közvetlen miniszteri irányítással hozták létre a külföldiek rendészetéért felelős szervet, a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságot (KEOKH),¹⁸⁶ amely másodfokú szervként a rendőr-főkapitányságok idegenrendészeti ügyeiben is eljár. A törvény végrehajtására kiadott BM rendelet tovább szigorította a külföldiek magyarországi tartózkodását, pl. a lakhatási engedélyek kiadásához a személyazonosság, állampolgárság igazolása és érvényes utazási igazolvány bemutatására volt szükség. A KEOKH Budapesten elsőfokú, vidéken másodfokú hatóságként járt el, melynek feladata a külföldiek ellenőrzése, utazásuk, letelepedésük, munkavállalásuk, itt-tartózkodásuk engedélyezése, kérelmeik elbírálása volt.¹⁸⁷ A folyamatos változtatást, módosítást a háború utáni politikai, majd a nagy gazdasági világválság indokolta. A két világháború időszakában, majd az ezt követő évtizedekben Magyarország jellemzően kibocsátó országgá vált a nemzetközi népvándorlásnak.

Az igazgatásrendészetre vonatkozó BM rendelet ugyan nem sorolta fel a kábítószerrel kapcsolatos rendőri teendőket, de a gyakorlat azt igazolta, hogy a tevékenységet is a rendőrség igazgatásrendészeti tisztviselői végezték. Magyarországon az 1930-as években már ismerték az ópium, morfium, és a kokain kábítószereket és azokat a gyógyításban alkalmazták, továbbá az éjszakai lebujszásokban, mulatókban kábítószer üzegek illegálisan terjesztették azokat. Magyarország csatlakozott az 1912. évi hágai és a 1925. évi és az 1931. évi genfi egyezményekhez, amelynek következtében került kiadásra a 2.222/1934. évi ME rendelet.¹⁸⁸ A rendelet a kábítószer előállítását, forgalmazását, felhasználását ezt követően hatósági ellenőrzés alá helyezte. A rendelet szerint a „*hatósági felügyelet és ellenőrzés kiterjedt a „kábitószer*ek mindenmő előállítására, termelésére (termesztésére) és forgalomba hozatalára (behozatalára, kivitelére és átvitelére), továbbá készletben tartására (bizományban tartására, raktározására stb.) és ajándékozására.”¹⁸⁹ A rendelet a kábítószer

¹⁸⁵ 1930. évi XXVIII. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról.

¹⁸⁶ 1930. évi XXVIII. törvénycikk 2. §. (1) bekezdés

¹⁸⁷ Sallai János (2015): Idegenrendészet (bevándorlás) szabályozása a 19. század utolsó, és a 20. század első évtizedeiben. In: Hautzinger, Zoltán (szerk.): Migráció és rendészet. Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, Budapest. 145-161. o.

¹⁸⁸ A m. kir. minisztérium 1934/évi 2.222. M. E. számú rendelete, a Genfben 1925. évi február hó 19-én kötött „Nemzetközi Ópiumegyezmény” becikkelyezéséről szóló 1930. XXXVII., és a kábítószer gyártásának korlátozása és forgalomba hozatalának szabályozása tárgyában Genfben 1931. évi július hó 13-án kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1933. VIII. törvénycikk végrehajtásáról.

¹⁸⁹ Uo. 1. §.

alkalmazását kizárólagosan csak tudományos vagy orvosi célú felhasználásra tette lehetővé. A hatósági tilalom nem terjedt ki a más termesztésre, forgalmazásra. A kábítószerrel legálisan előállító üzemek részére az engedélyt a belügyminiszter adhatta ki. A kábítószerrel gyógyászati célú terjesztését, csak az engedély birtokában lévő gyógyszerárak végezheték, és csak az engedéllyel gyártó üzemektől vásárolhatták fel a gyógyászati célú kábítószerrel tartalmazó termékeket. A ME. rendelet nagyon szigorú szabályokat írt elő a kábítószerrel belföldi, tranzit és a külföldi forgalmazásra, szállításra. Ennek megfelelően a rendelet megsértőit súlyosan szankcionálta.

Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék új helyzetet teremtettek hazánk számára. Új feltételek között kellett megszervezni a közigazgatást, centralizált állami rendőrséget. Az 1920 után megszervezett magyar állami rendőrség feladatrendszerében a korábbi 1916-ban létrejött Fiumei rendőrség példájára az igazgatásrendszer önálló területként jelent meg és a folyamatos jogalkotás eredményeként a részterületei jól elhatárolhatóvá váltak. A feladatok között jellegzetesen megjelent a fegyver-, lőszervásárlás, tartás engedélyezése, idegenrendészeti feladatok, színház-mozi engedélyezése, kávéházak, italkimérő helyek felügyelete, idegenrendészet felügyelete, cseléd és prostitúció rendészet, stb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

114. 7270/1930. ME rendelet a bejelentési kötelezettségnek az egész ország területére való kiterjesztéséről. (RT 840. 1.)

151.000/1927. BM számú rendelet a közérkölciség védelméről.

1848. évi XXXI. törvénycikk a színházakról.

1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról.

1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről.

1930. évi XXVIII. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról.

1936. évi X. törvénycikk a tűzrendészet fejlesztéséről

5,047 /1919. M. E. számú rendelete. A rendőrség államosítása megjelent: Belügyi Közlöny 1919. XXIV. évfolyam 48. sz

64.753./1901 sz. BM rendelet.

90.089/1920. sz B M rendelet, az állami rendőrség ügyintézői hatásköre

A m. kir. belügyminiszter 1927. évi 160.100/1926. számú körrendelete, a prostitúció szabályozásáról.

A m. kir. belügyminiszternek és m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 1929. évi 250.000. BM sz. rendelete, a közúti közlekedés rendjének és a közutakon a közrend fenntartásának egységes szabályozásáról.

A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről

A m. kir. minisztérium 1934/évi 2.222. M. E. számú rendelete, a Genfben 1925. évi február hó 19-én kötött „Nemzetközi Ópiumegyezmény” becikkelyezéséről szóló 1930. XXXVII, és a kábítószerrel gyártásának korlátozása és forgalomba hozatalának szabályozása tárgyában Genfben 1931. évi július hó 13-án kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1933. VIII. törvénycikk végrehajtásáról

Balla Zoltán (2010): Gondolatok a rendőrség hatósági igazgatási tevékenységéről – kellene egy új rendőrségi törvény. In: Németh Zsolt – Pallagi Anikó (szerk.): Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére. RTF. Budapest.

Balla Zoltán (2016): Monográfia a rendészetről. Rejtjel, Budapest.

Balla Zoltán (2019): Útlevélfelkészítés a rendszerváltástól napjainkig. In: Belügyi Szemle. 67. sz.

Bíró Béla (1937): Az egészségügyi rendészet. Különlenyomat és „Népegészségügy” 1937. évi. első számából. kn. 1937. Budapest

Boda József - Sallai János (2016): A Belügyminisztérium feladatrendszerének változásai 1848-1959 között. Nemzetbiztonsági Szemle. Budapest.

Christián László (2009): Epizódok a rendészet történetéből. In. Iustum, Aequum, Salutare. V. 2009/3. sz. Budapest.

Christián László (2011): A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr

Christián László (2018): Magánbiztonsági számvetés. In: Szakmaiság, szerénység, szorgalom. Ünnepi kötet Boda József 65. születésnapja alkalmából. Szerk.: Dobák Imre-Hautzinger Zoltán. Dialog Campus Kiadó, Budapest,

Christián László (2020): A helyi önkormányzatok felelőssége a települések közbiztonságának megteremtésében. Magyar Rendészet, Budapest.

Dorning Henrik (1922): A rendőrségek intézményének fejlődése, különös tekintettel a magyar királyi rendőrségre és a magyar rendőri szakoktatásra. A Magyar Királyi állami Rendőrség országos szaktanfolyamának kiadványai. Budapest.

Ernyes Mihály (2019): A Fővárosi Rendőrség, és a M. Kir. Rendőrség, valamint a Magyar rendőrség története a kezdetektől napjainkig I-II. kötet. NKE. Budapest.

Hadnagy Imre József Magyarország első tűzrendészeti törvénye megszületésének körülményei, legfőbb előírásai, jelentősége. <https://adoc.pub/magyarorszag-els-tzrendeszeti-trvenye-megszulesenek-krlmeny.html> letöltve: 2022.12.19.

Hautzinger Zoltán (2015): A kriminalisztika és a rendészettudomány határterületei. Magyar Rendészet. 15. évf. 1 sz

Hautzinger Zoltán (2020): A rendészettudomány határtudományai. Magyar Rendészet 20. évf. 3. sz.

Igazgatási rendészet és rendőri büntető bíraskodás. Magyar Államrendőrség országos Szaktanulmányi felügyelője 1947. Budapest

Magyar Színházművészeti Lexikon. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz18/50.html> letöltve 2022.05.19.

Miskolczy László (1908): A vidéki rendőrség államosítása. Légrády testvérek. Budapest.

Nagy János (1941): A község rendészete. Martineum. Szombathely.

Rédei Miklós (1892): Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására. Győr. Surányi János Könyvnyomda Intézete.

Rédey Miklós - Laky Imre (1903): Rendőrségi lexikon. Stephaneum ny. Budapest. „Közrendészeti ügyek közül” címszó.

Sallai János - Kobolka István (2014): Kivándorlás első törvényi szabályozásai a 20. század elején Magyarországon és annak mai aktualitása. Szakmai Szemle. A KBH Tudományos szakmai folyóirata. Budapest.

Sallai János (2014): A magyar rendészettudomány úttörője, Karvasy Ágoston. Magyar rendészet. 14. évf. 6. sz.

Sallai János (2015): Idegenrendészet (bevándorlás) szabályozása a 19. század utolsó, és a 20. század első évtizedeiben. In: Hautzinger, Zoltán (szerk.): Migráció és rendészet. Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, Budapest. 145-161. o.

Sallai János (2015): Tomcsányi Móric rendészeti rendszere. Magyar rendészet 15. évf.

Sallai János (2018): In memoriam Dr. Déri Pál nyugállományú rendőr dandártábornok. Rendőrségi Tanulmányok.

Sallai János (2019): A magyar rendészet története. ORFK RTT. Budapest.

Sallai János (2020): A modern magyar rendészet kezdetei. Magyar Rendészet 20. évf. 1. sz

Sallai János (2020): Municipiális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig: 100 éve centralizálták, államosították a magyar rendőrséget. Rendőrségi Tanulmányok. Különszám. Budapest.

Tóth József (1939): A rendészeti ténykedés alakjai, különös tekintettel a közigazgatási aktusokra. Eger, Szent János Nyomda.

Törvényjavaslat a városi rendőrség államosításáról. In: Közbiztonság. 1911. április 30.

Varázslatos mozivilág a régi Budapesten. Elérhető: <https://www.blikk.hu/sztarvilag/filmklick/varazslatos-mozivilag-regi-budapest/r8g3xhv> letöltve: 2022.12.19.

Végső István

A KISKUNHALASI RENDŐRSÉG ÉS CSENDŐRSÉG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Tanulmányomban a kiskunhalasi rendőrkapitányság, illetve a helyi csendőrőrs, szárnyparancsnokság, illetve csendőr lovastanosztály történetét fogom röviden bemutatni. A téma részben kutatott és feltárt, de komoly levéltári és egyéb forráshiánnyal küszködik. Nagy Szeder István és Végső István munkáiban, vagy a *Kiskunhalas története* kötet sorozatban, illetve legutóbb a *Halasi Múzeum* évkönyvsorozatban is olvashatóak voltak a témában részletek és tanulmányok a rendvédelemről.¹⁹⁰

Trianon után Kiskunhalas határvárossá vált. Bár közel 30 kilométerre volt a szerb-horvát-szlovén királyság határvonalától, mégis a térség egyetlen rendezett tanácsú városaként kiemelkedően fontossá vált. Azzal, hogy a Pest-Zimonyi vasútvonal áthaladt rajta, több szempontból is kulcsfontosságú volt, hogy rendvédelem, vámőrség hogyan rendezkedett itt be. A település hatalmas határa nem változott, 112 ezer kataszter hold területtel rendelkezett. 1920-ban 25 ezer fő, míg 1930-ban már közel 29 ezer fő volt a lakosság száma, amelynek fele külterületi lakos volt.¹⁹¹

A rendvédelem a nagy külterületi határ miatt is fontos volt, de a határvárossá válás révén a két világháború között még kiemeltebbé vált. Kiskunhalason volt városi rendészet, de 1872 után a helyi rendőrség is megszervezésre került: egy rendőrkapitány, egy rendőrfogalmazó, aki a rendőrkapitány akadályoztatása vagy távolléte esetén annak helyettese, két rendőrbiztos, két írnok, egy bör-

¹⁹⁰ Vö.: Demeter (2021), Nagy Szeder (1993), Végső (2005), Végső (2019), Végső (2020), Végső-Simko (2007)

¹⁹¹ Szabóky (1923) 58., 215., 277., Kovács (1932) 52., 182-183.

tönör, kilenc gyalogrendőr, tizenkét lovas rendőr és hat kézbesítő szolga állományából állt.¹⁹² 1920 után megkezdődött az „álcázott” hadsereg miatt a vámőrség és a pénzügyőrség felállítása is, amik a Pénzügyminisztérium alá tartoztak. Egyébként az 54 vámőrszakaszból a Kiskunhalasi vámőrszakasz – Kelebia vasútállomás és határátkelőhely miatt kiemelt jelentőséggel bírt. Egy időben a csendőrségnek is volt felügyelte az élelmezési zónát. Látható, hogy ezek problémákat okozhattak, és okoztak is a hatáskörök és illetékességek megállapításánál.¹⁹³

A közvetlenül a polgármesteri hivatal alá tartozó városi rendészet részben tehermentesítette az országosan felállított rendvédelmi erőket. Ugyanis hozzájuk tartoztak a következők: mezőrendőri, állategészségügyi, mértékügyi, iskolamulasztási, ipari kihágási, szabályrendeleti, tejtermék hamisítási, piaci rendészeti, közegészségügyi, úti, cselédügyi kihágások. A cigánytelepi razziák, az egészségügyi felügyelet a csendőrséggel és rendőrséggel együttműködve történtek.¹⁹⁴

ÁLLAMRENDŐRSÉG KAPITÁNYSÁGA

1919 után az államrendőrség helyi kapitánysága komoly gondokkal küszködött.¹⁹⁵ Személyi, anyagi és határköri kérdések feszítették a korszak kiskunhalasi rendvédelmi szervezését. Az első államrendőrségi rendőrtanácsos Dr. Bory (Bori) Benő (Benjámín) után Éger Ervin 1920 márciusától lett a vezető, majd ugyanebben az évben újra dr. Bory került oda előljárónak. A M. Kir. Államrendőrség Kiskunhalasi Kapitánysága a Szegedi Kerülethez tartozott. Az állomány 100 rendőr alkalmazottal, többek között 3 lovasőrsből, ebből 2 tanyai és 45 lovasrendőrrel állt fel. Később az állomány megfogyatkozott, így állandóan toborozni kellett a rendőrszemélyzetet. Az objektumok, illetve kapitányság épülete kapcsán kezdetben megoldott volt a helyzet, hiszen az 1906-ra felépült szecessziós városházában volt a kapitányságuk és a fogda is. Később költöztek át a valószínűleg nagyobb kapitánysági épületbe a Szász Károly utcába.

1922-ben a vezetőségben tisztségviselő volt: dr. Bory Benő rendőrtanácsos, dr. Jeney Andor rendőrkapitány, dr. Halász Károly, Babó Gyula, Szuper Géza¹⁹⁶ rendőrségi fogalmazók, Fischer József rendőrségi fogalmazó, Csóka György segédhivatali főtitest, Török Béla hivatali tiszte, Hegyessy Rezső, Csonka József hivatali segédtitestek, Viczián Mihály, Csima György, Horváth Antal, Budai Gyula detektívek, Sztarzsinszky István rendőrfelügyelő, osztályparancsnok.¹⁹⁷ Ekkor a kiskunhalasi rendőrkapitányság alá tartoztak a kisszállási, a jánosalmi és az érsekcsanádi-sükösdí kirendeltségek is.¹⁹⁸

¹⁹² Végső (2020) 41.

¹⁹³ Vö.: Tornyai (2011)

¹⁹⁴ Fekete (1931) 65-67.

¹⁹⁵ A kutatást nehezíti, hogy a kiskunhalasi államrendőrség iratállománya valószínűleg jó-részt megsemmisült. Csupán a mutatókönyvek maradtak fenn. Vö.: Magyar Nemzeti Levéltár – Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára – Kiskunhalasi részlege – Magyar Királyi Államrendőrség Kiskunhalasi Kapitányságának iratai, 1915-1944.

¹⁹⁶ A következő évtől, 1923-tól már Szuper Géza volt a rendőrkapitány. Rendőrségi almanach, 1923. 410. oldal. In: Kiskunhalas Város Önkormányzatának Thorma János Múzeuma adat-tára: 22129. sz. dokumentum.

¹⁹⁷ Rendőrségi zsebkönyv (1922) 105.

¹⁹⁸ Uo.: 105-106.

A rendőrségnek még a közegészségügy kapcsán is volt feladata. A fertőzőbetegségeknél, különösen a tífusznál mindig a helyi cigánytelep került a fókuszba.¹⁹⁹ 1924 tavaszán is itt történtek az intézkedések: „... a cigánytelepet rendőrakordonnal vették körül. A vérvizsgálat szintén megerősítette a diagnoszt, és erre szállt ki március 25-én dr. Demesa várm. főorvos, aki a helyi intézkedéseket helybenhagyta. Március 26-án a népjóléti minisztériumból dr. Boxer egészségügyi főfelügyelő jött a városba és szintén helyesnek találta az intézkedéseket. A cigányok zár alá vétele után tömegesen lépett fel köztük a tífusz, úgy, hogy összesen 17-en betegedtek meg. A zár feloldása után mintegy 10-14 napra a polgári lakosság között is jelentkezett elszórtan s tífusz és 6 egyénnél állapítattott meg. A cigányokat a zár alól feloldották és minden 10 napban újra fertőtlenítik.”²⁰⁰ A cigányellenes razziák Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében majd Endre László alispánságától válnak rendszerszintűvé.²⁰¹

Dr. Bory Benő rendőrtanácsosnak kellett megoldania a kezdeti nehézségeket. Ez valószínűleg nem volt zökkenőmentes, ismerte a Horthy-korszak társadalmi és gazdasági problémáit. A fizetések, az állományfeltöltése az őrsök épületének problémái mellett a Trianon utáni régi-új bűncselekmények, mint például: az öngyilkosságok számának növekedése, a politikai ügyek, vagy a gyermekbűnözés elszaporodása. A talált tárgyak is a rendőrkapitányságon voltak átvehetők.²⁰² Emellett még a város állatállományának, kiemelten a lótartrónak az ellenőrzése is a feladatköréhez tartozott.²⁰³ Úgy tűnik, hogy ezekben a küzdelmekben a rendőrtanácsos felőrlődött. Ugyanis 1924 decemberében váratlanul B-listázták.²⁰⁴

Jól jellemzi a korabeli rendvédelem körüli helyzetet, ami 1924 végétől 1925 áprilisig kialakult Bory leváltása után. Először dr. Halász Károly rendőrkapitányt helyezték a helyére. Még 1925 elején a szegedi rendőrkerületi főkapitányságról érkezett ide Bojtók Károly rendőrkapitány²⁰⁵ és vezette a kapitányságot. Így nyilatkozott a pár hetes itt tartózkodása kapcsán: „Itteni megbízatásom hamarosan véget ért, mert a halasi rendőrség élére az új vezetőt kinevezték. Különösebb dolgot nem tudok mondani. Az a benyomásom, hogy a halasi nép nagyon fegyelmezett és a legritkább esetben kerül összeütközésbe a hatósággal. Én innen igen jó benyomással fogok távozni.”²⁰⁶ Majd a helyi média beharangozta a korábbi szentgotthárdi, majd szombathelyi rendőrtanácsos, Liedemann Hugó érkezését.²⁰⁷ Ő gyakorlatilag 1925 márciusában és április elején

¹⁹⁹ Vö.: Végső (2020) 53-66.

²⁰⁰ Hogy jöttek rá a kiütéses tífuszra? - A budapesti tiszti főorvos szerint Halason nem ismerték fel a kiütéses tífuszt és influenza ellen kezelték a betegeket. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1924. április 23., 2.

²⁰¹ A kóborcigányok elleni országos rendelkezés (1928) megnyitotta a későbbi utat a harmincas években a durvább fellépések irányába. Vö.: Purcsi Barna (2004) 35-59.

²⁰² Vö.: *Halasi Újság*, 1921. május 21., 2. *A Rend*, 1926. november 13., 5., *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1927 február 19., 3.

²⁰³ Értesítés az állattartóknak, 1920. március 4. In: Kiskunhalas Város Önkormányzatának Thorma János Múzeuma adattára: 2166. sz. dokumentum

²⁰⁴ Dr. Bori rendőrtanácsost B-listára helyezték. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1924. december 31., 3.

²⁰⁵ Bingert-Sándor (1925) 175.

²⁰⁶ Új vezetőt kapott a halasi rendőrség - Liedemann Hugó rendőrtanácsos kinevezése. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. február 21., 1.

²⁰⁷ Új vezetőt kapott a halasi rendőrség - Liedemann Hugó rendőrtanácsos kinevezése. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. február 21., 1.

szolgált itt, mivel április közepétől átkerült ki a mohácsi rendőrkapitányság élére.²⁰⁸ Végül az ottani rendőrtanácsos lett Kiskunhalasra kinevezve.²⁰⁹ Az új rendőrtanácsos, Vozáb József²¹⁰ mellett a vezetésben ekkor itt szolgált még: Halász Károly rendőrkapitány, vezetőhelyettes, Fischer József rendőrkapitány, Mesterházy Márton rendőrségi segédfogalmazó, Nyári László rendőrfelügyelő, Hegyessy Rezső és Greguss Ágoston hivatali tisztek.²¹¹

Ám Bory személyét valami miatt nem tudták „elengedni”, és a nyugállományú rendőrtanácsos újra célkeresztbe került. Egy kifejezetten méltatlan karaktergyilkossági kísérlet áldozata lett, akkor, amikor egy eltűntnek, halottnak hitt személy tetemét vélték megtalálni a háza mellett egy újságcikk leírása szerint. A hosszadalmas írásból kiderült, hogy az illető mikor tűnt el, mi történhetett vele és hogy most íme Bory háza mellett meglett a hetek óta keresett személy. Végül az utolsó bekezdésben a rendőrségi információk alapján azzal zárták, hogy a tetem nem is ember, hanem állati eredetű volt. Ráadásul az eltűnt személy később előkerült.²¹²

Vozáb rendőrtanácsos kifejezetten elégedett volt az első évében a kiskunhalasi közbiztonsággal: *„A rendőrségnél az ügyforgalom, ha nem is jóval, de bizonyos mértékben csökkent. Öröndetesen állapíthatom meg, hogy a közbiztonság javult. Súlyosabb természetű bűncselekmény az elmúlt 1925. évben úgyszólván alig fordult elő, Halas viszonyai rendőri szempontból jók; igen nyugodalmas a város, lakosai békések, nyugodtak és törvénytisztelők. Csendes, nyugodt Halas. Éjjeli élete úgyszólván nincs. Az utcák már 8-9 órakor teljesen néptelenek. Egyébként a rendőrség 1925. évi működéséről, az alábbi számok beszélhetnek: általános ügydarab érkezett 7000, kihágás 800, bizalmas 208. Fegyvertartási engedély kiadatott 76, külföldi jelentkezett 420, belföldi idegen érkezett és távozott a városból 4000. A bűnügyi statisztika: hatóság elleni erőszak: 1, lopás: 81, csalás: 18, sikkasztás: 10, testisértés: 28, zsarolás: 1, más természetű bűncselekmény: 35 esetben fordult elő.”*²¹³

Az idilli képet az 1926. esztendő első rendőrségi cikke már kissé árnyalja. A helyi bordélyházak népszerűsége aggasztó helyzetet alakított ki: *„Vannak kérdések, problémák, amelyek mellett eddig hallgatagon, némán mentünk el. Nem emlékeztünk meg róluk, pedig mélyen az elevenbe vágtak. Most azonban, hogy pusztításuk városunkban, Halason egyre inkább kidomborodik, meg kell változtatnunk eddigi gondolkozásunkat. Boncolnunk, tárgyalnunk kell a kérdést, mert az ismeret, a tudás fegyvereket nyújt kezünkbe, olyanokat, melyeket sikeresen*

²⁰⁸ Bingert-Sándor (1925) 184.

²⁰⁹ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. március 25., 1.

²¹⁰ Vozáb József 1881-ben született az Arad vármegyei Vinándújfaluban. Budapesten, majd Pozsonyban tanult, végül a Ludovika Akadémián avatták hadnaggyá. Szolgált Munkácson, Aradon, Pesten, Szegeden. Majd háború alatt a Gömör vármegyei Nagyrőce rendőrkapitányá lett. Az államrendőrség kötelékében 1919-től Budapesten, Salgótarjánban, Miskolcon, Dombóváron, Mohácson, Kiskunhalason, majd 1928-tól Hódmezővásárhelyen szolgált. 1934-ben főtanácsos lett, 1935-ben nyugalomba vonult. 1937-ben hunyt el. *Vásárhelyi Újság*, 1937. február 4., 1., Rendőrségi zsebkönyv (1922) 103., 119., Rendőrségi zsebkönyv (1929) 50.

²¹¹ Bingert-Sándor (1925) 179.

²¹² Holttest a rétben - Csecsemő csontvázak a Kazinczy-uccában. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. október 21., 3.

²¹³ Beszélgetés Vozáb rendőrtanácsossal Halas közbiztonságáról. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. december 30., 2.

használhatunk. A beszéd, a felvilágosítás a tizenkettedik órában már kötelesség! [...] Nagyon helyesen a fertőzés forrását a prostitúcióban sejtették. Éppen ezért megvizsgálták a nyilvános házak lakóit. A vizsgálat megdöbbentő eredményt mutatott; tizenkét leány közül kilencnek volt vérbaja. Megállapítást nyert, hogy a vérbajt másutt is terjesztik. A rendőrségnek gondja lesz rá, hogy ezeket a bűnfészkeket felrobbantsa. E kényessége mellett szomorú megállapítást nem szabad homályba burkolnunk. Félre kell dobnunk az álszemérmet és meg kell indítani Halason a veneriás betegségek elleni küzdelmet.”²¹⁴

Ünnepélyes és protokolláris feladatok révén is komoly figyelmet kapott a rendőrség. Biztosítania kellett a Hősök szobra avatására érkezett Horthy Miklós kormányzó és József főherceg kiskunhalasi tartózkodását. Ráadásul a várost képviselő fogadóbizottságban is ott volt Vozáb rendőrtanácsos.

0. HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓ FOGADJA A KISKUNHALASI VASÚTÁLLOMÁSON VOZÁB JÓZSEF RENDŐRTANÁCSOS JELENTKEZÉSÉT. 1926. JÚNIUS 13. (KISKUNHALAS HELYI ÉRTESÍTŐJE, 1926. JÚNIUS 26., 2.)

Az ünnepi feladatok után jött a hétköznapi valóság is, és a modern kor szülte új kihívások mellett a korszak aggasztó problémái: „Az utóbbi időben az erős autóforgalom következtében igen sok baleset fordul elő, különösen a városon kívül. Ez azzal magyarázható, hogy a közlekedési szabályokat a lakosság teljesen figyelmen kívül hagyja, nem a szabályoknak megfelelőleg hajtják a kocsikat. [...] Sok panasz érkezett a rendőrséghez az irányban, hogy a lakáshivatal megszüntével a megüresedett lakásokért a háztulajdonosok horribilis összeget követelnek a lakóktól. Erre nézve sok bizonyítékunk van. Ha a háztulajdonosok jobb belátásra nem térnek, akkor előterjesztést teszek a lakáshivatalnak újból való visszaállítására...”²¹⁵ A szaporodó autóforgalom valóban sok baleset forrása lett ebben az időben.²¹⁶ Sőt, 1926-ban még autósüldözés is történt, amikor a nagyvendéglőben több ember összeverekedett, és az elkövetőket autóval akarták elfogni.²¹⁷ Az állandó lakásügyi gondok pedig már az első világháború előtt is témát adtak a sajtónak, de aztán 1918-tól a vagonlakók, menekültek helyzete sem segítette az ügy megoldását.

1927-ben „középkori, illetve újkori” jellegű erkölcsrendészeti országos jogszabály lépett életbe a nyilvános káromkodások visszaszorítása érdekében. Kiskunhalason a rendőrség részéről meg is indultak az eljárások. A két első eset pedig a következő volt: egy iparos legény az ipartestületi mulatságon káromkodott, illetve egy földműves az utcán csúnya szavakat használt.²¹⁸ 1927-es évértékelőjében Vozáb rendőrtanácsos ezeket mondta a közállapotokról: „Saj-

²¹⁴ Amiről muszáj már beszélni – Ijesztő mértékben terjed Halason a vérbaj. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. január 6., 3.

²¹⁵ Vissza akarják állítani Halason a lakáshivatalt – A rendőrség vezetője szerint szükség van a lakáshivatal visszaállítására. – Halas közbiztonsága. – Beszélgetés Vozáb József rendőrtanácsossal. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. október 13., 3.

²¹⁶ Vö.: Két autó egymásnak szaladt a Decker-féle üzlet előtt - Szilágyi Ferenc tanító kiesett az autóból, de komolyabb baja nem történt. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. június 23., 2.

²¹⁷ Éjszakai verekedés a városi nagyvendéglőben. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. február 10., 2.

²¹⁸ Halason két káromkodó ellen megindult az eljárást - Vozáb rendőrtanácsos nyilatkozata. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1927. március 2., 3.

nos, a közbiztonsági állapotok az előző évekéhez képest bizonyos leromlást mutatnak. Ez az állapot és különösen a betörések és lopások, hogy úgy mondjam, emelkedő tendenciát mutatnak és azok a kétségtelenül fennálló szegénységre és nyomorra vezethetők vissza. [...] Meg kell itt említenem azt is, hogy például a most itt-ott néha felbukkanó államellenes, kommunista szervezkedéseknek Halason nyoma sincsen. [...] ez a nép törvénytisztelő, nyugodt és higgadt.”²¹⁹ Mint minden számottevő politikai pártot, így a szociáldemokratákat, kiscgazdákat is megfigyelte a rendőrség.²²⁰ Utóbbi párt²²¹ kapcsán volt oka a kormányzatnak a félelemre, de a munkásmozgalom hívei igen kis számban ténykedtek a városban.²²²

Hogy mennyire összetett volt a rendőrség feladata, azt mutatja, hogy még az ún. „régészeti feltárásoknál” is szerepük volt. „A Makai-féle ház²²³ építésénél emberi csontvázat találtak. [...] A rendőrségnek rögtön jelentést tettek a csontvázakról, amelyet oda be is vittek. A rendőrség a vizsgálatot rögtön megindította. A rendőrség a csontvázakat elsősorban a hatósági orvossal vizsgáltatta meg. Az orvosi vizsgálat azokat igen régen elásott hulla (emberi hulla) csontrészeinek találta és véleményezte. [...] A rendőrség a csontvázakat felajánlotta az antropológiai intézetnek, és ha az intézet nem kívánja azok felküldését, a csontvázakat a rendőrség eltemette.”²²⁴

Jól jellemzik a húszas évek bűneseteit, rendőrségi híreit a helyi média címadásai. Néhány példa ezek közül: „A detektív balesete”²²⁵ „Éger tanácsos Bajára megy. Halas is a bajai rendőrkerületbe lesz beosztva”²²⁶ Pályázat államrendőri állásokra.²²⁷ „A szerbek által kiutasított kommunisták Halason”²²⁸ „Csak rendőrfelügyelő. Egy kis tévedés a bemutatkozásnál.”²²⁹ „„Családapa rémtette - össze-szurkálta a feleségét, megölte a gyermekét, azután felakasztotta magát.”²³⁰ Két öngyilkosság - 10 éves kisfiú öngyilkossága.”²³¹ „Rejtélyes körülmények közt eltűnt - Gyenizse János halasi lakos.”²³² „Megrogzott kuruzslót leplezett le a halasi rendőrség - Sárgaságot, májbajt, beteg tüdőt és rengeteg más bajt „gyógyított” éveken keresztül Kis Rabata Pál, míg most egy fél fülbevalón elcsúszott a karrierje.”²³³

²¹⁹ A halasi közbiztonsági viszonyok kielégítők - Vozáb József rendőrtanácsos nyilatkozata a Helyi Értesítő munkatársának. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1927. december 24., 7.

²²⁰ Láng-Vorák (1965) 202., 209-210.

²²¹ A rendőrség jelentése alapján tudjuk, hogy az 1930-as évek elején 1400 tagja volt a kiscgazdapártnak. „Rendkívül erősnek” címezte meg a rendőrségi jelentés a pártot. A kiscgazdamozgalom kifejezetten erős volt az 1910-es, 1920-as években a városban. Vö.: Szabó (1999) 171., Végső (2022)

²²² A kommunistákat például csak 1942-től tudták feljegyezni. Láng-Vorák (1965) 205.

²²³ Eötvös és Kmeth utcák sarkán volt az épület. Egy régi sárallás helyén építkeztek ekkor. Szalai (2004) 32.

²²⁴ A titokzatos hulla - Makai-féle ház építésénél emberi csontvázat találtak. 40 évvel ezelőtt került oda a holttest. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1924. november 19., 2.

²²⁵ *Halasi Újság*, 1920. január 7., 3.

²²⁶ *Halasi Újság*, 1920. március 21., 2.

²²⁷ Uo.

²²⁸ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1920. augusztus 8., 2.

²²⁹ *Halasi Újság*, 1920. október 2., 2.

²³⁰ *Halasi Újság*, 1921. április 13., 2.

²³¹ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1923. május 19., 1.

²³² *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925. február 25., 2.

²³³ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1928. július 18., 3.

1928 nyarán már beharangozták a hírt, hogy Vozáb József rendőrtanácsos elhagyja a várost és Hódmezővásárhelyen szolgál tovább. Zankó Géza a szegedi rendőrkerületi főkapitányságról érkezett néhány hétre. Ám a hivatalt 1928. augusztustól Dr. Domokos Sándor orosházi rendőrtanácsos vette át Vozábtól.²³⁴ A bűnözés mértéke úgy tűnik, nem változott, de a Horthy-korszakban általánossá vált gyermekbűnözés továbbfolytatódott: „*Betörések és lopások tömegei történtek a városban. Élelmiszereket és különböző más holmikat loptak el az ismeretlen betörők, akik pajtákba is ellátogattak. A panaszok ügyében megindult a nyomozás és ennek során sikerült a tetteseket három fiataalkorú halasi gyerek személyében elfogni, akiknek neveit a fennálló törvények értelmében nem közölhetjük. Fantasztikus, furcsa és detektív ponyvaregényekbe illő módon hajtották végre cselekményeiket ezek a fiatal gyerekek, akiket valószínűleg szintén ezek a ponyvaírások tántorítottak el. Álszakált hordtak, revolverrel szerelték fel magukat...*”²³⁵

A Domokos rendőrtanácsos vezette rendőrkapitányság nem finomkodott. Ha a kiskunhalasi elit piszkos ügyei kerültek eléjük, akkor is felléptek. Elszegényedett parasztok gyermeklányait adták át kétes háttérű „emberkereskedőknek”, akik elsősorban a „halasi úri osztály” számára létesített titkos lebuajokba vitték a szerencsétleneket: „*Sok halasi úri családban, amióta kipattant a bűnügy, komoly válságban van a házassági harmónia. Az asszonyok válni akarnak... Senki sem tudja bizonyosan, hogy ki vett részt az orgiákon. Hivatalos lista, természetesen nincsen, a pletyka listája viszont nagyon könnyelműen soroz a vendégek közé köztiszteletben álló, családos embereket is.*”²³⁶

A statisztikák tekintetében 1929-ben a 783 bűncselekményből kategóriánként a következők voltak: lopás: 306, testi sértés: 116, csalás: 65, sikkasztás: 46, idegen vagyonrongálás: 137, rágalmozás, becsületsértés: 80, tűzvész okozás: 17, veszélyes fenyegetést 23, jogtalan elsajátítás: 9, magánlaksértés: 15, magzatelhajtás: 2, szemérem elleni bűncselekmény: 10, pénzhamisítás: 9, emberölés: 7, okirathamisítás: 8, kerítés: 6, rablás: 5, gyilkosság: 1, zsarolás: 6, orgazdaság: 14, egyéb bűncselekmény: 48. baleset: 97 fordult elő. A lakosság lélekszáma a bejelentő hivatal adatai szerint 29.539.²³⁷ Lényegében a számarányokat tekintve a húszas években nem sok változás történt. Emberölés is előfordult helyenként 1-1 esetben, de nem volt túl jellemző a városra. Ám az öngyilkosságok tekintetében kezdett egyre kirívóbbá válni az, amikor a gyermekek a saját életüket dobták el: „*Ma pénteken reggel felakasztotta magát Halason a Szász Károly uccában egy 14 éves cselédleány, aki gazdája és ismerősei szerint is nagyon szorgalmas leány volt. Az öngyilkossági járvány már itt Halason is egészen ijesztő és megdöbbentő mértékben kezd újból terjedni.*”²³⁸

²³⁴ A halasi rendőrkapitányság vezetőjét Vozáb József rendőrtanácsost áthelyezték Hódmezővásárhelyre *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1928. július 25., 2., A halasi rendőrség új vezetőjének átadták hivatalát. 1928. augusztus 18., 2.

²³⁵ Fiók Zigomárok a detektívszobán - Három vakmerő fiataalkorú betörőt fogott el a halasi rendőrség. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1928. november 14., 5.

²³⁶ Szerelmi üzelmekkel foglalkozó bűnszövetkezetet lepleztek le Kiskunhalason - Titkos lebuajokban és orgiatanyákon folyt a tiltott üzérkedés. Még hetekig eltart a kiskunhalasi rendőrség tisztító munkája. *Magyar Hírlap*, 1929. április 17., 9.

²³⁷ Halas közbiztonsága az előző évekhez képest kielégítő. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1929. december 25., 7.

²³⁸ A kis cselédleány ma reggel szintén kötéllel oldotta meg az élet nagy rejtélyét. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1929. június 15., 3.

A harmincas évek elején viszont egyre kirívóbb volt és megjelentek a komolyabb számok is a gyilkosságok tekintetében. 1932-ben 8 emberölés, 378 lopás, 70 testi sértés, 55 csalás, 69 rágalmazás és becsületsértés, 23 öngyilkosság volt.²³⁹ Míg 1933-ban: 2 emberölés, 330 lopás, 51 testi sértés, 18 csalás, 43 sikasztás, 36 rágalmazás és becsületsértés, 21 öngyilkosság történt.²⁴⁰ Sőt, a gyermek öngyilkosságok sem csökkentek, sőt, már országos lapokba is került néhány halasi eset: „*Megölte magát a 13 éves pásztor az elveszett bárány miatt. Gyenizse Antal pest megyei zsanapusztai földbirtokos bejelentette a kiskunhalasi rendőrségen, hogy 13 éves pásztor, Juhász Sándor eltűnt tanyájáról. [...] A kis pásztor nem találta meg a bárányt és úgy látszik ezt vette annyira a szívére, hogy felakasztotta magát.*”²⁴¹

A Dr. Halász Károly után 1928-ban érkezett Kameráth János rendőrkapitány is fontos szereplője volt a kiskunhalasi rendvédelemnek.²⁴² Rendszeresen ő szállt ki a gyilkosságok, balesetek, öngyilkosságok helyszíneire. Ám még az is előfordult, hogy megrágalmazták. 1932-ben pert nyert egy ilyen ügyben, ahol valaki hivatali visszaéléssel és hanyag munkával gyanúsította meg.²⁴³ Sőt, még az is előfordult, hogy razzia közben a Kossuth utcán ő talált meg egy magára hagyott csecsemőt, aki később a kecskeméti menhelyre vittek.²⁴⁴ 1933 őszén Mohácsra helyezték át, de még ennél is nagyobb híre lett, hogy 1934 elején elvette n. pamlényi Pamlényi Gábor m. kir. állami rendőrségi főkapitány, a volt m. kir. határrendőrség főnökhelyettesének és nejének, Paor de Pregardt Klementin leányát, Klementint.²⁴⁵

Kameráth helyére Gombay Jánost helyezték át Kecskemétről.²⁴⁶ 1932-ben az útlevelellenőrzés az államrendőrség hatásköre lett.²⁴⁷ 1933 végén úgy döntöttek, hogy Dr. Domokos Sándor rendőrtanácsost Sátoraljaújhelyre helyezik át.²⁴⁸ 1934 februárjában így búcsúzott Kiskunhalastól: „*Én Halasról a legszebb emlékekkel távozom, megszerettem a halasi lakosságot, amelynek nagy az érzéke a rend és önfegyelem iránt. A hatóságok támogatását mindenkor éreztem, és azt is, hogy a rendőrség intézkedéseit mindenkor nyugodtan és megértően fogadta a lakosság. Ennek tulajdonítható az a szép harmónia, amelyben a város lakossága és a rendfenntartó rendőrség együtt él.*”²⁴⁹

²³⁹ 1932-ben feltűnően elszaporodtak Halason a lopási esetek – Adatok a rendőrség kimutatásából. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1933. január 4., 3.

²⁴⁰ 2 gyilkosság, 2 emberölés, 4 rablás, 330 lopás, 1 bigámia, 18 csalás és egyéb bűncselekményből tarka a rendőrség statikája. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1933. december 30., 3.

²⁴¹ *Kis Újság*, 1934. március 8., 7.

²⁴² *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1928. július 21., 4.

²⁴³ Négy hónapi fogházra ítélték Kameráth János rendőrkapitány rágalmozóját. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1932. október 15., 2.

²⁴⁴ Kopolya Gyula lett a neve a Kossuth uccában talált fiúgyermeknek. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1933. június 17., 2.

²⁴⁵ Házasság. *Pesti Hírlap*, 1933. szeptember 24., 14.

²⁴⁶ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1933. szeptember 20., 5.

²⁴⁷ Tornyai (2011)

²⁴⁸ Hírek Pest vármegyéből. *Pesti Napló*, 1934. január 26., 2., Változás készül a rendőrség vezetésében. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1933. december 30., 3.

²⁴⁹ Csütörtökön délben bensőséges módon búcsúzott a rendőrkapitányságtól Dr. Domokos Sándor. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1934. február 24., 2.

Domokos helyére, Sátoraljaújhelyről Dr. Tóth Elek rendőrfőtanácsos érkezett, aki országosan is ismert volt, mint a hazai színügyért tevékenykedő műpártoló. 1936-ban ünnepelte rendőrségi szolgálatának 25. évfordulóját.²⁵⁰ Hozzá hasonlóan a rendőrségi vezetőkre elmondható, hogy szívesen részt vettek az adománygyűjtésekben is. Az ünnepi események rendszeres résztvevői, biztosítói erői voltak a rendőrök (március 15., Trianon emléknapja, Hősök napja, egyházi körmenetek stb.). 1936 országosan is kiemelt eseménye volt Kordian József Zamorski tábornok, a lengyel rendőrség vezetőjének látogatása. Kiskunhalas is helyszíne volt a protokolláris országjárásnak. A külföldi vendég Folkusházy Lajos csendőr altábornagy, valamint Ferenczy Tibor és Éliássy Sándor főkapitányok, Török János budapesti rendőrfőparancsnokkal érkezett a városba.²⁵¹

1937-ben 11 226 kihágás volt. A közlekedési kihágásokból volt a legtöbb, 710. Bűnügy 1018 volt, ebből lopás 470. Mozi, cirkusz, színház és egyéb mutatványos engedélyt 160 esetben kértek. A rendőrség fogdájában 284 személy fordult meg. Cselédkönyvből 75-öt adtak ki, míg erkölcsi bizonyítványból 467-et.²⁵² Látható, hogy a bűncselekmények és a kihágások száma időről-időre igen hullámzó.

1. HORVÁTH LAJOS RENDŐR (JOBB SZÉLEN) ÖT BAJTÁRSÁVAL A KISKUNHALASI RENDŐRSÉGEN, 1937 VAGY 1938 KARÁCSONYA KÖRÜL (RENDŐR-MÚZEUM)

1938-as év már a háború előszelét jelentette. Megkezdődött a hazai légoltalom kiépítése²⁵³ és megtörtént az első országgyarapítás a felvidéki, kárpátaljai területeken. A rendőrök még kiemeltebb feladatot kaptak a különböző ünnepi, katonai események biztosítása kapcsán. Ebben az évben hunyt el az 1880-as születésű Dr. Bory Benő ny. rendőrtanácsos. Bár B-listázták, és számos pletykát terjesztettek róla még a húszas években, úgy tűnik, hogy ekkorra már nagy tisztelet övezte nyugállományúként. A városi képviselőtestület jegyzőkönyvében emlékezett meg róla.²⁵⁴ Haláláról így számoltak be: *„Szerdán délelőtt 9 óra tájban kezdett terjedni a városban a hír, amely mindenütt részvétet keltett, hogy dr. Bori Benő nyug. rendőrtanácsos tragikus hirtelenséggel meghalt. [...] Dr. Bori Benő szerdán reggel rendes szokása szerint még végigsétálgatott a heptipiacon, itt-ott megállt beszélgetni, majd fél 9 óra tájban elindult, hogy borotválkozni menjen borbélyához. Borotválkozás közben hirtelen elsápadt, hörögni kezdett és elvesztette az eszméletét. Azonnal értesítették telefonon a mentőket, akik csakhamar a szerencsétlenség színhelyére értek, de mielőtt a kórházba ér-*

²⁵⁰ Tóth Elek 25 éves jubileuma. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1936. június 13., 2.

²⁵¹ A belügyminiszter nélkül érkezett Halasra a magasrangú lengyel vendég. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1936. szeptember 30., 4.

²⁵² Tallózások a rendőrség 1937. évi statisztikájából. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1938. január 5., 2.

²⁵³ Már Gömbös Gyula miniszterelnök idején, 1935-ben megszületett az első országos törvény a témában (1935. évi XII. tc.). A légoltalom helyi kiépítéséről bővebben: Végső (2005) 806-815.

²⁵⁴ Mi lesz az egri normával és ínségadó Keretében oldják-e meg a szegénygondozást? *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1938. február 12., 2.

*keztek volna, dr. Bori Benő, anélkül, hogy eszméletét egy pillanatra is visszanyerte volna, a mentőautóban meghalt. Az elhunyt temetése ma délután történt meg, nagy közönség kísérte utolsó útjára.”*²⁵⁵

Dr. Tóth Elek a második világháború második közepéig, 1942 második feléig meghatározó rendvédelmi figurája volt a városnak.²⁵⁶ 1939 nyarán rendőrfőtanácsossá léptették elő.²⁵⁷ Számos nyomozás, bűnfelderítés fűződik az ő és beosztottjai nevéhez Kiskunhalason. A légoltalom élére dr. Tóth Elek rendőrtanácsos került, így a gyakorlatok is az ő irányításával történtek: „Az országos légoltalmi és légvédelmi gyakorlatok során Halason is kedden megkezdődött a gyakorlat. [...] A kora reggeli órákban már a beosztottak értesítést kaptak s készenlétben állottak, akiknek a száma meghaladta a 250-et. E helyen nagy meglepéssel kell megállapítanunk, hogy a helyi légoltalmi vezetőség, élén Tóth Elek rendőrfőtanácsos, dr. Gusztos Károly h. polgármester és dr. Kathona Mihály főügyésszel hivatása magaslatán állott s minden intézkedést precízen és idejében foganatosítottak.”²⁵⁸ 1939-ben a rendőrkapitányság beosztottjai voltak: 3 fogalmazó, 1 felügyelő, 3 detektív, 4 segédtsízt, 25 őrszemély, 2 szolgál.²⁵⁹ A kataklizma felé sodródó ország illetve a város helyi rendvédelme a bekövetkező katasztrófára nem készülhetett előre fel.

CSENDŐRŐRS, SZÁRNYPARANCSNOKSÁG

A helyi csendőrség története egy ideje kutatott téma, de még tartogathat újdonságot a történészeknek és az olvasóknak egyaránt. Kiskunhalas országon is kiemelkedő nagy külterületi határával sem a mezőőrség, sem a Bach-huszárok, sem a zsandárok, de a pandúrok sem boldogultak. Betyárok fészke, bujdosók, katonaszökevények mentsvára volt a 19. században a kiskunhalasi puszta. 1882. január 1-től állították fel a Magyar Királyi Csendőrséget. Halason is ekkor létesült a csendőr őrsparancsnokság.²⁶⁰ Ez a 3. csendőrkerület budapesti szárnyának 2. kecskeméti szakasza alá volt rendelve. Tényleges működését 1883 elejétől kezdte meg, vezetője Nemes Sándor volt.²⁶¹ A csendőrőrs állandó helyproblémákkal küszködött. A városban bérelt házakban rendezkedtek be. Ám ez nagyon nehezítette a szolgálatuk megszervezését. Nem volt a részükre megfelelően kialakított objektum. Lóhiány miatt gyakran gyalogosan végezték a napi akár minimum 10 kilométeres járőrszolgálatukat. Az első világháború, a forradalmak időszaka és a Tanácsköztársaság gyakorlatilag felőrölte a testületet. 1919 augusztusában a Peidl-kormány állította fel újra a csendőrséget. A csendőrség katonai jellege megerősödött azzal, hogy egy időre közvetlenül Horthy Miklós kormányzó alá tartozott. 1920 január-februárjában

²⁵⁵ Gyászrovat. *Budapesti Hírlap*, 1938. február 11., 7., Halálozás. *Friss Újság*, 1938. február 11., 5., Tragikus hirtelenséggel meghalt dr. Bori Benő. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1938. február 12., 4.

²⁵⁶ A helyi születésű és egykor itt szolgált Dr. Halász Károly került a helyére, akit Zentáról helyeztek ide. Végső (2005) 812., 849.

²⁵⁷ Tóth Elek rendőrfőtanácsos újabb előléptetése. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1939. július 12., 2.

²⁵⁸ Jól sikerült Halason a két napos légoltalmi gyakorlat. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1939. október 27., 1.

²⁵⁹ Barcza-Hajós-Komlósy (1939) 46. o.

²⁶⁰ Nagy Szeder (1993): 116.

²⁶¹ Demeter (2021) 293.

csendőrség ideiglenesen átvette a határ őrizetét. A Trianon utáni „rejtett” magyar hadsereg számára is kiemelten fontossá vált a testület. A nemzetközi szerződés kijátszására, illegális katonai erő fenntartására is megfelelő szervezetté vált. 1921 után már 75 ezer fő felett volt a csendőr állomány.²⁶²

Úgy gondolom, hogy nincs jobb idézet, ami kifejezné a helyi csendőrőrs helyzetét, mint ami akkoriban egy országos lapban megjelent: „*város száztizenkét-ezer holdas határa sincs egységesen beosztva ehhez a csendőrőrhöz. Sok pusztarész: a szanki és a pusztamérgesi csendőrőrsökhöz tartozik, amelyekhez se vasút, se út nem vezet, úgyhogy itt-ott valósággal Bogár Imre-korabeli állapotok uralkodnak.*”²⁶³

Az alábbi összeállításból is jól látható, hogy a kiskunhalasi csendőrőrs igen gyakran került át más-más csendőrkerülethez vagy csendőr szárnyparancsnokság alá 1918 és 1939 között. Illetve a hely problémák megoldását követően itt lett szárnyparancsnokság.²⁶⁴

1918 - Budapesti III. csendőrkerület - Kecskeméti 2. csendőrszárny (parancsnok: Borzai János őrmester)

1925 - Szegedi V. Csendőrkerület - Kiskőrösi 8. szárny - 2. szakasz (parancsnok: Nagy József tiszthelyettes)

1926 - Szegedi V. Csendőrkerület - Kiskunhalasi 4. szárny (Bácsalmás, Jánoshalma szakaszok) (parancsnok: Camerle Raymond százados)

1929 - Szegedi V. Csendőrkerület - Kalocsai 4. szárny (Soltvadkert, Kecel, Prónayfalva-Tázlár szakaszok) - 2. szakasz (parancsnok: Néveri Sándor tiszthelyettes)

²⁶² Vö.: Révai (1927) 108-109., Tornyai (2011)

²⁶³ Kiskunhalas, a magára hagyott határváros. *Magyarország*, 1931. április 2., 5.

²⁶⁴ Csendőrség zsebkönyve (1925) 113., Csendőrség zsebkönyve (1926) 129., Csendőrség zsebkönyve. (1929) 154., Csendőrség zsebkönyve (1933) 148-149., Csendőrség zsebkönyve (1939) 169.

1933 – Pécsi IV. Csendőrkerület – Kiskunhalasi 8. szárny (Kiskőrös, Kiskunfélegyháza szakaszok) (parancsnok: Kirschner (Rezsőházy) Boldizsár százados)
1939 – Szegedi V. Csendőrkerület – Kiskunhalasi szárny (Kiskőrös, Jánoshalma szakaszok) (parancsnok: dr. Vad Imre főhadnagy)

A kiskunhalasi szárnyparancsnokság illetékessége egészen nagy területet ölelt fel. Az 1920-as évek második felében a hatalmas kiskunhalasi határon kívül Bács-Bodrog vármegye északi térsége, Mélykút, Bácsalmás is hozzátartozott. Az 1930-as évek első felében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli, délkeleti és középső térsége, Kiskunhalastól Kiskőrösön át Kiskunfélegyházáig az ellenőrzésük alá volt rendelve. Az 1930-as évek második felében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye középső része, illetve Bács-Bodrog vármegye északi térsége is, közel 170 ezer fő tartozott hozzájuk.²⁶⁵ 1926-ban ezen települések és környékük tartozott a kiskunhalasi csendőr szárnyparancsnokság alá: Kiskunhalas, Kisszállás, Tompa, Bácsalmás, Bácsmadaras, Katymár, Kunbaja, Jánoshalma, Borota és Mélykút.²⁶⁶ 1933-ban pedig ez volt a „körzet”: Kiskunhalas, Soltvadkert, Kecel, Prónayfalva-Tázlár, Kiskőrös, Csengőd, Akasztó, Kiskunfélegyháza, Újkécske, Alpár, Kiskunmajsa, Szank.²⁶⁷

A rendőrséghez hasonlóan 1920 és 1922 között a csendőrség is hirdetéseket adott fel a toborzás érdekében. 1920-ban még 10 fő, 1933-ban már 16 fő csendőr szolgált itt. 1932-től a Szabadság téri épületből egy nagyobb, az ún. Tirmann-féle házba költöztek.²⁶⁸

A külterületek lakosságának vegyes volt a véleménye a csendőrökről. Voltak, akik félték tőlük, mások biztonságban érezték magukat velük. Berki Andorné Gyenizse Katalin tanyán élt asszony így mesélt erről: *„A tanya Prónayfalvához tartozott, így az ottani csendőröshöz is. Amíg én Kötönyben éltem, soha nem fordult elő lopás, rablás, pláne gyilkosság. A csendőröknek nagy tekintélyük volt, naponta járták a határt, be-betértek egy tanyába kérdezve az ott lakók panaszait.”*²⁶⁹

2. LOVASCSENDŐRÖK IGAZOLTATNAK SZÚCS (2001) 84.

A tanyai néppel való érintkezésük miatt a néprajzi kutatásoknak is részei lettek: *„A lányokhoz-járás napja vasárnap, ünnepnap és az előtte való nap volt. Más napon csak az mehetett, aki „jobban ismerős volt a szülőknél”. [...] A lány kikísérte a legényt, az udvaron még elszórakoztak, de a szülők kiszóltak: „Nem volt még elég?” Ha irigyei voltak a legénynek, valahol belekötöttek az úton botokkal (később bicskával, mert a csendőrök eltiltották a botokat a tánchelyen). Számos haláleset adódott (Ugranyec István pl. 3 évet ült érte Vácott).”*²⁷⁰ A lakodalmakat is szigorúan ellenőrizték: *„A csendőrség korában volt, hogy mögnézte lóháton a mulatságot, ha csendes mulatás volt, elmentek. Ha már szépen folyt*

²⁶⁵ Kovács (1932) 52., 172-187.

²⁶⁶ Csendőrség zsebkönyve (1926) 129.

²⁶⁷ Csendőrség zsebkönyve (1933) 148-149.

²⁶⁸ *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1932. augusztus 13., 1-2.

²⁶⁹ Berki (2002) 28.

²⁷⁰ Szomjas-Schiffert (2006) 44.

*a multság, „széthajtották”.*²⁷¹ Nem véletlen hát, hogy még a lakodalmas játékok rigmusaiba is belekerültek a kakastollasok:

*Csendőr urak, mit akarnak?
Talán sorozni akarnak?
Sorozzanak, én nem bánom,
Csak a szeretőm sajnálom.
Állj be pajtás katonának.
Jobb sorod lesz, mind apádnak.
Se nem kaszálsz, se nem kapálsz.
Csak a leányokkal sétálsz!*²⁷²

Még a harmincas évek újévi köszöntőibe is belefoglaltattak a jogelődök megnevezésével:

*Kilenc marék kakukk bögést aszalj jó keményre
Szűzlány szíve lángja felett főzd meg azt ebédre, [...]
Te légy mindég az okosabb az olvasókörből
Íme szakadjon rád az adó s az egyenes görbe,
Útadó meg földadó meg vármegyei pótlék
Házadó, meg kutyaadó és tudja a jó ég,
Ne zaklasson téged soha finánc, pandúr, zsandár
Juhod, disznód, s egyéb marhád legyen egész dandár*²⁷³

3. CSENDŐRÖK A SZABADBAN OLVASNAK SZÚCS (2001) 85.

Azt, hogy milyen bűnesetek nyomába kellett erednie a csendőrségnek, azt a korabeli sajtó alapján tudjuk röviden vázolni. A bűnesetek, a kihágások, a szabálysértések egészen vegyes képét látjuk kirajzolódni. A tanyai emberek azért szerettek a külterületen élni, mert kevésbé kellett a szabályokat betartani. Ám az újonnan felállt csendőrség ezt igyekezett megfelelő keretek közé szorítani. „Bálint Imréné született Czinkóci Jolán balotapusztai lakos gorombáskodott a csendőrőrrjárattal, s kutyáit szabadon tartotta, ezért a rendőrség 200 korona pénzbüntetésre ítélte.”²⁷⁴

A határ, a tanyavilág a betyárság felszámolása után sem volt mindig biztonságos. A szegény népréteg bűnözői hajlamú egyénjei számára mindig is olyan terep volt, ahol rablással, fosztogatással, erőszakkal pénzhez, élelemhez juthatnak. „Néhány nappal ezelőtt feltűnt a városban, hogy csendőrök az utcákon csapatostul kísérik cigányokat. A cigányok egy nagyarányú bűnszövetkezetnek voltak tagjai, amelyet a csendőrök most tettek ártalmatlanná. [...] Az utóbbi időben a Duna—Tisza között rengeteg betörést és lopást követtek el, különösen a tanyákon. A tettesek olyan ügyesen végezték munkájukat, hogy a nyomozó hatóságok nem tudták őket kézrekeríteni. A gyanú később a cigányokra terelődött és az ily irányban folytatott nyomozás teljes eredménnyel járt. [...] A nyomozást a csendőrség 24 nap óta folytatja és állandóan újabb tettesek kerülnek

²⁷¹ Uo. 62.

²⁷² Uo. 51., 140.

²⁷³ Bereznai-Nagy Czirok (2011) 124.

²⁷⁴ Gorombáskodott a csendőrrel. *Halasi Újság*, 1920. január 26., 2.

kézre. A csendőrség nálunk is több napig eszközölt nyomozást, amelynek eredménye a cigányok elfogása lett. Két nappal ezelőtt a csendőrök a betörőszerszámokat is megtalálták. A cigányok, amikor neszét vették, hogy a csendőrök nyomukban vannak, a betörőszerszámokat elásták. Kisszállás és Mérgező között a csendőrök egy láda betörő szerszámot ástak ki és két feszítővasat találtak. A nyomozás még tovább tart és az eddigi jelek szerint még sok cigányt fognak őrizetbe venni.”²⁷⁵

Persze nem csak a szegényemberek loptak. A tolvajok megtalálása kiterjedt nyomozói munkával volt lehetséges. Gyakran más településeken is zajlott a felderítés. „A fehértői nádasokban sok tanyai és városi gazdának terem értékes, szép nádja, aminek azonban a tulajdonosok rendszerint nem sok hasznát veszik, mert a nádat minden télen alaposan megdézsmálják. Most a halasi csendőrség két jánoshalmi lakos: Haucsek Ferenc és Csincsák Mihály személyében fogta meg a fehértői nádkúpok két illetéktelen vámszedőjét, akik Huszár György és Gyurkovics András kúpba rakott nádjából a tavasz folyamán nagyobb mennyiséget elloptak. Az elloptott nádból 81 kévét lakásukon meg is találtak.”²⁷⁶

A külterület kapcsán gyakran gondolták, hogy sok ügy nem fog kiderülni. Így kuruzslók, önjelölt egészségügyi dolgozók terepévé is válhatott a térség. „...névtelen levél alapján (eljárás indult meg egy fiatalkorú leány és Csatári Sándorné halasi szülésznő ellen tiltott műtét miatt. Dabis Szilveszternéhez hívták el. Dabis a feleségét először kórházba akarta vinni, de Kisé lebeszélte. Azonban a szülésnél bonyodalmak álltak elő, s mikor másnap már látta, hogy már tud segíteni, a szerencsétlen asszony elvérzik, akkor mondta, hogy vigyék a kórházba, de Dabisné még az úton a kocsin meghalt. [...]) A lelkiismeretlen asszony bűnére aztán lassan rá is borult volna a feledés homálya, és ki tudja még hány emberéletnek vetett volna véget kontárkodásával, ha az esetre a csendőrök rá nem jönnek.”²⁷⁷

Természetesen az állatállomány ellen elkövetett bűncselekmények mindig is kiemelten fontosak voltak. Ezért is volt nagy bravúr a kiskunhalasi csendőröktől a több vármegyén át ténykedő tolvajok elfogása 1935-ben: „A birkalopás legújabb rekordja. A kiskunhalasi csendőrség hónapokig tartó nyomozása során most állította össze Somodi József kecskeméti juhász bűnlajstromát, amelyen 305 rendbeli baromfi- és birkalopás szerepel. Somodi a lopásokat 1932 óta Dunapatajon, Drávafok, Előszállás, Ócsény, Páhi, Csengőd, Kecel, Soltvadkert, Kiskunmajsa, Mélykút, Jánoshalma, Borota, Bácsalmás, Baja, Sükösd, Vaskút, Felsőszentiván, Rév, Bácsbokod, Kiskőrös, Lánycsók, Dunakömlőd, Németkér, Madocsa, Bölcske, Nagykereki, Biharkeresztes, Bicske, Tápiókáta, Tápiószéle, Jászberény és Nagykáta községekben és Kiskunhalason követte el. Az elloptott birkák és baromfiak értéke közel 1800 pengő. A hónapokig tartó nyomozás során bámulatos emlékezőképességgel emlékezett meg a nyomozó csendőrök előtt az egyes lopásokról.”²⁷⁸

²⁷⁵ Cigányok hatalmas bűnszövetkezete - Végigrabolták egész Pestmegyét — A bandában hat halasi cigány volt, — a zsákmányt városunkba hozták. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. május 26., 2.

²⁷⁶ Jánoshalmán találták meg a csendőrök a fehértői nádat. *Halasi Hírlap*, 1933. május 30., 6.

²⁷⁷ Borzalmas bűnöket leplezett le a csendőr-bravúr Zsanapusztán. *Halasi Újság*, 1933. június 20., 2.

²⁷⁸ A birkalopás legújabb rekordja. *Friss Újság*, 1935. január 12., 10.

A csendőrséget sem kerülhették el a fiatalok, gyermekek által elkövetett bűncselekmények esetei. A pusztán a gyilkosság szintén nagy bűnnek számított mégis szinte hétköznapi esetként beszéltek róla az elkövetők: *„Borzalmas és megdöbbentő kegyetlenséggel elkövetett gyilkosságot leplezett te a halasi csendőrség. A gyilkosság a zsanai homokbuckák közt történt és a tettes Kovács B. József 17 éves juhászbojtár mindent be is vallott elfoglalásakor. [...] Az esetet a csendőrség tudomására hozták, amely most azután Kovács B. Józsefet kihallgatta, aki kihallgatása során nem is tagadott. Bevallotta, hogy nézeteltérés támadt közte és Nagy Ferenc kilenc éves kisbojtár közt, a fiút juhászbotjával agyonverte, majd, hogy a bűntény nyomait eltüntesse, Nagy Ferencet a buckába elásta. [...] A gyilkos rettegésére vall az a tény is, hogy félelme egyre nő, többször ijedten azt kérdezi: „Ugye nem akasztanak fel?” A gyilkost nagymértékben megtörte az is, hogy az áldozatot holtan viszontlátta és rettegése szemmel láthatólag egyre jobban nő. Az ismerősök azt mondják, hogy a gyilkos Kovács B. József csendes jó fiú volt mindig, és az ismerősöknek fogalmuk sincs arról, mi vihette rá arra, hogy a szörnyű gyilkosságot elkövesse, még inkább arra, hogy bestiális tette után az áldozatot akkora lelki erővel elássa.”*²⁷⁹

Furfangos atyafiak már akkor is voltak. Helyenként még az országos lapok hasábjaira is bekerülhettek. Rablómesékkal, hihetetlennek, de mégis érdekesnek tűnő bűnesetekkel próbálták a saját cselekedetüket leplezni. Így történt ez 1936-ban Lehőcz Benő kiskunhalasi fuvarossal, aki áldozatból végül gyanúsított lett: *„Lehőcz Benőt [...] Soltvadkertről jövet az úton három rabló megtámadta, meztelenre vetkőztette, és a nála lévő 266 pengőt, amit a gazdájának vitt, elrabolta. Lehőcz a rablás történetét oly ügyesen valószínűsítette, hogy a csendőrség gyanúját arra a rablóbandára irányította, amely nemrég gyilkolt meg egy környékbeli gazdát. [...] Kiderült, hogy Lehőcz a támadás történetét maga találta ki, mert a rábízott pénzt el akarta sikkasztani. Lovait a kövesút árkába vezette, a kocsit felfordította, fejét pedig a kocs oldalához verte, hogy sérülés legyen rajta. Azután a pénzt két eperfa tövébe elásta, ruháit pedig az útmenti bokrok közé rejtette. A csendőrök kereszkérdésére Lehőcz mindent beismert, az elásott pénzt megtalálták. Most sikkasztás büntette miatt indul eljárás a furfangos kocsis ellen.”*²⁸⁰

A családi tragédiák ebben a korban sem voltak ritkák. Számtalan féltékenységhöz, veszekedéshez, alkoholizmushoz köthető dráma zajlott akkor is a községekben. *„Stróbl János földműves és felesége régebb idő óta igen rossz viszonyban éltek, mert az ember iszákos, kötekedő természetű volt, és züllött életével a 29 éves fiatalasszony életét igen súlyossá tette. Az asszony többször el akart már férjétől válni, az ember kijelentette, hogy akkor végez vele. [...] Stróbl azon az éjszakán is kimaradt s délelőtt ment haza részegen. Az asszony előadása szerint kést fogott rá, hogy agyon szúrja. A feleség erre - mint vallja - kétségbeesésében nekiment az urának és megfojtotta. Az önvédelemmel védekező asszonyt a csendőrök őrizetbe vették s az ügyészség elrendelte a hulla felboncolását. A házaspárnak két kis gyermeke van. Stróbl Jánosné különben a kiállt izgalmaktól megbetegedett s a csendőrök behozták a halasi kórházba.”*²⁸¹

²⁷⁹ A suhanc-bojtár agyonverte a kilenc éves kisbojtárt és az állatias gyilkosság után elásta a zsanai homokbuckákba. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1936. január 18., 1.

²⁸⁰ Eleplezték a halasi fuvarost, aki rablómeséval vezette félre a csendőröket. *Új Nemzedék*, 1936. október 22., 8.

²⁸¹ Megfojtotta részeges urát egy soltvadkert asszony. *Kunsági Napló*, 1939. november 27., 1.

A kiskunhalasi csendőr szárnyparancsnokság területén az ügyek felderítése, illetve a külterületen a rend fenntartása a körülményekhez képest jónak volt mondható. Kirívóan sok bűneset nem történt a fennmaradt források szerint. Ahhoz képest, hogy viszonylag alacsony létszámmal, hatalmas területen kellett szolgálatot teljesíteni, a feladatukat megoldották. Már a második világháború előtt a csendőrség feladatai közé is beletartozott a légoltalom megszervezése, ellenőrzése és fenntartása.²⁸²

CSENDŐR LOVASTANOSZTÁLY

A magyar hadsereggel nem sikerült, nem tudta megoldani a lóállomány feltöltését a csendőrség. Ezért először 1891-ben Budapesten, majd 1907-ben Cegléden állítottak fel ún. pótlóidomító osztályokat.²⁸³ A ceglédi egység működését 1911 elejétől (ideiglenes) megszüntették.²⁸⁴ Pályázatot írtak ki egy másik alföldi településen megvalósítandó laktanya objektum létrehozására.

Kiskunhalas sikerrel pályázott. *„Kovács Károly főjegyző előterjesztette, hogy a belügyi kormány a vidéken egy csendőrségi pótlóidomító osztály számára szükséges laktanya építését rendelte el, s a kivitellel Bálint Gyula budapesti vállalkozót bízta meg oly feltétellel, hogy a laktanya Budapesttől Halasig terjedő távolban valamelyik vidéki városban építhető az esetben, ha a város területi fekvését, viszonyait s az e célra ingyen átengedő közterületet a belügyi kormány s a csendőrség kiküldöttjeiből álló bizottság alkalmasnak, elfogadhatónak találja. Az építésre kötelezett vállalkozó több vidéki várossal folytatott ez ügyben tárgyalást, melyről a halasi tanács is tudomást vett, s mindent elkövetett a vállalkozónak oly irányban való megnyerésére, hogy a laktanyáért versenyre kelt városok közt Kiskunhalast is hozza javaslatba. Ingyen terület, az építésre szükséges 63 000 korona hozzájárulási összeg, továbbá egy fedett lovarda építésére szükséges 50.000 korona hozzájárulási összegnek felajánlásával Halas város is javaslatba hozatott. A ref. temető felső szélén, a Péter Dénes-féle kert és vasúti mázsaház között felajánlott 12-15 kat. hold földnek megszemlélésére a bizottság f. hó 24-én városunkban kiszállt.”*²⁸⁵ A pótlóidomító csendőrlaktanya – vilamosított, telefonnal bekötött épülete egy fedett lovardával – rengeteg városi anyagi ráfordítással, nagy nehézségek árán 1912-ben épült fel, ám csak 1913-ban kezdődhetett meg itt a szolgálat.²⁸⁶ Komoly munkalehetőséget biztosíthatt a helyiek számára. Nem beszélve az építkezés alatti és utáni beszállításokról. A helyi termelők, iparosok számára kitűnő és megbízható partner lehetett a laktanya vezetése és személyzete. Nyilván az első világháború, majd az utána kialakult helyzet nem segítette ezt a gazdasági kapcsolatot a lakossággal. A gazdasági jellegű barterezés sem állt távol tőlük. Például trágyáért, választási malacért, cipőért cserébe lovak etetésére alkalmas takarmányt vagy pénzt vártak a lakosságtól.²⁸⁷

²⁸² Végső (2005) 807.

²⁸³ Statisztikai évkönyv (1912) 207.

²⁸⁴ Vö.: Uo. illetve Távozó csendőrség. Czepléd, 1911. január 3.

²⁸⁵ Városi közgyűlés. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1911. június 28., 2.

²⁸⁶ Demeter (2021) 296.

²⁸⁷ Vö.: Eladó. Halasi Újság, 1920. augusztus 11., 4., Egy pár. Halasi Újság, 1921. január 22., 1., Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1923. augusztus 11., 4.

A pótlóidomító osztály először a Budapesti III. csendőrkerület alá tartozott. Feladata elsősorban nem rendvédelmi volt, hanem a csendőr alakulatok számára lóállomány biztosítása és a lovascsendőrök kiképzése. Részben bevonták őket nyomozó feladatokba.²⁸⁸ A pótlóidomító osztály neve (pótlóidomító, pótlókeret²⁸⁹, lovasalosztály, lovastanosztály) az évek, évtizedek folyamán többször változott. Az alábbi összeállításban is láthatóak a különbségek, parancsnokok, parancsnokságok tekintetében is.²⁹⁰

1918 – Pótlókeret – Budapesti III. Csendőrkerület (Kricsfalusy Ferenc őrnagy)

1925 – Lovasalosztály – Szegedi V. Csendőrkerület (Sashalomi Háger Richárd alezredes)

1926 – Lovasalosztály – Szegedi V. Csendőrkerület (Morell Gyula százados)

1929 – Lovasalosztály – Budapesti I. Csendőrkerület (Hrabár Sándor százados)

1932 – Lovastanosztály – Budapesti I. Csendőrkerület (Huber (Huba) Ferenc őrnagy)

1939 – Lovastanosztály – Budapesti I. Csendőrkerület (Huba Ferenc alezredes)

1926-ban 60 fő szolgált itt és 66 hátas, illetve 2 hámos ló volt az állományban. Egyes visszaemlékezések szerint a mezőhegyesi fajta magyar lovak közül a nagy nóniust, ha angol vérűvel keveredett, akkor szívesen vásárolta a csendőrség.

1926 júliusában neves vendég érkezett a csendőrlaktanyába. Maga Rakovszky Iván belügyminiszter, aki ráadásul a környékben tett látogatása alkalmával lóháton jött Kalocsáról a kiskunhalasi csendőrökhöz.²⁹¹ Az 1930-as években lengyel és kanadai²⁹² csendőr küldöttségek jártak a lovaslaktanyában. Kordian József Zamorski tábornok²⁹³, 1936. szeptember 26: „*az elhelyezési körletben talált példás rend, csín, legénység feszes katonai magatartása és fellépése, a lóanyag kiválósága és ápoltsága valósággal bámulatba ejtett. [...] a fedett lovardában felszolgált bajtársi uzsonna keretében nyert befejezést. Az uzsonna alatt a tanosztály legénységének énekkara adott elő régi magyar és kuruc dalokat nagy sikerrel.*”²⁹⁴ A lovastanosztály parancsnokai, állománya gyorsan megtalálta a helyét a helyi társasági életben. Rendszeres résztvevői voltak a település programjainak. Előfordult, hogy a belépődíjas eseményeik egy részét jótékony célra

²⁸⁸ 1938-ban egy foktői gyilkos utáni nyomozásba vonták be Huba Ferenc parancsnokot. Ketten látták a bujkáló foktői rémet - Két irányban folyik a csendőrségi nyomozás. Magyarországon, 1938. június 9., 1.

²⁸⁹ A belügyminiszter 1914. november 16-án kelt 179 969/V-b. számú rendeletével, 1915. január 1-től pótlókeretre nevezte át a pótlóidomító alakulatot. *Csendőrségi Lapok*, 1915. január 3., 8.

²⁹⁰ Csendőr zsebkönyv (1918) 42., Csendőr zsebkönyv (1925) 110., Csendőr zsebkönyv (1926) 9., Csendőr zsebkönyv (1929) 110., Csendőr zsebkönyv (1932), Csendőr zsebkönyv (1939) 111.

²⁹¹ A belügyminiszter egy napig Halason volt - Kalocsáról Halasra lóháton jött. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1926. július 7., 2.; A belügyminiszter látogatása a kiskunhalasi csendőrlovasalosztály. *A Rend*, 1926. július 21., 5.

²⁹² Kövendy (1971) 22.

²⁹³ A magyarországi látogatásról bővebben: Zamorski dandártábornok, a lengyel rendőrség főparancsnokának tanulmányútja Magyarországon. *Magyar Rendőr*, 1936. október 15., 466-468.

²⁹⁴ Zamorski Kordján lengyel tábornok látogatása. *Csendőrségi lapok*, 1936. október 1. 594.

ajánlották.²⁹⁵ Volt, hogy úrnapi körmenetet biztosítottak, de előfordult, hogy egy társadalmi szervezet zászlóavatásához a fedett lovarda volt a helyszín.²⁹⁶

4.

ZAMORSKI TÁBORNOK A KISKUNHALASI LOVASTANOSZTÁLY CSENDŐRLAKTANYÁJÁBAN, 1936 (CSENDŐRSÉGI LAPOK, 1936. OKTÓBER 1., 593.)

Természetesen a parancsnok személye is meghatározó volt egy ilyen egységnél is. Huba (Huber) Ferenc a harmincas évek legelejétől vezette a lovastanosztályt. Nem véletlen, hogy 1971-es halálát követően az emigrációban így emlékeztek meg róla: „Szinte egész életét a lovascsendőrségnél töltötte. Kiskunhalason szolgált s az ország egész területét járta két állatorvosával és pakolómesterével, a lovasalakulatok számára lovakat sorozott. Kiskunhalason, a csendőrség lovas fellegvárában generációkat képezett ki a lovas szolgálatra, az ország egyik leghíresebb lovagló tanára volt. A Kanadai Királyi Csendőrség magyarországi látogatása során is ő adott magyar lovasiskolát a skarlátpiros kanadai csendőröknek. Mikor ezredesi kinevezése közeledett, szóba került áthelyezése magasabb beosztásba. Huba alez. azonban annyira szerette a lovasiskolát, hogy lemondott előléptetéséről és nyugdíjazásig Kiskunhalason szolgált.”²⁹⁷

5. A CSENDŐRLAKTANYA ÁLLATORVOSI LABORATÓRIUM (CSENDŐRSÉGI LAPOK, 1936. JANUÁR 15., 53.)

A szolgálati állományban volt oktatótiszt, patkolómester és állatorvos is. Az állatorvosok személye mindig is fontos volt egy ilyen speciális egységnél. A húszas közepén még dr. Halasi Károly, aztán 1926-tól dr. Papp György, majd 1932-től dr. Rónai Sándor szolgált itt ebben a pozícióban.²⁹⁸ Ám a patkolókóvácok is legalább ennyire fontosak voltak. Kalmár János, aki a harmincas években már itt szolgált, így mesélt a lovakról és betegségeikről: „A belső betegségek külső tünetei az állat viselkedésében mutatkoznak. A beteg állat bágyadt és szomorú; a helyét nehezen változtatja és nem figyelmes. Eltérő viselkedése a kólikás lónak van. Az ilyen bajú ló lefekszik, első lábával kapar, hempe-reg, a hasa felé néz, erőlködik, lábait előre rakja, kutya módra ül, száját tátogatja. A külső betegség tünetei az étvágytalanság, vagy ennek ellenkezője, a nagy étvágyúság. Az étvágytalan ló a szokott adagját nem fogyasztja el, a nagy étvágyú pedig sokat eszik, a szalmát is megnyalja, sőt meg is eszi. Mozgási zavarok is keletkezhetnek a lovaknál. Pl. a nyakát vagy a lába fejét nem bírja mozgatni, ingadozik vagy dűledezik, esetleg össze is rogyik, néha fel sem tud kelni.”²⁹⁹

²⁹⁵ Hadirokkantak számára adták a bevételük egy részét 1925 májusában. Csendőr lovasosztály köszönete. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1925 május 16., 3.

²⁹⁶ Úrnapi körmenet 22-én. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1924 június 21., 1., *Nemzeti Újság*, 1939. június 10., 9.

²⁹⁷ *Bajtársi Levél*, 1972. 01. 01., 30.

²⁹⁸ Vö.: Csendőrség zsebkönyve (1925) 113., Csendőrség zsebkönyve (1926) 129., Csendőrség zsebkönyve. (1929) 154., Csendőrség zsebkönyve (1933) 148-149., Csendőrség zsebkönyve (1939) 169.

²⁹⁹ Kalmár János gyógykovácsként határozta meg magát. Nagy Czirok (2015) 147.

Egy igen kétes hírnévre is szert tett a laktanya. A korszak utolsó nagy tifuszjárványa 1937 nyarán tört ki a településen.³⁰⁰ Állítólag az objektumban szolgáló egyik szakácsnő, terjesztette el a lakosság körében.³⁰¹ Ettől az esettől függetlenül idillikus képet festett le egy írói vénával megáldott csendőr a harmincas évek lovaslaktanyájáról: „A kiskunhalasi lovas tanalosztály udvarán és a hozzátartozó kb. 12 magyar hold területen, szépen elgondolt és megépített salakos, kavicsos és homokos lovardák körül, illetve között, szabályos, gondozott utak vezetnek, párhuzamosan az akadálypályákkal. Az utak mentén különböző fák - vadgesztenye, jegenye, eper stb. - lombjai védik a nyári forróságban ügető vagy vágató lovakat és a rajtuk ülő lovascsendőröket. [...] Kiskunhalas híres az Alföldön [...] nincsen az évnek talán egyetlen istenáldotta napja, hogy a szél ne fújna. Ez a szél pedig viszi a város homokját... [...] Ennek a meggátlásán dolgozik a [...] laktanya területén belül a „Niagara” kút... [...] A kút 3-4 méter magasan emelkedik a földszínétől, ide hordják fel a cséplőgép gabonahordó cséseihez hasonló kanalak a vizet, és onnan csatornákon folyik azután széjjel a kert minden részébe, a vízmedencékbe...”³⁰²

6. A CSENDŐRLAKTANYA ISTÁLLÓJA (CSENDŐRSÉGI LAPOK, 1936. JANUÁR 15., 53.)

Arról, hogy mennyire fontos is volt a lovascsendőr, illetve a lovak és lovasok kiképzése arról egy emigrációba szorult csendőr így mesélt: „Feladatukat nem lehetett gépjárművekkel helyettesíteni, mert a tanyákhoz csak homokos utakon és sok esetben vizeken is átgázolva lehetett eljutni. A csendőrségi lovak mind az Alföld szülöttei voltak, ahol később a szolgálatot teljesítették. A lótenyésztés Magyarországon állami ellenőrzés alatt állott. A földöztető állomásokra az állami méntelepekről küldték a méneket. A lóvásárló bizottság ilyen vidékeken vásárolta a lovakat a csendőrség részére. A fiatal lovakat a kiskunhalasi lovas tanalosztályhoz küldték belovaglásra. Nyolc-tíz hónapi magas iskola után kiadták őket az őrsökre. [...] A lovascsendőrök járőrtársiskolájukat hat hónapi lovastanfolyammal meghosszabbították. Kiskunhalason kellett megváltani a menetjegyet egész életre. A próba urak nadrágjaikat ott jól átmelegítették a napi lovardákon. Nagy volt a kínálat az iskola tantermében is. A járőrtársiskolai tantárgyakhoz jött még lóegészségtan, segélynyújtás sérüléseknél, kezelés a ló megbetegedése esetén, helyes takarmányozás, no meg szolgálati eljárás lovon. Igen, ha lovat kapsz, annyit jelent, mint a fiatal papának az újszülött, amelyet a „gólyanéni” éppen az ölébe tett. Járőrszolgálati pihenők alatt a gyalogos járőr leült és nyugodtan szeletelgethette a szalonnát. A lovasjárőrnek előbb a lovak részére kellett alkalmas helyet keresnie, olyan helyet, ahol a ló meg nem sérül. Azután le kell nyergelni, a lovakat megszáritani, meg kell vizsgálni a takarmányt, amit a lovak elé tesz, majd itatás és csak azután lehet kivenni a szalonnát a táskából. [...] Lovaink nemcsak mint homoksivatagi hajók, hanem mint alpesi hegymászók is megállták a helyüket. A ló, mint élőlény, békeidők szolgálatában is gondos ápolást és szeretetet kíván, s ez megduplázódik haditerületen, idegenben.”³⁰³

³⁰⁰ Tífuszjárvány. Népszava, 1937. augusztus 31., 8.

³⁰¹ Donáth tévesen határozta meg az évszámot az esemény kapcsán. Donáth (1965) 129.

³⁰² Pusztai (1939) 377-378.

³⁰³ Bártfai (1978) 15-17.

7. LOVASOK EGY AKADÁLYNÁL A CEGLÉDI HUBERTUS VERSENYEN, 1934. (SZENT GYÖRGY, 1934. NOVEMBER 2., 386.)

Kiskunhalas számára kiemelkedő jelentésű manapság is a lovassportélet.³⁰⁴ Ennek megteremtői voltak már csak a laktanya mint helyszín miatt is a lovastanostály csendőrei. Az első nyilvános sporteseményről 1924 júniusában számolt be a sajtó. Ekkor a Vásártéren díjugratás, szalaglépés és egyéb mutatványok kerültek bemutatásra, de a sajnálkozó cikkben megemlítették, hogy ez a program kevés nézőt érdekelt.³⁰⁵ A következő években egyre nagyobb volt a sikere a lovaseseményeknek.³⁰⁶ 1927-ben már akkor az érdeklődés, hogy még belépőt is tudtak szedni, ami 1 pengő volt.³⁰⁷ Ráadásul a kiskunhalasi lovastanostály csendőrei nemcsak a saját rendezésű, hanem az országban máshol megvalósuló lovas programokon is részt vettek. Így 1934 őszén ott voltak a ceglédi Szent Hubertus vadászlovagló versenyen is, ahol Huba Ferenc alezredes vezette fel az összes résztvevőt.³⁰⁸

A lovastanostály egy valódi „elitalakulat” volt abban az értelemben, hogy kiemelt fontossága volt a csendőrségen belül. Objektuma, amely a mai napig a hazai lovaséletet szolgálja, immár több, mint 110 éves.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltára – Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára – Kiskunhalasi fióklevéltára

VI. 5. M. Kir. Kiskunhalasi Államrendőrség iratai

MÚZEUMI FORRÁSOK

Kiskunhalas Város Önkormányzatának Thorma János Múzeuma

SAJTÓFORRÁSOK

A Rend
Bajtársi Levél
Czegléd
Csendőrségi Lapok
Friss Újság
Halasi Hírlap
Halasi Újság
Kis Újság
Kiskunhalas Helyi Értesítője
Magyar Rendőr
Magyarság
Nemzeti Újság
Népszava

³⁰⁴ Vö.: Kovács (2005)

³⁰⁵ Csendőrök lovas mutatványai. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1924. június 4., 3.

³⁰⁶ Kovács (2005) 307-308.

³⁰⁷ Lovas ünnepély. *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1927. április 16., 3.

³⁰⁸ Hubertus. *Szent György*, 1934. november 2., 386.

Pesti Hírlap
Pesti Napló
Szent György
Vásárhelyi Újság
Új Nemzedék

IRODALOMJEGYZÉK

- A M. Kir. kormány 1911. évi működéséről szóló jelentés és az ország közállapota*iról és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1912
- A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1925.
- A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1926.
- A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1929.
- A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1933.
- A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1939.
- Barcza Pál – Hajós László – Komlós Ferenc (szerk.) *Budapesti útmutató és címtár rendőrségi zsebkönyv*, 1939. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1939.
- Bártfai József: Lovasszellem. In: *Bajtársi Levél*, 1978. 04. 30., 15-17.
- Bereznai Zsuzsanna – Nagy Czirok László: *A hajdani halasi nép humora*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2011.
- Berki Andorné Gyenizse Julianna Katalin: *Halasi emlékeim*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2002.
- Bingert János – Sándor Jenő (szerk.): *M. Kir. Országos Államrendőrségi Évkönyv - 1925*. A M. Kir. Országos Államrendőrségi Évkönyv Kiadóvállalat, Budapest, 1925.
- Budapesti útmutató és címtár: rendőrségi zsebkönyv – Budapest és környékének közrendészeti és közigazgatási rendőri útmutatója és címtára*, 1922. Budapest, 1922.
- Budapesti útmutató és címtár rendőrségi zsebkönyv 1929*. Budapest Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1929. 50.
- Demeter Gábor: A csendőrség kiskunhalasi működése. In: Szakál Aurél (szerk.) *Halasi Múzeum 5.*, Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2021. 291-305.
- Donáth István, Dr.: A lakosság életviszonyai. In: Janó Ákos (szerk.): *Kiskunhalas. Helytörténeti monográfia 1*. Kiskunhalas, 1965. 109-129.
- Fekete Imre, dr.: *Kiskunhalas megyei város 1930. évi közigazgatási életéről*. Kiskunhalas Helyi Értesítője, Kiskunhalas, 1931.
- Kovács Alajos, dr. (szerk.) *1930. évi népszámlálás 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. KSH, Stephaneum. Budapest, 1932.
- Kovács Iván: Lovassport. In: Szakál Aurél: *Hajrá Halas! Kiskunhalasi sportalbum - Kiskunhalas sportja a kezdetektől napjainkig*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2005. 307-344.

Kövendy Károly: Kanadai Királyi Csendőrség. In: *Bajtársi Levél*, 1971-07-01.

Láng Mátyás, dr. – Vorák József: *A munkásmozgalom története*. In: Janó Ákos (szerk.): *Kiskunhalasi helytörténeti monográfia 1*. Kiskunhalas, 1965.

Nagy Szeder István: *A redemptio utáni kor 1745-től kezdve – Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet*. Sepsi család kiadásában, Kiskunhalas, 1993.

Nagy Czirok László: *Lótartás a Kiskunságon*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2015.

Purcsi Barna Gyula: Cigányellenes javaslatok és razziák Pest megyében Endre László alispánsága idején (1928, 1939-1944.) In: Bársony János – Daróczi Ágnes (szerk.): *Pharrajimós. Romák sorsa a holocaust idején*. L'Harmattan, Budapest, 2004. 35-59.

Pusztai István: Fokozott szolgálat. In: *Csendőrségi Lapok*, 1939. június 1., 377-378.

Révai Nagy Lexikona, 20. kötet: Kiegészítés: Bér-Zsolt. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1927.

Szabó Róbert: Nagy Szeder István és a Független Kisgazdapárt kapcsolata, 1930-1947. In: Szakál Aurél (szerk.): *Halasi Múzeum 1*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 1999. 169-174.

Szabóky Alajos, dr. (szerk.) *1920. évi népszámlálás 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. KSH, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1923.

Szalai Sándor: Régészeti adatok a kiskunhalasi újságokban 1883-1940. In: Szakál Aurél (szerk.): *Halasi Múzeum 2*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2004.

Szomjas-Schiffert György: *Régi lakodalmak a Duna-Tisza közén*. Thorma János Múzeum, Budapest-Kiskunhalas, 2006.

Szűcs Károly: *Lakatos Vince a fotográfus*. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2001.

Végső István: A kiskunhalasi cigányügy kistükre. In: Bana József (szerk.) *Közös dolgaink*. Cigány Szervezetek a Felzárkózásért Országos Szakmai Szövetség, Győr, 2020. 53-66.

Végső István: Kiskunhalas a második világháborúban. In: Ö. Kovács József - Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig*. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2005. 801-858.

Végső István: A Kun Köztársaság nyomában: üldözés, letartóztatás, antiszemitizmus, gyilkosság (Kiskunhalas 1918-1920). In: Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor (szerk.) *Csoportosulás, lázadás és a társadalom terrorizálása – Rendészettörténeti tanulmányok 2*. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest, 2019. 96-105.

Végső István: *A kiskunhalasi rendészet útja az államrendőrségig (1919)*. In: Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor (szerk.) *Megvalósult szükségyszerűség. az állami rendőrség megszervezése. Rendészettörténeti Tanulmányok 3*. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest, 2020. 40-53.

Végső István: Két város: Polgármesterek és helyi választások Cegléden és Kiskunhalason, 1920-1929. In: *Múltunk - politikatörténeti folyóirat*. 67. sz. 2022. 69-83.

Végső István – Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz*. L'Harmattan, Budapest, 2007.

Tornyai Miklós: *A határőrség Kiskunhalason*. 2011. (kézirat a szerző birtokában).

AZ OSZTRÁK LEGITIMISTÁK AZ ÖNÁLLÓ AUSZTRIA VÉDELMEBEN

Ausztriában 1918 után kizárólag a legitimista-monarchista mozgalom tartotta magát szilárdan Ausztria életképességének elfogadásához. 1932-33-ig a legitimista-monarchista csoportoknak, szervezeteknek és pártoknak nem volt igazi jelentősége és befolyása. Az ország nemzetközi helyzete egészen a harmincas évek kezdetéig kizárta a restauráció kérdésének felvetését. Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai éberén őrködtek, és a Habsburgokkal kapcsolatos legjelentéktlenebb hírre is a mozgósítás elrendelésével reagáltak. A fasizmus németországi hatalomra jutása azonban határozottá és aktívá tette az eddig meglehetősen elszigeteltségben működő csoportokat. Elképzeléseik és törekvéseik sok esetben találkoztak a hatalmon lévő erők politikájával.

A Dollfuß-kabinet egy konzervatív-katolikus-autoriter ideológia talaján törekedett Ausztria múltbéli hagyományain keresztül igazolást keresni egy új hivatásrendi berendezkedéshez. Szükséges volt a társadalom egészét egyesítő és minden réteg számára elfogadható alapeszme megteremtésére. Mivel más tényleges lehetőség alig kínálkozott, „mint a régi legitim államrendnek a régi konzervatív erők számára szolgáló jelképe”³⁰⁹, a történelmi igazolást egy új tekintélyuralmi berendezkedéshez – más alternatíva nem lévén – az első világháború előtti Monarchiában kényszerültek keresni. Ezen a ponton lép be az osztrák monarchizmus újbóli erőre kapása és felszínre kerülése, azaz benyomulása a politika mindennapjaiba.

³⁰⁹ 1 Hugo Hantsch: Österreich. Eine Deutung seiner Geschichte und Kultur. Wien, 1934.84.

MONARCHIA – A „KIVEZETŐ ÚT”

A legitimizmus, a monarchizmus, az Osztrák-Magyar Monarchia léte és működése, az abban érvényesülő osztrák befolyás jó lehetőséget kínált a dicső történelmi múlt hangoztatására. Ezek az eszmék és gondolatok Dollfußnál csupán eszközül, a meggyőződéses monarchista Schuschniggnál már tényleges politikai fegyverként és bázosként szolgáltak Ausztria önálló állami létének igazolására, valamint (esetlegesen) a társadalom széles rétegeinek a mozgósítására a függetlenség megőrzése érdekében.

A legitimizmus a hivatalos „nemzetmentő” programmal és ideológiával ellentétben (a kormány esetében gyakran nem tudatos döntésekről, hanem kényszerintézkedések sorozatáról, illetve improvizációról beszélhetünk) már 1918-tól vállalta és hirdette Ausztria független államiségének létjogosultságát és az osztrák küldetés, valamint az osztrák nemzet létezését.³¹⁰ A legitimizmus viszont, mivel lényegesen nyitottabb eszmei irányzat volt, nehezen tudott azonosulni az 1932-től meginduló diktatórikus törekvésekkel. Az osztrák monarchisták egy alkotmányos királyság létrehozására gondoltak, egy olyan tekintélytisztelet meglétére, amely nem erőszakos eszközök igénybevételén, hanem közmegegyezésen nyugszik. Mégis egy szélsőjobbaldali fordulat növekvő esélye, illetve a német hatalmi és hegemon politika pozícióerősödése, ami kézzelfogható veszéllyé tette a nyugati hatalmak semleges és a környező országok közömbös magatartása esetén az Anschlusst, elősegítette az osztrák legitimizmus közeledését az államhatalomhoz, mivel ezen keresztül látta biztosítottnak egy második védvonal megteremtésének a lehetőségét a német fasizmussal szemben.

Ezen a ponton feltétlenül utalnunk kell a magyar és osztrák legitimizmus ekkor megerősödő hasonlóságaira. Ez a szellemi és politikai erő megkísérelt mind Ausztriában, mint Magyarországon – részben konzervatív eszmeiséggel, részben új tartalommal gazdagodva ami jelentette a kapunyitást más irányzatok: elsősorban liberális demokrata, kommunista és szociáldemokrata felé – bizonyos alternatívát felmutatni az erősödő etatista törekvésekkel szemben.

Ausztriában a Dollfuß-kabinet inkább eszközt látott a monarchista erőkhöz. Az 1933-ban létrehívott Vaterländische Front kezdetben hiába próbálta szívní a kiráypárti erők három jelentősebb szervezetét, ez csak Dollfuß 1934. július 25-én bekövetkezett tragikus halála után indult meg.³¹¹ Schuschniggot, az új kancellárt mindenki a monarchia szimpatizánsának ismerte, ugyanez állt Starhemberg alkancellárja, aki ugyan kacérkodott a fasizmus osztrák útjával, de a kézzelfogható náci fenyegetés őt is „titkos” monarchistává tette. Különösen 1935-től kezdődően láthatóak egyértelműen Schuschnigg törekvései, hogy ugyan nem nyíltan, de egyenrangú partnerként vonja be a monarchistákat a Vaterländische Front szervezetébe, és hogy ott legális működési feltételeket biztosítson nekik. Theodor Hornbostel, a külügyi apparátus tagja, 1935 után államtitkár, a Monarchia vagy egy ahhoz hasonló államalakulat megteremtésének esélyeiről és a hivatalos politika álláspontjáról diplomatikusan, mégis egyértelműen fogalmazott: „...Az osztrák eszme túlságosan szent ahhoz, hogy azt

³¹⁰ Hans Leo Mikoletzky: Österreichische Zeitgeschichte. Wien, 1969.:Friedrich Heer: Der Kampf um die österreichische Identität. Wien, 1984.: Ernst Hoor: Österreich 1918-1938. Wien, 1966.

³¹¹ Gerhard Jagschitz: Der Putsch. Graz, 1976

lottójáték tárgyává tegyük... Lehetséges egy szűkített megoldás, miszerint a dinasztia képviselője ma megelégedne azzal, hogy egy hatmillió lakossal bíró államban uralkodjék... Ezek azonban mind elméleti szemléletmódok. Nem az én feladatom, hogy bíráljam vagy leszögezzem, mi a jobb megoldás... Van-e előnye, csakis abból nézőpontból indulhatok ki: lehetséges -e a megvalósítása, fenntartása vagy nem. Belpolitikailag nem mutatkoznának nehézségek, külpolitikailag az elképzelés pillanatnyilag kizárt”³¹²

A Habsburg-ellenes törvények „részleges” felfüggesztése (1935. Július 13.), amely elsősorban az uralkodócsalád vagyona-ra vonatkozott, komoly nemzetközi visszhangra talált, elsősorban a kisantant országainak részéről, ők a közvetlen restauráció veszélyét vélték felfedezni a „részleges” törvénymódosításokban. Ugyanebben az évben életre hívtak egy egyesületet, azzal a céllal, hogy közadakozásból emlékművet emeljen Ferenc Józsefnek, és ezzel a hagyományápolással erősítse az osztrák hazafias érzést. Az egyesület fő védnökének magát a szövetségi elnököt, Miklast kérték fel. A levéltári anyagokból jól rekonstruálható az a lelkesedés és aktivitás, amit egyrészt a külföldön élő osztrákok a külképviseleteken keresztül kifejtettek (a követségeket megbízták az egyesület külföldi propagálásával és az adományok kezelésével), de Ausztrián belül is sorra alakultak a különböző fiókszervezetek, ezek részben a monarchista eszme terjesztése számára is kiváló terrén-umot biztosítottak.

Elkerülhetetlen utalni az osztrák kormányzat azon szándékára, mely a külföldön élő „osztrákság” megszervezésére irányult. A műemlék felállítása kapcsán egyfajta közvélemény-kutatás zajlott az idegenben élő német nyelvű lakosság körében arról, vajon minek vallják magukat. A császár személye és az emelendő emlékmű ötlete kiváló alkalmat kínált a független Ausztria melletti szimpátia kinyilvánítására és deklarálására. Az együttérzés, támogatás és segítőkészség jeleit a levéltári források is bizonyítják.

A Schuschnigg-kormányzat nyíltan osztrák „össz-*nemzeti*” ügynek minősítette az emlékmű felállítására megindított gyűjtést, és támogatta az e célból megalapított egyesület felhívását. A felhívás a következő szavakkal hirdette meg az emlékmű ürügyén az osztrák társadalom egészének összefogását: *„Az egész osztrák nép segítse ezt elő, mindenki; nem csak adományozással, hanem hírverési tevékenységgel vagy más módon, hogy ennek a nagy műnek a munkatársává váljék. Mindegy, mi a foglalkozása, mindegy, milyen a politikai beállítottsága, mindegy, milyen a vallása vagy a világnézete – valamennyi osztrákhoz, bécsi és más városok szíve-*ih*ez szól a felhívás: lépjenek be a szövetségi kormány és a szövetségi elnök úr fővédnöksége alatt álló politikamentes, Bécsben, Ferenc József császár emlékművének felállítása céljából létrejött egyesületbe...”*³¹³

Igaz, Schuschnigg a külföld felé mindig igyekezett hangsúlyozni: noha a restauráció kérdése az adott külpolitikai helyzetben nem aktuális, ennek ellenére Ausztria maga akar dönteni saját államformájáról. 1935 és 1938 között az osztrák kancellár két alkalommal is találkozott Habsburg Ottóval. Ottót az 1935-ös évben, de az Anschlussig a következő években is több száz ausztriai

³¹² Hornbostel-hagyaték. Österreichisches Staatsarchiv. Archiv der Republik. Neues Politisches Archiv.

(továbbiakban: ÖS.AdR.NPA.) Sammlungen/Nachlässe, Gruppe 09. V.F. Karton 12.3.4.1937

³¹³ ÖS.AdR. NPA. Auswärtige Angelegenheiten, Präsidium 1918-1938. Gruppe 01. Karton 20. (dátum nélkül)

városban és községben választották díszpolgárrá. Az 1936-os év elején *Levelek a száműzetésből* címmel egy könyv jelent meg Bécsben, ebben a különböző hagyományörző egyesületeknek írt válaszok olvashatóak Ottó tollából.

Habsburg Ottó 1938. Február 17-én, az Anschluss előestéjén egy levélben ajánlotta tapasztalatát Schuschnigg kancellárnak. Ottó elképzelhetőnek tartotta, hogy személyesen vegye át Ausztria államügyeinek intézését. Erkölcsi kötelességének érezte, hogy Ausztria válságos helyzetében osztozzon a kormányzati felelősségben. Levelében többek között a következőket írja: „*Szükséges a mielőbbi közeledés a nyugati hatalmakhoz, Guido Schmidt levéltása, a hadsereg készségbe helyezése...*”³¹⁴ Az előbbi gondolatok az adott pillanatban illuzórikusnak látszottak, mégis kifejezték Ottó határozott náciellenességet, hiszen konkrétan megnevezte Guido Schmidtet mint nácibarát politikust. Pontosan jelezte jóhiszeműségét a levélből idézett „közlekedés” kinyilvánítása. Bízott Nyugat-Európa segítségében. Ottó még ekkor is hitte, hogy az Anschluss Anglia és Franciaország támogatásával megakadályozható, továbbá egységesnek és harcképesnek vélte az osztrák hadsereget egy Németország felől érkező támadás esetén. A levél befejező részében az alábbi olvasható: „*Mindenekelőtt megegyezésre kell törekedni a baloldallal. A munkások az utóbbi napokban és időben bizonyították patriotizmusukat. Ők érintetlenek a náciizmus mérgétől, ezért szükséges az együttműködés.*”³¹⁵

Az előbbi mondatokkal Ottó rávilágít a Dollfuß- és Schuschnigg-kormányzatok által képviselt politika legsúlyosabb dilemmájára, vagyis a baloldalhoz fűződő viszony kérdésére. A munkásrétegekkel végzetesen megromlott viszony mielőbbi rendezését szorgalmazza és síkraszáll a szövetségépítés elkerülhetetlensége mellett, illetve a mielőbbi megegyezést sürgeti a baloldallal. Mindezzel egyben, ha megkésve is, súlyos kritikáját adja a „Ständestaatnak”, mivel a rendszer elmulasztotta a társadalmi béke megteremtését és a kiegyezés megkötését a baloldallal (alapvetően a szociáldemokratákról és a szakszervezetekről van szó), azzal az erőcsoporttal, mely tevékeny szerepet vállalhatott volna a haza megvédésében.

MONARCHISTA CSOPORTOK – TERVEIK ÉS ILLÚZIÓIK

1935. november 18-án az osztrák monarchisták közös szervezete – *Osztrákok Birodalmi Szövetsége* – gyűlést rendezett. Melyen részt vett Emil Fey alkancellár. Az összejövetel céljának a három monarchista szervezet, az Eiserne Ring, a Kaisertreue Volkspartei és a Ring Österreichischer Soldaten munkájának összehangolását és a hivatalos politika támogatásának elnyerését tekintették. A gyűlés kifejezetten monarchista összejövetelnek minősült, ezért figyelemre méltó a kormányzat egy jelentősebb tagjának részvétele (több kormányzati személyiség is megjelent), hiszen ezt nyílt állásfoglalásként lehetett értelmezni a monarchisták irányában. A gyűlésről készült rendőri jelentés szerint „*Emil Karl Fürstenberg herceg, Emil Fey alkancellár, dr. Josef Kimmel államtanácsos és Franz Wiesner szolgálton kívüli nagykövet rövid asztali beszédet tar-*

³¹⁴ A levélből részleteket közöl Friedrich Heer: *Der Kampf um die österreichische Identität*. Wien, 1981.427-428

³¹⁵ Uo.

tottak, melyben hangsúlyozták, hogy Ausztriában szükséges a Monarchia újra-
élesztése, és utaltak arra, hogy ez minden nehézséget ki fog küszöbölni, nem
csak magában Ausztriában, hanem a közép-európai térségben is”.³¹⁶ A gyűlés
résztvevőinek maga Schuschnigg kancellár is üdvözlő táviratot küldött, melyet
a rendezvényen felolvastak, és ami a rendőri jelentésben a következőképpen
jelent meg: „Megjegyzendő még, hogy Wiesner szolgálaton kívüli nagykövet a
szövetségi kancellár úr levelét is felolvasta, melyben ő a rendezvényeknek sok
sikert kívánt...”³¹⁷ A gyűlésen elhangzott kívánságok 1935-ben már minden
igazi realitást nélkülöztek. A közép-európai térségben és Ausztriában a Mo-
narchia restaurációjára nem volt tényleges esély, ennek ellenére a monarchis-
ták az utolsó pillanatokig (1938. Március) bíztak a közép-európai népek ki-
egyeztetésében.

A harmincas évekre az osztrák monarchista mozgalom³¹⁸ három szervezet
irányadása alatt állt, ekkorra sikerült az elszórt csoportokból nagyobb egysé-
get létrehozni. Az *Eiserne Ringet* Dr. Friedrich Wiesner nyugalmazott követ irá-
nyította. Ő, mint az Osztrák-Magyar Monarchia egykori diplomatája (többek
között 1914-ben éppen Szarajevóban teljesített külügyi szolgálatot), meglévő
diplomáciai kapcsolatait igyekezett a mozgalom céljai érdekében hasznosí-
tani. A szervezet programjának tengelyében a Monarchia visszaállítása, illetve
restaurációja szerepelt, kezdetben az eredeti határok között. Véleményük
1936-38 között módosult, a restaurációt Ausztria és Magyarország területein
és a két ország vezetésével képzelték el. Viszonylag nagy kompromisszum-
kézséget tanúsítottak mind a Dollfuß-, mind a Schuschnigg-kabinettel szem-
ben, jóllehet igen élesen bírálták tevékenységüket, különös tekintettel a német
fasizmus veszélyére hivatkozva. Programjuk alapján a független, monarchikus
államformájú Ausztria megteremtése képezte.

Úgy vélték, az általuk elképzelt alkotmányos monarchia egy demokráciába il-
leszkedik, és ebben a király a demokratikus intézmények eltévelyedéseivel,
túlkapásaival szemben fellép mint egyfajta korlátozó, ellensúlyozó tényező.
Alapul szolgál erre a királyság intézményeinek minden réteg által elfogadott
erkölcsi ereje és függetlensége, ellentétben a köztársaság államformájával,
amelyben vélekedésük szerint a nemzet korlátlan hatalma zűrzavarhoz, az el-
nök közvetlen választása pedig beláthatatlan pártharcokhoz vezethet, és kizá-
rólag pártokhoz kötődő elkötelezett elnököket juttathat hatalomra, akik nem
képesek felülemelkedni a partikuláris pártérdekeken, illetve nem alkalmasak
a nemzet egészét képviselni.

Véleményünk szerint megalapozatlan illúziók közé tartozott a király és a ki-
rályság intézményébe vetett vakhit. A húszas évek végén, a harmincas évek
elején a diktatúra kihívása kötelező válaszadást követelt minden politikai erő-
től, nem csak a monarchista-konzervatív csoportoktól. A társadalom megnye-
rése érdekében szinte kötelezőnek látszott a köztársasági államformától való
elhatárolódás (különös tekintettel Közép-Európára). A kiábrándult tömegek a
közvetlen parlamenti demokrácia mítoszát az állami tekintély és gyámság mí-

³¹⁶ A levélből részleteket közöl *Friedrich Heer*: Der Kampf um die österreichische Identität. Wien, 1981.427-428

³¹⁷ Uo. Karton 10. 21. 11. 1935.

³¹⁸ Uo. BMAA. Neues Politisches Archiv, Präsidium 1918-1938. Kartonen 10-30.

toszára „kívánták” cserélni. A monarhisták ugyanakkor a királyt nem tekintették diktátornak, és érzékelték a diktatúrában rejlő veszélyeket. Karl Ernst Winter, a meggyőződéses legitimista politikus és történész, megfogalmazva a közép- és kelet-európai térség dilemmáit így írt: *„Látjuk az idő nagy vezetőkért kiált, azonban egyben látjuk a nyilvánvaló vezető hiányát is, mely ötletszegény korszakunkban a szellem és a politika tartós válságát eredményezi. Ezért jellemző a korszakunkra a sokszor hallott kiáltás egy vezér, egy diktátor után, vagy legalábbis annak a hitnek az elterjedése, hogy egy vezér révén az óhajtott fordulat előidézhető lenne.”*³¹⁹

Ausztria politikai közéletére és a monarchistákra is jelentős hatást gyakorolt a weimari köztársaság feszült atmoszférájában és politikai kudarcélményeiben megszülető Führerdemokratie gondolata. Az Alfred Webertől és más szerzőktől származó ideát, miszerint a helyzet egy igazi vezérért kiált, a monarchisták álláspontja alapján „parttalan parlamentarizmus” viszonyai közepette akár egy király is életre keltheti. A monarchisták Ausztriában az államot összetartó erőt a Monarchia közös emlékezetében és az ahhoz kapcsolódó mítoszokban látták, mivel szerintük *„egyetlen állam sem létezhet mítoszok nélkül. Egy nép hagyományörző erői azok, amelyek a mítoszokat létrehozzák: ez és a nép önmagában való hite, mely az államot hordozza”*³²⁰ Élesen elhatárolódtak ugyan valamiféle abszolút hatalom restaurációjától, elképzelésük mégsem nélkülözött egy jó adag paternalizmust, ami párosult helyenként az „alattvalók” kiskorúságát feltételező nézetekkel. A dollfußi (schuschniggi) kísérlet államra vonatkozó ideáját támogatták egészen addig, amíg az az organikus fejlődés ígérését és a Monarchia hagyományainak továbblépését is magában hordozta. Érthetjük ezalatt a Monarchiának az érdekegyeztetési mechanizmusok működtetésére tett kísérleteit és az állami szerepvállalást erősítő intézkedéseit, valamint a végrehajtó hatalom szelíd, nem túl durva dominanciájának tiszteletét. Gerhard Botz osztrák történész, álláspontunkkal megegyezően, a valóságosan létező folytonosságról szól: *„...A Dollfuß-diktatúra az államilag kikényszerített érdekegyeztetés erős elemeit mutatta, úgy, miként az egyrészt félig alkotmányos alapon a Habsburg-monarchia legutolsó évtizedeiben kifejlődött, és miként másrészt a parlamentileg szabad akarat alapján a második köztársaságban a szociális partnerség rendszeréhez vezetett...”*³²¹

Lényeges és elkerülhetetlen jelezni a Ständestaat kapcsolódását a 19. század első és második felének konzervatív, de elsősorban Eduard Taaffenak, a Monarchia kancelláriájának (1879-1893) „késő feudális” korporatív érdekegyeztető törekvéseihez és szándékaihoz.

Visszatérve az Eiserne Ring elképzeléseihez, a szervezet az ideák szintjén magát a legitimizmust *össztársadalmi érdekeket képviselő* jegyekkel ruházta fel, a legitimizmus nyújtott volna gyűjtőpontot és átfogó szellemiséget minden eszmei irányzat számára a szélsőbaltól a szélsőjobbba. Az Eiserne Ring vezetői készségesnek mutatkoztak a megegyezésre a környező utódállamokkal. 1932-

³¹⁹ Karl Ernst Winter: Dollfuß. In: Wiener Politische Blätter, 2. Jg., Nr. 2. 23. 12. 1934. 197.

³²⁰ F. G. Jüngert és H. Bechlyt idézi Kurt Sontheimer: Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. München, 1994. 216-217.

³²¹ Gerhard Botz: Der „4. März 1933” als Konsequenz ständischer Strukturen, ökonomischer Krisen und autoritärer Tendenzen. In: Der 4. März 1933. Vom Verfassungsbruch zur Diktatur. Hrsg.: E. Fröschl, H. Zoitl. Wien, 1984. 24.

33 fordulójától állandó kapcsolatot tartottak a magyarországi legitimista mozgalom vezető személyiségeivel. Az első jelentősebb megbeszélésre 1933.május 28-29-én került sor. Az osztrák oldalt F.Wiesner, M. von Hohenberg herceg (Ferenc Ferdinánd fia) és J. Lichtenstein herceg képviselte. A magyar vendéglátók között – mások mellett – Zichy János és Károlyi József grófokat is megtaláljuk. Friedrich Wiesner, az osztrák küldöttség vezetője a külügyminisztériumot is felkereste, hogy a szándékaik békés voltát és tárgyalókészségüket kifejezze³²² A további két szervezet ismertetése előtt ismét érdemes röviden foglalkozni a magyar és osztrák legitimizmus viszonyával, illetve a kölcsönhatásokkal. Theodor Hornbostel külügyi államtitkár kormányzati felkérése 1937 februárjában jelentést készített a magyar legitimizmus és legitimisták helyzetéről és esélyeiről. Ebből a jelentésből egyértelműen megállapítható, hogy az osztrák hatalmi köröket érdekelte a monarchisták magyarországi ereje és tömegbázisa. Hornbostel a mozgalom szervezettségéről és tömegbázisáról a következőképpen írt: *„A legitimisták számára Magyarországon nem csekély, mégis teljességgel hiányzik a központi apparátus, illetve az átfogó propaganda bel- és külföldön, kompakt csoportok csak elszórtan találhatók (így pl. Tolna megyében).”*³²³ Az idézetben Hornbostel utal a magyar legitimista mozgalom egyik legsúlyosabb belső ellentmondására, vagyis a legitimista politikusok és látens támogatók közötti szakadékra, valamint a pártszerű működés hiányában gyökerező szervezetlenségre és az egymástól való elszigeteltségre. Hornbostel a lehetséges szimpatizánsok, illetve támogatók közé sorolja a vidéki nagyvárosok lakosságát, a gazdagabb iparos rétegeket, a polgári elemeket, a zsidó származású tőkés városi polgárságot, a katolikus klérus jelentős részét és az arisztokrácia egyes csoportjait. Hornbostel sorra veszi a legitimista mozgalom személyiségeit (Sigray Antal, Grieger Miklós, Zichy János, Makray Lajos és Károlyi József), és megállapítja, hogy mindegyikükből hiányzik a vezetői kvalitás. A jelentést záró szavak összefoglalják a magyar legitimista mozgalom valós helyzetét: *„...hiányoznak a szervezeti keretek, az azt összefogó erők és egy ifazi vezér.”*³²⁴ Hornbostel szerint a magyar legitimistáknak, szemben az osztrák monarchistákkal, nem sikerült hatalmi tényezővé válniuk. Noha a szervezeti kapcsolatok gyengén működtek az osztrák és magyar mozgalom között, a parallel jelenségek mutatják a mégis létező kölcsönhatásokat. Ausztriában és Magyarországon a harmincas évek elején, részben a gazdasági világválságra adandó válaszként, felerősödtek a diktatórikus tendenciák. A hatalmi körök egy szélesebb része Ausztriában és egy szűkebb csoportja Magyarországon a legitimizmus gondolatrendszerében vélte megtalálni a diktatórikus törekvésekkel szembeni alternatívát. Ausztriában a legitimistáknak sikerült a kormányzati körökben is megkapaszkodniuk, ennek okaként említhető, többek között, Ausztria geopolitikai helyzete és az önálló állami létért folytatott küzdelem. Magyarországon több jól megírt program is készült, de hiányoztak

³²² .ÖS. AdR.NPA. Die politischen Berichte der Gesandtschaft in Budapest 1918-1938. Karton 22.Berichte:

20-31. 5. 1933. A kapcsolatokról a követek különös előszeretettel és szimpátiával tudósítottak.

³²³ .ÖS.AdR.NPA. Sammlungen/Nachlässe, Gruppe 09. Nachlass von Theodor Hornbostel. Karton 18. Bericht.

Dátum nélkül.

³²⁴ Uo,

a profi politikusok, akik a legitimizmus megváltozott szellemi arculatát sikeresen képviselni tudták volna. A harmincas évek legitimizmusa már egész más értékek körül szerveződött, magába szívta részben a liberális, részben a konzervatív és nem utolsósorban a keresztényszociális gondolatokat.

Az Anschluss egyre fenyegetőbb veszélyére ösztönösen hívták fel a figyelmet a magyar parlament legitimista meggyőződésű képviselői, mivel jó részük hitt Ausztria és Magyarország sorsközösségében, és természetes szövetségesnek tekintette a szomszéd országot. Éppen ilyen figyelem nyilvánult meg az osztrák kormányzat és a monarchista csoportok részéről, ezt jól mutatja a budapesti osztrák követség különös érdeklődése a harmincas években és egyértelmű szimpátiája a magyar mozgalommal szemben (maga Hornbostel hosszabb ideig csak a legitimista mozgalom megfigyelésével foglalkozott).

1938.március 13-án bekövetkezett az Anschluss. Az időpont lényegében választóvonal a magyar legitimista mozgalom történetében is – hiszen Ausztriában illegalitásba szorultak a monarchisták -, végleges perifériára kerülésük ekkor kezdődik. Ettől kezdve szinte teljesen jelentéktelenné válik szerepük. Ausztria önálló állami létének megszűnése végzetes hatást gyakorolt az osztrák, de a magyar mozgalomra is. Kiállásuk példaértékű mindkét országban a fasizmus térhódításával szemben és a diktatórikus törekvések ellenében, tömegbázis és megfelelő szervezeti feltételek hiányában azonban tevékenységük nem hozhatott átütő eredményt.

A monarchista szervezetek közül a *Kaisertreue Volkspartei* a többenél jóval kisebb befolyást vallhatott magáénak, tervei inkább az illúziók talaján mozogtak. Vezetőjük Gustav Wolff nyugalmazott ezredes volt. A szervezet rendelkezett némi támogatottsággal a bécsi egyetem hallgatóságának egy szűk rétegében, amely harcos megmozdulások szervezésében jeleskedett. Martin Sienkovitch, az egyetemi diákmozgalom frontembere szervezte a felsőoktatási akciók és tüntetések zömét.³²⁵

Az *Eiserne Ring* radikálisan bírálta mind a Dollfuß-, mind a Schuschnigg-kormányzatokat. A társadalom elszegényedésének és elnyomorodásának megállítására, vélekedésük szerint, a hatalom nem volt képes használható programot kínálni, mivel minimális szociális érzékenységgel sem rendelkezett.

Ezen a helyen kell utalnunk a későbbiekben még tárgyalandó szociális monarchia ideájára, mely más választ kívánt adni, mint a kellően határozott és egyértelmű megoldást kínáló tekintélyelvű és totális törekvések. A politikai destabilizációt kifejezetten a szociális feszültségek enyhítésével és csillapításával óhajtották orvosolni. A szociális királyság gondolatát Magyarországon is képviselték néhányan. A rendszeralkotó politikusok és közírók közül Grieger Miklós és Pethő Sándor nevét lehet megemlíteni.³²⁶

Az Eiserne Ring tagjai tiltakoztak a diktatórikus intézkedések és a hivatásrendi állam felépítése ellen. A monarchia államformájában és a királyban látták azt az erőt, mely a túlzott társadalmi különbségek orvoslására és az elégedetlenség csillapítására a tekintély erejénél fogva, valamint az évszázados hagyományok alapján (Habsburgok dicsőítése) alkalmas lehet.

³²⁵ A legitimista mozgalom egyik lehetséges tömegbázisát a bécsi egyetemisták adták, amennyiben utcai demonstrációra került sor, ők mindig mozgósíthatóak voltak. Lásd erről bővebben: ÖS. AdR. NPA.

Auswärtige Angelegenheiten, Gruppe 01. Abt. 13 Personal und 15 Rechtssachen. Karton 5-12.

³²⁶ Lásd erről bővebben *Pethő Sándor: A magyar Capitólium*. Budapest, 1932.

A Monarchia tradícióját éppen az önálló nemzetté válás viszonylatában kell hangsúlyoznunk, mivel a múlt szimbolikájában kifejezetten a jelen igazolása és magyarázata rejtőzött, vagyis hogy az osztrák történelem nem más, mint a Habsburg-monarchia története. *"Die Habsburger waren Österreich"* szállóigéje a nyugati közgondolkodásban egyértelmű teret nyert. A kettő „összetartozása” az Ausztria önállósága mellett lándzsát török érvrendszerében és politikai programjában az első helyen szerepelt. Közéjük sorolhatjuk természetes módon a legitimistákat, a keresztény-konzervatív erőket Dollfuß és Schuschnigg szűkebb politikai holdudvarával, illetve tömegbázisával együtt, valamint –némileg meglepő módon – a kommunistákat is.

A fenti problematika meghatározó teret kap számos Ausztria történetével foglalkozó történész művében. Sir Charles Petrie amerikai történész ezzel kapcsolatban így ír: „*A múltban sokkal inkább az uralkodóház, semmint valamiféle nemzeti érzés tartotta együtt az országot, és az osztrák átlagember úgy látta, hogy az állam az uralkodóban testesül meg.*”³²⁷

A Wolff ezredes „szervezetéhez” tartozók megvalósíthatónak ítélték a monarchia azonnali visszaállítását, a külpolitikai helyzetet érettnak tartották erre, semmiféle külső beavatkozással nem számoltak, ugyanakkor az új királyság területét kizárólag a létrejött Ausztria határain belül gondolták működőképesnek. (Elvetették az osztrák-magyar perszonálunió lehetőségét.) A bolsevizmus és egyben a fasizmus elleni harcot hirdették, hitet tettek az alkotmányos monarchia államformája mint az egyedüli üdvös „berendezkedés” mellett. Úgy vélték, az alkotmányos monarchia „az evolúciós fejlődés végcélja”, mivel egyesíti a tradíciókat, a tekintélyt és a tiszta erkölcsöket a modern kor követelményeivel. A király személyében látták az igazi garanciát a pártoktól független, köztekintélynek örvendő hatalom kiépítéséhez. Igazából nem közeledtek a hatalom képviselőihez, kérlelhetetlen ellenzékiiséget hirdettek, csak az egyre fokozódó német nyomás hatására módosítanak politikájukon 1936-38 között. Végül a harmadik szervezet, azaz a *Ring Österreichischer Soldaten* leírásánál fontosnak ítélem rövid írásos programja³²⁸ ismertetését, mivel jó néhány elemét a kormányzati politika hivatalosan képviselte, és a Vaterländische Front mozgalmán keresztül és egyéb eszközök segítségével népszerűsíteni szándékozott.³²⁹

³²⁷ Idézi Ernst Hoor: Österreich 1918-1938. Staat ohne Nation, Republik ohne Republikaner. Wien, 1966.13.

³²⁸ Alapvetőforrásként használható az ÖS. AdR. NPA. Sammlungen/Nachlässe, Gruppe 09. Nachlass von Theodor Hornbostel, V.F. Karton 1-30, Gruppe 01. Auswärtige Angelegenheiten. Neue Administrative Registratur, Abt. 13. Personal und 15 Rechtssachen Karton 1-40.

³²⁹ Dollfuß és környezete 1933. Május 20-án döntött a Vaterländische Front megalakításáról. A szervezet elsődleges feladata a párt nélküli struktúra igazolása és az osztrák misszió és nemzeti különállás szellemi és intézményes védelmezése volt. Rolf Bauer így ír a V.F. működésének eredményeiről, illetve a szervezet céljairól: „*Valamennyi hazafias szellemiségű állampolgár összegyűjtése érdekében május 20-án megalakították a Vaterländische Frontot, melyhez minden közhivatal betöltőjének csatlakoznia kellett. A kormányzat arra törekedett, hogy a V.F. segítségével osztrák hazafias irányvonalát ideológiailag alátámassza...*” Rolf Bauer: Österreich. Ein Jahrtausend Geschichte im Herzen Europas. München, 1994. 405. Véleményünk szerint az 1945 után megfogalmazott, Ausztria nemzeti függetlenségét igazoló tézisek természetesen kapcsolódtak a V.F. keretein belül kidolgozott programokhoz.

A programok sorrendje egyértelmű képet ad a követendő célok sorrendjéről. Elsőként a hazaszeretetet, a bajtársi magatartás és az osztrák tradíciók megőrzését és ápolását rögzíti, ezzel kifejezve, hogy a Ring Österreichischer Soldaten kiáll Ausztria független történeti létezése mellett. Ezt követi a hazafias osztrákságra irányuló nevelés megszervezése és „fejlesztése” „az ismerjük meg önmagunkat” jelszava nyomán. A továbbiakban megerősítést nyer a szervezet elkötelezettsége, a helyzetre való tekintettel, a „fennálló” államhatalom megtartása és támogatása vonatkozásában, illetve határozott fellépés a hazaellenes („vaterländsfeindlich”) megnyilvánulások és cselekvések ellenében. Az előbbiek igazolására szükségesnek tartjuk idézni a program első részét, mely szerint a feladat: *„a hazaszeretetet, a bajtársiasság és az osztrák hagyomány ápolása... valódi osztrák hazafivá történő nevelés... a hazaellenes törekvések leküzdése az állami hatalom és ennek biztonsági szervezeti támogatása... Tagjai érdekeinek képviselte gazdasági és szociális helyzetük vonatkozásában... a véletlenül szükséghelyzetbe jutott vagy kereset nélküli tagoknak, valamint ezek özvegyeinek és árváinak támogatása, amilyen mértékben a szervezet lehetőségei megengedik azt...”*³³⁰

A program a későbbiekben kellő alapossággal ír a fentiekben vázolt célok megvalósításának lehetséges eszközrendszeréről. Az osztrák nép és az ifjú nemzedék fanatizálása, nevelése és képzése (az osztrák állam és annak eszméjének rögzítése és elmélyítése), valamint az „impozáns” osztrák tradíció őrzése és életben tartása jelentette volna a program alapján a függetlenség fenntartásának és védelmének zálogát. Az írásos program ezekkel a mondatokkal zárul: *„A legfontosabb az osztrák nép nevelése és különösképpen a fiatal osztrák állampolgároknak az új osztrák állam gondolata és eszményei szerinti képzése. Szükséges a 18 életév alatti személyek számára ifjúsági csoportok létrehozása, gyűlések, ünnepségek, előadások, kedélyes összejövetelek és szórakoztatások rendezése a hazafias érzés erősítése céljából.”*³³¹

A Ring Österreichischer Soldaten szervezet az előző két szervezethez képest sokkal inkább elfogadta a „Ständestaat” rendszerét, illetve feltétlen támogatásáról biztosította Dollfuß és követője, Schuschnigg elképzeléseit, így a szervezet alapvető magatartását rekonstruálhatjuk az adott politikai környezetben. Friedrich Mayer, a szervezet vezetője egy országos gyűlés alkalmával összefoglalta az osztrák legitimisták többségének jellemző viszonyulási formáját a fennálló hatalomhoz: *„A mai Ausztria földjéhez ragaszkodva, Kurt Schuschnigg szövetségi kancellár megbízható követésével, az új piros-fehér-piros állam alapirányultságához, a mártír kancellár, Engelbert Dollfußörökéhez híven és ennek a nagy örökségének a folytatására készen, a Vaterländische Frontot a politikai akarat hordozójának elismerve és minden ellene irányuló törekvést határozottan elutasítva, az állami vezetés adott irányelveinek értelmében kívánunk céljainkra, azaz az osztrák szabadság és függetlenség feltétel nélküli tiszteletére és figyelembevételére gondolni, továbbá elutasítunk bármiféle fajgyűlöletet”*³³² A beszéd üzenete egyértelmű. Kifejezi a monarchisták legfontosabb

³³⁰ Statuen des Ringes Österreichischer Soldaten. ÖS. AdR.NPA. Sammlungen/Nachlässe, Gruppe 09. V.F. Karton 30. Februar. 1937.

³³¹ Uo,

³³² Rede des Präsidenten des Ringes Österreichischer Soldaten von Friedrich Mayer 9.3.1937. ÖS. AdR. NPA. Auswärtige Angelegenheiten. Präsidium 1918-1938. Gruppe 01.Karton 31.

célját, vagyis Ausztria függetlenségének megőrzését és ennek érdekében elkerülhetetlennek ítéli a Dollfuß, illetve Schuschnigg vezette hatalom támogatását. A fajgyűlölet elutasítása pedig a náci Németországtól való nyilvánvaló elhatárolódásnak tekinthető.

AZ ÖNÁLLÓSÁG „IDEOLOGUSA”: KARL ERNST WINTER

Az osztrák küldetés és önállóság tárgyalása esetében elkerülhetetlen Karl Ernst Winter szellemi és politikai hagyatékának gondos vizsgálata. Méltán nevezhetjük őt Ausztria független államisége legfőbb ideológusának, akinek a nevéhez kötődik a „jobboldalon állni és baloldali módon gondolkozni” ismert jelmondata, mely az Első Köztársaság idején nem számított túl népszerűnek. Karl Ernst Winter egyszerre volt gazdaságtörténész, politikus (1934 márciusa és 1936 októbere között Bécs polgármester-helyettese, tisztségéből éppen a túlzott kompromisszumkészsége folytán a baloldal irányába kényszerült távozni), történész, szociológus, valamint tanár, akinek fiatalsága szorosan összekapcsolódik Engelbert Dollfuß életútjával: közös katonai szolgálat az első világháború éveiben és barátság, majd a harmincas évekre „elhidegülő” viszony.

Karl Ernst Winter

Winter talán a legmarkánsabb megfogalmazója a független és önálló, „mélyen közép-európai” Ausztriának. Mindig is erős kötődéssel viseltetett a Habsburg-monarchia intézményei és szellemisége iránt. Politikus kortársaitól eltérően kitűnő kapcsolatokat ápolt a baloldallal. Tevékenysége egy széles, minél heterogénebb mozgalom vagy szövetség összekovácsolására irányult, a hivatásrendi struktúra keretein belül a proletariátus beemelésével és emancipálásával, mely létrejötté esetén szerinté eredményesen vehette fel a harcot az osztrák függetlenség ellenzőivel, illetve ellenségeivel szemben (természetesen a hitleri Németországra kell gondolnunk). Írásainak jelentős részét szentelte az osztrák nemzet- és küldetéstudat vizsgálatának.³³³

³³³ Ezek közül kiemelésre kíváncsnak az 1933 és 1936 között megjelent cikkei és tanulmányai az általa szerkesztett Wiener Politische Blätter hasábjain (pl.: Arbeiterschaft und Staat,

Winter gondolatrendszerének néhány elemét fontosnak látszik megvizsgálni. A konzervativizmust (mint eszme, ideológia és politikai program) 19.századi osztrák hagyományai alapján Winter kiváltképpen alkalmasnak tartotta az osztrák politikai és társadalmi erők összefogására, valamint a Monarchia nemmes konzervativizmusát is követendőnek tekintette. Egyszeri esélyt látott, melyet a következőképpen ír le: *„A történelmi helyzet önmagában is lehetőséget kínál. A nagy pillanat elszalasztható. A konzervativizmus felelőséget jelent a nem konzervatívok számára is”*³³⁴

Tetten érhető az ostromlott vár pszichózisa, mely nem kizárólag Ausztriát fenyegette, de csak Ausztriában „kínált” lehetőséget a sajátos osztrák nemzet- és küldetéstudat kényszerű megfogalmazására és „világra hozatalára”. A fentiekben vázolt fenyegetettség érzéséből következő igazolási kényszer magában hordozta a tradíció, a folytonosság és az organikus fejlődés jellemvonásai alapján (a Habsburg-monarchia történetének és az osztrák nemzet történetének azonosságára hivatkozva) a nemzetteremtés lehetőségét, noha Winternél és a már említett szellemtársainál nem merült fel kérdésként, létezik-e egyáltalán osztrák nemzet.

Új jelleget ennek a konzervatív ideológiának – Winter elképzelései alapján – egyfelől a rendkívüli nyitottsága adhatott a baloldal irányában (érsd ezalatt a szociáldemokratákat és a kommunistákat), másfelől pedig céljait tekintve az, hogy példát mutathat és létező alternatívát adhat a nemzetiszocializmussal szemben egész Közép-Kelet-Európában. Éppen ez a harmonizáló erő és a kirekesztéstől mentes „környezet” Ausztria vezetésével történő megteremtése a Duna-medencében segíthette volna a közép-európai régió sajátos miliójének megtartását. Az előzőekből következően Ausztria konzervativizmusa Winter szerint csakis az *„európai perspektívában érthető meg teljesen. Az Európa által Ausztriára gyakorolt kulturális behatások legalább olyan fontosak, mint a németek. Ausztriának döntenie kell és állást kell foglalnia a német állam és az osztrák állam két lehetőségének végleges kiválasztása között.”*³³⁵ Winter természetesen a független Ausztriára „szavazott”, arra az országra, mely önálló kultúrával és történelemmel rendelkezik. A kulturális, politikai és gazdasági értelemben egymásra utalt és egymásba nőtt térség csak közösen védheti meg magát a pángermán-porosz fenyegetés ellenében.

Az 1935-ben megírt *Arbeiterschaft und Monarchie* című dolgozatában Winter megkísérelte az osztrák politikai közéletet figyelmeztetni a néha ugyan csábítónak tűnő, de sokkal inkább veszélyes német befolyás erősödésére.³³⁶ A Németországgal való együttműködés előnyeivel szemben egy szomszédai felé nyitott, független Ausztria gazdasági kooperációját javasolja a Duna-medence országaival. Az új gazdasági és természetesen politikai együttműködés, valamint a *„szociális monarchia”* államberendezkedése mellett tesz hitet.

Vélekedése szerint a Habsburg-ház trónörököse, Habsburg Ottó először Ausztriában foglalná el királyi méltóságot. Winter nem szól részletesen a Magyarországgal való együttműködésről, ugyanakkor beszél a két ország sorsközösségéről.

Arbeiterschaft und Monarchie című tanulmányai stb.), illetve az 1935-ban megjelent *Österreichische Aktion* című programanyag.

³³⁴ Wiener Politische Blätter, 1. Jg. Nr. L. 75. 16. April 1933.

³³⁵ Wintert idézi *Ludwig Reiter: Bekenntnis zu Österreich*. Wien, 1946. 24-25.

³³⁶ *Karl Ernst Winter: Arbeiterschaft und Monarchie*. In: Wiener Politische Blätter, 3.Jg. 1935.

[Dolf Winterhez hasonlóan a monarchista mozgalom – és helyenként a hivatalos politikai garnitúra is, különös tekintettel Schuschniggra – Habsburg Ottó mellett Ferenc József és I. Károly személyét állította reflektorfénybe, rámutatva a Habsburg-dinasztia ezen személyiségeinek politikai tisztánlátására, újkonzervativizmusára, magas erkölcsi ítélőképességére és uralkodói elhivatottságára.³³⁷ Mindezek a képességek tették őket – vélik a monarchisták – maradéktalanul alkalmassá államférfiúi hivatásuk sikeres megvalósítására, hiszen képesek voltak felülemelkedni személyes ambíciókon, alapvető „népszerűtetükkel” mindig a társadalmi békét szolgálták.

Ausztria a királyság államformájával jobb feltételek között biztosíthatja fejlődését egy közép-kelet-európai kisállamként, a gazdasági kooperáción keresztül szövetségre léphet szomszédaival, és létrehozhat egy új, nagyobb és jelentősebb politikai egységet, államalakulatot, állítja Winter. Elveti a restaurációt kizárólag magyar területen, hiszen ez a közvetlen Anschluss előkészítését jelentené, mivel Olaszország lemondana Ausztria védelméről Magyarország javára, és kiszolgáltatná Ausztriát Németországnak. A fasizmus és a bolsevizmus rémére utalva, a pángermán előretöréstől való félelmeit hangoztatja. A 20.századi fejlődésből azt a következtetést volta le, hogy az alkotmányos monarchia az egyetlen alternatíva, az egyetlen erő, ami sikeres harcot folytathat a fasizmus és a bolsevizmus ellenében, erre biztosíték az a történeti út, melynek eredményeképpen a különböző fejlődési fokozatok bejárásával az alkotmányos monarchia mint államforma megszületett. Az ideális államformáról így ír: *„A jövőendő monarchia, mely felülkerekedik a fasizmuson és a bolsevizmuson, éppúgy szintézise lesz a monarchiának és a szocializmusnak, mint a 19.századi alkotmányos monarchia, ami a monarchia és a demokrácia szintézise volt.”*³³⁸ Winter vélekedése alapján a 20.század embere nem vár mást, mint a politikai élet teljes szabadságát, a gazdasági igazságosságot, amit csak egy igazán jól működő állam képes biztosítani. Winter gondolatrendszerében a társadalom korporatív megegyezésen nyugvó szilárd királyság, és ez feltétlenül társadalmi támogatásra talál Ausztriában. Hangsúlyozottan szól a munkásság, illetve a dolgozó rétegek felé nyitás szükségességéről. Az új államformán belül a társadalom minden egyes csoportja autonóm szervezeteket hozna létre, ezek biztosítanák a folyamatos kommunikációt egyrészt a királlyal, másrészt lehetőség nyílna az érdekek és célok közös egyeztetésére és kidolgozására. Az osztrák társadalmat Winter a monarchia tradíciói alapján kifejezetten alkalmasnak tartja az érdekegyeztetésre.

Nem véletlen, hogy Winter gondolatrendszerében az újkonzervatív ideológia szorosan kapcsolódik a szociális királysággal³³⁹ államformájához és ezen keresztül a Monarchia több évszázados „nemes” tradíciójához, ami szerintében az új Ausztria hagyománya és történelme is.

Itt utalnunk kell a monarchia államformájának és eszméjének megváltozott jelentéstartalmára. Nemcsak Ausztriában, hanem máshol is élénk vita folyt a

³³⁷ A Habsburg-dinasztia személyiségeinek népszerűsítésére tett kísérletekről részletes anyag található: ÖS. AdR. NPA. Sammlungen/Nachlässe. Gruppe 09. Christliche Soziale Partei 1-21. Karton, Vaterländische Front 1-36. Karton, Nachlass von Teodor Hornbostel 1-10. Karton.

³³⁸ *Karl Ernst Winter: Arbeiterschaft und Monarchie.* Wien, 1935. 323.

³³⁹ Winter 1933-ban az általa szerkesztett újság hasábjain, egy rövid szerkesztőségi közleményben foglalkozik a szociális királyság gondolatával. *Wienr Politische Blätter*, 1.Jg. Nr.1. 16.6. 1933. 85.

királyság intézményrendszeréről. Új meghatározások és elképzelések nyertek létjogosultságot, ezek közé tartozott a *szociális királyság* ideája. Ebben az elképzelésben az aktívabb állami beavatkozás keveredett egy nagyobb fokú és érzékenyebb szociálpolitikával, valamint a 20.század követelményeinek jobban megfelelő népkirály szimbolikájával.

Az egykori Monarchia soknemzetiségű volta szintén nagy hatást gyakorolt Winter eszmevilágára. A soknemzetiségű birodalom, Winter szerint, éppen a központi területekre hagyományozta a sokszínűség mitológiáját. Az osztrák ember éppen a keveredett népcsoportok hatására vált egészen sajátossá. Winter gondolatai különösen erős hatást gyakoroltak a kezdetben nácibarát, majd egyre inkább osztrák hazafivá váló Ernst Rüdiger Starhemberg-re, aki 1935-től alkancellárként – igazolhatóan – minden – beszédét ezekkel a mondatokkal kezdte. *"Osztrákok, legyetek büszkéek arra, hogy osztrákok vagytok! Osztrákok, legyetek büszkéek arra, hogy az Úristen valami rendkívüli jelölt ki benneteket, és legyetek tudatában annak, csak rajtatok múlik, hogy ezt a rendkívüliséget tettekre váltsátok."*³⁴⁰ A mondatok Winter meggyőződésével összecsengően az osztrák hazafiság fontosságáról és az osztrák küldetés létezéséről szólnak. Starhemberg is kiemeli ennek a küldetésnek az isteni jellegét, bizonyítandó az osztrákság kiválasztottságát, egyediségét.

A nemzetekfelettség eszméje és eszménye, Winter nyomán, egyértelműen a 20.századra nemzetté érett osztrákságban testesül meg, nem titkolva a kötődést a német kultúrkörhöz, de legalább ilyen súllyal, ha nem erőteljesebben ragaszkodva a Duna-medence valamennyi nemzetéhez-kultúrájához. A valóságban a nemzetekfelettség eszméjének leghitelesebb képviselője tette nemzetté Ausztriát. A birodalmi állapot után a kismemzeti keretek között tovább élő „keveredettség” érzése részben egy nagyobb politikai egység felé való törekvés megmaradását, másrészt az esetlegesen megvalósuló, új Duna menti államon-államszövetségen belüli osztrák nemzeti különállás vízióját sejtette. Ausztria küldetése éppen abban manifesztálódik, hogy a szétszabdalt és eltérő érdekű közép-kelet-európai országokat- nemzeteket összefogja, integrálja és közvetítsen a konfliktusok elsimításában.

Visszatérve a „Winteri újkonzervatívizmushoz”, nyilvánvalóan a keresztényszocialisták és a legitimisták között is akadtak szép számmal olyanok, akik szimpatizáltak ezzel a reformgondolattal (Anton Wildgans, Guido Zernatto, Anton Winkler, Leopold Kunschak stb.).

Winter számos keresztényszocialista politikushoz hasonlóan kifejezetten elenezte Dollfußkancellár véres leszámolását (1934. február) a szociáldemokratákkal, mivel ezzel a nemzeti egység szétrombolását látta megvalósulni, ugyanaakor – a legitimista mozgalomhoz hasonlóan – a mind markánsabb „pángermán” veszély láttán hajlandónak mutatkozott az együttműködésre akár a parlamentarizmus intézményeinek „szükségszerű korlátozása” mellett is (többpártrendszer megszüntetése, végrehajtó hatalom erősítése a törvényhozó és bírói ág rovására, a társadalom forradalmi és hierarchikus megszervezése stb.). „A cél szentesíti az eszközt” elv értelmében „elnézhetőnek” látszott

³⁴⁰ Ernst Rüdiger Starhemberg (arisztokrata családból származó politikus, az osztrák Mussolininek kikiáltott Heimwehr-vezér, majd alkancellár, a harmincas évek végére meggyőződéses osztrák hazafivá vált) beszédének részlete: Die Reden des Vizekanzlers E. R. Starhemberg. Hrsg. V. österreichischen Bundespressdienst. Wien, 1935. 124.

Ausztria politikai rendszerének és társadalmának fasiszta jellegű átszervezése, amennyiben ez a függetlenség ígéretét hordozta.

Winter a legitimisták többségével együtt támogatta Dollfuß és később Schuschnigg politikáját is, mivel mindkét kancellár kifejezte szoros kötődését (Seipelhez hasonlóan) „*a régi Ausztriához, mely az univerzalitás nagy elvének az országává vált, amire egykor a szent római birodalom alapozódott, és az új Ausztria alapozódik*”³⁴¹ A demokratikus keretek felfüggesztése szükséges és elkerülhetetlen „rossznak” tűnt, amely miután betöltötte „misszióját”, azaz biztosította Ausztria függetlenségének a megőrzését, a rendszer törvényszerűen nyitottabbá vált volna.

Az újkonzervativizmus támogatói Ausztriában (keresztényszocialisták és legitimisták) elfogadták az Első Köztársaság kialakult politikai struktúráinak átrendezését, korlátozni kívánták (átmenetileg) a törvényhozó és bírói hatalom befolyását és szükségszerűnek ítélték, az „oktroljált” 1934. Május 1-jei alkotmány alapján a végrehajtó hatalomnak a szituáció rendkívüliségéből adódó szélesítését. Ez korántsem jelentette bármifajta diktatúra elfogadását, sokkal inkább kívánták egy nemzet fölött álló, de a nemzet érdekeit szolgáló nagy tekintélyű személyiség (király) hatalmát, mert éppen egy ilyen köztisztelőben álló tekintély lett volna képes az osztrák nemzet politikai egységét megteremtteni.

A kortárs legitimisták, illetve monarchisták szerint sem Dollfuß, sem Schuschnigg nem rendelkezett megfelelő harmonizáló és integráló képességgel, nagyra törő hatalmi ambíciók nem párosultak egy tényleges karizmatikus politikusnak a kor kívánalmainak megfelelő képességeivel, hiszen megvetésüket és ellenszenvüket a baloldallal szemben kritikus, illetve válságos politikai helyzetben sem voltak képesek felülvizsgálni. Mégis elmondható, hogy különösen Dollfuß „nemzetalkotó és -formáló akarátát” minden egyéb súlyos hibája ellenére elismerték, mivel „*Dollfuß – habár hibás eszközökkel, de mégis pozitív eredménnyel – ennek az országnak valami olyasmit nyújtott, ami csodaszámba megy: az osztrák öntudatot. A kancellár, belső hangját követve a haláláig, Ausztriát újra felébresztette. Mert – emlékezzünk rá joggal – Ausztriának ez az újraébresztése tulajdonképpen csaknem akarata ellenére ment végbe. Csakis a német irányultságtól történő lassú elszakadás során jött létre az osztrák irányzat. Egy olyan férfi, mint Dollfuß volt ennek a kifejlődésnek a jelképe. Ausztriának az újjáéledése tehát valóságos csoda volt, az osztrák csoda, melyet Dollfuß az elhivatottsága iránti teljes odaadásával valósított meg.*”³⁴²

Véleményünk alapján Winter előbbi elemzése reálisan világít rá Dollfuß tevékenységének valós értékeire. Dollfuß kezdetben kényszerűségből fogott hozzá Ausztria életképességének igazolásához, ugyanakkor a kényszerűségből fokozatosan lett meggyőződéses politika. A dollfußi rendszer diktatórikus jellegének elutasítása mellett, Dollfuß személyes érdemei az osztrák nemzet-és küldetéstudat felébresztése és megfogalmazása tekintetében elvitathatatlanok.

³⁴¹ Schuschnigg beszédrészlete megtalálható: Schuschnigg spricht. Das politische Gedankengut eines Österreichers. Wien, 1935. 22.

³⁴² Wiener Politische Blätter, 2. Jg. Nr. 2. 199. 23. 12. 1934.

TEKINTÉLYELVŰ, DE NEM TOTÁLIS STRUKTÚRÁK

Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni az éles különbségtételt a tekintélyelvű (hivatásrendi jegyekkel átszőtt) és totális államszervezet között.³⁴³ Ausztriában az autoritáson nyugvó hivatásrendi berendezkedés képviselői és program-szerű megfogalmazói (Ottó Ender, Richard Schmitz és Johannes Meßner) a tekintélyelvű, de néhány ponton a társadalmi öngazgatást vegyítő (tradicionális, az osztrák történelem során kialakult tartományi autonómiák talaján és mentén) struktúrában gondolkodtak. A tekintélyelvű hivatásrendi rendszer ingtagságát Schuschnigg, közvetlenül a második világháború után, érdekes módon éppen az autoriter jegyek dominanciájának tulajdonította: *„Nos, bár tekintélyelvű államnak minősítettük magunkat. Ennek során azonban – legalábbis a német megítélés szerint – látszólag kardinális és halálos hibát követtünk el: megkíséreltük a tekintélyelvű, azonban nem totalitárius állam létrehozását, meglehet, hogy ezért a belső állami felépítésünkben féluton lehorgonyoztunk... Gyakorlatilag nagyon nehezen tagadható, hogy ezen köztes megoldás foglyává váltunk, a köztes megoldás mindig félmegoldás, és a félmegoldás sohasem bírja ki a valóságot.”*³⁴⁴

A harmincas évek Ausztriájának gyakorló politikusai számára kifejezetten a tekintélytiszteleten nyugvó, vertikálisan szervezett (horizontális kinövésekkel), szigorú alá-és fölérendeltségi viszonyokon alapuló, de nem a csalhatatlan vezér szavaitól függő struktúra, illetve ehhez kapcsolódóan egy ellenideológia látszott kiépítendőnek és megalkotandónak.³⁴⁵ Beszélhetünk természetesen fasiszta áramlatokról, gondolkodási hajlamokról és intézményekről is, azonban egy önmagában zárt fasiszta, totalitárius állam Ausztriában sohasem létezett. Az áramlatok nem közeledtek egymáshoz, még a legnépszerűbb szélsőjobboldali szervezet is inkább sok eltérő irányzat konglomerátumának számított (Heimwehr, Heimatschutz). A rendszer tipizált osztrák „tulajdonságait” gazdagíthatja létrejöttének véletlenszerűsége, bevezetésének *kényszerűsége és ellenmodell* tartalma. A rendszer tehát bizonyos értelemben kísérlet volt arra, hogy a fasizmust saját fegyvereivel verje meg, de mindenesetre egy módszer arra, hogy Ausztriának a nemzetiszocializmus általi fenyegetettségéhez, ami kívülről, a Harmadik Birodalom által adott volt, ne kapcsolódjék még egy belső fenyegetés, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt magában Ausztriában kifejtett agitációja révén.

Tovább gyengítette az osztrák „fasizmus” esetleges totális jegyeit a Dollfuß „parancsára” 1933 májusában alakult Vaterländische Front szervezet. A cancellár és környezete szerint a Vaterländische Frontban a sokszínű osztrák nemzet akarata, véleménye és politikai arculata fejeződött volna ki, azaz a már

³⁴³ Kurt Sonthheimer: Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. München, 1994. 208-209.

³⁴⁴ Schuschniggot idézi Anton Hopfgartner: Ein Staatsmann im Kampf gegen Hitler. Wien, 1992. 64.

³⁴⁵ Részletesen és szemléletesen foglalkozik ezzel a problémával Karl Ernst Winter a Wiener Politische Blätter már idézett, 1934. December 23-i számában a 197-204. oldalon. Hasonlóképpen találóan és pontosan fogalmazza meg ennek az egyedi „struktúrának” a jellegzetességeit Ludwig Reichold: Oppositen gegen den autoritären Staat. Christlicher Antifaschismus 1934-1938. Wien, 1964.

ténylegesen nem működő, vagy szétvert pártok ebben a „mozgalomban” artikulálhatták véleményüket, illetve „gyakorolhattak kritikát” a hatalom fölött, ezzel teremtve meg a hatalom legális puha ellenzékének intézményes kereteit. A kialakuló rendszer további sajátossága, hogy annak politikusi elitje döntő és meghatározó részben a keresztényszocialista párt soraiból került a hatalom sáncain belülre.³⁴⁶ Ausztria különállásának elfogadása azt is jelentette, hogy a harmincas évekre felnőtt politikusgarnitúra, melynek jó részét a keresztényszocialisták adták, a demokratikus keretek felszámolása mellett, a saját hatalma megőrzésének garanciáját és biztosítékát is a függetlenség megőrzésében látta. Részben ez adja az osztrák „nemzetformálás” egyediségét, mivel egy demokratikus hagyományokat maga mögött tudó párt „vállalta” magára Ausztria forradalmi átszervezését az állam és a végrehajtó hatalom fokozott részvételével, illetve csaknem kontroll nélküli működtetésével. Az egész kísérlet egyfelől az életképesség igazolását szolgálta, más felől az európai egyedüllet és elhagyatottság érzéséből és realitásából következően az önmeghatározás perspektíváját vetette fel. A harmincas évek kormányai az osztrák nemzet létezésének elfogadására és szellemének, küldetésének meghatározására törekedtek. Ebbe beletartozott a nemzetpropaganda megszervezése, az intézményes keretek kiépítése és kialakítása, valamint a hivatásrendi struktúra npszerűsítése. Ennek terrénuma a Vaterländische Front országot behálózó szervezete lett, pontosabban azon belül az úgynevezett Neues Leben kezdeményezés volt hivatva a hivatásrendi berendezkedés előnyeit bizonyítani, illetve felépítésének elkerülhetetlenségét az osztrák társadalom széles rétegei számára elfogadhatóvá tenni.

Álljon itt a hivatásrendi államberendezkedés csak Ausztriára alkalmazható ideája a Vaterländische Front névtelen munkatársainak megfogalmazásában: *„A parlamentarizmus és a diktatúra között az a különbség, hogy az egyikben a nép, a másikban a diktátor rendelkezik befolyással és hatalommal. Szerintünk mindkettő szélsőséges berendezkedési forma. A jogos és az igazságos az, ami a közösség számára hasznos. A tekintélyelvű vezetést pontosan a jognak és az igazságosságnak szabad vezetni, tehát már maga is »vezetett«. Nem az ember a vezetés utolsó egysége, hanem az isteni törvények. A hivatásrendi struktúra célja és lényege a kis közösségek jogainak megszervezésében csúcsosodik ki. Minden közösség a természetes közösségre épül, melynek ősejtje a család. A szakszervezet a közösség legszilárdabb támasza. A munkások jogait a szakszervezet politikai hatalma oltalmazza. A ma követelése az osztályhatalom és osztályharc helyett az, hogy legyen bér-igazságosság az államban.”*³⁴⁷

Összegzésül megállapíthatjuk, a legitimista mozgalom gondolatai, amelyek 1918-tól folyamatosan a független Ausztria eszményét hirdették, 1934 után közel kerültek a kormány által képviselt politikai programhoz. Ez megnyilvánult bizonyos szervezeti törekvésekben (különösképpen a Vaterländische Front esetében). 1938 után a legitimisták üldözésnek voltak kitéve, többüket börtönbe zárták, sokan emigrációba kényszerültek, ahol tovább folytatták harcukat a független Ausztria visszaállításáért. 1945 után szerepük minimálisra csökkent.

³⁴⁶ Friedrich Reinhofer: Ignaz Seipel. Mensch und Staatsman. Wien, 1978.

³⁴⁷ ÖS. AdR. NPA. Sammlungen/Nachlasse, Gruppe 09. V.F. Karton 3. 14. 3. 1935.

»»»∞«««

Prantner Zoltán
Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar
J. Nagy László

IFJ. HORTHY MIKLÓS EGYIPTOMI ÚTJAI A HARMINCAS ÉVEKBEN

A MAGYAR-EGYIPTOMI DIPLOMÁCIAI ÉS POLITIKAI KAPCSOLATOK RÖVID HÁTTERE:

Az egyiptomi-magyar kapcsolatok az Oszmán Birodalom felemelkedésének idejére nyúlnak vissza, amikor előbb Egyiptom (1517), majd pedig a Magyar Királyság középső része (1541) is oszmán fennhatóság alá került. Ami még érdekesebbé tett a kétoldalú kapcsolatokat az az volt, hogy a két meghódított területet gyakran Isztambulban nevelkedett pasák irányították. Utóbbiak közül tízen Kairóban és Budán egyaránt uralkodtak, amely különleges viszonyt teremtett a két, egymástól távol eső régió között.³⁴⁸

Az Oszmán Birodalom és a Habsburgok által megkötött pozsareváci békeszerződés után lehetőség nyílt arra, hogy az osztrákok Alexandriába konzult küldjenek. 1763-ban Francesco Agostini konzuli ügynökként érkezett Egyiptomba, ahol az 1785 és 1792 közötti időszakban már konzulként tevékenykedett. Ezután Carlo di Rosetti lett a főkonzul, majd 1805-től ismét Agostini látta el a főkonzuli feladatokat. 1819-ben George Cavacco volt az osztrák főkonzul, Franz Champion pedig az alkonzul. „A főkonzulátus 1811-ben áthelyezésre került Kairóba, majd 1819-ben ismét Alexandriába költözött. Kairó és Damiette alkonzulátus, Rosette konzuli ügynökség lett. 1846-ban az alexandriai főkonzulátus fennhatósága alá helyezték a kairói és a damiette-i alkonzulátust, a rosette-i és a szuezi konzuli ügynökséget.”³⁴⁹ A szuezi térségben megnövekedett a kelet-indiai kereskedelmi forgalom, ezért Szuezből és Port Szaídban konzuli képviselőt jött létre, amelyet 1844-ben konzulátussá szerveztek.³⁵⁰ 1871. augusztus 17-én Szuezből érkezett Szillas Ottó konzul. 1878-tól az első világháborúig tiszteletbeli alkonzulátusi státuszba helyezték a szuezi konzulátust, mivel szerepe feleslegessé vált.”³⁵¹ 1910-ben a császári és királyi konzuli hivatalok hatásköre, kerületi beosztása majdnem teljesen átalakult.³⁵² Az első világháború kitörése után a kairói osztrák–magyar konzuli feladatokat az USA képviselője látta el, miután 1914 szeptemberében Sir John Grenfell Maxwell,³⁵³ a térségben állomásozott brit haderő parancsnoka elrendelte a kairói osztrák–magyar konzuli képviselőt felszámolását.³⁵⁴

³⁴⁸ Al-Naggar (2020) 6–7.

³⁴⁹ Komár 2006, 70.

³⁵⁰ 1866 és 1869 között alkonzulátusként működött.

³⁵¹ Agstner (1995) 7–8.

³⁵² I. Főkonzulátus Kairóban (tényleges konzulátus), hatásköre egész Egyiptom területére kiterjedt; II. Konzulátus Alexandriában; III. A kairói konzulátus (tényleges konzulátus, egyben konzuli bíróság); IV. Konzulátus Port Szaídban (tényleges konzulátus és egyben konzuli bíróság is); V. Konzulátus Kartúmban (egyben konzuli bíróság), hatásköre Szudánra terjedt ki. Bővebb részletekért, lásd: Komár (2012) 70–74.

³⁵³ Sir John Grenfell Maxwell (1859–1929), 1879-ben csatlakozott a brit hadsereghez. 1897-ben Núbia kormányzójának, majd egy évvel később Omdurmán kormányzójának nevezték ki.

³⁵⁴ Agstner (1995) 7–8.

Az első világháború lezárultát követően rövid időn belül megindult a közeledés Magyarország és Egyiptom között. A két állam viszonyában közös nevezőt jelentett, hogy a békeszerződések eredményeként nyerték vissza szuverenitásukat, és egyaránt sérelmezték a párizsi békekonferencián elfogadott rendezést, ami mindkét országra nézve – ha más okból is, de – rendkívül lesújtó volt. I. Fuad egyiptomi király ezen csalódottságának nyíltan hangot is adott, amikor többször a békés revízió jogosságáról nyilatkozott, valamint visszatérően ki-mutatta Magyarország iránt érzett szimpátiáját.³⁵⁵

Ilyen előzményeket követően 1923-ban Budapesten született meg a döntés a konzuli kapcsolatok felvételéről Egyiptommal. A kezdeményezés kedvező fogadtatásra talált az egyiptomi fél részéről is és már a következő évben, azaz 1924-ben megkezdte működését az alexandriai magyar konzulátus Páthy (Polnauer) László tiszteletbeli konzul vezetésével. 1927-ben újabb döntés született a magyar fővárosban arról, hogy a meghatározó közel-keleti országgal fenn-tartott viszonyt a hivatalos diplomáciai kapcsolatok szintjére emelik. Rövid tárgyalások után, 1928-ban létre is jött a Kairói Magyar Követség, de ezt – el-sősorban anyagi okokból – Bernből irányították egészen 1939-ig.³⁵⁶ Ugyanekkor Kairó a bécsi külképviseletét akkreditálta Magyarországon. A két állam köze-ledése látványosan tükröződött a sajtóban is, ahol például *Al-Ahrám*³⁵⁷ – a leg-nagyobb egyiptomi és arab napilap –, illetve az *Egyptian Gazette*³⁵⁸ – a legré-gebbi és legismertebb angol nyelvű napilap Egyiptomban – rendszeresen be-számolt a kétoldalú kapcsolatokról, valamint azok fejleményeiről.³⁵⁹

A két ország közötti viszonyt a kölcsönösen lebonyolított magas szintű láto-gatások tovább erősítették. Az ifjabb Horthy Miklós Egyiptomban tett utazásai mellett 1932-ben Budapesten vendégeskedett Iszmáil Szedki³⁶⁰ egyiptomi kor-

³⁵⁵ Komár Krisztián (2002) 63.

³⁵⁶ A Bernbe kinevezett magyar követ évente két hónapot töltött el Kairóban és ezen időszak alatt látta el az ottani magyar külképviselet személyes vezetését. Emellett esetenként Buda-pestről intézkedtek a Kairóba kinevezett ügyvivők.

³⁵⁷ Az *al-Ahrám* a mindenkori egyiptomi kormánypárt szócsövének tekinthető, és szerkesztő-ségéhez több hetilap és havi magazin is tartozik. Az eredetileg hetilapként induló *al-Ahrámot* Bisára Tekla és Szelím Tekla alapította Alexandriában 1875 decemberében, és az első szám 1876. augusztus 5-én jelent meg. A lap főszerkesztőségi posztját általában Egyiptom egyik legnevesebb újságírója nyeri el. 1928-tól az *al-Ahrám* már nemcsak Egyiptomban jelent meg, hanem a Közel-Keleten és Európában is. 1931-ban terjedelme bővült, és tizenhat oldalban je-lent meg, illetve 1932. január elsejétől fotókat is közölt a lap első és utolsó oldala. Mai napig működik e világhírű napilap.

³⁵⁸ A lap 1881–1938 között Alexandriában jelent meg, majd 1938-tól kezdve Kairó lett a szé-khelye. A brit megszállás alatt az angol politika szócsöve volt és egyben az egyiptomi naciona-lista erők ellensúlyaként is szolgált. Öt brit újságíró alapította annak érdekében, hogy híreket adjon az Egyiptomban élő angol közösség számára, illetve a Közel-Keleten a brit politikát nép-szerúsítse. Andrew Philip volt az első főszerkesztője. Ma is működik és az *al-Dzsumhúr*ija sajtóalapítvány egyik kiadványa. Ma olvasói között találjuk az angolul beszélő külföldi turis-tákat, az idegen nyelvű karok hallgatóit, a diplomátákat és az Egyiptomban élő külföldieket.

³⁵⁹ Bővebben, lásd: Abdel-Salam Mohamed (2015).

³⁶⁰ Iszmáil Szedki pasa (1875–1950) egyiptomi politikus és kormányfő. Kétszer volt miniszter-elnök (1930–1933) és (1946. február 17. –1946. december 9.). 1919 márciusában letartóztatták és Szaad Zaglúllal, a népszerű vezetővel együtt kitoloncolták Máltára. A párizsi békekonferen-cián szakított Zaglúllal, 1921-ben csatlakozott a Vafd-ellenes Adli Jakan kormányához pénz-ügyminiszterként. Autokrata módon kormányzott és a Vafd támogatói azzal vádolták, hogy

mányfő, majd 1938-ban Názli királynő és négy leánya több hetes baráti látogatást tett Magyarországon. Mellettük több egyiptomi miniszter is tiszteletét tette Magyarországon, amelyet a magyar politikai döntéshozók rendszeresen viszonzottak. A magyar fél az egyiptomi kapcsolatok fontosságának kihangsúlyozására az arab állam számos meghatározó vezetőjét kitüntetésben is részesítette. Így például megkapta a Magyar Érdemrend Nagykeresztjét 1926-ban I. Fuad király, majd pedig Iszmail Szedki pasa és an-Nahhász Hasszán pasa miniszterelnök, Hafez Hasszán földművelésügyi miniszter, Ahmed Abdel Wahháb pasa és Hasszán Szabri bej pénzügyminiszterek, valamint Abdel Fattah Jehia külügyminiszter is.

A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítéséhez, illetve fejlesztéséhez a Ganz Részvénytársaság is hozzájárult az 1920-as évektől, a Péti Nitrogénművek által előállított műtrágya pedig idővel az egyik legkeresettebb magyar cikké vált a Nílus-menti országban. Az 1935-ben létrehozott Magyar-Egyiptomi Idegenforgalmi Iroda (HUNEGYPT) eredményességét jól mutatta, hogy alig egy évvel a megalapítását követően „már kétezer egyiptomi állampolgár látogatott el Magyarországra, akik között olyan kiemelkedő személyiségek voltak, mint például Zaglúl pasa özvegye, Hasszan Szabri bej közlekedési-, belkereskedelmi-, és építési miniszter, Háfiz Hasszan bej, a Munkügyi Minisztérium első megbízottja, valamint William Makram Ubajd pénzügyminiszter.”³⁶¹

A gazdasági és kereskedelmi jellegű kapcsolatok megerősítését elősegítette az 1930-as években létrejött Duna-tengerhajózás is. A *Budapest* nevű Duna-tengerjáró hajó 1934 őszén tette meg az első útját Budapest és Alexandria között, majd egészen a II. világháború kitöréséig fejlődött a közvetlen hajóforgalom. Az 1934-ben megalakult Duna-Tengerhajózási Részvénytársaság három hajója, a *Budapest*, a *Tisza* és a *Szeged* 1938-ra már több mint 30.000 tonnányi áruforgalmat bonyolított le. A folyamatosan növekvő kereskedelmi kapcsolatok miatt az 1930-as évekre egy körülbelül 300 fős magyar kolónia jött létre Kairóban és Alexandriában. Két élénkülő magyar egyesület is megalakult, könyvtárral és kéthetente megjelenő folyóirattal.³⁶²

IFJ. HORTHY MIKLÓS ÉLETPÁLYÁJA

Ifjabb Horthy Miklós 1907. február 14-én látta meg a napvilágot a Horthy-család negyedik gyermekeként Pola San Policarpo elnevezésű villanegyedében. Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai veresége és az azt követő román invázió miatt alig fél évet töltött el a bécsi Collegium Theresianumban, mielőtt csatlakozott volna családjához Kenderesen.³⁶³ A román csapatok távozása és édesapja budapesti bevonulása után az V. kerületi Kegyesrendi Főgimnázium növendéke volt 1919 novemberétől, majd az 1925 júniusában letett érettségi vizsgáit követően a keszthelyi Gazdasági Akadémián folytatta felsőoktatási tanulmányait, amelyeket 1928 nyarán fejezett be.³⁶⁴

nem nacionalista. Szedki pasa volt a legjelentősebb muszlim egyiptomi az Egyiptomi Ipari Szövetségben.

³⁶¹ Uő.

³⁶² Bővebben lásd: Réti (2019) 123-140.

³⁶³ Szilágyi – Sáringer (2002) 23.

³⁶⁴ Olasz (2017) 35-36.

Különösen fiatal korában számos pletykának adott vélt vagy valós alapot kicsapongó életvitelével, valamint nőügyeivel. 1924-ben rövid időre még börtönbe is került, igaz akkor is csak egy, a korszak társadalmi normái által elfogadott/megtúrt párbajozásból kifolyólag. 1927. augusztus 4-én feleségül vette Budapesten a nálánál majdnem két évvel idősebb, katolikus vallású gróf nagykárolyi Károlyi Consuelot. A három évig tartó házasságból két lánygyermek született, Zsófia (1928. május 23.) és Nikolette (1929. augusztus 3.). Befolyásos bankár apósának köszönhetően 1928-ban előbb az Angol-Magyar Bank munkatársa lett, majd pedig idővel a pénzügyi intézet igazgatója. Emellett betöltötte a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt., valamint a Bel- és a Külforgalmi Rt. vezérigazgatói tisztét is.³⁶⁵

Hivatali teendői mellett közismert volt sportszeretetről és az általa elért eredményeiről. Bátyját túlszárnyalva szeretett lovaspólózni, jeleskedett teniszben és úszásban, valamint szenvedélyesen érdeklődött az autó- és motorsport iránt.³⁶⁶ Egész hátralévő életére kihatással bírt, amikor 1929. október 22-én egy lovaspóló mérkőzésen megbotlott a lova, ami esésében maga alá gyűrte. A bal esetben, ami a lelátón helyet foglalt teljes Horthy-család szeme láttára következett be, koponya- és bordatörést, valamint agyrázkódást szenvedett.³⁶⁷ A szerencsétlenség következményeként kettős látás kínozta haláláig, ami időnként émelygést és rosszulletet váltott ki nála.³⁶⁸ Felépülése után felhagyott az aktív sportolással, ellenben tevékeny szerepet vállalt a különféle sportszervezetekben (Magyar Ökölvívó Szövetség, Hungária Automobil Klub, Magyar Motorcsónak Club, Magyar Úszószövetség, Tenisz Szövetség).³⁶⁹ Részt vett emellett az Országos Testnevelési Tanács munkájában, valamint gróf Andrássy Géza halála után ő lett a Nemzetközi Olimpiai Bizottság magyar tagja 1939-től. Mindezek mellett helyet kapott egyéb, az Angol-Magyar Bank érdekeltiségében alapított vezetőségében is, és vélhetően komoly szerepe volt édesapja véleményének megváltoztatásában, aminek köszönhetően a magyar cégek 1934 után

³⁶⁵ Borbándi (1997) 178.

³⁶⁶ A III. Tourist Trophy nevű motorversenyre való felkészülése tragédiával zárult 1926. május 13-án, amikor száguldó motorjával elütött egy tejhordó lányt a Budakeszi úton, aki pár órával az ütközés után életét veszítette. Az ifjabb Horthy Miklós ekkor agyrázkódással, valamint a karjain, a fején és a vállán szerzett súlyos sérülésekkel vészelt át a tragédiát, és pár napos gyógykezelés után elhagyhatta a kórházat. Forrás: Szilágyi – Sáringer (2002) 19-20.

³⁶⁷ Ifjabb Horthy Miklós, a kormányzó fia, a kedd délutáni pólómérkőzésen lezuhant lováról és koponyatörést szenvedett: *Pesti Napló*, 1929. október 23/241, 1-3.

³⁶⁸ Sérülései és annak utóhatásai a későbbiekben gyakran felmerültek személyiségének és tevékenységének ellentmondásos megítélése kapcsán. Így például Shvoy Kálmán titkos naplóbejegyzése szerint az ifjabb Horthy „szerencsétlen fiú, látszik az esés nyoma, teljes hülye benyomását kelti”. Vele ellentétben viszont Kádár Gyula vezérkari ezredes visszaemlékezésében pont az hangsúlyozta, hogy „azok a mendemondák, amelyek szerint [ifj. Horthy Miklós] ügyefogyott, hülye, züllött ember volt, valótlanok. Értelmes és művelt, nemhogy iszákos, mint híresztelték, hanem csaknem teljesen antialkoholista; még a társaságban szokásos egy pohár bort sem itta meg. Volt egy kis beszédhibája, ismert lovasbalesetekor szenvedett fejsérülésnek ez volt a következménye, meg az, hogy appercipáló képessége néha egy-egy pillanatra kihagyott. (Ilyenkor egy-két mondat megismétlését kérte.)”. Az egészségkárosodásával kapcsolatos negatív felhangokról meg kell azonban jegyezni, hogy azokat többnyire a korabeli szélsőjobboldal hívei hangoztatták, akik elsősorban nem is őt, hanem rajta keresztül inkább kormányzó édesapját akarták burkoltan támadni (a kormányzósértési per veszélye miatt utóbbi nyíltan nem tehették meg). Forrás:

Kádár (1978); Perneki (1983).

³⁶⁹ Zuber (1935) 23-24.

kijuthattak a szovjet piacokra. Az Angol–Magyar Banknál betöltött igazgatói posztját 1939-ben a Rio de Janeiro-i magyar követség vezetésére cserélte fel.

IFJ. HORTHY MIKLÓS ÉS EGYIPTOM

Az 1930-ban kimondott válása után az ifjabb Horthy Miklós több alkalommal tett üzleti látogatást külföldön, így Egyiptomban is, ahol hosszú időt, sokszor hónapokat töltött el. Egyiptomi tartózkodásai során találkozott az akkori uralgócsalád több tagjával, akikkel szoros baráti viszonyt ápolt, ami segítette céljait, munkáját. Nem utolsó sorban emiatt is voltak kairói útjai gyümölcsözőek és eredményesek. Erőfeszítéseinek és jól kiépített kapcsolatainak köszönhetően Egyiptom gyapotvásárlás céljából jelentős hitelt biztosított Magyarországnak számára, és létrejött a Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Rt.,³⁷⁰ amelynek részvényesei az egyiptomi Miszr Bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, az Angol–Magyar Bank, valamint az alexandriai L. Polnauer & Co. cég voltak. A társaságot az ifj. Horthy és Polnauer Ernő alexandriai magyar konzul sikeresen igazgatta. „A cég jelentőségét, illetve a két ország közötti kapcsolatok fontosságát tükrözi, hogy a magyar kormányzó személyesen kezdeményezte egy flottilla³⁷¹ létrehozását, ami Egyiptomot és Magyarországot vízi úton kötötte volna össze.”³⁷²

A LÁTOGATÁSOK RÉSZLETEI

AZ ELSŐ EGYIPTOMI ÚT: 1932.

Az 1929 októberében kirobbant nagy gazdasági világválság hatására Magyarország addigi tradicionális külföldi – azon belül is főleg az európai – fellevevő piacain töredékére esett vissza a kereslet a magyar exporttermékek és termények iránt. Az addigi partnerállamok figyelme a tengerentúli országok irányába fordult, ahonnan alacsonyabb beszerzési árakon tudták szükségleteiket kielégíteni. Ha mégis magyar forrásból vásároltak, akkor azt is elsősorban azért tették, hogy cserébe olyan ipari cikkeket tudjanak elhelyezni a magyar piacokon, amelyeket a hazai ipar is elő tudott állítani. A válság kezelésére, ami különösen a mezőgazdaságot sújtotta, létkérdéssé vált új piacok felfedezése, valamint az addigi felszínes együttműködési formák elmélyítése, illetve lehetőség szerinti bővítése.

³⁷⁰ 1933-ban alapították a Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Céget. A cég fő tevékenysége a gyapot, rizs, és a hulladékvas importálása Egyiptomból, és a magyar burgonya, seprűcirok, textilárúk, elektromos termékek, és műtrágya exportálása volt. A társaság két ügyvezetője ifjú Horthy Miklós, a kormányzó kisebb fia és Polnauer Ernő alexandriai magyar konzul lettek, havi ezer-ezer pengő javadalmazással. Bővebben a cégről, lásd: Komár (2003) 82-83.

³⁷¹ A Ganz hajógyárában készült el az első magyar gyártmányú, ún. Apollinaire-típusú hajó, amely folyókon és tengereken egyaránt képes volt az áruszállításra. A *Budapest* névre keresztelt folyam- és tengerjáró hajót 1934. augusztus 14-én bocsátották vízre, s október-november folyamán megtette első próbaútját Óbudáról Isztambulon, Bejrúton és Haifán keresztül az egyiptomi Alexandriába. A sajtóban úgy értékelték az eseményt, hogy ezzel a Dunán át, átrakás nélküli közvetlen vízi kapcsolat létesült Magyarország és a Közel-Kelet országai között.

³⁷² Bővebb részletért, lásd: Szilágyi – Sáringer (2002) 24–25; Abdel-Salam Mohamed (2015) 84-85.

A korabeli Egyiptom ideális megoldásnak kínálkozott a magyar külkereskedelmi kapcsolatok felfrissenítésére, mivel egyszerre rendelkezett mérvadó nyersanyagforrásokkal és hatalmas felvevőpiaccal, miközben az akkor még gyerekcipőben járó ipara és importtermék-szerkezete miatt nem jelentett konkurenciát Magyarországnak számára. Alapvetően ezek a szempontok motiválták az ifjabb Horthy Miklóst is, amikor az Angol-Magyar Bank igazgatójaként 1932 tavaszán Egyiptomba utazott a kétoldalú viszonyrendszer tanulmányozására, azon belül is főleg a gazdasági kapcsolatok feltérképezésére, valamint a mezőgazdasági gépipar exportjának megszervezésére.³⁷³ Az egyiptomi Alexandriába 1932. április 13-án érkezett meg, amiről két nappal később számoltak be az *al-Ahrám* és az *Egyptian Mail* napilapok.³⁷⁴ Április 21-én a Gízai három piramist, valamint az ott elterülő turisztikai jellegű helyeket és műemlékeket látogatta meg Paikert Alajossal, a Fuád al-Avval Mezőgazdasági Múzeum magyar igazgatójával, és S. Burghoffer úrral.³⁷⁵ Négy nappal később az *al-Ahrám* hosszú cikket közölt a magyar kormányzó fiáról, részletezve az addigi sikeres életpályáját, és felemlgetve a látogatás fő céljait és eredményeit.

Horthy ott-tartózkodásának ideje alatt tárgyalásokat is folytatott a Pénzügy-, és a Mezőgazdasági Minisztériummal, valamint a Mezőgazdasági Bankkal, valamint több üzletet kötött az egyiptomi partnerekkel. A Polnauer László alexandriai magyar főkonzul, illetve Landman – híres kereskedő – bevonásával lebonyolított megbeszélések középpontjában ekkor az egyiptomi gyapotvásárlás állt, amiért cserébe a magyar fél vállalta gyárak és rizstárolók felépítését, valamint műtrágya szállítását.³⁷⁶ Az ifjabb Horthyt emellett I. Fuád egyiptomi király is fogadta és a mintegy 40 perces kihallgatáson "érdeklődött a magyar gyáriparnak Egyiptom felé irányuló kivitele felől, amelynek érdekében tette meg ifj. Horthy Miklós útját."³⁷⁷ Utóbbi kapcsán a kormányzó fia részletesen beszámolt az uralkodónak a Budapesti Nemzetközi Vásárról, amelynek látogatói sorában évről-évre egyre nagyobb számmal szerepeltek egyiptomi vendégek is.³⁷⁸

Kint léte alatt Horthy megbeszéléseket folytatott Alexandria főpolgármesterével is, mielőtt 1932. május 10-én visszaérkezett volna Budapestre. A tárgyalások eredményeként kapcsolat jött létre a magyar-egyiptomi úszósport terén is, amelynek elmélyítésére a város előljárója Egyiptomba invitálta a magyar úszókat és vízipólózókat a találkozót követően.³⁷⁹

³⁷³ Ifjabb Horthy Miklós hazaérkezett Egyiptomból: *Magyar Hírlap* 1932. május 8/101, 17.

³⁷⁴ Hungarian Regent's Son In Alexandria: *Egyptian Mail* 1932. április 15/6005, 3.

³⁷⁵ Hungarian regent's son at the pyramids: *Egyptian Mail* 1932. április 21/6009, 1.

³⁷⁶ Üzletek Egyiptom és Magyarország között – Horthy Miklós érőfeszítései: *Al-Ahrám* 1932. április 25/-, 6.

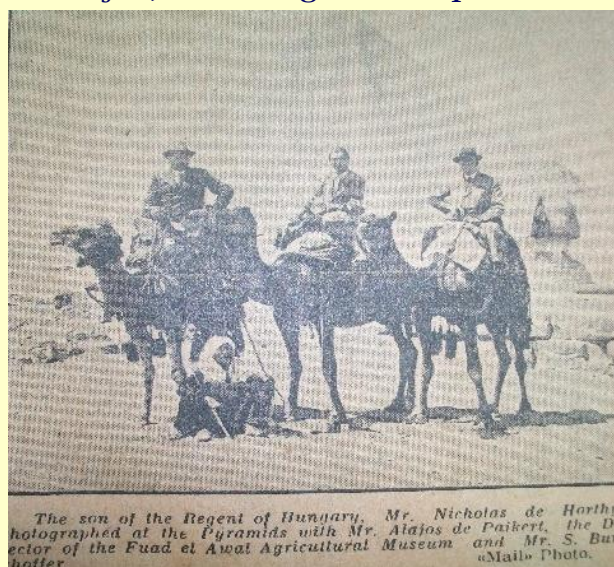
³⁷⁷ Ifjabb Horthy Miklós látogatása Fuad egyiptomi királynál: *Friss Újság* 1932. április 29/94, 4.

³⁷⁸ A budapesti Nemzetközi Vásárról beszélgetett I. Fuád ifj. Horthy Miklóssal: *Nemzeti Újság* 1932. április 28/93, 7.

³⁷⁹ Alexandria főpolgármestere Egyiptomba invitálja a magyar úszókat és vízipólózókat: *Sport Hírlap* 1932. május 12/38, 8.

Az első egyiptomi út egyik következményeként öt napos látogatást tett Budapesten az alexandriai főpolgármester a feleségével, alig pár nappal Horthy hazatértét követően. Az egyiptomi vendégeket "a Duna-Száva-Adria vasút pályaudvarán dr. Ripka Ferenc főpolgármester és ifj. Horthy Miklós üdvözölték meleg szívélyességgel és kísérték el a Gellért Szállóban levő szállásukra." Az alexandriai főpolgármester látogatása során megtekintette a székesfőváros intézményeit, nevezetességeit, az Árumintavásárt és kirándulást tett a Balatonhoz.³⁸⁰ A balatoni kirándulás másnapján, 1932. május 14-én került sor az előre megszervezett gyárlátogatásokra az olyan meghatározó magyar ipari komplexumokban, mint a Ganz Villamossági, Tungsram, Láng Gépgyár, MÁVAG.³⁸¹ A rangos egyiptomi házaspár után nem sokkal, július 18-án érkezett Budapestre Háfiz Hasszan pasa mezőgazdasági miniszter is, hogy megismerhesse az új földművelő és állattenyésztő módszereket.³⁸² Őket Szedki pasa kormányfő követte augusztus végén, aki Horthy magyar kormányzóval tárgyalt az egyiptomi gyapot importjáról, valamint a magyar késztermékek és ipari berendezkedések beszerzéséről. A tárgyalások hangulatát megalapozta és a jövőbeni együttműködéshez fűzött optimizmust felerősítette az egyiptomi fél elkötelezettsége a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok megszilárdítása mellett.³⁸³

Ifj. Horthy, Paikert Alajos, és S. Burghoffer a piramisoknál: *Egyptian Mail*

1932. április 21, főoldal.

³⁸⁰ Az alexandriai főpolgármester Budapesten: *Pesti Hírlap* 1932. május 10/102, 10.

³⁸¹ Bővebb információt a látogatásról, lásd: MNL OL XIX-J-1-j, Magyar Királyi Követség Egyiptomban 1932. 541 sz. dok. Mohamed Seddik bey alexandriai főpolgármester meghívása Budapestre, 1932. május 3.

³⁸² Háfiz Hasszan pasa Budapestre érkezett: *Al-Ahrám* 1932. július 20/-, 6.

³⁸³ Szedki pasa a magyar fővárosban: *Al-Ahrám* 1932. szeptember 1/-, 6.

A MÁSODIK ÚT: 1934.

1934. február 17-én érkezett Egyiptomba második alkalommal ifj. Horthy Miklós, akit az alexandriai kikötőben Polnauer László tiszteletbeli főkonzul fogadott.³⁸⁴ A kormányzó fiának deklarált célja ezúttal az első utazása alkalmával megalapozott kereskedelmi kapcsolatok további bővítése volt. Ennek szellemében elsősorban olyan meghatározó egyiptomi döntéshozókkal és üzleti szereplőkkel folytatott tárgyalásokat, mint például Sabry bey pénzügyminiszter vagy Talaat Harb pasa, a Bank Misr vezérigazgatója. A perspektivikus megbeszélések eredményeként megállapodás született többek között arról, hogy a magyar vállalatok is lehetőséget fognak kapni a részvételre az egyiptomi fél által meghirdetett nagy volumenű versenytárgyalásokon. Az egyeztetések kitértek az idegenforgalmi kapcsolatok fejlesztésére is a két ország között, amelyek közvetlen következményeként több száz egyiptomi turista látogatott el Magyarországra már 1934 nyarán. Mindezeket túl a szerteágazó témákban folytatott konzultációkon szó esett még a magyarországi lovak egyiptomi exportjáról is, valamint a kilátásokról az együttműködés fokozására a sport területén.³⁸⁵

Ifj. Horthy és Polnauer László érkezéskor Alexandriában, Al-Ahram.³⁸⁶

³⁸⁴ Ifjú Horthy Alexandriába érkezik és a magyar főkonzul fogadja: *Al-Ahrám* 1934. február 17/17671, 1.

³⁸⁵ Beszélgetés ifjú Horthy a Nap és Nilus országáról, az egyiptomi gazdasági kérdésekről és legutóbbi egyiptomi tárgyalásairól: *Budapesti Hírlap* 1934. április 1/73, 13.; Ifj. Horthy Miklós az íróasztal mellett – Beszélgetés a kormányzó fiával egyiptomi útjáról, a munkáról, sportról, szórakozásról: *Újság* 1934. április 1/73, 18.

³⁸⁶ Ifjú Horthy Alexandriába érkezik és a magyar főkonzul fogadja: *Al-Ahrám* 1934. február 17/17671, 1.

A HARMADIK ÚT: 1935.

A kormányzó fia 1935. március 1-én harmadjára utazott el Egyiptomba, ahol ezúttal négy hetet töltött el. Az első két alkalomhoz hasonlóan a látogatás fő-kuszában ezúttal is az üzleti kapcsolatok fejlesztése állt, mivel a két ország közötti áruforgalom növelését jelentősen behatárolták az akkor hatályos de-viza és egyéb jellegű korlátozások. A probléma mielőbbi megoldását indokolta, hogy a fennálló akadályok ellenére is rövid periódus leforgása alatt látványos fejlődés bontakozott ki a kereskedelmi kapcsolatokban a tárgyban folytatott korábbi tárgyalásoknak köszönhetően. Az arab államba irányuló magyar ex-port értéke ugyanis alig egy év alatt 82.000 egyiptomi fontról 129.000 egyip-tomi fontra emelkedett 1934-ben. Még látványosabb volt az egyiptomi termé-kek magyarországi importjának ugrásszerű növekedése, aminek az értéke 68.000 fontról 168.000 egyiptomi fontra nőtt ugyanezen időszak alatt.³⁸⁷ Az üzleti megbeszélések mellett a kormányzó fia ott-tartózkodását felhasználta arra is, hogy a második látogatása idején tapasztalt kedvező visszajelzések alapján további tárgyalásokat folytasson a sportkapcsolatok fejlesztéséről.³⁸⁸

A NEGYEDIK ÚT: 1937.

A következő kiutazásra 1937. elején került sor, amikor az ifj. Horthy Miklós meglepően hosszú időtartamot – mintegy két hónapot – töltött el Egyiptomban, ahonnan március 25-én érkezett vissza Budapestre. A látogatás elnyúlt időtar-tamára magyarázatul szolgált, hogy az egyiptomi relációk különös jelentősé-get kaptak a legutóbbi beutazás óta eltelt időszakban. Az 1935-1936-os olasz háború, valamint az utóbbi okán Olaszország ellen meghirdetett szankciókhoz való csatlakozás után ugyanis Egyiptom részben magyar forrásokból próbálta pótolni a kieső importtermékeket. Ehhez társult az 1936 augusztusában meg-kötött brit-egyiptomi szerződés, aminek köszönhetően az arab állam elnyerte függetlenségét, ami egyszerre növelte az arab fél döntési szabadságát, vala-mint reményt adott az akkor már jelentősnek számító magyar áruk még na-gyobb tételben történő fogadására.³⁸⁹ Az ifjabb Horthy mindezeknek köszön-hetően azzal a nem titkolt céllal tért vissza az észak-afrikai államba, hogy a magyar importkínálat bővítése mellett rövid távon lehetőséget kapjon a ma-gyar vállalatok számára a bekapcsolódásra az ottani, központilag meghirde-tett nagy volumenű beruházásokba, hosszú távon pedig elérje azt, hogy a cse-peli szabadkikötő az egyiptomi gyapot közép-európai elosztó központjává vál-hasson.³⁹⁰

³⁸⁷ Ifjabb Horthy Miklós a s magyar-egyiptomi áru- és idegenforgalomról: *Újság* 1935. március 23/68, 13.

³⁸⁸ Ifj. Horthy Miklós megérkezett Egyiptomból és vasárnap elnököl a MUSz közgyűlésén: *Nem-zeti Sport* 1935. március 28/62, 1.

³⁸⁹ 1936-ban egyiptomi relációban a magyar export értéke már elérte az 543.000 egyiptomi fontot, míg az import 358.000 fontnak felelt meg. A fejlődés tendenciáját jól érzékeltette, hogy ez az export tekintetében közel hússzoros, míg az import vonatkozásában majdnem tízszeres növekedésnek felelt meg alig öt éve leforgása alatt. Forrás: Ifj. Horthy Miklós előadása Egyip-tomról és a magyar-egyiptomi kapcsolatokról. *Pesti Hírlap*, 1937. május 1/98, 5.

³⁹⁰ Ifj. Horthy Miklós előadása Egyiptomról és a magyar-egyiptomi gazdasági kapcsolatokról. *Ország-Világ*, 1937. május 14/13, 3.

Az ifjabb Horthy egyiptomi megbeszéléseinek középpontjában emiatt hangsúlyosan szerepeltek a gazdasági és kereskedelmi kérdések, amelyek mellett ugyanakkor – a korábbiakhoz hasonlóan – a sporttal kapcsolatos témakörök is rendre felmerültek. Utóbbi témakör keretében ígéretes tárgyalásokat folytatott az uralkodó unokaöccsével, Taher pasával, az egyiptomi legfelsőbb sportforum elnökével. Az egyeztetések eredményeként ugyanis megegyezés született arról, hogy a két ország az együttműködését az összes sportágra kiterjeszti a téli sportok kivételével.³⁹¹ Az általa folytatott, kétségkívül lenyűgöző sportdiplomáciai tevékenységét a hivatalos megbeszélések mellett kiterjesztette az informális beszélgetésekre is, amelyekhez igyekezett kihasználni az egyiptomi felső körökben szerzett ismeretségét. A témában még Faruk királlyal is hosszabb beszélgetést folytatott egy estély alkalmával, aki meglepően tájékozottnak bizonyult a magyar sportélet eredményeiről.³⁹² Mindezek után Horthy személyes érdemének volt betudható, amikor magyar atléták, tornászok és vívók látogathattak el az arab államba, hogy ott összemérjék tudásukat a helyi sportklubok versenyzőivel. Emellett reprezentációs célzattal jelenlétével tüntette ki a magyar vonatkozású eseményeket és részt vett az egyiptomi magyar napok alatt megrendezett minden sportünnepségen, illetve versenyen. Az illetékes egyiptomi döntéshozók támogatásának elnyerésére külön sportbankettet is rendezett, amelyen megjelent több más mellett a már említett Taher pasa, akivel sikerült baráti kapcsolatot kialakítania, Daoud Izmail és Halim Abbas hercegek, valamint a sportszövetségek vezetői.³⁹³ Megbecsültségét és az egyiptomi előkelőség iránta tanúsított figyelmét – és nem utolsósorban Magyarországot felértékelődését az egyiptomi külpolitikában – különösen jól mutatta, hogy maga Makram Ebeid pasa pénzügyminiszter adott búcsúebédet a tiszteletére látogatásának lezárásakor, amelyen olyan meghatározó egyiptomi személyiségek jelentek meg, mint Szafija Hanum, Szaad Zaghlúl pasa özvegye, Nahász pasa miniszterelnök, Nokrachi pasa közlekedési miniszter, a kormány majdnem minden tagja, a szenátus és a parlament elnöke és alelnökei, a volt miniszterelnök és volt miniszterek, az államvasút vezérigazgatója, több államtitkár, és üzletemberek.³⁹⁴

ÖTÖDIK ÚT: 1938.

Egy év sem telt az ifjabb Horthy legutóbbi egyiptomi utazása után, amikor 1938. január 1-én ismét – immáron ötödik alkalommal – visszatért az arab országba, ahol ekkor is több hetet töltött el.³⁹⁵ Ezúttal az üzleti ügyek intézése, azon belül is főleg a magyar ipar nyersanyagszükségleteinek kielégítése állt a középpontban. Rendkívüli jelentőséggel bírt emiatt a magyar részvétel a kairói

³⁹¹ Ifj. Horthy Miklós kiépíti az egyiptomi-magyar sportkapcsolatokat: *Új Nemzedék* 1937. március 26/69, 6.

³⁹² Hazaérkezett Egyiptomból ifj. Horthy Miklós, a MUSz elnöke, aki 17 és fél órán át ült az autó kormányánál s a Milano-Budapest útvonalat pihenő nélkül tette meg: *Nemzeti Sport* 1938. március 4/44, 1.

³⁹³ Ifj. Horthy Miklós hazaindult Egyiptomból: *Sport hírlap* 1937. március 24/24, 1.

³⁹⁴ Ünnepelesen búcsúztatták Egyiptomban ifj. Horthy Miklóst.: *Az Est* 1937. március 24/67, 9.

³⁹⁵ Horthy kormányzó fia: *Al-Ahrám* 1938. február 25/-, 9.

és alexandriai Nemzetközi Pamutkongresszuson, amelyen a világ pamutiparának vezető egyéniségei gyűltek össze az aktuális problémák megvitatására. A fórumon emiatt az ifjabb Horthy Miklós mellett részt vett a magyar textilipar képviselőiben dr. Dischka Győző, a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesülete alelnöke, Jossua Richard, az Általános Fonó- és Szövőipari Rt. vezérigazgatója, és Perutz Artúr, a Perutz testvérek pápai textilgyárának társtulajdonosa is.³⁹⁶ A megbeszélések ezúttal is rendkívül gyümölcsözőnek bizonyultak és a magyar tárgyalódelegációnak sikerült több, a magyar ipar nyersanyagellátása szempontjából kiemelkedő fontosságúnak bizonyult megállapodást kötnie.³⁹⁷

A magyar kormányzó fiának egyiptomi látogatása időben egybeesett Török Márta zongoraművésznő kairói vendégszereplésével. Előadásáról a magyar lapok is beszámoltak kiemelve azt, hogy a hálás közönség soraiban helyet foglaló magyar előkelőségek között ott volt az ifjabb Horthy Miklós, Rudnay Lajos magyar követ, valamint Shvoy István gyalogsági tábornok is.³⁹⁸

Ifj. Horthy portréja, *Nemzeti Sport* 1938. március 4

HATODIK ÚT: 1939.

Az ifjabb Horthy Miklós utolsó egyiptomi tartózkodására 1939-ben került sor, amikor lánytestvére, Paulette társaságában február 7-én megérkezett Alexandriába.³⁹⁹ A látogatásnak – nem meglepő módon – ezúttal is markáns üzleti vonatkozásai voltak, amelyek keretében Ahmed Máhir pasa, pénzügyminiszter személyesen tárgyalt Horthyval a kétoldalú kereskedelmi, illetve gazdasági lehetőségekről, valamint az együttműködés lehetőségeiről.⁴⁰⁰

³⁹⁶ A Nemzetközi Pamutkongresszus I.: *Textilipar* 1938. január 28/7, 2.

³⁹⁷ Ifjabb Horthy Miklós egyiptomi tárgyalásainak eredménye: *Magyar Közgazdaság* 1938. február 24/9, 5.

³⁹⁸ Magyar zongoraművésznő sikere Kairóban: *Pesti Hírlap* 1938. február 18/39, 17.

³⁹⁹ A magyar kormányzó fia: *Al-Ahrám* 1939. február 8/19542, 1.

⁴⁰⁰ Horthy Miklós a Pénzügyminiszternél: *Al-Ahrám* 1939. február 11/-, 8.

الاسكندرية في ٧ فبراير - مراسيل
لاهرام الخاص - وصل الى الاسكندرية
ليوم المسيو نقولا دي هورثي وشقيقته
لسكونتس كارولي قادمين من 'أوروبا'
تاستقبلهما في الميناء عند الوصول جناب
لمسيو باتي قنصل المجر في المدينة .
وسيتانغان السفن مساء غد الى القاهرة
وفانا لا سبق نشره .
ويرى في الصورة المسيو نقولا هورثي
الى اليسار وبجواره المسيو «بول ناو»
قنصل المجر

الكونت والكونتيسة كارولي كريمة الاميرال هورثي الوصي على عرش هنغاريا
عند ابحارهما صباح امس من الاسكندرية في طريقهما الى المجر بعد ان قضيا
بضعة اسابيع في زيارة القاهرة

Ifj. Horthy és Polnauer László az alexandriai kikötőben, megérkezéskor.
Al-Ahrám 1939. február 8, főoldal.

Ifj. Horthy lánytestvére és Károly férje az alexandriai kikötőben, búcsúztatáskor. *Al-Ahrám* 1939. április 30, főoldal.

A gazdasági/kereskedelmi célzatú megbeszélések mellett a látogatás protokolláris vonatkozásai szintén mérvadónak bizonyultak a látogatás szempontjából, ami magyarázatot ad egyúttal arra, is, hogy a Horthy-fiút miért kísérte el az útjára a nővére. Március 3-án érkezett meg ugyanis Kairóba Shiahpur iráni trónörökös, aki tizenkét nappal később házasságot kötött Faruk király egyik húgával, Favzíjával. Tekintettel arra, hogy az egyiptomi uralkodó család közeli barátjának tekintette Ifj. Horthy Miklóst, akinek nemcsak egyiptomi, hanem Názli királyné és négy leányának magyarországi látogatása kapcsán is sikerült többször találkoznia és személyesen megismernie a menyasszonyt, az ő meghívása a szertartásra kevésbé tartható meglepőnek. Az a tény azonban, hogy nővére is elkísérte azt mutatja, hogy a magyar állam a legmagasabb szinten kívánta képviseltetni magát az alkalmon úgy, hogy annak ne lehessen semmilyen politikai háttérrel és/vagy tartalommal tulajdonítani. A politikai tisztséggel vagy funkcióval nem rendelkező Horthy „gyerekek” ugyanis hivatalosan mgánemberként jelentek meg a menyegzőn, amire „történetesen éppen” ott-tartózkodásuk alatt került sor.⁴⁰¹ Az üzleti és a reprezentációs feladatok mellett a sport ekkor is szerepet kapott. Az ifjabb Horthy Miklós ennek keretében nővérével együtt megtekintette az akkor éppen Kairóban vendégszereplő magyar futballcsapat mérkőzését, amelyet követően személyesen gratulált a játékosoknak a teljesítményükért az öltözőjükben, az este folyamán pedig személyes jelenlétével emelte a tiszteletükre rendezett bankett fényét.⁴⁰²

⁴⁰¹ Miklós esetében az üzleti tárgyalások kiváló indokot jelentettek az egyiptomi tartózkodásra, míg Paulette esetében szinte bizonyosan a rajta elhatalmasodó tüdőbaj kezelésére hivatkoztak a jelenlétüket firtató esetleges kérdésekre.

⁴⁰² A kecskeméti homoktól az egyiptomi piramisokig: *Kecskeméti Közlöny* 1939. március 5/53, 11.

A két házaspár Kairóban 1939. március 15-én⁴⁰³

Leánykérés utáni kép⁴⁰⁴

A kép ifj. Horthy Miklós hatodik és utolsó egyiptomi látogatása alatt készült.⁴⁰⁵

Alig egy hónappal az utolsó, 1939-es egyiptomi utat követően ifj. Horthy Miklóst Magyarország rendkívüli követévé nevezték ki Brazíliába. A kiküldetésével kapcsolatos sajtóvisszhangok jól tükrözték addigi vezető szerepét az egyiptomi-magyar kapcsolatok alakításában. Szinte azonnal személyi és technikai problémák egész sora merült fel ugyanis a Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaságnál a távozását követően, amelyek azután érdemi befolyással bírtak a két ország viszonyára.⁴⁰⁶ Így habár Egyiptom csak 1942-ben – akkor is csak brit nyomásgyakorlásra – szakította meg hivatalosan diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, az addig eltelt mintegy három éves periódusban egyértelműen a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok hanyatlása volt megfigyel-

⁴⁰³ <https://www.pinterest.co.uk/pin/484629609883675532/> (letölthető: 2022. 06. 07.)

⁴⁰⁴ Almasryaloum egyiptomi napilap, 2019. 03. 19.

⁴⁰⁵ <https://www.roncskutatas.com/node/13198> (letölthető: 2022. 06. 06.)

⁴⁰⁶ Horthy kormányzó fiát Buenos Airesbe nevezik ki? *Délamerikai Magyarság* 1939. május 9/1427, 3.

hető, amiben a második világháború kirobbanása és a britek egyiptomi dominanciája mellett kétségtelen szerepe volt a magyar kormányzó kisebbik fiának új, latin-amerikai megbízatásának is. Az a menedzser szellemiség és habitus ugyanis, ami addig az egyiptomi-magyar kapcsolatok motorjának számított, onnantól fogva már a brazíliai-magyar gazdasági kapcsolatok bővítésére és a dél-amerikai magyarsággal való kapcsolattartásra irányult 1942-ig.

KONKLÚZIÓ

Az ifjabb Horthy Miklós 1932 és 1939 között Egyiptomban tett hat látogatásának eredményeiről megállapítható, hogy a magyar kormányzó kisebbik fia eredményes gazdaságdiplomáciai tevékenységet folytatott az arab államban és vitathatatlan érdemei voltak a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok bővítésében. Ott-létét felhasználta a két állam sportkapcsolatainak fejlesztésére is, amely látványosan bővült a két világháború közötti időszakban. Legvégül közkedvelt, kellemesnek tartott stílusával az egyiptomi legfelsőbb politikai körök tagjaival alakított ki olyan személyes, nemegyszer barátinak mondható ismeretségeket, amelyek kivételesnek számítottak a korabeli viszonyok között. Az egyiptomi-magyar viszony alakulásában játszott meghatározó szerepét a magyar és az arab sajtóban megjelent beszámolók mellett jól mutatta, hogy a bilaterális kapcsolatok egyértelmű hanyatlásnak indultak a Brazíliába történt távozását követően.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abdel-Salam Mohamed, Abdallah Abdel-Ati (2015): *Az egyiptomi-magyar kapcsolatok a két világháború közötti időszakban*. Szeged, JATEPress.
- Agstner, Rudolf (1995): *Der Ballhausplatz und Nordafrika, Studien zur Präsenz von Österreich (-Ungan) in Kairo, Kossier, Luxor, Tripolis und Bengasi*, Band II. Kairo, Schriften des Österreichischen Kulturinstitutes.
- Al-Naggar, Abdallah Abdel-Ati (2020): President Nasser's visit to Budapest in 1958. In: *Rewaḡ History & Heritage*, Doha, No. 10. 6-17.
- Borbándi Gyula (1997): *Magyar politikai pályaképek 1938-1948*. Budapest, Európa Kiadó
- Kádár Gyula (1978): *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Komár Krisztián (2002): A Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaság története. In: *Limes*, Vol. 5. Budapest. 63-78.
- Komár Krisztián (2003): Hungarian-Egyptian Interwar Relations. In: *Mediterrán tanulmányok*, Vol. 12. 75-83.
- Komár Krisztián (2012): *Az Osztrák-Magyar Monarchia és Egyiptom kapcsolatai 1882-1914*. Szeged, JATEPress.
- Olasz Lajos (2017): A hatalom iskolái: Horthy Miklós fiainak tanulmányai. In: Karlovitz János (szerk.): *Válogatott tanulmányok a pedagógiai elmélet és szakmódszertanok köréből*. Komárno, International Research Institute, 33-38.
- Perneki Mihály (1983): *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata, 1918-1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Réti Balázs (2019): A kairói magyar királyi követség (1939-1941). In: *Külügyi Szemle*, Budapest, No. 2. 123-140.

Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János (2002): *Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia*. Budapest, Holnap Kiadó.

Zuber Ferenc (1935): *Magyar sport almanach 1931-34*. Budapest.

Sajtóforrások

Al-Ahrám

Almasryalyoum

Az Est

Budapesti Hírlap

Délamerikai Magyarország

Egyptian Mail

Friss Újság

Kecskeméti Közlöny

Magyar Hírlap

Magyar Közgazdaság

Nemzeti Sport

Nemzeti Újság

Ország-Világ

Pesti Napló

Sport Hírlap

Textilipar

Újság

Új Nemzedék

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL OL XIX-J-1-j, Magyar Királyi Követség Egyiptomban 1932. 541 sz. dok. Mohamed Seddik bey alexandriai főpolgármester meghívása Budapestre, 1932. május 3.

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS EGYIPTOMI VONATKOZÁSAI ÉS HATÁSAI A MAGYARORSZÁGGAL FENNTARTOTT KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKRA

BEVEZETÉS

Magyarország és Egyiptom kapcsolatai egészen az ókorig nyúlnak vissza a régészeti emlékek tanúsága szerint. A két terület viszonya különösen az 1718-ban megkötött pozsareváci békeszerződés után mélyült el, amikor a Habsburg Birodalom lehetőséget kapott állandó diplomáciai jelenlétére az arab állam területén. Számos magyar személy képviselte ezt követően a Habsburg állam, majd pedig az 1867-es kiegyezést követően az Osztrák-Magyar Monarchia saját érdekeit Egyiptom-szerte az I. világháború kitöréséig, ami után az addigi kapcsolatrendszer alapvető változásokon ment keresztül.

Magyarország szempontjából az első világégés lezárulta különösen komoly következményeket eredményezett. Hiába nyerte vissza ugyanis a magyar állam a szuverenitását, a trianoni békediktátum értelmében elveszítette a történelmi Magyarország népességének, területének és nyersanyagforrásainak jelentős részét. A békeszerződés nem kerülte el az egyiptomi média figyelmét sem, nem utolsósorban annak az arab államot is érintő rendelkezései miatt. Számos észrevétel, kritika és elemzés jelent meg róla nemcsak a korabeli sajtóban, hanem napjainkban is, amelyek összességében vitatják a rendezés igazságosságát és szimpátiájukról biztosítják a trianoni Magyarországot.

Jelen munkánkban betekintést kívánunk nyújtani a magyar békeszerződésre vonatkozó vagy azzal kapcsolatos írásokba, amelyek az 1919. május 14. és 2022. szeptember 30. közötti időszakban jelentek meg az arab médiában. Az ezekben az elemzésekben megfogalmazott gondolatok közvéleményformáló hatását jól érzékelteti, hogy a megvizsgált források mindegyike nagy múlttal rendelkező politikai lap, amelyeket napjainkban is a szakszerűsége és az objektivitásra való törekvés jellemez az adott téma kapcsán.

AZ EGYIPTOMI-MAGYAR KAPCSOLATOK AZ I. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG

Egyiptom és Magyarország a történelem során széleskörű hatásokat gyakorolt egymásra. Az egykori Pannónia provincia területén feltárt ősi egyiptomi régészeti emlékek alapján elmondható, hogy a két régió kapcsolatainak a kezdetei egészen az ókori Római Birodalom időszakáig nyúlnak vissza.⁴⁰⁷

Ez az informális viszonyrendszer, ha alacsonyabb intenzitással is, de a középkor folyamán is fennmaradt. Ezt bizonyítja többek között Magyarország egyik koronaékszere, a királyi jogar is, amit egy egyiptomi metszett hegyikristály

⁴⁰⁷ A teljesség igénye nélkül, az egyik legeklebtársabb példaként említhető meg az Iseum Sava-riense, az egyiptomi Isis istennő tiszteletére a mai szombathelyi területén emelt szentély. Forrás: <https://gate.ahram.org.eg/News/3002129.aspx>

díszít.⁴⁰⁸ A kapcsolatok dinamizálására az Oszmán Birodalom és Habsburg Birodalom között 1718-ban megkötött pozsareváci békeszerződés után nyílt lehetőség, amikor Bécs lehetőséget kapott konzul akkreditálására az egyiptomi Alexandriába. Közel ötven év telt el azonban ezt követően, amire 1763-ban Francesco Agostini konzuli ügynökként Egyiptomba érkezett, ahol 1785-ben konzulnak nevezték ki. Az állam által megszabott konzuli feladatait 1792-ig látta el, majd Carlo di Rosetti főkonzul vette át tisztét, amíg 1805-ben vissza nem tért posztjára.⁴⁰⁹ A főkonzulátust 1811-ben ideiglenesen az egyiptomi fővárosba helyezték át, mígnem 1819-ben ismét Alexandriába, az ország második legnagyobb városába költözött. Ugyanekkor Kairó és Damiette alkonzulátus, Rosette pedig konzuli ügynökség lett. Az alexandriai kikötőváros növekvő kereskedelmi szerepe azonban felértékelte az egyiptomi külképviseletek fontosságát is. Ennek tudható be, hogy 1844-ben konzulátust⁴¹⁰ nyitottak meg Szuezb⁴¹¹ és Port-Szaídban⁴¹², a kairói és a damiette-i alkonzulátust, valamint a rosette-i és a szuezi konzuli ügynökséget pedig az alexandriai főkonzulátus fennhatósága alá helyezték 1846-ban.⁴¹³ 1910-ben az Egyiptomban akkreditált konzuli hivatalok kerületi beosztása már az alábbi beosztás szerint működött: I. Főkonzulátus Kairóban (tényleges konzulátus);⁴¹⁴ II. Konzulátus Alexandriában; III. A kairói konzulátus (tényleges konzulátus, egyben konzuli bíróság); IV. Konzulátus Port-Szaídban (tényleges konzulátus és egyben konzuli bíróság is); V. Konzulátus Kartúmban (egyben konzuli bíróság)⁴¹⁵.⁴¹⁶ Az első világháború kitörése után azonban a térségben állomásozó brit haderő elrendelte a kairói osztrák–magyar konzuli képviselet felszámolását 1914 szeptemberében, aminek feladatait azt követően az Egyesült Államok kairói képviselője látta el.⁴¹⁷

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS HATÁSA A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKRA

Az első világháború és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után Magyarország kikerült a birodalmi keretek közül és a trianoni békeszerződés aláírásával visszanyerte korlátlan állami szuverenitását. Ugyanakkor kisméretű állammá vált, amelyet a kisantant országok politikai és katonai szerződései vaspatkóként fogtak körbe.⁴¹⁸

A trianoni magyar állam lecsökkent nemzetközi érdekérvényesítő képessége kihatott az Egyiptommal addig fenntartott kapcsolatokra is. A békeszerződés

⁴⁰⁸ A magyar koronázási jelvényegyüttes legrégebbi darabjának tartott jogar a kutatások jelenlegi állása szerint vélhetően Egyiptomban készülhetett a 10. században és a Német-római Birodalom közvetítésével kerülhetett Magyarországra. Forrás: Tóth (1999) 53.

⁴⁰⁹ 1819-ben George Cavaccót főkonzullá, Franz Championt pedig alkonzullá nevezték ki.

⁴¹⁰ A szuezi térségben a megnövekedett kelet-indiai kereskedelmi forgalom miatt jött létre a konzulátus.

⁴¹¹ Hamarosan bebizonyosodott azonban, hogy a konzulátus csekély személy- és ügyforgalma nem indokolta önálló képviseletként történő működtetését, ezért 1878-tól 1914-ig tiszteletbeli alkonzulátusi státuszba helyezték.

⁴¹² 1866 és 1869 között alkonzulátusként működött.

⁴¹³ Komár (2012) 70.

⁴¹⁴ Hatásköre egész Egyiptom területére kiterjedt.

⁴¹⁵ Hatásköre Szudánra terjedt ki.

⁴¹⁶ Komár (2012) 71–74.

⁴¹⁷ Agstner (1995) 7–8.

⁴¹⁸ A kisantant és Magyarország kapcsolatára lásd: Ádám (1981).

IV. fejezetének 86–93. cikkelyei szabályozták ugyanis az Egyiptom, Nagy-Britannia és Magyarország megváltozott viszonyrendszerét, amelyek szerint Magyarország köteles volt elismerni az 1914. december 18-án kihirdetett brit protektorátust Egyiptom felett. Ebből következően hatályon kívül helyezték mindazokat a szerződéseket és egyezményeket, amelyeket az Osztrák–Magyar Monarchia kormánya Egyiptommal kötött. Emellett Magyarország kötelezte magát arra is, hogy semmiféle módon nem fog beavatkozni azokba a tárgyalásokba, amelyeket Nagy-Britannia és az antant hatalmak Egyiptomra vonatkozólag tartani fognak. Továbbá a magyar állampolgárok és vagyonuk felett a bíraskodás a brit konzuli bíróságok hatáskörébe került Egyiptomban. Az Osztrák–Magyar Monarchia Egyiptomban lévő minden javai és birtokai, beleértve a Habsburg-család tagjainak magánvagyonát is, minden térítés nélkül az egyiptomi kormányra szálltak át. Magyarország lemondott az egyiptomi egészségügyi, tengerészeti és vesztegzári tanácsban való minden részvételtől is. Továbbá, az egyiptomi áruk Magyarországra való behozatalukkor ugyanolyan elbánásban részesültek, mint a brit áruk. A békeszerződés egyértelműen kimondta azt is, hogy Magyarország beleegyezik abba, hogy a brit király kormányára szálljon át az a hatáskör, amelyet a Suez-csatornai szabad hajózás tárgyában 1888. évi október hó 29-én Konstantinápolyban kötött egyezményben az aláírók a szultánra ruháztak.⁴¹⁹

A rendelkezések közül különösen a diplomáciai képviseltek helyzetét érintő korlátozások bizonyultak mérvadónak az egyiptomi-magyar kapcsolatok tekintetében. Az Egyiptomban működött konzulok ugyanis az első világháború kirobbanásáig széleskörű mentességeket és előjogokat élveztek, amelyek formális alapjait a kapitulációk, illetve a barátsági és kereskedelmi szerződések jelentették.⁴²⁰ Így a konzulok, valamint az alkonzulok, az ügynökök, a tolmácsok, továbbá a Habsburg uralkodó kereskedelemmel foglalkozó alattvalói és alkalmazottjai, egyaránt adómentességet élveztek. Osztrák-magyar állampolgár még akár az iszlám hitre is áttérhetett, amit azonban csak az akkreditált konzuli vagy diplomáciai képviselő dragománja jelenlétében tehetett meg.⁴²¹

A konzulok emellett saját állampolgáraik felett, illetve a saját honosaik és az egyiptomi alattvalók közötti vitákban bírói jogköröket is gyakorolhattak, amelyekben a hazai (osztrák) törvények voltak számukra irányadók.

A trianoni békeszerződés mindezeket a mentességeket eltörölte, így Magyarország már nem élvezhette a dualista állam által gyakorolt privilégiumokat. Elmondható egyúttal az is, hogy a békeszerződés Egyiptomra vonatkozó cikkei és rendelkezései tulajdonképpen az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállamának, Magyarországnak a jogait szüntette meg egyrészt a Szezi-csatornára és az egyiptomi áruk importjára vonatkozóan, másrészt elismerte Nagy-Britannia befolyását Egyiptomra.

⁴¹⁹ A Konstantinápolyban a Szezi-csatorna használata tárgyában 1888. október 29-én megkötött nemzetközi szerződés Magyarországon az 1889. évi XX. törvénycikkben került kihirdetésre. Utóbbi kimondta a Szezi-csatorna szabad használatát minden időben és minden hatalom számára.

⁴²⁰ Kübert (1914) 61–62.

⁴²¹ Az áttérés azonban egyúttal azt is jelentette, hogy azzal elveszítették minden addig élvezett mentességüket.

Magyarország azonban a megszorítások ellenére sem kívánta teljesen beszüntetni egyiptomi tevékenységét és jelenlétét, ezért már 1923-ban döntés született egy önálló tiszteletbeli főkonzulátus alapításáról Egyiptomban, ami egy évvel később Alexandriában meg is kezdte a működését.⁴²² A két ország diplomáciai kapcsolatában a következő meghatározó mérföldkő 1927-ben következett be, amikor Horthy Miklós kormányzó jóváhagyását adta a kairói magyar követség létrehozásához, amit Bernből kívántak irányítani Parcher Félix⁴²³ magyar követ vezetésével.⁴²⁴ Az újonnan kinevezett diplomata 1928. február 20-án nyújthatta át megbízólevelét Fuád királynak, akivel a bilaterális kapcsolatokat érintő megbeszéléseket is folytatott.⁴²⁵

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA IDŐSZAKA ÉS AZ AZT KÖVETŐ ÉVEK

A két világháború közötti időszakban az *Egyptian Mail* egyiptomi tudósítója⁴²⁶ Magyarországon dolgozott, így az egyiptomi olvasóközönség első kézből szerzett információkat olvashatott a békeszerződés előzményeiről, illetve következményeiről. Az egyiptomi arab és angol nyelvű naplapok emiatt élénk figyelemmel követhették nyomon az 1919–1920-ban Magyarországon lezajlott eseményeket, illetve a magyar békeszerződés megkötésének körülményeit. Ezzel párhuzamosan az *al-Ahrám*⁴²⁷ sajtómunkatársa Párizsban tartózkodott a Szaad Zaghlúl vezette egyiptomi delegáció tárgyalásai⁴²⁸ idején, ahonnan naponta 1-2 rövid-tömör hírben számolt be az ott lefolytatott tárgyalások aktuális fejleményeiről és eredményeiről. Az egyiptomi olvasóközönség ennek köszönhetően értesülhetett arról például 1919. május 14-én, hogy Károlyi Gyula

⁴²² Magyar Főkonzulátus Egyiptomban: *Al-Ahrám* 1924. január 24/–, 4.; A külföldi konzulátusokon: *Al-Ahrám* 1924. február 1/–, 4.

⁴²³ Parcher Félix (1876–1933) 1919-ben került a magyar Külügyminisztériumba, majd a bécsi követségen dolgozott 1921-ig. 1921 és 1931 között a berni követség vezetője volt, közben 1928. február 10-től Kairóban is akkreditálva volt. A kairói követség vezetését 1931 és 1933 között Budapestről látta el.

⁴²⁴ Magyar követség létrejötte Egyiptomban: *Al-Ahrám* 1928. január 28/–, 2.

⁴²⁵ Abdín-palota levéltár, Kairó, 1928. február 20. Jegyzőkönyv a magyar meghatalmazott miniszter megbízólevele átadásáról a nagyságos királynak. A magyar meghatalmazott miniszter megbízólevele átadása

⁴²⁶ Lásd: *Egyptian Mail* egyiptomi angol újság 1919. július 6-i dátummal kelt 2088-as számú lapjában a 3. oldalon olvasható politikai rovatban a „*The Disorder in Hungary*”, és „*Romanian Troops in Hungary*” című cikkeket, valamint ugyanezen újságnak az 1919. július 31-i dátummal kelt 2107-es számú lapjában az ugyancsak a 3. oldalon megtalálható politikai rovatban a „*Conditions in Hungary*” című írást.

⁴²⁷ Az *al-Ahrám* a mindenkori egyiptomi kormánypárt szócsövének tekinthető. Szerkesztőségéhez több hetilap és havi magazin is tartozik. Az eredetileg hetilapként induló újságot Bisára Tekla és Szelím Tekla alapította Alexandriában 1875 decemberében. Az első szám 1876. augusztus 5-én jelent meg. Öt évvel később napilappá alakult át, majd 1899-ben a székhelyét áthelyezték Kairóba. Az *al-Ahrám*-ban 130 éves története során számos meghatározó irodalmár és politikus publikált. Főszerkesztői posztját általában Egyiptom legnevesebb újságíróinak egyike nyerte el.

⁴²⁸ Az egyiptomi küldöttség 1919 áprilisában és májusában próbálta sikertelenül elérni a párizsi békekongresszuson Egyiptom függetlenségének megadását. A wilsoni pontokhoz és a békekongresszus résztvevőinek megértéséhez fűzött illúziók szertefoszlása jelentősen hozzájárult az egyiptomi nacionalizmus erősödéséhez. Utóbbi kapcsán részletesebben lásd: Ramdani (2016).

vezetésével ellenkormány⁴²⁹ alakult a magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésére.⁴³⁰ A hírek egy nappal később arról tudósítottak, hogy a Tízek Tanácsa⁴³¹ véglegesítette az osztrák–magyar határokat.⁴³² Május 25-én a lap már azt közölte, hogy a Négyek Tanácsa megtárgyalta az osztrák békeszerződés katonai feltételeit és jóváhagyta a magyarországi ruszinok beolvasztását Csehszlovákiába.⁴³³ Legvégül a következő napon egyértelműen leszögezte az újság azt is, hogy a párizsi békekonferencián az antant hatalmak mindössze tizenöt napos haladékot adtak a magyaroknak arra, hogy kidolgozzák és előterjesszék a békefeltételekkel kapcsolatos válaszukat.⁴³⁴ A cikk szerzője azonban ebben az esetben már nyilvánvalóan végletekig leegyszerűsítve számolt be az amúgy rendkívül összetett párizsi békefolyamat magyar vonatkozásairól, így megállapításai több ponton egyértelműen nem feleltek meg a valóságnak. A békekonferenciának ugyanis nem állt szándékában sem meghívni, sem pedig elismerni az akkor Magyarországon uralkodó tanácskormányt. Tény ugyanakkor az is, hogy a győztes antanthatalmak 1919 tavaszán igyekeztek mielőbb napirendre tűzni az osztrák és a magyar béke ügyét is. Emiatt május 1-én táviratban szólították fel a proletárállamot arra, hogy küldje el képviselőit Saint-Germain-en-Laye-be a békefeltételek „megvizsgálására”. Az arab cikk szerzője pontatlan beszámolója vélhetően ezen információon alapult, az események előzményeinek és mögöttes hátterének bemutatása nélkül. Szintén elmaradt a következmények legalább utalásszerű közlése is, azaz a meghívás kölcsönös negligálása és az ügy lekerülése a napirendről. Ez a legfőbb oka annak a napokkal később megjelent teljességgel valótlan hírnek is, ami szerint az antant meghívására Versailles-ba utazott Garami Ernő⁴³⁵, ahol a békekonferenciára be-

⁴²⁹ 1919. május 5-én alapította meg aradi ellenkormányát gróf Károlyi Gyula arisztokrata, a főrendiház és a Magyar Tudományos Akadémia egykori tagja. Az Aradra bevonult románok előbb kiutasították, majd pedig útban Szeged felé Mezőhegyesnél letartóztatták és internálták az ellenkormány minisztereit. A fogságból kiszabadulva Károlyi folytatta útját Szegedre, ahol május 30-án új kabinetet alakított. Forrás: Csonka Laura: A szegedi ellenforradalmi kormány. *Magyar Nemzeti Levéltár, A hét dokumentuma*. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_szegedi_ellenforradalmi_kormany

⁴³⁰ A Magyarországi Helyzet: *Al-Ahrám* 1919. május 14/., 4.

⁴³¹ Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán kormányfői és külügyminiszterei.

⁴³² Az osztrák–magyar határok: *Al-Ahrám* 1919. május 15/., 4.

⁴³³ Az osztrák békeegyezmény: *Al-Ahrám* 1919. május 25/., 4.

⁴³⁴ A németek és a Békeszerződés – a szünet, és a következő napok: *Al-Ahrám* 1919. május 26/., 4.

⁴³⁵ Garami Ernő (1876. december 13. – 1935. május 28.) szociáldemokrata politikus, a Népszava és a Szocializmus lapok főszerkesztője. Az őszirózsás forradalom után előbb a Károlyi- majd pedig a Berinkey-kormányban a kereskedelemügyi tárcát vezette 1918. október 31. és 1919. március 21. között. Az adott körülmények között irreálisnak tartotta a proletárforradalmat, ezért a Tanácsköztársaság kikiáltása után kilépett a pártjából és Svájcba emigrált. 1919-ben rövid időre visszatért Magyarországra, ahol a Magyar Szociáldemokrata Párt nevében több alkalommal is tárgyalásokat folytatott Horthy Miklóssal a Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásáról. Tartott azonban a fehér különítményesek megtorlásától, ezért még ugyanazon év novemberében Bécsbe utazott, ahol 1921-ben közreműködött a Jövő című lap megindításában. Az újságban megjelentetett írásai miatt azonban beperelték, emiatt csak 1929-ben térhetett vissza Magyarországra, ahol tovább folytatta közéleti tevékenységét. A balközép politikust azonban harcias kiállásai és írásai miatt saját párttársai szorították ki a pártvezetésből. 1931. elején

számolt a magyar helyzetről „*a helyzet higgadt megértése és a magyar fenn-tartások figyelembevétele érdekében*”.⁴³⁶ Meg nem ismételve a magyar békedelegáció meghívásával kapcsolatos polémákat, itt csak utalásszerűen szeretnénk megemlíteni, hogy a békekonferencia sem ekkor, sem későbbiek során a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatta a sajátos magyar szempontok és alapvető érdekek figyelembe vételére. Kiválóan érzékeltette ezt gróf Apponyi Albertnek, a magyar békeküldöttség vezetőjének a Legfőbb Tanács előtt 1920. január 16-án elmondott békeexpozejá, ami racionális érvei ellenére sem tudta elérni a békeszerződés tartalmának módosítását.⁴³⁷ A téves helyzetértékelésnél jóval súlyosabb szakmai hibát jelent Garami Ernő teljesen valótlan Versailles-i jelenlétének és tárgyalásainak kategorikus leszögezése. A szociáldemokrata politikus ugyanis a beszámoló időpontjában nem rendelkezett semmilyen politikai funkcióval vagy hatalommal, és éppen önkéntes emigrációját töltötte a svájci Veveyben. A tisztánlátást nehezíti Garami memorandumja, amit 1919. június 8-án juttatott el a párizsi békekonferencia elnökéhez, Clemenceau francia elnökhöz.⁴³⁸ Tény, hogy a dokumentumban kérte többek között a magyar kérdés békés rendezését, gazdasági intézkedések elfogadását, és az etnikai elveknek megfelelő határok kijelölését. Még csak utalásszerű említést sem tett viszont abban, hogy bárminemű megbeszélést folytatott volna Párizsban, sőt. Levelének kezdő soraiban udvariasan bemutatkozott, ami azt mutatja, hogy személye és addigi tevékenysége ismeretlen volt a békekonferencia döntéshozói előtt, sorait pedig magánszemélyként vetette papírra. Legvégül memorandumát június 8-án, azaz négy nappal azt követően küldte el, hogy a hír az *Al-Ahrám*ban megjelent, így annak tartalmáról a cikk arab szerzőjének nem lehetett tudomása. A tárgyi tévedések és hibás következtetések ellenére ugyanakkor megállapítható, hogy a közel-keleti lap hangvétele egyértelműen szimpatizált a magyarokkal, amikor nyíltan hangoztatta, hogy a „*békeszerződés terveze annyira igazságtalan, hogy az amerikai delegáció mind a kilenc tagja ellenzi, sőt, egyikük*”⁴³⁹ még le is mondott miatta.”⁴⁴⁰

Az egyiptomi lapok Magyarországgal kapcsolatos híradásaiban ezt követően szünet következett és csak az *Egyptian Gazette*-ben jelent meg egy rövid ténytípusú közlés a trianoni békeszerződés 1920. november 15-ei ratifikációjáról a magyar parlamentben.⁴⁴¹ A békediktátum törvénybe iktatást követően viszont az egyiptomi sajtó visszatérően sajnálkozását fejezte ki Magyarország iránt. Hangsúlyozni kell ezzel kapcsolatban ugyanakkor, hogy amíg a szerzők a békeszerződés megalkotásának és aláírásának körülményeit, illetve a diktátum tartalmát nyíltan kifogásolták, amelyeket magától értetődően igazságtalannak

emiatt ismét Bécsbe távozott, ahonnan három évvel később, már súlyosan megbetegedve tért vissza Budapestre, ahol a következő évben elhunyt. Garami életrajzát részletesebben lásd: Varga (1996).

⁴³⁶ Magyarországi Helyzet: *Al-Ahrám* 1919. június 4/., 4.

⁴³⁷ Az Apponyi-beszéd teljes szövegét lásd: Gerő (1989) 153-162.

⁴³⁸ A memorandumot lásd: Garami (1922) 146-150.

⁴³⁹ 1919 májusában az amerikai békeelőkészítő-delegáció több tagja is lemondott, mivel nem akartak felelősséget vállalni egy általuk eleve elhibázottnak tartott békerendszerért. Emiatt csak feltételezzük, hogy a cikk arab szerzője itt Robert Lansing amerikai külügyminiszterre gondolhatott.

⁴⁴⁰ Az amerikaiak és a Békeszerződés: *Al-Ahrám* 1919. május 31/., 4.

⁴⁴¹ Hungary's Treaty: *Egyptian Gazette* 1920. november 27/11938, 3.

tartottak, addig szükségszerűnek tartották azok elfogadását. A külső nagyhatalmi kényszer és a wilsoni pontok nyílt semmibevétele, valamint az ezek felett érzett elkeseredettség volt emiatt az a közös pont, ami alapján az egyiptomi nacionalista szerzők egyfajta önkéntes sorsközösséget vállaltak Magyarországgal. Amíg ugyanis az I. világháború utáni rendezés Magyarország számára területének és népességének tekintélyes részének elvesztését jelentette, addig Egyiptom formális függetlenségének kihirdetésére csak 1922. március 15-én került sor úgy, hogy a briteknek sikerült azt követően is fenntartaniuk az ellenőrzésüket több kulcsfontosságú területen.⁴⁴² Emellett a két állam monarchikus berendezkedése külön kapcsolódási pontot jelentett függetlenül attól, hogy annak lényegi elemei markánsan eltértek egymástól. Az egyiptomi szerzők ezzel kapcsolatban hosszasan méltatták nemcsak a királyság intézményének restaurálását Magyarországon, hanem az államfői hatalmat gyakorló Horthy Miklós kormányzó személyét is. Az pedig, hogy ez a világosan magyarbarát beállítottság mennyire jellemezte az egyiptomi közvéleményt, jól érzékeltette több más mellett I. Fuád egyiptomi király álláspontja a kérdésben, aki többször is a békés revízió jogosságáról nyilatkozott, valamint visszatérően kimutatta Magyarország iránt érzett szimpátiáját.⁴⁴³ Ennek a pozitív hangvételnek a fennmaradásában kétség kívül szerepet játszott többek között az államközi kapcsolatok elmélyülése – különösen a kereskedelem terén – és azok a magas szintű kölcsönös látogatások is, amelyeket a két állam prominens alakjai a másik fél országaiban tettek a második világháború kitöréséig.

⁴⁴² Gazdik (2017) 36-38.

⁴⁴³ Az egyiptomi uralkodó véleménynyilvánítására az egyik legeklektikusabb eset az az 1928-ban lezajlott fogadás volt, amikor Parcher Félix, Magyarország újonnan kinevezett egyiptomi követe hivatalosan átadta megbízólevelét a királynak. Az akkor lezajlott fogadáson ugyanis a kétoldalú kapcsolatok áttekintése során I. Fuád egyértelműen igazságtalannak nevezte a trianoni békeszerződést. Lásd: MNLOL KÜM–Magyar Követség K90 1. Csomó, 895/i/1928. iktatószám, 1928. április 10.

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS A 2000-ES ÉVEKTŐL MAI NAPIG

A második világháborút megelőző években, valamint a viláégés kitörését követően a kutatások jelenlegi állása szerint a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos véleménynyilvánítások gyakorlatilag eltűntek az egyiptomi sajtó hasábjairól. Emiatt az 1938-1941. közötti területi visszacsatolásokról nem igazán esett szó, a brit cenzúra pedig megakadályozott minden Magyarországgal rokonszenvező írás megjelenését, különösen azt követően, hogy az ország hadszíntérre vált. Ez az érdektelenség azután az 1947-es párizsi békerendezés után is fennmaradt, aminek nem kizárólag a hidegháború nem sokkal később történt kirobbanása, majd pedig kiszélesedése volt az oka. Komoly szerepe volt abban annak is, hogy az internacionalista ideológia szellemében Magyarországon Trianon felemlegetése 1980-as évek elejéig gyakorlatilag tabutémává vált. A politikai vezetés pedig csak az 1989-es rendszerváltás után jutott el arra a pontra, hogy nyíltan felvállalja a határon túli magyarság képviseletét, az Országgyűlés pedig 2010. május 31-én a nemzeti összetartás napjává nyilvánította június 4-ét.

Az egyiptomi szerzők a Trianon témakört a 2010-es évek elején, az Arab Tavaszt követően fedezték fel újra. Számi Omára,⁴⁴⁴ az arab világ egyik legismertebb és legtehetségesebb újságírója például hosszú cikket jelentett meg az *al-Ahrám* napilapban a békeszerződés aláírásának 97. évfordulója alkalmából. A szerző már írása elején egyfajta ténymegállapításként leszögezi, hogy „*az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó erődítményeinek felszámolását és a közép-európai országok határainak újrarajzolását jóváhagyó trianoni békeszerződés aláírásának kilencvenhetedik évfordulója eljövételével a magyarok megkezdtek zárandoklatukat azoknak a területrészeknek az irányába, amelyeket a békeszerződés elszakított tőlük és a szomszédos országokba – köztük Romániába, Ukrajnába és Szlovákiába – olvasztott be.*”⁴⁴⁵ A cikk idézett az évtizedek óta Magyarországon élő dr. El-Szajjid Hasszannal,⁴⁴⁶ az Arab Községek Szövetségének és az Egyiptomi Község vezetőjével készített beszélgetésből is, aki

⁴⁴⁴ Számi Omára író, újságíró és televíziós tudósító, aki jelenleg Moszkvában él. Az Al-Sharq Al-Awsat londoni lapnál dolgozott, ahol az orosz-arab ügyekre szakosodott. A Leningrádi Egyetemen szerzett PhD fokozatot orosz nyelvből és fordításból.

⁴⁴⁵ A történeti pontosság kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a szerző a cikk írásakor aktuális állapotokra utalt és nem a békeszerződés aláírása idején uralkodó körülményekre. Így például 1920-ban független Szlovákia és Ukrajna még nem létezett. Emellett Kárpátalja előbb Csehszlovákia, a II. világháborút követően pedig a Szovjetunió részét képezte, és csak 1991. augusztus 24-én vált hivatalosan Ukrajna részévé.

[https://gate.ah-](https://gate.ah-ram.org.eg/daily/News/202298/115/599563/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%AE%D8%A7%D8%B1/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%88%D9%84%D9%85-%D8%B4%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86.aspx)

[ram.org.eg/daily/News/202298/115/599563/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%AE%D8%A7%D8%B1/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%88%D9%84%D9%85-%D8%B4%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86.aspx](https://gate.ah-ram.org.eg/daily/News/202298/115/599563/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%AE%D8%A7%D8%B1/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%88%D9%84%D9%85-%D8%B4%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86.aspx) (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁴⁶ Prof. Dr. El-Szajjid Hasszan, egyiptomi-magyar kettős állampolgárságú villamosmérnök. Imár 53 éve él Budapesten, ahol Ph.D végzettséget szerzett oktatástechnológiából. Az Óbudai Egyetemen a Mérnök-tanár Központ egykori főigazgató-helyettese, jelenleg nyugdíjas és oktatástechnológiai kutatással foglalkozik. A Magyarországi Egyiptomi Község Egyesületének elnöki tisztét 10 éven át, a Magyarországi Arab Községek Egyesületének vezetését pedig 15 éven át látta el. Mindezek mellett a Magyar Nemzetek Háza (25 civil egyesület) alelnöke.

hangoztatta, hogy hogy ez az alkalom olyanná vált, mint a magyarok zárándoklata az „erdélyi” térségbe. a magyar katolikusok számára szent Csíksomlyó-hegy és a Mária-templom is elterül. Hozzátette: a magyarok ott tartják imáikat, és annak ellenére, hogy általában hatalmas számban vonulnak a szomszédos ország földjére, minden, a határt átlépő magyar a román hatóságok áldásával, biztonságban, békében és zaklatástól mentesen vehet részt a menetben. Fiatalok és idősek utaznak oda, hangsúlyozva, hogy nem felejtik el a trianoni katasztrófát. Szellemi és emberi kommunikációt keresnek azokkal a magyar társaikkal, akik nem tartoznak a szülőföld alárendeltségébe. Figyelemre méltó, hogy a magyar kormány anyagi segítséggel és a lelki kommunikáció minden eszközével nagyban hozzájárul e magyarok szenvedésének enyhítéséhez, amit segít az államhatárok megnyitása a „schengeni” szerződésnek köszönhetően, valamint az európai országok állampolgárai közötti kapcsolattartás megkönnyítése. A cikk mindezek mellett részletezi a békeszerződés előzményeit, hátterét, és súlyos következményeit. Omra ezzel kapcsolatban hangoztatja, hogy ez a *tisztességtelen* szerződés még mindig kemény büntetésnek tűnik Magyarország számára a második világháborúban⁴⁴⁷ játszott kulcsfontosságú szerepéért.⁴⁴⁸

A párizsi békeszerződés századik évfordulójának alkalmából több arab nyelvű cikk látott napvilágot. A 2020. április 6-én megjelent „*Miért tekintik Magyarországon nemzeti tragédiának az egy évszázada aláírt trianoni békeszerződést?*” című cikk alatt egy érdekes elemzés látott napvilágot az 1920. június 4-i magyar területek helyzetéről. A szerző megállapítása szerint „*a magyar vidék egyes területein az ország-térképek egészen másként néznek ki, mint a maiak. A több mint egy évszázados múlta visszatekintő festményeken/táblákon a Nagy-Magyarország képe látható. Ezeket a régi Nagy-Magyarország térképeket jelenleg kizárólag az autómaticákon, illetve a turistáknak árult pólókon lehet látni [...]. A magyarok tisztességtelennek tartják a szerződést, és ezen a napon, azaz június 4-én emlékeznek meg a nemzeti tragédiáról, amikor is a magyar küldöttek aláírták a tisztességtelen békefeltételeket. Minden év június 4-én a gyász jeleként leengedik a magyar zászlókat.*” A cikk egyértelműen szimpátiát vállal a magyarokkal, megerősítve, hogy „*minden családnak van olyan tagja, akinek el kellett hagynia otthonát, és az Új Magyarországra kellett költöznie. Sok család évtizedek óta szétszórta, és még mindig másodrendű állampolgárokként élnek egy másik országban. A százéves békeszerződés egy begyógyulatlan seb, amely jelentős nyomokat hagyott az emberek életében.*”⁴⁴⁹

Tizenkét rangos elismerésben (kitüntetés) részesült, amelyekből kettőt a magyarországi oktatási minisztertől, a többi pedig különböző felsőoktatási intézményektől, illetve a műszaki képzéssel kapcsolatos tudományos és műszaki testületektől kapott.

⁴⁴⁷ Itt vélhetően elírás történnhetett és a szerző az első világháborúra akart utalni.

⁴⁴⁸ <https://gate.ah-ram.org/daily/News/202298/115/599563/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%AE%D8%A7%D8%B1/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%88%D9%84%D9%85-%D8%B4%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86.aspx> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁴⁹ <https://arabic.euronews.com/my-europe/2020/06/04/why-is-the-treaty-of-trianon-signed-in-1920-considered-as-national-tragedy-in-hungary> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

Az egyiptomi közgondolkodásban a Trianon-képet tovább árnyalta az *al-Arab-íja*⁴⁵⁰ arab televízió weboldalán megjelent írás, amely statisztikailag részletezte a Magyarországtól elszakadt területeken rekedt magyar közösségek létszámát az 1910-es népszámlálás adatai alapján.⁴⁵¹ Hangsúlyozta, hogy a magyar delegáció a béketárgyalások során Wilson amerikai elnök pontjaira hivatkozva a magyar származásúak önrendelkezési jogának biztosítását követelte, amit azonban a győztesek kategorikusan elutasítottak, és ragaszkodtak ahhoz, hogy az anyaországukon kívül került magyarok egy évvel a megállapodás aláírása után veszítsék el magyar állampolgárságukat. A továbbiakban az arab televíziós csatorna sajnálkozását fejezte, amikor a békeszerződés *katasztrofális és méltatlan következményeit* taglalta: „Amellett, hogy kénytelen volt anyagi kártérítést fizetni a szomszédos országoknak, Magyarország *katasztrofális gazdasági helyzetbe került a trianoni békeszerződés miatt, aminek értelmében elvesztette korábbi, a Földközi-tengerre néző kikötőit, így a szomszédos országok kikötőinek használatáért és a kereskedelmi forgalom lebonyolításáért díjat fizet. A győztesek korlátozták a magyarok mozgását is, mivel országuk elvesztette a vasutak nagy részét. Az első világháború kitörése előtt a tulajdonában lévő vasúthálózat alig 38%-át tarthatta csak meg, emiatt a vasúti áruszállítás költségei túlságosan megemelkedtek, ami megzavarta a befektetőket és a vállalkozókat. A világkonfliktus kitörése előtt Magyarország Európa egyik legfontosabb gabonatermelő országát képviselte, ahol az Osztrák-Magyar Monarchia e termék fontos részét exportálta. De mivel Magyarország elvesztette tengeri kikötőit és az adók emelkedtek, a gabonatermelés 70%-kal csökkent a korábbihoz képest. Emellett Magyarország elvesztette bányászati erőforrásainak jelentős részét, különösen a vasat. Európa új térképével Magyarország elvesztette bányáit Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia javára. A győztesek a trianoni békeszerződéssel megpróbálták megakadályozni, hogy Magyarország fenyegetse a jövőbeli világbékét. A trianoni békeszerződéssel a győztesek megpróbálták megakadályozni, hogy Magyarország a jövőben veszélyeztesse a világbékét. A szövetségesek emellett, hogy csökkentették hadseregének létszámát, és csak mintegy 35 ezer főre korlátozták a katonaságot, tudatosan csökkentették a Magyar Birodalom gazdasági növekedési ütemét és a befektetők arányát, amely a háború előtti szinthez képest 5%-os szinten stabilizálódott.*”⁴⁵²

⁴⁵⁰ Szaúdi tulajdonban lévő pánarab televíziós hírcsatorna. Az arab-angol-perzsa-urdu négy nyelvű webhelyét naponta százazrek nézik. A televízió állandóan frissülő honlapján naprakész hírek és elemzések olvashatóak.

⁴⁵¹ A fentiekben már említett hiba a korabeli és az aktuális viszonyok kritikátlan egymásra vetítéséről sajnos itt is tetten érhető. A szerző ugyanis a mai Szlovákiát a két világháború közötti Csehszlovákia megfelelőjének gondolta, amikor 900 000 főben adta meg a csehszlovák állam határai közé szorult magyar nemzetiségűek számát. Ez adat – pontosabban 884 000 fő, ami a helyi lakosság 30%-ának felelt meg akkor – ugyanis nem foglalja magában azt a 183 000 kárpátaljai magyart, aki két világégés között szintén csehszlovák állampolgárnak számított.

⁴⁵² <https://www.alarabiya.net/last-page/2020/01/06/>-

%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AF%D9%85%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%85%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B7%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D9%81%D8%AE%D8%B3%D8%B1%D8%AA-75-%D9%85%D9%86-%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D9%87%D8%A7 (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

A 101-ik évforduló alkalmából a Shorouknews⁴⁵³ független egyiptomi napilap egy *történelmi hibának* nevezte a trianoni békeszerződést, amelyben semmi-féle igazság nem történt. Megjegyezte továbbá, hogy habár az Egyesült Államok fontos szerepet játszott a Párizs környéki békekonferencián, ennek ellenére nem tudott kedvező befolyást gyakorolni a magyarok ügyére. Hiába ragaszkodott ugyanis Wilson amerikai elnök ahhoz, hogy a tárgyalások során vegyék figyelembe híres tizennégy alapelvét⁴⁵⁴, amelyek középpontjában a népek önrendelkezési joga állt. Ezeket az elveket később kiüresítették és a magyarok esetében sem érvényesülhetett az amerikai elnök eredeti elképzelése.⁴⁵⁵

A Trianon témakör legutóbb a Nabd sajtóügynökség hivatalos weboldalán az orosz-ukrán háború kapcsán merült fel 2022. szeptember 30-án, amikor a Nyugat Oroszországgal kapcsolatos aktuális lépéseit a Párizs környéki békekonferencia politikájához hasonlították, ami végül az Osztrák-Magyar Monarchia szétbomlásához és a trianoni békeszerződéshez vezetett. Az írás szerzőjének véleménye szerint *„az orosz-ukrán ügyben ott van Oroszország és azok, akik szolidárisak vele az Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával és az Európai Unióval szemben. Utóbbiak nagy lehetőséget és régi álmukat teljesülését látták abban, hogy Ukrajna Oroszország ellen vívott harcának támogatásával bomlasszák fel az Orosz Föderációt. Ezeknek az országoknak nehéz lenne elfogadni Oroszország győzelmét, az Egyesült Államok pedig még nehezebb lenne átengedni vezetőszeropét a világban és elfogadni a többpólusú uralmat. Ugyanakkor az Egyesült Államok, habár kerüli a közvetlen beavatkozást a harcokba, minden egyéb értelemben és téren teljes erejével támogatja az Oroszország ellen folytatott háborút annak belső szétesésére számítva.”*⁴⁵⁶

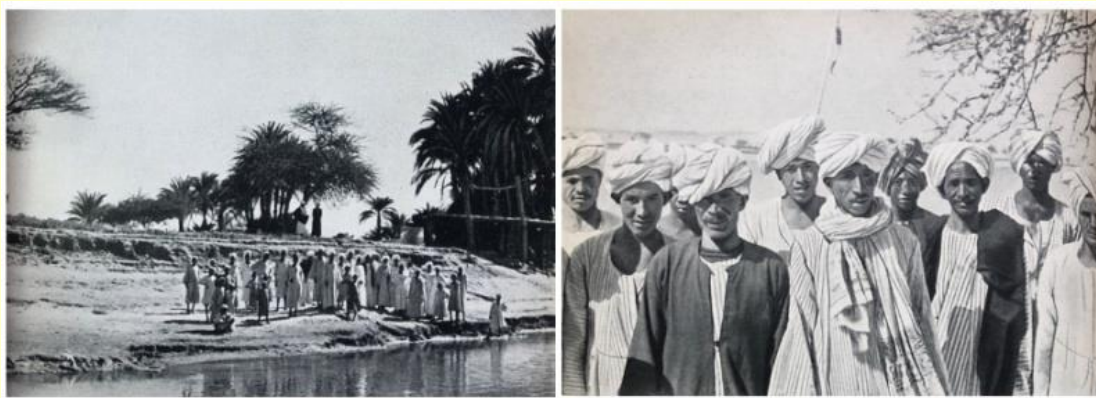
ORBÁN VIKTOR ÉS A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS

⁴⁵³ Shorouknews vagy az Al-Shorouk, a Shorouk News vagy az Al-Shuruq egy kiemelkedő arab újság, amelyet Egyiptomban és számos más arab országban adnak ki. Független, liberális irányultságú napilap, amely főként politikával, harcos ügyekkel és sporttal foglalkozik.

⁴⁵⁴ Összefoglalva a 14 pont: A titkos diplomácia megszüntetése – A tengeri hajózás szabadsága – A nemzetközi kereskedelem egyenlősége, a gazdasági korlátozások megszüntetése – A fegyverkezés csökkentése – A gyarmati igények pártatlan rendezése – A központi hatalmak által megszállt orosz területek kiürítése – Belgium szuverenitásának helyreállítása – A megszállt francia területek kiürítése, Elzász és Lotaringia Franciaországhoz csatolása – Az olasz határoknak a nemzeti elv alapján való kiigazítása – Az Osztrák-Magyar Monarchia népei autonóm fejlődésének biztosítása – Románia, Szerbia és Montenegró kiürítése, Szerbiának tengeri kijárat juttatása, a balkáni államok határainak a nemzeti választóvonalak szerinti átrendezése – Az Oszmán Birodalom alatt élő népek autonóm fejlődésének biztosítása és a Dardanellák megnyitása – Független, tengeri kijáráttal bíró lengyel állam létrehozása – A nemzetek általános összefogása a politikai függetlenség és területi sérthetlenség biztosítására

⁴⁵⁵ <https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=02102021&id=c87d734b-fb9e-4529-a006-9f4ab8346076> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁵⁶ <https://nabd.com/s/109437288-2c48f7/%D9%87%D9%84-%D8%AA%D9%86%D8%AA%D9%87%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B3%D9%83%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%88%D9%83%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7-%D8%A8%D8%AD%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%AA%D9%8A%D9%86-%D8%9F%D8%9F...%D8%B3%D9%8A%D9%86%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D9%88%D9%87%D8%A7%D8%AA> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

Magyar-narki lakosai, 1934

Az egyiptomi szerzők és újságírók a 2011-es Arab Tavasz után kitüntetett figyelemmel követték nyomon a magyar események alakulását. Így rendszeren beszámoltak a Trianonnal kapcsolatos állami megemlékezésekről, a magyar nemzeti öntudatban a veszteségek felett érzett keserűségről, valamint utóbbi kihatásairól a magyar belpolitikai és társadalmi életre. A Nabd sajtóügynökség figyelmét még a Horthy-szoboravatások és az azok által kiváltott társadalmi viták sem kerültk el. A 2012. június 19-én kelt beszámolójában kitért emiatt a magyar történelem egyik legvitatottabb személyisége fa mellszobrának csókakői felavatásának körülményeire. A 800 résztvevő jelenlétében elhangzott polgármesteri beszédéből idézte, hogy *„az ország ismét szétszakadt, és az ország egységének biztosítása volt az egyik prioritása.”* A cikk utal arra is, hogy a Horthy-kultusz hívei szerint az egykori kormányzó rehabilitálta az 1920-ban, a trianoni békeszerződés után szétszilált országot, és hazaszeretetét fejezte ki a véres összecsapások után a rövid életű Tanácsköztársaság (1919) idején, amelyet Szovjet-Oroszország támogatott. Az arab szerző ugyanakkor rámutat a Horthy tevékenységét elítélők véleményére is, akik szerint a kormányzó a Róma-Berlin-Tokió tengelyhez csatolta Magyarországot, és így az antiszemita és rasszista törvények alkalmazása miatt több ezer roma vagy zsidó származású magyar haláláért vált felelőssé.⁴⁵⁷

Ez a fajta pozitív hangvétel és objektivitásra való törekvés azonban 2014 után érzékelhető változáson ment át Magyarország migrációs politikájának köszönhetően. A trianoni békeszerződés felemlegetése ettől fogva indokként szolgált arra, hogy burkoltan vagy akár nyíltan Magyarországot és annak miniszterelnökét egyfajta kettős mérce alkalmazásával vádolják. Ez a kritikai hozzáállás különösen jellemző volt a békeszerződés aláírásának 100. évfordulóján. Az alkalom kapcsán az egyiptomi, és egyben az arab sajtó, szokatlanul gyakran hivatkozott rá úgy mint például, hogy *„Orbán Viktor magyar miniszterelnök tavaly [2019] májusában közzétett Facebook-oldalán egy térképet, amely azt az első világháború vége előtti 'Nagy-Magyarországot' ábrázolja, ami magában*

⁴⁵⁷<https://www.alanba.com.kw/ar/world-news/302805/19-06-2012-%D9%82%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%AF%D8%B4%D9%86-%D8%AA%D9%85%D8%AB%D8%A7%D9%84%D8%A7-%D9%86%D8%B5%D9%81%D9%8A%D8%A7-%D9%84%D8%A7%D8%AD%D8%AF-%D8%AD%D9%84%D9%81%D8%A7%D8%A1-%D9%87%D8%AA%D9%84%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%A8%D9%82%D9%8A%D9%86/> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

foglalta Horvátország, Szerbia, Románia és Szlovákia nagy részét, az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés értelmében azonban a mai Magyarország elvesztette azokat az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlását követően [...] 2010-es hatalomra kerülése után Orbán Viktor június 4-ét a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította. A diaszpórát pénzügyi támogatással is elhalmozta, és több mint egymillió külföldi állampolgárnak adott kettős állampolgárságot és szavazati jogot, akik mind magyar nemzetiségűek voltak. Közülük sokan azután Orbán Viktor Fidesz-pártjára szavaztak a magyarországi választásokon”.⁴⁵⁸

Alfajr⁴⁵⁹ egyiptomi arab nyelvű ellenzéki napilap ugyanekkor úgy látta, hogy „Orbán a futball segítségével szilárdította meg az ország feletti uralmát. Ugyanakkor a labdán keresztül visszaállította a trianoni békeszerződés előtti határokat, amely 1920-ban elszakította a magyar területek kétharmadát. A kormány finanszírozza a szerb vajdasági Backa Topola klubot, a szlovák Dunajská Streda (DAC 1904) csapatot, valamint a Sfantu Gheorghe (Sepsi) és a Miercurea Ciuc erdélyi labdarúgócsapatokat. 2020. elején a kormány nyolcmillió eurót pumpált egy akadémia építésébe Nagyváradon, ami egy Magyarországhoz közeli romániai város és korábban a magyarok fennhatósága alatt állt.”⁴⁶⁰

A Youm7⁴⁶¹ független arab nyelvű napilap 2020. augusztus 20-án a Magyarországon egy nemzeti összetartozás emlékművével emlékezik meg a birodalmi dicsőségéről c. cikkével közölte, hogy „Orbán Viktor magyar miniszterelnök felavatta a Nemzeti Összetartozás Emlékművét, ami a magyar birodalmi dicsőség visszaállítására tesz kísérletet. Az emlékművel azoknak az elvesztett területeknek kívánnak emléket állítani, amelyeket Magyarország 100 évvel ezelőtt kényszerült feladni az első világháború győztes országaival Franciaországban aláírt »trianoni« szerződéssel, amelynek értelmében az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott.” Szokatlan módon a lap több, mint tíz képet is mutatott az eseményről, ami egy fajta morális támogatásként is értelmezhető a magyarok iránt.⁴⁶²

⁴⁵⁸ <https://arabic.euronews.com/my-europe/2020/06/04/why-is-the-treaty-of-trianon-signed-in-1920-considered-as-national-tragedy-in-hungary> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁵⁹ Az Al-Fajr egy 2005. június 4-én alapított független egyiptomi hetilap. Székhelye Kairóban van. Igazgatótanácsának elnöke Nassif Quzman, főszerkesztője pedig a közismert egyiptomi újságíró Adel Hammouda.

⁴⁶⁰ <https://www.alfajr-news.net/details/%D9%87%D9%83%D8%B0%D8%A7-%D9%8A%D9%88%D8%B8%D9%91%D9%81-%D8%A3%D9%88%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D9%83%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%85-%D9%84%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D8%B7%D8%B1-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1...> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶¹ A Youm7 „hetedik nap”-ot jelent. Egyiptomi magántulajdonban lévő arab nyelvű napilap. Először hetilapként jelent meg 2008 októberében, 2011 májusa óta pedig napilap. Igen látogatott és nagy hatású weboldala is van. 2013. október 6-án elindította a *The Cairo Post* elnevezésű angol hírportált is.

⁴⁶² <https://www.youm7.com/story/2020/8/20/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D8%AA%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D8%B9-%D8%A3%D9%85%D8%AC%D8%A7%D8%AF%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B7%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D9%86%D8%B5%D8%A8-%D8%AA%D8%B0%D9%83%D8%A7%D8%B1%D9%89-%D9%84%D9%84%D8%AA%D9%84%D8%A7%D8%AD%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%89->

A különféle ceremóniákról szóló tudósítások mellett az elmélyültebb elemzések a mögöttes indokok és mozgatóerők bemutatásakor kitérnek arra is, hogy a „*Trianonnal való elégedetlenség a mai napig táplálja a magyar nacionalista érzelmeket, különösen Orbán Viktor magyar miniszterelnök kormánya alatt. Valójában a párizsi békefolyamatot általában példaként említik arra vonatkozóan, hogy a jóakaraton alapuló együttműködésre és a demokrácia előmozdítására irányuló erőfeszítések milyen rosszul sikerülhetnek. Most, hogy egy olyan pillanatot élünk, amikor a pluralizmus és a demokrácia ismét óriási nyomás alatt áll, érdemes feltenni magunknak a kérdést, hogy a pluralizmus és a demokrácia előmozdítására tett erőfeszítések miért vallanak kudarcot.*”⁴⁶³

A békeszerződés aláírásának centenáriumának alkalmából megjelent arab nyelvű írások kiemelték azt is, hogy „*a magyarok számára a 'Trianon' név nem a francia királyok egyik palotájára emlékeztet, hanem arra a szerződésre, amely 1920-ban kijelölte országuk határait, és amely száz évvel az aláírása után még mindig frissen él a fejekben és a politikai beszédben ... az egész ország egy olyan szerződés századik évfordulójáról emlékezik meg, amely sok nemzeti sebet okozott.*”⁴⁶⁴ Az arab szerzők főleg ez utóbbiban és az erre épülő harcias retorikában látják a magyar szélsőjobboldal egyik legfőbb szellemi munícióját. Ez a gondolat azonban csak egyfajta felvezetése annak az ítéletnek, amit azután Magyarország bevándorláspolitikája miatt fogalmaznak meg. Egyfelől ugyanis kiemelik, hogy több millió⁴⁶⁵ magyar ajkú személy kapott állampolgárságot és választójogot a Magyarországgal szomszédos országokban. Másrészt kritizálják a magyar kormányfő politikáját, mivel meglátásuk szerint „*tíz évvel ezelőtti hatalomra kerülése óta Orbán Viktor felelevenítette a Trianon-témát, hogy táplálja a nagyhatalmak által a magyaroknak okozott igazságtalanság érzését, és egyúttal a »határon túli« diaszpóra védelmezőjeként tüntesse fel magát. ... Az ellenzéki pártok és személyek azzal vádolják a magyar miniszterelnököt, hogy kényes húrokat penget egy olyan ország esetében, amely mindig is a történelem áldozata volt, Trianontól kezdve a kommunizmuson át az 1989 utáni liberalizmusig, végül pedig az Európai Unió által folytatott migrációs politikáig.*” Legvégül a békeszerződéssel kapcsolatos nemzeti emlékezet

<https://www.project-syndicate.org/commentary/lessons-from-versailles-paris-peace-conference-by-harold-james-2019-02/arabic> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶³<https://www.project-syndicate.org/commentary/lessons-from-versailles-paris-peace-conference-by-harold-james-2019-02/arabic> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶⁴<https://www.swissinfo.ch/ara/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D9%85%D8%A7-%D8%B2%D8%A7%D9%84%D8%AA-%D8%AA%D8%B9%D9%8A%D8%B4-%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%B3--%D8%AA%D9%81%D9%83%D9%8A%D9%83%D9%87%D8%A7--%D9%81%D9%8A-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%82%D8%A8%D9%84-%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B3%D9%86%D8%A9/45803706> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶⁵ Az arab szerző mintegy 2 millió főben adta meg a Magyarországgal szomszédos országokban kettős állampolgárságot kapott személyek számát, ami egyszerre leegyszerűsítő és téves. Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes 2020 májusában elmondott parlamenti beszédében hangsúlyozta ugyanis, hogy a törvény 2010-ben történt elfogadását követő 10 év során „*a Kárpát-medencében az egyszerűsített honosításnak köszönhetően 940 ezren tettek állampolgársági esküt, míg jellemzően a diaszpórában az állampolgárság megállapításának lehetőségével élve, illetve hagyományos módon mintegy 160 ezren kapták meg a magyar állampolgárságot.*” M1 (2020)

megnyilvánulásaival kapcsolatban megállapítja, hogy az egyoldalúnak tekinthető, mivel nem veszi figyelembe az 1914 előtti időszak társadalmi problémáit egy olyan államalakultban, amelyben osztrákok és magyarok uralkodtak más népek felett. Végső megállapításként egy, a délszláv háború elől Magyarországra menekült magyar nemzetiségű férfi gondolatait idézi, ami szerint „*nem a határvonalak befolyásolják az emberek létét, hanem a nemzeti agressziók*”.⁴⁶⁶

KONKLÚZIÓ

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a két világháború közötti időszakban rengeteg hír, kommentár és elemzés látott napvilágot a trianoni békeszerződésről. Ez a felfokozott figyelem azonban szinte teljesen eltűnt a II. világháború és a 2000-es évek között, amikor az arab szerzők szinte egyáltalán nem tettek említést a történelmi hibának tartott békeszerződésről. A 2010-2020-as évek idején viszont ismét megújult az érdeklődés a magyar békeszerződés iránt, amire napjainkban is folyamatosan hivatkoznak az arab sajtóban.

A trianoni békediktátumról kialakult képről elmondhatjuk, hogy a magyar békeszerződést egyértelműen büntetésnek tekinti nemcsak az egyiptomi, hanem a tágabb arab közvélemény is.⁴⁶⁷ A hivatalos megnyilvánulások és a sajtóban megjelent elemzések/kommentárok kapcsán tudatában vannak annak, hogy a győztes nagyhatalmak dolgozták ki a békeszerződés feltételeit, amelyek megvitatására a vesztes magyar fél képviselőit nem hívták meg. A különféle írások a területi elcsatolások kapcsán kiemelik, hogy azok egyértelműen a győztesek nagyhatalmi érdekeit szolgálta, amikor az elszakított magyar területekkel próbálták megerősíteni térségbeli szövetségeseiket, ezáltal pedig befolyásukat regionális befolyásukat. A szerzők a jelentős területi veszteségek mellett egyúttal visszatérően sajnálkozásukat fejezték ki az elszakított magyar népesség miatt is, amelyek hozzájárultak a trianoni magyar állam politikai hatalmának és gazdasági erejének lecsökkenéséhez. Helyesen mutatnak rá arra a tényre, hogy az I. világháború utáni rendezés során a győztesek figyelmen kívül hagyták a történelmi, az etnikai, a társadalmi, a nyelvi, kulturális és gazdasági szempontokat a határok meghúzásánál, ami azután „*elvetette a harag, az etnikai konfliktusok és a két nagyháború közötti feszültségek magjait*”.⁴⁶⁸ A hosszútávú következmények kapcsán pedig arra a végkövetkeztetésekre jutnak, hogy „*az ilyen békeszerződések sok sebet okoztak a megbékélés híveinek küzdelme ellenére. Utóbbiak harca elveszett volt, mivel nem tudta ellensúlyozni a bosszúra, a megtorlásra és a gyűlöletre felszólító cselekedeteit*”.⁴⁶⁹

IRODALOMJEGYZÉK

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ <https://ujeeb.com/%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶⁸ <https://ar.thpanorama.com/articles/historia/tratado-de-triann-causas-acuerdos-y-consecuencias.html> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

⁴⁶⁹ Zaman Hasan Kraidi: 1920 'موقف الولايات المتحدة الأمريكية من معاهدة تريانون' Az Amerikai Egyesült Államok álláspontja az 1920-as trianoni békeszerződésről'. *College Wasit University*, 2022, 2(47), 659–668.

Agstner, Rudolf (1995): *Der Ballhausplatz und Nordafrika, Studien zur Präsenz von Österreich (-Ungan) in Kairo, Kossier, Luxor, Tripolis und Bengasi*, Band II. Kairo, Schriften des Österreichischen Kulturinstitutes.

Ádám Magda (1981): *A kisantant (1920-1938)*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Csonka Laura: A szegedi ellenforradalmi kormány. *Magyar Nemzeti Levéltár, A hét dokumentuma*. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_szegedi_ellenforradalmi_kormany (Letöltés ideje: 2022. 11. 28.)

Garami Ernő (1922): *Forrongó Magyarország*. Lipcse-Bécs, Pegazus Kiadó.

Gazdik Gyula (2017): *Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből, 1805-2013*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

Gerő András (1989): *Sorsdöntések*. Budapest, Göncöl Kiadó.

Komár Krisztián (2012): *Az Osztrák-Magyar Monarchia és Egyiptom kapcsolatai 1882-1914*. Szeged, JATEPress.

Kübert, Richard (1914): *Völkerrechtshandbuch für den österreichisch-ungarischen Aussenhandel*. Wien-Leipzig.

M1 (2020): Tíz éve új időszámítás kezdődött a magyar nemzetpolitikában. Forrás <https://hirado.hu/belfold/cikk/2020/05/26/tiz-eve-fogadta-vissza-az-anyaország-a-hataron-tuli-magyarokat> (2022. 12. 05.)

Ramdani, Nabila (2016): *The rise of the Egyptian nationalist movement: the case of the 1919 Revolution*. MPhil thesis, London School of Economics and Political Science.

Tóth Endre (1999): *A magyar Szent Korona. Királyok és koronázások*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Varga Lajos (1996): *Garami Ernő. Politikai életrajz*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1996.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Abdín-palota levéltár, Kairó, 1928. február 20. Jegyzőkönyv a magyar meghatalmazott miniszter megbízólevele átadásáról a nagyságos királynak. A magyar meghatalmazott miniszter megbízólevele átadása
MNLOL KÜM–Magyar Követség K90 1. Csomó, 895/i/1928. iktatószám, 1928. április 10.

ARAB NYOMTATOTT SAJTÓFORRÁSOK

Al-Ahrám
Egyptian Gazette
Egyptian Mail

ARAB NYELVŰ INTERNETES FORRÁSOK

<https://gate.ahram.org.eg/News/3002129.aspx> (2022. 11. 16.)

<https://gate.ahram.org.eg/daily/News/202298/115/599563/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%AE%D8%A7%D8%B1/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86->

[%D9%88%D9%84%D9%85-%D8%B4%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86.aspx](#) (2022. 11. 16.)

<https://arabic.euronews.com/my-europe/2020/06/04/why-is-the-treaty-of-trianon-signed-in-1920-considered-as-national-tragedy-in-hungary> (2022. 11. 16.)

<https://www.alarabiya.net/last-page/2020/01/06/-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AF%D9%85%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%85%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B7%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D9%81%D8%AE%D8%B3%D8%B1%D8%AA-75-%D9%85%D9%86-%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D9%87%D8%A7> (Letöltés ideje: 2022. 11. 16.)

<https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=02102021&id=c87d734b-fb9e-4529-a006-9f4ab8346076> (2022. 11. 16.)

<https://nabd.com/s/109437288-2c48f7/%D9%87%D9%84-%D8%AA%D9%86%D8%AA%D9%87%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B3%D9%83%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%88%D9%83%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7-%D8%A8%D8%AD%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%AA%D9%8A%D9%86-%D8%9F%D8%9F...%D8%B3%D9%8A%D9%86%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D9%88%D9%87%D8%A7%D8%AA> (2022. 11. 16.)

<https://www.alanba.com.kw/ar/world-news/302805/19-06-2012-%D9%82%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%AF%D8%B4%D9%86-%D8%AA%D9%85%D8%AB%D8%A7%D9%84%D8%A7-%D9%86%D8%B5%D9%81%D9%8A%D8%A7-%D9%84%D8%A7%D8%AD%D8%AF-%D8%AD%D9%84%D9%81%D8%A7%D8%A1-%D9%87%D8%AA%D9%84%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%A8%D9%82%D9%8A%D9%86/> (2022. 11. 16.)

<https://arabic.euronews.com/my-europe/2020/06/04/why-is-the-treaty-of-trianon-signed-in-1920-considered-as-national-tragedy-in-hungary> (2022. 11. 16.)

<https://www.alfajr-news.net/details/%D9%87%D9%83%D8%B0%D8%A7-%D9%8A%D9%88%D8%B8%D9%91%D9%81-%D8%A3%D9%88%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D9%86-%D9%83%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%85-%D9%84%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D8%B7%D8%B1-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1...> (2022. 11. 16.)

<https://www.youm7.com/story/2020/8/20/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D8%AA%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D8%B9-%D8%A3%D9%85%D8%AC%D8%A7%D8%AF%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B7%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D9%86%D8%B5%D8%A8-%D8%AA%D8%B0%D9%83%D8%A7%D8%B1%D9%89-%D9%84%D9%84%D8%AA%D9%84%D8%A7%D8%AD%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%89-%D8%A3%D9%84%D8%A8%D9%88%D9%85-%D8%B5%D9%88%D8%B1/4938118> (2022. 11. 16.)

<https://www.project-syndicate.org/commentary/lessons-from-versailles-paris-peace-conference-by-harold-james-2019-02/arabic> (2022. 11. 16.)

<https://www.swissinfo.ch/ara/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%B1-%D9%85%D8%A7-%D8%B2%D8%A7%D9%84%D8%AA-%D8%AA%D8%B9%D9%8A%D8%B4-%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%B3--%D8%AA%D9%81%D9%83%D9%8A%D9%83%D9%87%D8%A7--%D9%81%D9%8A-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D9%82%D8%A8%D9%84-%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B3%D9%86%D8%A9/45803706> (2022. 11. 16.)

¹<https://ujeeb.com/%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86> (2022. 11. 16.)

<https://ar.thpanorama.com/articles/historia/tratado-de-triann-causas-acuerdos-y-consecuencias.html> (2022. 11. 16.)

EGY KEVÉSBÉ ISMERT (ELŐ)TÖRTÉNET: SZOCIOGRÁFIA MAGYARORSZÁ- GON AZ 1920-AS ÉVEKBEN*

A 20. század első évtizedeiben – a tömegtársadalmak létrejöttével – megnőtt az igény az átalakuló társadalmak behatóbb megismerésére. Ez a szándék általában társadalomjobbító szándékkal párosult. Az 1910-es években az Amerikai Egyesült Államokban indult hódító útjára a *rural sociology*, mely kutatási irány elsősorban az amerikai farmerközösségek feltérképezését tűzte ki céljául.⁴⁷⁰ Az Egyesült Királyságban az 1920-as években intézményesültek a magyar népi mozgalomra is közvetlen hatást gyakorló regionális kutatások, valamint a társadalmi felmérés (*social survey*) munkamódszere.⁴⁷¹ Még fontosabb viszonyítási pont volt hazánkban a román Dimitrie Gusti professzor által működtetett monografikus szociológiai iskola (*Școala monografiei sociologice*). Gusti 1920-ban kapott katedrát a bukaresti egyetemen, ahol 1925-ben megkezdte az interdiszciplináris csapatmunkában folytatott terepkutatást.⁴⁷² Meg kell említeni továbbá, hogy a két világháború közti időszak a tényirodalom műfajteremtő, nagy periódusa is volt egyúttal, ahogyan azt a weimari köztársaságban felvirágzó új tárgyiasság (*Neue Sachlichkeit*) szépirodalmi, fotó- és filmművészeti alkotásai tanúsítják.⁴⁷³ Ebbe a folyamatba illeszthető a szociográfia és a falukutató látványos fellendülése a két világháború közti Magyarországon. Tanulmányomban e szerteágazó jelenség egy kevésbé ismert időszakát, a magyarországi szociográfia 1920-as évekbeli főbb műhelyeit és eredményeit tekintem át.⁴⁷⁴

ELŐZMÉNYEK

A mai fogalmaink szerint értendő szociográfia születése a pozitivizmus hódításának korába, a 19. század eleji Nyugat-Európába kalauzol vissza minket. Az ekkor, főként Auguste Comte munkásságának nyomán körvonalazódó szociológia még elméleti természetű volt, és közel száz évnek kellett eltelnie, hogy a nagy társadalmi változásokra reagálандó, az új diszciplína utat találjon az „empirikus szociológia”, a tulajdonképpeni szociográfia felé. A gyökereket illetően ki kell emelnünk a korabeli gyarmatpolitika szerepét is. Alfred Le Chatelier francia katonatiszt kitartó próbálkozásainak eredményeképpen már 1902-ben működött a *College de France* kebelében egy a muzulmánok szocio-

* Készült az MTA-BTK Lendület Munkaformák Kutatócsoport kutatásának keretében.

⁴⁷⁰ Survey-módszert alkalmazó kutatásaik rendkívül sokirányúak voltak. Foglalkoztak a különböző termelési módokkal, a birtokviszonyokkal, a népesedés és az úthálózat problémáival, a jövedelmi viszonyokkal, illetve egészségügyi, oktatásügyi és társadalomlélektani aspektusokkal is. Voigt (1917)

⁴⁷¹ Patrick Geddes és társai holisztikus megközelítéseiket célzott helyi kutatásokon juttatták érvényre. Lencsés (2019) 17–40.

⁴⁷² Kékesi (2007) 117.

⁴⁷³ Plumb (2006) 115–151.

⁴⁷⁴ Még érintőlegesen sem tudok ehelyütt a magyarországi falukutatóra komoly hatást gyakorló, több tekintetben úttörő jellegű határon túli magyar szociográfiával foglalkozni. A két legfontosabb színtérhez: Cseke (2008) Bajcsi (2021)

lógijával és szociográfiájával foglalkozó tanszék. Bár e műhelynek olyan neves hallgatója is akadt, mint a modern történettudomány egyik atyjaként tisztelt Marc Bloch, a szociográfia két legfontosabb korai ideológusa, a holland Rudolf Steinmetz és a német Ferdinand Tönnies elsősorban szociológusok voltak.⁴⁷⁵ Steinmetz definíciója szerint a szociográfia „egy nép minden viszonyának és állapotának bizonyos időpontban minden lehetséges eszközzel való leírása”.⁴⁷⁶ A hangsúly a minden eszközön van, amely a szaktudományos szociológiához képest széles spektrumot nyit a műfaj követői előtt. A statisztikától a közgazdaságtanig, a földrajztudománytól a pedagógiáig, a politikától az éppen a szociológia születésének idején fogalmilag önállósuló szépirodalomig terjed ez a játéktér, amit alaposan ki is használtak a szociográfusok. Nem véletlen, hogy Steinmetz fent idézett, *A szociográfia helye a szellemi tudományok sorában* (1913) című közleményének Magyarországon először a polgári radikálisok fő orgánuma biztosított helyet – méghozzá fő helyen és szinte azonnal –, hiszen a *Husadik Századot* kiadó Társadalomtudományi Társaság ekkor már szociográfiai szakosztályt működtetett.⁴⁷⁷

A hazai viszonyokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy bár a 19. század végén a feszítő társadalmi és gazdasági problémák kevés nyilvánosságot kaptak a közjogi kérdések uralta közéletben, a szomorú tendenciák idővel mégis felszínre kerültek, egyúttal pedig a társadalomkutatás okkereső formái hamar politikai olvasatot nyertek. Ez a vállalt politikusság már a 20. század legelején túlmutatott egy higgadt elemzési mód esélyein, pedig a magyar tájleírás két-évszázados hagyományai egyébként ebbe az irányba mutattak.⁴⁷⁸

A huszadik század legelején először a függetlenségpárti politikus-publicista, Bartha Miklós írt a fenti értelemben vett szociográfiát. Bartha *Kazár földön* című munkája a kárpátaljai viszonyokat tárgyalta, méghozzá úgy, hogy a sanyarú állapotokért az általa kazároknak nevezett asszimilálatlan zsidó kereskedőket tette elsősorban felelőssé.⁴⁷⁹ Bartha egyrészt olyan népszerű antiszemita toposzokat erősített tovább, mint a dualizmuskori „galíciai bevándorlásé”, másrészt – s témánkat illetően ez nem kevésbé fontos – elvetette az alapjait a politikai célzatú, leleplező jellegű, agitatív hangszerelésű szociográfiáknak. Utóbb ez a szociografikus beszédmód lett a meghatározó a huszadik századi Magyarországon.⁴⁸⁰

Még mindig a századelős előzményekhez tartozik a polgári radikális fiatalok már említett fellépése. Ők Barthától eltérően nem publicisztikai eszközökkel, hanem kidolgozott szociológiai koncepcióval és friss nyugati trendek szerint (pl. kérdőíves módszerrel) láttak hozzá a vidék „felvilágosításához” és „forra-

⁴⁷⁵ Sárkány (2018) 95–96. Bartha (2013) 92.

⁴⁷⁶ Steinmetz (1913) 2. Tönnies legfontosabb munkáját (1912) Bartók György ismertette ugyanabban az évben. Bartók (1913). Tönniest a Horthy-korszakban is szemlézték és fordították is. „Statisztika és szociográfia” című előadásához: Thirring (1928) 1248–1250. Vö. Tönnies (1929). Az érdeklődés azonban egyirányú volt; a Horthy-kori „nemzeti szociológia” nem nyert befogadást a tudományág nemzetközi mezőnyében. Saád (1994) 160.

⁴⁷⁷ Bartha (2019a) 105–106.

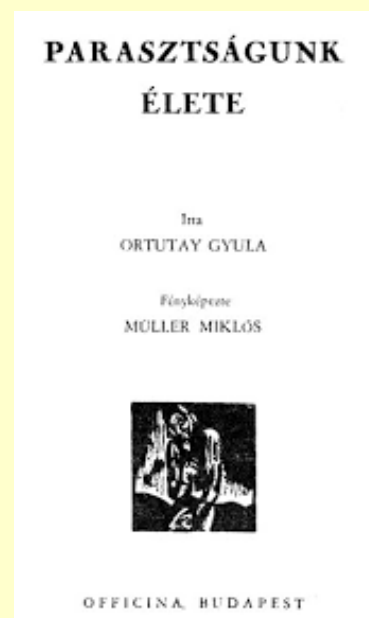
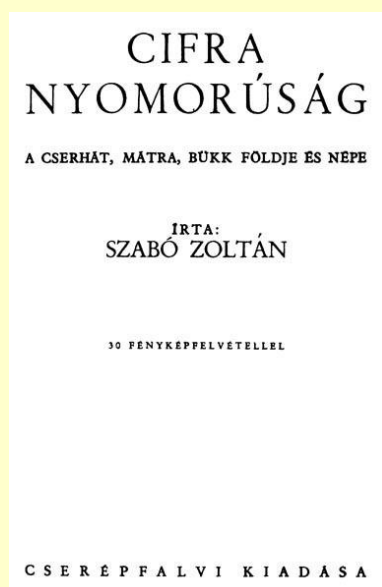
⁴⁷⁸ Itt most csak utalni tudunk Bél Mátyás, Tessedik Sámuel, Berzeviczy Albert és Orbán Balázs munkásságára.

⁴⁷⁹ Bartha (1901)

⁴⁸⁰ Aligha véletlen, hogy a népi mozgalom egyik korai ideológiai kohója nevével tisztelgett a politikus-publicista életműve előtt. Vö. Sebestény (1981)

dalmasításához” – vagyis ők is politizáltak. Braun Róbert és társai olyan témákkal is foglalkoztak – például a baranyai egykével, a kivándorlással vagy a nagybirtok szerepével – amelyek majd csak a Horthy-korszakban váltak a szélesebb értelemben vett közbeszéd részévé.⁴⁸¹

A HIVATÁSOS FALUKUTATÁS MAGYARORSZÁGI INTÉZMÉNYRENDSZERE AZ 1920-AS ÉVEKBEN

A Horthy-korszakban hivatalos falukutatónak nevezhetünk mindenkit, aki a szociografizálást hivatalból űzte: a szociális tanácsadókat, a közegészségügyi szakértőket, az akadémiai szférában tevékenykedő társadalomtudósokat, valamint a rendszerrel lojális társadalomelemzőket és szociográfusokat.⁴⁸² Ennek a komplex tevékenységformának lökést adott, hogy 1920-ban egy földrajztudósként is jegyzett miniszterelnöke lett Magyarországnak gróf Teleki Pál személyében. Az emberföldrajz előretörésével ekkoriban vált határozottabbá a geográfia és a szociográfia kapcsolata és ez a geográfiát nemzeti tudományként űző Telekire is hatott. Nem kevésbé fontos a valóságfeltárás propagandaértéke, ahogyan erre maga Teleki is utalt egyik parlamenti beszédében, felelevenítve a párizsi magyar békedelegáció tudományos munkáinak előkészítését. „Én akkor, a háború utáni első három-négy esztendő elmúlása után azt láttam, hogy szükség van arra, hogy magunk is egészen világosan lássunk, adatainkat komolyan szedjük össze, kritikai szűrőn bocsássuk át, mert a magunk igazát csak akkor tudjuk megvédeni, ha azt magunk is alaposan ismerjük” – fogalmazott a miniszterelnök, aki tehát revíziós szempontból is fontosnak tartotta a valóságfeltárást.⁴⁸³ Mindezek következtében annak ellenére kialakult egy

⁴⁸¹ Csunderlik (2018)

⁴⁸² Bíró (szerk. 2006) 10.

⁴⁸³ „Akkor a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Statisztikai Társaságnak segítségével két intézményt létesítettem, amelyek ma is fennállanak. (...) Az egyik az úgynevezett Szociográfiai Intézet volt, amelyben gyűjtöttem mindazt, ami Magyarországról, a szomszéd országokról, a megszállott területekről nyomtatásban megjelent. Ez az intézet bibliografikus intézetté nőtte ki magát. A másik az úgynevezett államtudományi intézet”. Teleki Pál felszólalása.

konzervatív valóságfeltáró intézményhálózat a húszas évekbeli Magyarországon, hogy a kormányrudat magához ragadó jobboldali politikai elit zöme viszolygott a polgári radikalizmussal azonosított valóságtudománytól, a szociológiától.

Első lépésként már 1920-ban megalakult a Bodor Antal és Steinecker Ferenc vezette Országos Faluszövetség (OF),⁴⁸⁴ mely 1920 és 1931 között saját képes havi folyóirat is kiadott *A Falu* címmel. A húszas években öt falumonográfiát jelentettek meg,⁴⁸⁵ többek között a kisparaszti családból származó későbbi miniszterelnök, Nagy Ferenc saját szülőfalujáról írt, aranyéremmel díjazott kötetét.⁴⁸⁶ A szövetség már 1921-ben több ezer kérdőívet köröztetett a falvak helyzetének megismerése érdekében. 2032 községből érkezett válasz, az adatgyűjtést pedig öt évvel később megismételték.⁴⁸⁷ Említésre méltó a szervezet karitatív munkája is. „*A Faluszövetség falusi népakadémiákat szervezett, népművelési és gazdasági kiállításokat rendezett, foglalkozott községfejlesztési néprajzi kérdésekkel, színdarabokat, könyveket adott ki, igyekezett előmozdítani az anya- és csecsemővédelmet, az egyke elleni küzdelmet stb. 1928-ban szervezte a községek első országos kongresszusát. Később gépakciókat is bonyolított le, gépbeszerző szövetkezeteket szervezett. Egészében persze a nagybirtokos-kapitalista rezsim védelmét szolgálta és nem is tudott jelentős szervezetté fejlődni a dolgozó parasztság körében.*” – tette hozzá a kötelező „vörös farkat” a legképzettebb népi szociográfus közreműködésével készült 1957-es cikk szerzőpárosa.⁴⁸⁸

A Teleki Pál által koordinált legfontosabb falukutató központnak az 1924-ben a Magyar Tudományos Akadémia fennhatósága alatt alapított és Krisztics Sándor által vezetett Magyar Szociográfiai Intézetet (MSZI) tekinthetjük. Krisztics pályája jól szemlélteti a Teleki kapcsán említett célokat. A fiatal könyvtáros a Területvédő Liga, majd a Magyar Nemzeti Szövetség főtitkáraként szerzett magának nevet a szélesebb közvélemény előtt.⁴⁸⁹ 1921-től 1924-ig a Közgazdasági Egyegyetemen a nemzetközi jog és külpolitika előadója, 1925-től 1949-ig pedig a pécsi egyetemen a politika és jogbölcselet tanára volt.⁴⁹⁰ *Politika* című, 1931-ben megjelent ötszázoldalas munkájában Krisztics úgy fogalmazott, hogy míg a szociológia az „*elméleti tételek megállapítására törekszik*”, a statisztikának pedig „*az adatok számszerű kifejezése*” a feladata, addig a szociográfia képes

Képviselőházi Napló, 1939. I. kötet, 455. (1939. augusztus 9.) Valóban, mindkét intézet revízióelőkészítő műhelyként is működött. Ablonczy (2005) 229–232.

⁴⁸⁴ Bodor Antal (1875–1955): gazdasági szakíró. A kolozsvári egyetemen jogi doktorátust szerzett, majd 1927-től a budapesti műegyetemen magántanár. 1920-tól az OF főtitkára, később igazgatója, az 1926-ban létesített Közigazgatástani Intézet, valamint 1935-től a Falukutató Intézet igazgatója. Falukutatásra vonatkozó módszertani munkássága jelentős. Kenyeres (szerk. 1967) 230. Steinecker Ferenc (1876–1938): jogász, egyetemi tanár, agrárpolitikus; a Földművelésügyi Minisztérium vezető tisztviselője. 1920-tól 1938-ig a közgazdasági egyetem tanára. Tolnai (d. n.) 279. **Kenyeres** (szerk. 1982): 657. Steinecker 1923-ban lett az OF igazgatója. Új Barázda, 1923. július 19. 2.

⁴⁸⁵ Weis (1930): 36. 233. (Weis visszatérő jelleggel használta és hivatkozta is az OF öt falumonográfiáját fenti munkájában.)

⁴⁸⁶ Ifjabb Nagy (1926): Vö. Vida (2001) 35.

⁴⁸⁷ Bényei (1975) 48.

⁴⁸⁸ Erdei-Pataki (1957) 182.

⁴⁸⁹ Budapesti Hírlap, 1919. december 18. 5. Szózat, 1922. május 17. 7. Új Nemzedék, 1924. június 5. 7.

⁴⁹⁰ Kenyeres (1967) 1019.

individualizálni az adatokat, vagyis a tipikus mellett meg tudja mutatni az atipikust is. „*A sociographia, mint empirikus sociológia, nemcsak leír emberi együttélési formákat, hanem kimutatja azok előnyeit és hátrányait, megtalálja a hibákat, melyek megszüntetése az összesség javát szolgálja s az állam feladatává tehető*” – vélekedett a Horthy-kori hivatalos szociográfia egyik legfontosabb szereplője, aki Henri Fayol francia közgazdász munkásságát tekintette példának. A ma elsősorban a vállalatmenedzsment doyenjeként tisztelt Fayol hatására irányozta elő ugyanis az 1923-as brüsszeli nemzetközi közigazgatási kongresszus (*International Congress of Public Administration*) a „közigazgatási adattárak” országokénti létrehozását.⁴⁹¹

Részben a fenti feladatot tűzte ki célul az MSZI, mely tehát neve ellenére elsősorban statisztikai adatfelvételre és bibliográfiaépítésre vállalkozott. A nemzetközi trendek követése természetesen a kormányzat által megfogalmazott „nemzeti célokkal” összhangban történt. Erre már az intézet megalapításáról rendelkező miniszterelnöki rendelet is utalt, amikor az MSZI feladatául tűzte ki, hogy „*mindazokat az adatokat, melyek hazánk és környező államok állami és társadalmi berendezésének, gazdasági és kulturális életének különböző viszonylatokban való megvilágítására hivatalos és társadalmi szerveknél rendelkezésre állanak, összegyűjtse*”. Vagyis az MSZI-nek hírszerző feladatai is voltak, ahogyan arra utóbb az intézet titkára is utalt: „*Szellemi fegyvereink nem kisebb értékűek, más fegyvereinknél, ahhoz, hogy a tárgyaló asztaloknál is csatát tudjunk nyerni*” – fogalmazott a riportszerű „*divatszociográfia*” iránt igen kritikus Kertész János a világháború sűrűjében.⁴⁹² A húszas években azonban még nem tárhatták a publikum elé céljaikat ennyire nyíltan. Olyannyira nem, hogy a liberális ellenzéki *Világ* oknyomozó riportban fedte fel a szervezet revíziós céljait.⁴⁹³

Az intézet munkatársai elkészítették és 1924–1928 között évenként meg is jelentették a magyar, német angol, francia kiadványok alapján összeállított Társadalomtudományi Bibliográfiát, felállították a Társadalomtudományi Központi Szakkatalógust, a Magyar Társadalomtudományi Katalógust, a Magyar Kormányzati Bibliográfiát és a Községi Adattárat. Utóbbiban összegyűjtötték és cédulakatalógusba rendezték az ország összes községére, városára, vármegyéjére vonatkozó alapadatokat (Budapest kivételével), illetve az ezekre vonatkozó irodalmat. Mindez 1940-ig több mint egymillió adatot jelentett. A hatalmas információs adatbázis alapján ugyanakkor csak 1941-ben kezdtek el szociográfiákat közölni. Tegyük hozzá: nem a publikálás kései kezdésével, hanem annak minőségével adódtak gondok. Gusti professzor kutatócsoportjának első falumonográfiája is csupán 1938-ben jelent meg, ám míg Bukarestben 1938-

⁴⁹¹ Krisztics (1931): 64–65. Vö. White (1924)

⁴⁹² Kertész (1943): 1. Hasonló célokat tűzött ki az 1926-ban megalapított Államtudományi Intézet. U. 32.

⁴⁹³ „Hosszas nyomozás után végre kiderült, hogy mi is az a Szociográfiai Intézet...” *Világ*, 1926. január 31. 5. Fél évtizedes munkásságukról egyik munkatársuk adott röviden számot: Niklai 1930. Az MSZI szerény költségvetését nem az Akadémiától, többek között a revíziós propaganda-ernyőszervezettől, a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központjától kapta. Az intézet jobbára bibliográfus, illetve könyvtáros képzettségű munkatársainak Teleki egyébként úgy szavazott bizalmat, hogy némelyikük a Tanácsköztársaság idején kompromittálta magát. Ablonczy (2005) 229–230.

1940 között „tíz vaskos kötetben” tették közzé eredményeiket,⁴⁹⁴ addig Budapesten az MSZI által gründolt *Magyar Szociográfiai Intézet* Közleményei című folyóiratban jelenhetett meg 1941 és 1944 között tíz Baranya, illetve Tolna megyei „falumonográfia” – valójában tanulmány. A kérdőíves módszerrel rögzített 1925-ös „közigazgatási tájékoztató lapokat” megőrző Községi Adattár maradandóbbnak mondható, mivel a világháború után a Néprajzi Múzeum Adattárába kerülő gyűjtemény ma is fontos forrása történettudományi kutatásoknak.⁴⁹⁵

A konzervatív társadalomtudomány, vagyis a „nemzeti szociológia” reprezentatív szervezete, az 1925-ben – Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére – megalakuló Magyar Társadalomtudományi Társulat (MTT) volt, mely szervezet folyóirattal is rendelkezett, miután a Magyar Néprajzi Társaságtól megörökölte az idősebb Bibó István által társszerkesztett *Társadalomtudományt*.⁴⁹⁶ Az MTT folyóiratává lett Társadalomtudomány már első számának első cikkében igyekezett tisztázni a szociográfia és a szociológia viszonyát. Heller Farkas szerint az általa „lelkiismeretes társadalmi leírás-ként” definiált szociográfia művelése az egyik legnehezebb tudományos feladat, „mert úgy a fontos és a lényegtelen megkülönböztetése, mint pedig az elfogulatlanság szempontjából igen magas követeléseket támaszt művelőivel szemben. A sociográfiának is minden pártszemponttól és a minden körben nagymértékben fellépő előítéletektől mentesnek kell lennie. Helyesen és biztosan kell mérlegelnie az egyes osztályok helyzetét, hivatását, törekvéseit és ezeknek az összesség szempontjából való értékét. Csak az e követelményeknek megfelelő *sociográfia*, vagy társadalomleírás lehet igazi kiindulási pontja a sociológia elméleti tételei alkalmazásának. A *sociográfia* állapítja meg mintegy a diagnózist, az elmélet nyújtja mintegy a társadalomanatómiai ismereteket, míg az alkalmazott sociológia a terapeutikára vonatkozólag ad útbaigazítást, de ezt csak akkor teheti, ha alapos diagnózisra építhet” – figyelmeztetett Heller.⁴⁹⁷

A társulat 1927-es szegedi vándorgyűlésén szólásra emelkedő Hornyánszky Gyula is megemlékezett a szociográfia, s azon belül is a regionális kutatások fontosságáról. Az MTT elnöke reményét fejezte ki, hogy „a társadalombölcsezet nagy kérdésein kívül a szegedi társadalom speciális kérdései sem maradnak majd beható tanulmányozás és feldolgozás híján” munkájuk során, s hogy „a magyar *szociográfia* irodalmában mindenkor kiváló hely fogja majd a szegedi *sociográfiát* megilletni”. A jeles klasszika-filológusnak nem kellett csatlakoznia reményeiben, leszámítva, hogy míg ő a fentieket az MTT szegedi tagjaitól várta,⁴⁹⁸ addig a Tisza-parti áttörést a Bethlen Gábor Körből, illetve a helyi agrársettlement mozgalomból szárba szökő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (SZFMK) hozta el a harmincas években.⁴⁹⁹ Az okokat és a hivatalos szo-

⁴⁹⁴ Kékesi (2007) 114.

⁴⁹⁵ Torkos (1989) 92. Krisztics (1941) 19–28. Szilágyi (2016)

⁴⁹⁶ A *Társadalomtudomány* eredetileg a Magyar Néprajzi Társaság kebelében 1921-ben létrejött Társadalomtudományi Szakosztály folyóirata volt. Szabari (2014) 67–68.

⁴⁹⁷ Heller (1925) 10–11.

⁴⁹⁸ N. n. (1927) 320.

⁴⁹⁹ A Buday György grafikus vezette munkában többek között Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Reitzer Béla és Tomori Viola is részt vett. A Bethlen Gábor Kör ma már főképp

ciográfia korlátait illetően érdemes idézni az MTT főtítkárának keserű kifakadását 1930-ból: „A szociográfia és a szociálpolitika művelésére (...) Társulatunk (...) tagjai kevés hajlandóságot tanúsítanak. (...) A társadalom állapotának vizsgálatát és elemzését, lehet azért, mert ez a tények puszta megállapításával is már bizonyos akaratlan kritikát jelenthet, mai ideges és a tárgyilagos kritikától is idegenkedő közéletünk tényezői épen nem igyekeznek előmozdítani. Pedig kétségtelen, hogy Társulatunk nem térhet ki ezirányú feladatai elől, hiszen ezt közállapotaink súlyosbodásának idején a Társulat célkitűzése fokozott mértékben megkívánja” – utalt Szombatfalvy György a hivatalos közéleti „tényezők” fékező szerepére a valóságfeltárás terén.⁵⁰⁰ A határokat már a *Társadalomtudomány* 1924-es egyke-körkérdésére érkezett válaszok is érzékeltették, mivel a megkérdezett szakértők és közéleti notabilitások társadalomlélektani, kulturális és etikai magyarázatokra redukálták a századelőn még elsősorban földbirtokpolitikai kérdésként artikulálódó problémagócot.⁵⁰¹

A Horthy-kori szociográfia budapesti intézményeinél is kevésbé ismert a vidéki egyetemeken és főiskolákon folyó valóságfeltáró munka, leszámítva a SZFMK említett munkásságát. Tárgyalt időszakunkra vonatkozóan a debreceni egyetem földrajzi intézetét és Milleker Rezső (1887–1945) tevékenységét érdemes ebből a körből kiemelni. Az elsősorban szervezőként jeleskedő professzor – a természet- és társadalomtudományok összefüggéseit hirdetve – már a húszas években hozzálátott az ország, vagy legalábbis a Tiszántúl feltérképezéséhez. Alapkonceptiója az volt, hogy „az elharapódzó idegen szeretet”, a „nemzetietlenség” ellen „a szeretet rózsás szemüvegén át” kell szemlélni a honi viszonyokat. Bár a szélsőségek elítélése mellett Milleker teret engedett bizonyos kritikus hangoknak, jobbitó szándéka nem próbálta az adott hatalmi viszonyokat feszegetni. Megoldási javaslatokat pedig a deklarált cél („minden károsnak orvosságát megtalálni”) ellenére nem tartalmaztak a dolgozatok. Mégis, ez a fajta *honismeret* kis túlzással a *Magyarország felfedezése* népi kezdeményezés egyfajta konzervatív előképeként is értelmezhető, mivel Milleker 1928-ban egy fotópályázat kapcsán (bár csupán néprajzi gyűjtés céljából) már az „Ismeretlen Magyarországról” értekezett. Mivel a professzor tanszékén Nyírség-kutató Bizottság is volt, az 1924 és 1931 közt Debrecenben megjelent *Honismereti Kiadványokban* a legtöbb munkát a Nyírséggel kapcsolatban találjuk. Emellett azonban születtek településtörténeti, más régiókkal és általános kérdésekkel foglalkozó tanulmányok is ebben a műhelyben.⁵⁰² A Honismertető Bizottság kiadványait összesen harminckét füzetben jelentették meg.⁵⁰³

A húszas évekbeli konzervatív szociográfia alighanem legismertebb teljesítménye Bene Lajos tanfelügyelő száznegyvenoldalas munkája, *A magyar falu társadalma*.⁵⁰⁴ A Bodor Antal által szerkesztett Falu Könyvtára sorozatban 1925-ben megjelenő kötethez Steinecker Ferenc, az OF alelnöke írt előszót,

szellemtörténészként ismert elnöke, Joó Tibor a *Magyar Szemlében* számolt be több ízben a szegediek tanyasegítő munkájáról. Joó (1929a, 1929b, 1930)

⁵⁰⁰ N. n. (1930) 346. Szombatfalvy hídszerepet játszott az MTT és a formálódó népi tábor között. Ő vitte be a társulat 1927-es őszi felolvasóülésére Németh Lászlót, akinek 1926 és 1932 között öt írása is megjelent a *Társadalomtudományban*. Az MTT 1927-es egyke-értekezletén pedig Kodolányi János is felszólalt. Saád (1994) 166–167.

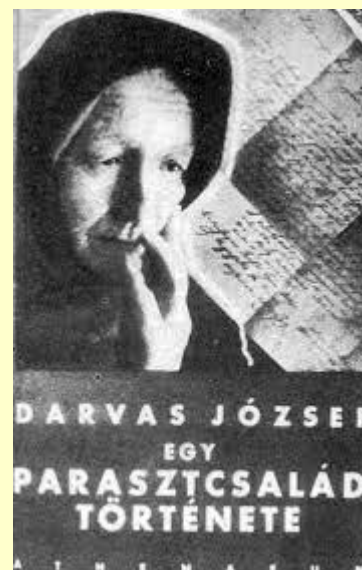
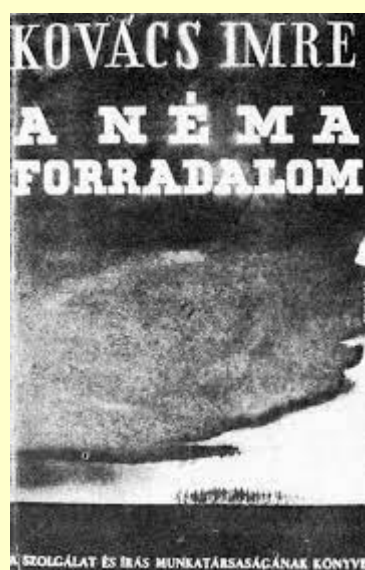
⁵⁰¹ Saád (1994) 155.

⁵⁰² Részletesen, művekkel: Bartha (2010) 51–53.

⁵⁰³ Süli-Zakar (1995) 281.

⁵⁰⁴ Hivatkozva: Gyáni-Kövért (2006) 319.

melyben falu és a város közti bizalmatlanság áthidalásának fontosságát hangsúlyozta. Bene sem feszegetett kényes kérdéseket, jóllehet saját tapasztalatain, tanulmányútjain nyugvó (irodalomjegyzéket és hivatkozást nem tartalmazó) munkáját a „néppszichológia”, az etnográfia és a szociográfia ötvözetének nevezte. A „*Faluszövetség* egyik legbuzgóbb vidéki vezetője”⁵⁰⁵ a falu vezetésére a nagybirtokosoknál „*kisebb birtokosokat*”, a papot, a lelkészt, a jegyzőt és a tanító (nő)t tartotta alkalmasnak. Aligha véletlen, hogy a kötet leghosszabb fejezete a hitéletet és az erkölcsöket tárgyalta, míg a falu társadalmi tagozódása mindössze néhány oldalt kapott. Bene sem itt, sem másutt nem foglalkozott a birtokmegosztási aránytalanságokkal, az egyke kapcsán pedig azt hangsúlyozza, hogy a gazdasági okoknál „*sokkal nagyobb szerepe van a kényelem biztosításának, a könnyebb, gondtalan életnek.*” Egy-egy élesszemű észrevétele mindazonáltal ma is hasznos forrása lehet történettudományi munkáknak. Így például a kendőzetlenül tárgyalt vallástalanodás fő okaként a kötelező ideológiai kűrök mellett azt emelte ki, hogy „*a lelkipásztor hivatalnökká vált*”, s ezáltal eltávolodott a nyájától. Említésre érdemes továbbá, hogy *A magyar falu társadalmá* egyáltalán nem viselte magán korának antiszemita hangulatát. Bene külön tárgyalta a falusi zsidó kereskedőket és újabban megjelent „keresztény” konkurenciájukat, ám a „*régebben*” dívó kereskedői ügyeskedéseket nem kötötte a zsidósághoz, s azt is elismerte, hogy saját „*kérdőívei*” szerint a zsidó kereskedők még mindig népszerűbbek faluhelyen. A statisztikai adatokat alig tartalmazó kötet szerzője egyaránt tartózkodott a publicisztikai ízű megfogalmazásoktól és a tudományos szakszavaktól, s elemzésekkel sem terhelte túl leíró jellegű munkáját, mely a regionális különbségeket is reflektálatlanul hagyta. Az olyan sematikus tételmondatok, mint – például – „*a falu egészségügye elég szánalmas*” „*a falu népe nagyon szeret közigazgatni*”, „*általában szorgalmas a magyar nép*”, a munkát tudományos értelemben és irodalmi alkotásként egyaránt nehezen befogadhatóvá teszik, amit csak fokoz, hogy a könyvnek nincsen lezárása; egyszerűen csak véget ér a falusi kisiparosok tárgyalásával.⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ Új Barázda, 1925. november 10. 1.

⁵⁰⁶ Bene (1925) 2. 115. 38. 59. 141. 18. 54. 104.

DÉKÁNY ISTVÁN ELMÉLETALKOTÓ MUNKÁSSÁGA

A konzervatív szociográfia kapcsán kell megemlíteni a mára kissé talán elfeledett Dékány István elméletalkotó munkásságát. A kolozsvári egyetemen történelemelmélettel és történetfilozófiával foglalkozó Dékány 1922-ben lett a budapesti egyetem magántanára, s ugyanekkor választották az MTA levelező tagjává. Az elsősorban társadalomfilozófus tudós a Magyar Filozófiai Társaság főtítkára, majd alelnöke, 1931-től 1940-ig pedig az MTT elnöke volt, vagyis személyében az akadémiai világ hallatta hangját a szociográfiai diskurzusban. Dékány jelenlegi ismereteink szerint soha nem járt „terepen” és egészen bizonyosan távol állt tőle a radikális hangvételő gyakorlati falukutatás. Éppen ezért a harmincas években erősen bírálta a szenzációhajhásznak beállított népi írókat, az általuk művelt, helyre és problémára fókuszált, nem kellően előkészített kutatásokat.⁵⁰⁷ A professzor és a népiek kapcsolatát, illetve Dékány recepcióját az sem javíthatta túlságosan, hogy 1942-ben ő nyerte el a budapesti egyetem társadalomelméleti tanszékére kiírt pályázatot – többek között (ifjabb) Bibó István ellenében.⁵⁰⁸ Dékányt 1945 után a marxizmust és a polgári radikalizmust egyaránt elítélő, „spekulatív” „polgári szociológia” megszemélyesítőjeként bélyegezték meg;⁵⁰⁹ a magyar szociológiára gyakorolt hatása ma is csekély,⁵¹⁰ megítélése napjainkban sem pozitív.⁵¹¹

Dolgozatunknak nem célja Dékány újraértékelése; csupán húszas évekbeli, szociográfiát érintő munkáira fókuszálunk. A Horthy-korszak hajnalán, 1920-ban megjelentetett *Társadalomalkotó erők* című háromszázoldalas szociológiaelméleti monográfiájában a többek között Max Weberre, Georg Simmelre és Ferdinand Tönnies-re is visszatérően hivatkozó Dékány erről is kifejtette véleményét. Szerinte csak az egységes fogalmakat és szempontokat biztosító „általános szociológia” alapján indulhat meg a „leíró kutatás”, vagyis a szociográfia. A szociográfia szerinte „tartalmi gazdagságot önt a szociológia általános tételeibe, mindent konkrétabbá tesz, bár ezzel partikulárisná is, mert kutatásterülete tér- és időbelileg korlátozott”. Mindezen felemlegetett deficitek ellenére a szerző helyet szorított a szociográfia számára a társadalomtudományok általa felvázolt, kétségkívül igen absztrakt rendszerében.⁵¹²

Dékány két évvel később külön füzetben tért vissza a kérdésre. A *Geográfia és szociográfia* című tanulmány a szociográfiát már az „öntudatos cselekvést” szolgáló „leíró társadalomtannak”, „adatkutatói rendszernek” nevezte, melylyel túl lehet lépni a statisztika „jobbra-balra magyarázható ténytömegein” és a politikusok intuícióin. „Azaz [a] jó szociográfia részben öncél, részben az összehasonlítást szolgálja” – fogalmazott, elismerve a tudományág társadalomjobbító lehetőségét. Dékány azt sem

⁵⁰⁷ Dékány (1937). Vö. Szabari (szerk. 2020) 24.

⁵⁰⁸ Bibó (2012) 360.

⁵⁰⁹ Kenyeres (szerk. 1967) 362.

⁵¹⁰ Andorka (2006) 91.

⁵¹¹ Dékány egyetlen tanulmánya, *A szociológus felelőssége* alapján: Huszár (2015) 97–102. Szabari Vera – Dékány 1920-as kötetét forgatva – arra jutott, hogy a professzor munkássága „inkább társadalomelméleti jellegű, melynek kevés elméleti és gyakorlati hozadéka volt”. Szabari (2014) 77. Némileg jobb osztályzatot állított ki Saád József, aki szerint „az eredetiség és az aktuálpolitikai témák iránti érzékenység nem tartozott a nagy erudíciójához, kitűnő rendszerező képességű és rendkívüli szorgalmú Dékány erősségei közé.” Saád (1994) 168.

⁵¹² Dékány (1920) 36–37.

rejtette véka alá, hogy „*a deskriptív módszert mindig fenyegeti az a veszély, hogy az adatok bősége mellett háttérbe szorul az oksági kutatás*”. A szerző ezúttal a két újabb keletű „*leíró tudomány*”, a földrajztudomány és a szociográfia közti határokat igyekezett körvonalazni a korabeli magyar, német, francia és angol nyelvű szakirodalom segítségével és olyan szempontok alapján, mint például a „*klímahatás*”, vagy a kultúrtörténeti adottságok. Dékány mindezt Oroszország, Románia és Magyarország példáján, a *Huszdik Század* általunk is idézett Steinmetz-fordítását, Somló Bódog német nyelvű tanulmányát,⁵¹³ sőt Ady Endrét híres metaforáját („*kompország*”) idézve vezette végig. Két évvel korábbi könyvét azzal a mozzanattal egészítette ki, hogy míg a szociográfia „*szociológiai fogalmakkal indul ki kutató útjára*”, a szociográfia is hasznos a szociológia számára, mivel anyagot „*szállít*” számára, hogy ne legyen „*életmentes légkörből emelkedő theoretikus váz*”.⁵¹⁴

Bár Dékány 1926-os kétrészes munkájában, *A társadalom megismerésében* már egyenesen „*karosszék-szociológiát*” és „*sápadt, vérnélküli elméleteket*” emlegetett (Othmar Spannra utalva), éppen ebből az írásából érthetjük meg legjobban, miért választotta el egy egész világ a tudománybölcseletet művelő konzervatív egyetemi professzort a radikális reformer, gyakorlatorientált népi íróktól. Hatvanoldalas tanulmányában leszögezte, hogy az általa ideiglenes érdekközösséggként értelmezett „*társadalmi osztály nem tekinthető sajátos társadalmi alakulatnak*”, ezért az „*osztályöntudat szinte mesterséges tákolmánynak látszik*”. Mindeközben a társadalomra vonatkozó tudás megszerzésének nehézségeit fejtegetve olyan ismeretelméleti problémákat feszegetett (a látszatobjektív tudásra, a múlt rekonstruálhatatlanságára vagy éppen a kutató és a kutatott komplex viszonyára vonatkozóan), melyeket ma általában posztmodernként szoktunk aposztrofálni. Dékány a Horthy-korszak meghatározó fontosságú kultúrpolitikusa – és nem melleleg személyes patrónusa⁵¹⁵ – Kornis Gyula által bevezetett pszichognózis fogalma nyomán alkotta meg a szociognózis fogalmát, ami nem más, mint „*az az elméletmentes ismeret, mely a nagy emberismerők, életismerők alkotó virtuozitását lehetővé teszi*”. A szociognózis olvasatában egyfajta „*társadalomszemlélet*”, szubjektív, töredékes és korlátozott hatósugarú ismeret, mely „*arra hivatott, hogy átadja a helyét a magasabbrendű (...) ismeretnek: a szociológiai elméletnek*”, mert nem a szociognózis, hanem „*a tudomány tartozik a lényeg utólagos kiválasztásával*”. Az egyértelmű hierarchia ellenére Dékány a szüntelenül zajló szociognózist nélkülözhetetlennek tartotta a társadalom megismerésében, mivel „*az élet sajátos labilitását*”, vagy az éppen zajló folyamatokat merev tudományos módszerekkel szinte sem lehet megközelíteni. Éppen ezért „*csak erre az alapra helyezkedhet egy másodlagos ismeret, szociográfia, szociológia stb.*” – fogalmazott. Dékány nem titkolt elitizmussal azt is papírra vetette, hogy „*általában nem azok ismerik valóban a társadalmat, akik állandóan statisztikai, vagy más hivatalok légkörében élnek, hanem a társadalom nagy átalakítói és vezetői*” – mondott

⁵¹³ A tragikus körülmények közt korán elhalálozott Somló Bódog (1873–1920) kolozsvári egyetemi tanár, egyúttal Jászi Oszkár „kantonális elképzeléseinek gyakorlati kidolgozója” volt, aki részt vett a Jászi-vezette 1918. november 13-14-i román-magyar tárgyalásokon Aradon. Hatos (2018) 282.

⁵¹⁴ Dékány (1922) 3. 8. 9. 14.

⁵¹⁵ Szabari (2014) 76–77.

ellent ehelyütt saját tudománycentrikus logikájának és a népi radikalizmusnak, gesztust gyakorolva ugyanakkor a politikai elit számára.⁵¹⁶

EGY REFORMKONZERVATÍV SZOCIOGRÁFUS: WEIS ISTVÁN

A konzervatív és a népi szociográfia között külön szint képvisel a korszakban Weis István munkássága. Az 1945 után sokáig méltatlanul elfeledett szerző Horthy-korra vonatkozó társadalmelemzéseit ma már a társadalomtörténet egy polcra helyezi Erdei Ferenc szövegeivel. Weis életművéből kiemelkedik 1930-as, *A mai magyar társadalom* című kötete, amit köztisztviselőként, a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium osztálytanácsosaként írt és jelentetett meg.⁵¹⁷ *A mai magyar társadalom* ennek ellenére nem száraz hivatali adathalmaz. Épp ellenkezőleg: a kétszázoldalas kötet – minden adatoltsága mellett – kifejezetten olvasmányos könyv, országos hatósugarú társadalomleírás, ami nagyban hozzájárult korabeli sikeréhez. No, meg ahhoz is, hogy az MTT féltékeny recenzense feltűnő gyorsasággal minősítse (le) szociognózisnak az elsiegettnek mondott munkát.⁵¹⁸ A fanyalgás ellenére nemigen volt komoly szociográfus a harmincas évek Magyarországon, aki Weis opusát kezébe nem vette. Weis szociográfiájának sarkköve a nemzeti társadalom integrációjának kérdése volt. Ez az attitűd határozottan szembeállította őt az osztályszempontok szerinti társadalmi töréseket hangsúlyozó, marxista szempontrendszereket érvényesítő társadalomtudósokkal, míg intuitív munkamódszere és bátran kritizáló írói vénája a hivatalos szociográfiától különítette el. Weis a magyar társadalom rétegződését először a különböző életszinterek szerint elemezte. Ennek megfelelően bontotta fejezetekre munkájának első felét (*A tanya, A falu,*

⁵¹⁶ Dékány (1926a) 259. 266. 267. 269. Dékány (1926b) 394. 398. 399. 414. Dékány 1944-es definíciója szerint a szociográfia olyan ága a társadalomtudományoknak, mely meghatározott tájra és időpontra szűkítve ír le egy körülhatárolható társas jelenségcsoportot. „Tévesen »falu-kutatást« értenek ma rajta, holott csak egy eset az, ha falut akarunk leírni” – tette hozzá. Dékány (1944) 82.

⁵¹⁷ GYÁNI-KÖVÉR (2006) 190.

⁵¹⁸ Szombatfalvy (1930).

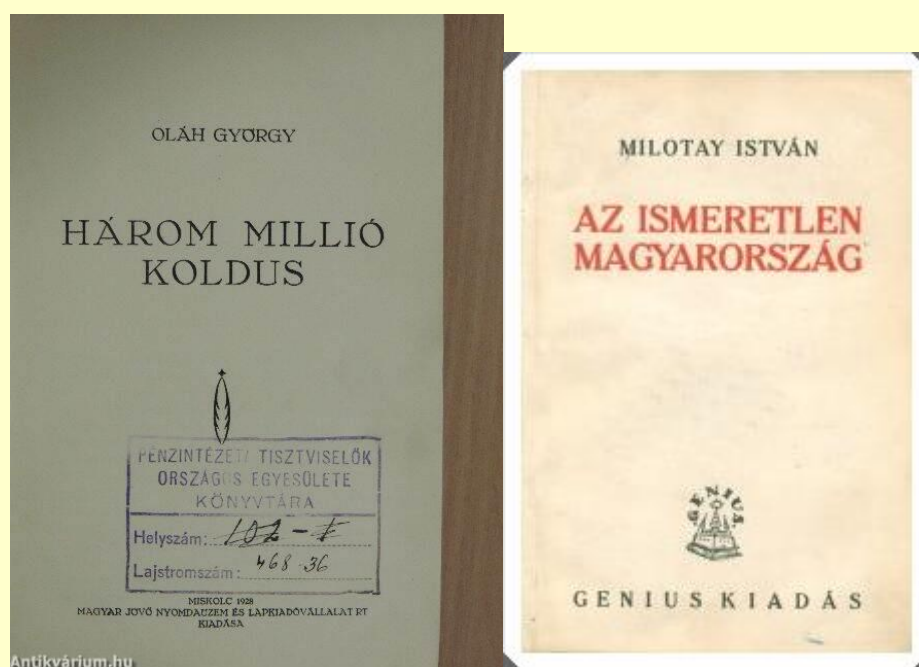
A város, Az ország szíve), s csak ezután tárgyalta az anyagi szempontok szerinti tagolódást (*A kispolgár, A középosztály, A felső négyezer, A szegény ember*).⁵¹⁹ Az utolsó fejezetekben a gazdaság, a szellemi élet, a politikai kultúra és a „magyar lélek” sajátosságaival foglalkozott. Mint utaltunk rá, a hivatalviselés egyáltalán nem gátolták meg a szerzőt a helyenként nagyon is éles kritikában. Weis kendőzetlenül írt – többek között – a tanyák „*gyarmati helyzetéről*”, a falvak „*alávetettségéről*”, az önálló városi polgárság gyengeségéről, a műveletlennek mondott „*vezető rétegről*”, vagy éppen a korszak közkedvelt „keresztény-nemzeti” jelzője mögött megállíthatatlannak bizonyuló vallástalanozásról. Azt sem rejtette véka alá, miképp telepedett rá a „pártkormány” az államtól egyre jobban függő önkormányzatokra, s hogyan lett a „*hivatalos Magyarországnak (...) jellegzetes vonása*” a „*protekció*”. A magyar társadalom rétegeit behálózó „*lenézési*” hajlamról írt áttekintése pedig – pars pro toto – Illyés Gyulánál köszönt vissza néhány évvel később a *Puszták népében*. Súlyal bíró mozzanat, hogy a Bethlen István és Szekfű Gyula által vezetett Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelenő mű szerzője végső soron a „*kisbirtokrendszer*” mellett tört lándzsát a Horthy-korszak egyik nagy polémijában, a földkérdésben.⁵²⁰ Szekfű a szerző Habsburg-ellenes kirohanásai elé sem gördített akadályt, s ezúttal még „*figyelmeztetést*” sem kapott nagybirtokos körökből Weis, ahogyan az utóbb 1931-es kötete után megtörtént.⁵²¹

⁵¹⁹ Weis a kisbirtokos parasztságot a kispolgárság kategóriájában értelmezte, tehát végső soron az volt a kiindulópontja, ami egyes népieknél az ideális végpont – a polgárosodott parasztság.

⁵²⁰ „Ha el is kerüljük azt, hogy a kis- és nagybirtokrendszer hívei között állandóan észlelhető és olykor erősen kiélesedő vitában állást foglaljunk, még sem zárkozzhatunk el annak megállapítása előtt, hogy a kisbirtokrendszernek gazdasági előnyei is vannak, társadalmi hatása pedig olyan, amely adott esetben az esetleges gazdasági hátrányok figyelembe nem vételét is indokolja. Ha áll is az, hogy a nagybirtok üzemmenete gazdaságosabb, élő és holt felszerelését jobban használhatja ki, könnyebben termelhet egyöntetű, nagyobb tömegárút, ezzel szemben viszont a kisbirtok munkaerőben gazdaságosabb, több haszonállata van, a talaj erőbeni állapotát elvileg könnyebben biztosíthatja és főleg jóval több embert tart el, amely körülmény előttünk a mérleget javára nyomja le.” Weis (1930) 163. Vö. Uo. 27. 33. 57. 221. 225. 144–145. Weis a társadalom korporatív tagolódását domborította ki a mű 1942-es, átdolgozott kiadásában. Weis (1942)

⁵²¹ Petrás (2013) 4. Az inkriminált munka: Weis (1931)

ÚRI FASISZTÁK VAGY NÉPI ELŐDÖK? OLÁH GYÖRGY ÉS MILOTAY ISTVÁN SZOCIOGRÁFIAI

A húszas évek végén saját szociográfiával lépett porondra két olyan ismert jobboldali közíró, akik a harmincas évek második felére a náci típusú szélső-jobboldal egyre gyarapodó táborában kötöttek ki. Oláh Györgyről és Milotay Istvánról van szó, akik a második világháború idején Imrédy Béla „úri fasisztának” is minősített táborának „jellegzetes reprezentánsai” voltak.⁵²² Egy évtizeddel korábban azonban még senki előtt nem lehetett világos sem a lapjában, a *Magyarság*ban ekkoriban Bajcsy-Zsilinszky Endrének teret engedő Milotay István, sem az említett szociográfiájának „*summázatát*” épp Bajcsy-Zsilinszky hetilapjában publikáló Oláh György későbbi szereplése⁵²³ (ahogyan az *Előőrs* alapítójának későbbi sorsa sem természetesen). Az viszont tény, hogy a húszas évek végén írt szociografikus munkáikban mindketten „*viszonylag éles társadalomkritikai hangot*” ütöttek meg.⁵²⁴

Oláh György, a Milotay István felelős szerkesztésében megjelenő legitimista-ellenzéki *Magyarság* újságírója, 1928-ban állított össze riportjaiból a *Három millió koldus* című, százharminc oldalas munkáját. Retorikus bevezetőjében Oláh egy elegáns Margit-szigeti mulató jól szituált, magas társadalmi státuszú vendégeit invitálta meg, hogy szembesüljenek a valósággal („*jöjjenek, körülvetem önöket az önök országában!*”⁵²⁵). Az apropót mindehhez a budapesti kapualjakba húzódó, fedél nélküli munkások látványa szolgáltatott számára, vagyis a mű eleje – Szabó Zoltán 1937-es *Cifra nyomorúságát* megelőlegezve⁵²⁶ – a vidéki szegénység fővárosba áramlásának kérdéskörét taglalja. Az útita-

⁵²² Ránki (főszerk. 1984): II. kötet, 813.

⁵²³ Bartha (2019b) 154. 182.

⁵²⁴ Némédi (1985) 24.

⁵²⁵ Oláh (1928): 10.

⁵²⁶ Szabó (1938) 93–97. Vö. Bartha (2018) 113–114.

paszthalatok mellett hivatalos jelentésekre és magánlevelekre egyaránt támaszkodó Oláh igen sötét tablót festett az alföldi, dunántúli és hegyvidéki szegénységről, az újonnan épülő elemi iskolákba cipő híján el nem jutó, éhező gyermekekről és a földreform nyomán bekövetkező eladósodásról. A szerző kitért a legelhagyatottabbak körében népszerű hiedelmekre és a megváltó(k) utáni, abszurdításokba torkolló sóvárgásra is. Külön útirajz foglalkozik a Sátoraljaúj-hely-környéki falvakba – az ottani munkanélküliség enyhítése végett – kiközvetített elmebetegekkel, mely témára hét évvel később Féja Géza tért vissza a sárospataki református főiskola munkatáboráról írt cikkében.⁵²⁷

Oláh a szállóigévé lett (egyébként túlzó) címmetaforája miatt elsősorban az elégtelen földreformot okolta, miközben nem kendőzte el a parasztság belső konfliktusait, így az alföldi nagygazdák „*paraszt-proletarizálódást*” eredményező önzését sem (amit már-már az ötvenes évek kulák-karikatúrái szerint ábrázolt). Elsősorban azonban a politikai döntéshozók közönyösségét kárhoztatta a szomorú helyzetért, miközben kitért a dualizmuskori politikai elit, az 1918-as forradalom és a Tanácsköztársaság felelősségére is. „*Lehetetlenség az, hogy egy szegény országnál olyan aránytalanságok legyenek föld- és vagyonkérdésben, mint nálunk, ahol tizenhatmillió hold földnek majdnem a fele nagybirtok*” – fogalmazott a népiek szellemében, hogy aztán a Szent Korona-tanra hivatkozva érveljen a birtokkisajátítás mellett („*minden föld a nemzet egyetemét és a királyt közösen szimbolizáló Szentkorona tulajdona*”). Oláh szerint, „*aki erős Nagymagyarországot akar, annak egyoldalú osztálypolitikát kell csinálni, a szegénység egyoldalú osztálypolitikáját, de az alsóbb osztályok nélkül. Az intelligenciának kell itt egyoldalú kisparasztpolitikát csinálni, politikát a föld és a város szegényeiért, nehogy egyszer maga a szegénység kezdjen politikát és vegye kezébe sorsa irányítását*”. Ezen a ponton tehát élesen ellentmondott a későbbi népi krédónak és a középosztály – elsősorban a vidéki intelligencia – kezébe helyezte a szükséges népi reformok kivitelezését. Nem a vidéken különösen erőteljes kommunista agitáció miatt aggódott szerző, hanem egy Sztambolij-szkij-féle parasztforradalomtól óvta az országot. Összességében Oláh a húszas évek végén egyszerre volt radikalizmus- és elitellenes, s elsősorban az alsó középosztályra építve hirdetett „*kisparasztpolitikát*”, élesen támadva a Bethlen István-i, állagvédő és több tekintetben liberális konzervatívizmust.⁵²⁸ Ez az ellenségkép aztán beépült második világháború alatti nézeteibe is.⁵²⁹

A szerző későbbi pályájának fényében figyelemreméltó, hogy a *Három millió koldus* szinte teljesen mentes az antiszemitizmustól; legalábbis a „*borotvált szemöldökű, báli csupaszágú terézvárosi hölgyekre*” tett, finoman erotikus megjegyzések semmi esetre sem durvábbak, mint Weis kifakadásai „*a ghettóból kikerültek lázas (...) szenzációhajhászásáról*”.⁵³⁰ Ebben a tekintetben tehát nem állítható párhuzamba a kötet Oláh későbbi uszító hangvételű publicisztikájával, amit legmaradandóbban az *Egyedül Vagyunk* című imrédysta lapban folytatott a második világháború idején. A húszas évek vége felé még harcias németbarátság sem jellemezte Oláh publicisztikáját, sőt művében a kurucos németellenesség nyomaira bukkanhatunk. Adatokkal részletezte, a törökelle-

⁵²⁷ Féja (1935). Vö. Bartha (2013): 131.

⁵²⁸ Oláh (1928): 44. 77. 119.

⁵²⁹ Ehhez: Veszprémy (2017)

⁵³⁰ Weis (1930) 70.

nes felszabadító háborúk után hogyan „élt a magyar föld zsírján a német katoná”, majd arról írt, „a mosonvidéki sváb faluk terebélyesednek, gazdagodnak (...), csak itt pusztul minden (...) ezen a szűz magyar tájon”, az uradalmak mellett fekvő „Dunamenti magyar falukban”.⁵³¹ Ez a tematika – elsősorban bányai riportok által – a népiek visszatérő témájává vált néhány évvel később. Oláhhoz némileg hasonló pályát futott be Milotay István, a 20. század első felének egyik legtehetségesebb magyar „*sajtómunkása*”, aki Rákosi Jenőtől Károlyi Mihályon át jutott el Horthy Miklósig, majd Szálasi Ferencig – ami a tollával szolgált politikusokat illeti. Tárgyalt időszakunkban, a „Fajvédő Párt” húszas évek végi szétesése idején, Milotay is kereste a helyét az újjárendeződő politikai arénában. Érdeklődése ekkoriban fordult „*a születő fasiszta rendszerek, illetve Magyarországon a népi írók felé*”.⁵³² Ebben az időszakában született publicisztikai ihletésű „úti beszámolója”, melyben elődjére és munkatársára, „Oláh Gyurkára” is többször hivatkozott.⁵³³

Miképp annak idején Bartha Miklós a kolozsvári *Ellenzék*ben közölt hosszú cikksorozatból állította össze századelős szociográfiáját,⁵³⁴ és Oláh is épített a *Magyarságban* megjelent cikkeire, úgy Milotay is a felelős szerkesztésében megjelenő lapban közölte először *Az ismeretlen ország* című sorozatát 1929 májusától. Fontos mozzanat, hogy ekkoriban került ki a *Magyarság* az intranzigens legitimisták (örgróf Pallavicini György, Sigray Antal, Pethő Sándor) irányítása alól,⁵³⁵ ami lehetővé tette, hogy a felelős szerkesztő – az MTT alapító tagja⁵³⁶ – megjelentesse a legitimisták által (is) reprezentált nagybirtokosságot támadó cikksorozatát.

Milotay már könyve előszavában tudatta olvasóival, hogy három magyarországi utazásának naplójegyzeteiből fűzte egybe kötetét. Az említett cikksorozatból összeállított, *Az ismeretlen Magyarország* című szociográfia az arisztokrácia haszontalanságát, s a hitbizományi rendszer káros jellegét igyekezett bizonyítani.⁵³⁷ „Csak uralkodik, de nem kormányoz, nem vezet, nem kezdeményez, nem gazdálkodik” – kritizálta Milotay a szélsőséges példát, vagyis Festetich Taszilót, de valójában Festetich osztályát. A szerző szerint „a hitbizomány mint vasfal” húzódik az arisztokrácia és a nép között, s ugyanezen ok miatt ostromozta a népnézőként beállított „zsidó” bérlőket is. A fajvédő publicista a bajok gyökerei kapcsán – Trianon mellett – a dualizmuskori kormánypártot, annak függetlenségpárti ellenzékét és a polgári radikálisokat egyaránt kritizálta, míg saját korából a „szűk látókörű” kormánypártot, valamint a „konszolidációs rendszer felülről szétáramló korruptségát” támadta legnagyobb hévvel (Weishez és Oláhhoz hasonlóan). Milotay sokallta a kormány reprezentációs kiadásait, kevesellte a népre fordított pénzt, a földreform által szétosztott földmennyiséget, valamint hiányolta a népbárát hitelpolitikát. Érdekes módon

⁵³¹ Oláh (1928): 6. 42. 54.

⁵³² Gyurgyák (2012) 170. 179.

⁵³³ Milotay (1930) 34. Vö. uo. 177.

⁵³⁴ Konrád (2018) 58.

⁵³⁵ Vezérigazgatója ekkor ifjabb Rupprecht Olivér volt; az igazgatóságban mellette Baross Gábor, Lázár Andor, Milotay István és Zsilinszky Gábor kapott helyet. Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz (1929–1930) 659.

⁵³⁶ Az MTT alapító tagjaihoz: *Társadalomtudomány* (1927) 508.

⁵³⁷ Sipos (1971) 727.

megértőbb volt a szociáldemokraták irányában, akiket ugyan a zsidók mar-
kába került marxista tévelygőknek tartott, ám az általuk megnyert tömegeket
nem gondolta elveszettnek, ahogyan a vidéki szociáldemokrata vezetőket sem.
„*Mi más politikát csinálunk, mint az urak, de miért ne érthetnének meg egymást
nagy dolgokban, amikor mi is magyarok vagyunk*” – adta egyikük szájába a
szimpátiakeltő szavakat, az „osztályellentétek” „enyhítését” emlegetve. Agrár-
demokrata, „intellektuel-forradalmár”, valamint a „fasiszta és hitlerista nem-
zetorganizáció szószólójaként” bemutatott útitársainak vitája kapcsán pedig
úgy fogalmazott, „alapjában véve mind egyet akarnak”. Figyelemreméltó, hogy
gondolatmenetét Ady Endre *Új Vizeken járok* című versének felidézésével
zárta.⁵³⁸

Bár az 1930 októberében lezárt műbe itt-ott már a gazdasági világválság hatása
is beszüremlett, Milotay jobbára a magyar társadalomfejlődés strukturális
problémáit, a Bethlen-kormány konszolidációjának vakfoltjait, mindenekelőtt
a vidéki szegénység gondjait tűzte tollhegyére, előszeretettel kritizálva Kle-
belsberg Kuno elitistának tartott kulturális koncepcióját is. Ám nem csak eny-
nyiben előlegezte a népi szociográfusokat, hanem narratopoétikai megoldása-
ival is. „*Felfedezésszámba megy, valahányszor nekiindulunk ennek a világnak*”
– fogalmazott,⁵³⁹ s később is rendszeresen reflektált útjaira, ahogyan Oláh is.
Mindez a földrajzi távolság – etnográfiai irodalomból ismert – metaforikus
megjelenítése volt, mely a népi szociográfiákban is bevett gyakorlattá vált
utóbb. „*Jellemző mozzanata a keresésre indulás (quest) – azaz egyfajta kuta-
tást, kalandot és felfedezést magába foglaló utazás*”.⁵⁴⁰ Ismert példa erre Kovács
Imre *A néma forradalom* című 1937-es művének nyitánya, ahol a szerző a sö-
vényházi uradalom kompjánál állatias munkára fogott „*magyar muzsikokkal*”
lépte át a ’nagybirtok poklának kapuját’.⁵⁴¹ Milotay már hét évvel korábban ha-
sonló módon és hasonló céllal vezette végig ezen a tájon olvasóját, ugyancsak
szólt a Pallaviciniek falurombolásáról, s maga is a táj „orosz jellegét” hangsú-
lyozta. Ám míg az ő sorait áthatotta egy kommunista forradalomtól való féle-
lem („*a III. Internacionálé dallama lappang itt a sárból vert parasztházak-
ban*”),⁵⁴² Kovács mintha neki válaszolt volna utolsó mondatával: „jó urak, nem
kell félni: többet nem lesz parasztforradalom Magyarországon”.⁵⁴³ Nem ez az
egyetlen párhuzam a népi szociográfiákkal, hiszen a sövényházi viszonyokat
Féja Géza is alaposan kivesézte a *Viharsarokban*, ahol a kétarcú Szegedet szin-
tén a Milotay által 1930-ban rögzített módon – vagyis az impozáns belváros és
a ’tanyasi infernó’ kettősségén keresztül – láttatta.⁵⁴⁴ Milotay pedig Kovács egy
másik alapvető tételét („Magyarország – *proletárország*”⁵⁴⁵) is megelőlegezte,
amikor a „*népesség proletarizációjáról*” írt. Sőt, Kovács címmetaforájánál is ta-
lálunk közös vonásokat. Milotaynál a formális egyházi élet megtagadása, a

⁵³⁸ Milotay (1930) 67. 120. 17. 30. 204. 207. 199.

⁵³⁹ Milotay (1930) 3.

⁵⁴⁰ ATKINSON (1999) 123. Példákhoz erre vonatkozóan a magyar szociográfiai hagyományból:
Bartha (2009) 54–56.

⁵⁴¹ Kovács (1940 [2. kiadás]) 8. Vö. Bartha (2014) 126–128.

⁵⁴² Milotay (1930) 184. 220. Vö. Sipos (1970) 214.

⁵⁴³ Kovács (1940 [2. kiadás]) 261. A sövényházi részek: Uo. 7–18. (Kovács nem tüntette fel for-
rásai között Milotay művét.)

⁵⁴⁴ Féja (1937) 241–253.

⁵⁴⁵ Kovács (1940 [2. kiadás]) 108.

templomkerülés „néma, dacos tüntetés”.⁵⁴⁶ Kovács közismert módon már „néma forradalomról” írt, mely „a birtokos parasztságnál az egykezésben, a nincstelen parasztságnál pedig a háború előtt a kivándorlásban, a háború után a szektázásban nyilvánul meg”.⁵⁴⁷

A tárgyalt nagyobb témakörök szintén több tekintetben előlegezik a népi szociográfiákat. Milotay első utazásában az Alföldre kalauzolta el olvasóját, ahol a tanyasi tömegek elhagyatottságát és sanyargatottságát mutatta be, kiemelve a szekták pusztítását is. Külön fejezetet szentelt a makói hagymásoknak, akik között azonban nem a tinédzser Erdei Ferenc, hanem a későbbi kisgazdapárti politikus, Csorba János ügyvéd volt a kalauza. Dél-somogyi útirajzának témája az általa (is) az elnéptelenedő református templommal szimbolizált, „az egész veszendő magyarság” pusztulását vizionáló „egyke” volt, melyet ugyanúgy a nagybirtok közelségével magyarázott, ahogyan a szegénység általa regisztrált gyerekbőségét is. S miképp később Baranyában Illyés,⁵⁴⁸ úgy Somogyban Milotay is meglátogatta a helyi református lelkészt, aki azonban Alsokon nem foglalkozott a birtokviszonyokkal („nem érdekelte az ilyesmí”), vagyis Milotay tablója e tekintetben még sötétebb volt, mint a népieké utóbb. Fontos kiemelni, hogy a fajvédő publicista visszatérően hivatkozott arra a Kerék Mihályra, aki utóbb a népiek legképzettebb agrárszakértője lett,⁵⁴⁹ s így az sem meglepő, hogy a kisbirtok termelékenységet, az altruista szövetkezeti mozgalom hasznosságát és a „belterjes gazdálkodás” előnyeit egyaránt hangoztatta művében. „Nem vágómarhában, búzában vagy kukoricában, hanem gyümölcsben, tejben, zöldségben, aprómarhában s az intenzív földkultúrán fölépülő mezőgazdasági ipar ezerféle termékeiben” kell fejlesztenünk ahhoz, hogy „újra Közép-Európa éléstára legyünk” – vázolta fel saját „Kertmagyarországot” Milotay, aki nem volt rest a humánértelmiség feladatát sem kijelölni. Szerinte ugyanis „külön szociológiai tanulmányt lehetne írni” az uradalom „szorító öleléséről” (ez Kovács Imrénél: „halálgyűrű”⁵⁵⁰), sőt azt is papírra vetette, hogy „évente arra kellene kényszeríteni” a „budapesti írókat”, hogy „legalább egy-egy hónapra” vidékre menjenek ihletszerzés céljából.⁵⁵¹

Bármily meglepő, az utóbb a teljes összeomlásig németpárti Milotay is megelőlegezte a népiek kurucos németellenességét. Az idegenutánczás elítélendő példái között kritizálta a németesnek mondott honi sportkultúrát, az ősi magyar önkormányzati hagyományokat szerinte elfojtó, a magyar parlamentet gyengítő „német bürokráciát”, felemlegette a közös hadsereg németnyelvűségét, saját korát illetően pedig a Turul Szövetségnek szúrta oda, mivel szerinte a bajtársak „a német Burschenschaftok életét” próbálják utánózni. Ám míg a népi írók zömének németellenességéből nem hiányoztak az etnicista fennhangok sem, ezektől Milotay tartózkodott. Nála az „idetelepített svábok s a törzsökös magyar lakosság” egymással versenyeznek jó tulajdonságaikban, a németeken

⁵⁴⁶ Milotay (1930) 201. 212

⁵⁴⁷ Kovács (1940 [2. kiadás]) 21.

⁵⁴⁸ Koloh (2021) 31.

⁵⁴⁹ Fő műve: Kerék (1939)

⁵⁵⁰ Kovács (1940 [2. kiadás]) 133–139.

⁵⁵¹ Milotay (1930) 90. 92. 192. 213. 27. 40. Oláh is felhánytorgatta az írók érdektelenségét. „Három könyvtárat is felhántam, de húsz-huszonöttnél több könyvet nem leltem a magyar falusi szegénység szociális problémáiról”, ráadásul azok zömét sem találta megfelelőnek a publicista. Oláh (1928) 107.

túlmenően pedig sem a békési „tót nép gazdasági és erkölcsi jótulajdonosságait”, sem pedig a görög kereskedőcsaládok tisztességét nem kérdőjelezte meg. A szerző etnicista dühe teljes egészében egyetlen csoportra, a „zsidókra” irányult, akiket többnyire népszípolozó nagybirtokos bérlőkként, néha „*falkában csatangoló galíciaiakként*”, de mindig „*örökidegenekként*” láttatott.⁵⁵² Összességében azt mondhatjuk, az Athenaeum Kiadó által 1937-ben útjára indított *Magyarország felfedezése* – a népi szociográfia egyik legismertebb, ma is működő sorozata – nem csupán címével reflektált (akarva/akaratlanul) *Az ismeretlen Magyarországra*, hanem Milotay tartalmilag és retorikailag is úttörő hatást gyakorolt a népi szociográfiára, melyre kisebb mértékben ugyan, de Oláh is hatást gyakorolt. Politikai céljaik azonban egy kardinális kérdésben élesen különböztek. A népiek ugyanis (bármennyire sokfélék voltak ideológiai és pártpolitikai szempontból) az önálló kisbirtokos parasztságban látták az ország gerincét és ezért hirdették a radikális földreform szükségességét. Oláh ezzel szemben a vidéki intelligenciára épített, Milotay pedig a néppel együtt élő „*magyar középbirtokos-osztályt*” tartotta az ország vezetésére legalkalmasabb rétegnek. Ezért igen magasan, „*talán ötezer holdban*” jelölte meg az ideális birtoknagyság felső határát.⁵⁵³ Ez olyan jelentős különbség volt, ami aztán – kiegészülve Oláh és főképp Milotay előbb-utóbb minden népi író számára vállalhatatlanná lett politikai Odüsszeiájával – feledésre ítélte a nagyon is kitalapintható közös szociografikus vonásokat.

VÉGSZÓ HELYETT

Összefoglaló jelleggel megállapíthatjuk, hogy a húszas évekbeli magyarországi szociográfiának három fő iránya különíthető el. Kormánytámogatással létrejött egy konzervatív ideológiai iránytűvel ellátott, valóságfeltáró munkát (is) végző intézményrendszer, melynek egyes szervezetei szociálpolitikai, adatgyűjtő és – ezzel összefüggésben – fedett revizionista célokat is szolgáltak. Dékány István személyében ez az irány képzett elméletalkotó ideológussal rendelkezett, aki a szociognózis fogalmának kidolgozásával gazdagította az általában az elmélet (szociológia) és a gyakorlat (szociográfia) kettősségén keresztül megragadott társadalmelemzést. A Weis István által a korszak legvégén megjelentett országos spektrumú – reformkonzervatív – társadalomleírás használta ugyan a konzervatív tábor egyes eredményeit és Weis maga is kötődött a hivatalos világhoz, *A mai magyar társadalom* mind előadásmódja, mind kritikussága miatt elkülönítendő a fent tárgyalt csoporttól. Az évtized végére mindezekén túl két kifejezetten ellenzéki, publicisztikai jellegű szociográfia is született Oláh György (*Három millió koldus*) és Milotay István (*Az ismeretlen Magyarország*) tollából. Mindkét munka hatással volt a harmincas évekbeli népi szociográfiára, melyet különösen *Az ismeretlen Magyarország* előlegezett meg több problémafelvetésével és retorikai megoldásával.

⁵⁵² Milotay (1930) 25. 54. 137. 204.

⁵⁵³ Efelett szerinte „szükségképpen elveszti a földdel és a néppel való minden személyes kapcsolatot” a birtokos. Milotay (1930) 27. 76.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ablonczy Balázs (2005): *Teleki Pál*. Budapest, Osiris.
- Andorka Rudolf** (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- Atkinson, Paul (1999): A narratíva és társadalmi cselekvés reprezentációja. In Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 3: A kultúra narratívái*. Budapest, Kijarat, 121–151.
- Az MTT tagjai (1927): *Társadalomtudomány*, 7. évf. 6–8. sz. 508–522.
- Bajcsi Ildikó (2021): *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után*. Budapest, L'Harmattan.
- Bartha Ákos (2009): „Az autoritás mankói” (Kísérlet Nagy Lajos Kiskunhalom című művének antropológiai olvasatára). *Studia Litteraria* XLVII, 36–65.
- Bartha Ákos (2010): Egyetemi falukutatás a két világháború között Debrecenben. *Gerundium*, 1. évf. 1. sz. 43–57.
- Bartha Ákos (2013): *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*. Sárospatak, Hernád.
- Bartha Ákos (2013): Közelítések a szociográfia fogalmához. *Forrás*, 45. évf. 5. sz. 92–100.
- Bartha Ákos (2014): A népi szociográfia elmélete és gyakorlata: Kovács Imre és A néma forradalom, *Szociológiai Szemle*, 24. évf. 2. sz. 116–139.
- Bartha Ákos (2018): A „nagyszociográfiák” válságképe. In Tóth Pál Péter (szerk.): *A magyar szociográfia a 20–21. században*. Budapest, Gondolat. 107–121.
- Bartha Ákos (2019a): Tudomány, irodalom és közélet mezsgyéjén – a népi szociográfia és a korabeli magyar falukutatás. *Hitel*, 32. évf. 2. sz. 105–119.
- Bartha Ákos (2019b): *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Budapest, MTA BTK TTI.
- Bartha Miklós (1901): *Kazár Földön*. Budapest, kiadó nélkül.
- Bartók György (1913): Tönnies társadalombölcselete. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 6. évf. 8. sz. 623–631.
- Bene Lajos (1925): *A magyar falu társadalma*. Budapest, „Falu” Országos Szövetség.
- Bényei Miklós (1975): Bodor Antal, a magyar honismereti mozgalom úttörője. *Honismeret*, 3. évf. 4. sz. 47–52.
- Bibó István** (2012): *Visszaemlékezések*. Budapest, Argumentum.
- Bíró Judit (szerk. 2006): *Hivatalos falukutatók: a vidéki Magyarország leírása 1930 és 1940 között: társadalomtörténeti forrásgyűjtemény*. Budapest, PolgART.
- Budapesti Hírlap, 1919. december 18. 5.
- Cseke Péter (2008): *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei*. Budapest, Magyar Napló.
- Csunderlik Péter (2018): „A betegséget ismerni kell, mi előtt azt meggyógyítók”. A magyar szociográfiai irodalom jelentkezése és ideológiája a kezdetektől 1919-ig. In Tóth Pál Péter (szerk.): *A magyar szociográfia a 20–21. században*. Budapest, Gondolat, 74–88.
- Dékány István** (1920): *Társadalomalkotó erők*. Budapest, szerzői kiadás.
- Dékány István (1922): *Geográfia és szociográfia*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt.

- Dékány István (1926a): A társadalom megismerése (I.). *Budapesti Szemle*, 204. kötet, 241–275.
- Dékány István (1926b): A társadalom megismerése (II.). *Budapesti Szemle*, 204. kötet, 391–421.
- Dékány István (1937): A szociológus felelőssége. *Társadalomtudomány*, 17. évf. 3–5. sz. 157–175.
- Dékány István (1944): *Szociológiai műszótár*. Budapest, Pantheon.
- Erdei Ferenc–Pataki Ernő (1957): Termelői szervezetek a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődésében I. *Agrártörténeti Szemle*, 1. évf. 3–4. sz. 165–183.
- Féja Géza (1935): A kubikos pataki diákok tábortüzénél. *Magyarország*, 1935. június 25. 5.
- Féja Géza (1937): *Viharsarok. Az alsó Tiszavidék földje és népe*. Budapest, Athenaeum.
- Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz (1929–1930), 5. évf. 3–4. sz.
- Gyáni Gábor–Kövér György (2006): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris.
- Gyurgyák János (2012): *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest, Osiris.
- Hatos Pál (2018): *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa.
- Heller Farkas (1925): A sociológia feladatai. *Társadalomtudomány*. 5. évf. 1. sz. 6–12.
- Huszár Tibor** (2015): *A magyar szociológia története*. Budapest, Osiris.
- Nagy Ferenc, ifjabb (1926): *Bisse község monográfiája*. Budapest, Faluszövetség.
- Joó Tibor (1929a): [levél a szerkesztőségnek]. *Magyar Szemle* 6. kötet, 287–289.
- Joó Tibor (1929b): Ifjúsági kérdések I. A tanyai agrársettlement-mozgalom Szegeden. *Magyar Szemle* 7. kötet, 398–402.
- Joó Tibor (1930): A szegedi tanya problémái. *Magyar Szemle* 10. kötet, 398–402.
- Kékesi Márk Zoltán (2007): Dimitrie Gusti és a bukaresti monografikus szociológiai iskola. *Kultúra és Közösség*, 11. évf. 2–3. sz. 113–119.
- Kenyeres Ágnes (szerk. 1967): *Magyar Életrajzi Lexikon 1. A–K*. Budapest, Akadémiai
- Kenyeres Ágnes** (szerk. 1982): *Magyar Életrajzi Lexikon 2. L–Z*. Budapest, Akadémiai.
- Képviselőházi Napló (1939): I. kötet
- Kerék Mihály (1939): *A magyar földkérdés*. Budapest, Mefhosz.
- Kertész János (1943): *Magyar szociográfia*. Budapest, Tömörkény Irodalmi Kör.
- Koloh Gábor (2021): *Szántani lehet, de vetni nem muszáj – Az ormánsági egykezés története (1790–1941)*. Budapest, BTK TTI.
- Konrád Miklós (2018): A galíciai zsidó bevándorlás mítosza. *Századok*, 152. évf. 1. sz. 31–61.
- Kovács Imre (1940): *A néma forradalom*. Budapest, Cserépfalvi.
- Krisztics Sándor (1931): *Politika. I. kötet*. Budapest, Franklin.
- Krisztics Sándor (1941): *Szociográfiai elméletek és eszmények*. Budapest, Magyar Szociográfiai Intézet.

- Lencsés Gyula (2019): *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest–Veszprém, Gondolat–MNL VML.
- Milotay István (1930): *Az ismeretlen Magyarország*. Budapest, Genius.
- N. n. (1927): A társulat élete. *Társadalomtudomány*, 7. évf. 3–5. sz. 320–325.
- N. n. (1930): A társulat élete. *Társadalomtudomány*, 10. évf. 4. sz. 345–350.
- Némedi Dénes (1985): *A népi szociográfia. 1930–1938*. Budapest, Gondolat.
- Niklai Péter (1930): A Magyar Szociografiai Intézet. *Budapesti Hírlap*, 1930. február 13. 12.
- Oláh György (1928): *Három millió koldus*. Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalt Rt.
- Petrás Éva (2013): Weis István, „a javíthatatlan, semlegesíthetetlen, örök ellenség”. *Betekintő*, 7. évf. 3. sz. 1–11.
- Plumb, Steve (2006): *Neue Sachlichkeit 1918–33: Unity and Diversity of an Art Movement*. Amsterdam–New York, Rodopi.
- Ránki György** (főszerk. 1984): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Budapest, Akadémiai.
- Saad József (1994): Társadalomtudomány, 1921–1943. *Századvég*, 1. évf. 1. szám, 151–169.
- Sárkány Mihály (2018): Etnográfia és szociográfia. In Tóth Pál Péter (szerk.): *A magyar szociográfia a 20–21. században*. Budapest, Gondolat, 89–105.
- Sebestény Sándor (1981): *A Bartha Miklós Társaság. 1925–1933*. Budapest, Kossuth.
- Sipos Péter** (1970): *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Budapest, Akadémia.
- Sipos Péter** (1971): **Milotay István pályaképéhez. Századok, 105. évf. 3–4. sz. 709–735.**
- Steinmetz, Rudolf (1913): A szociográfia helye a szellemi tudományok sorában. Huszadik Század, 14. évf. 2. sz. 1–11.
- Süli-Zakar István (1995): Milleker Rezső. *Debreceni Szemle*, 3. évf. 2. sz. 270–288.
- Szabari Vera (2014): Az első budapesti társadalomtudományi tanszék születése és bukása (1942–1945). *Szociológiai Szemle*, 23. évf. 3. sz. 61–83.
- Szabari Vera (szerk. 2020): *(Disz)kontinuitások. A magyar szociológia 1960 és 2010 között*. Budapest, Napvilág.
- Szabó Zoltán (1938): *Cifra nyomorúság A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest, Cserépfalvi.
- Szilágyi Zsolt (2016): Az 1925. évi közigazgatási tájékoztató lapok forrásértéke és forráskritikája az alföldi községek példáján. In Pap József–Tóth Árpád (szerk.): *A vidéki élet és a vidéki társadalom Magyarországon*. Budapest, HIK TE, 94–112.
- Szombatfalvy György (1930): Weis István: A mai magyar társadalom. *Társadalomtudomány*, 10. évf. 1–3. sz. 202–205.
- Szózat, 1922. május 17. 7.
- Thirring Lajos (1928): A Német Városi Statisztikusok Szövetségének és Német Statisztikai Társaságnak hamburgi ülése. *Statisztikai Szemle*, 6. évf. 11. sz. 1248–1250.
- Tolnai Új Világlexikona (d. n.): *2. Pótkötet H–Zs*. Budapest, „Forrás” Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalt Rt.

- Torkos Veronika (1989): A hivatalos falukutató intézményei a két világháború között. *Társadalomkutatás*, évf. n. 3. sz. 91–100.
- Tönnies Ferdinánd (1929): Statisztika és szociográfia. *Városi Szemle*, 15. évf. 1. sz. 114–128.
- Tönnies, Ferdinand (1912): Gemeinschaft und Gesellschaft. *Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Berlin, Carl Curtius.
- Új Barázda, 1923. július 19. 2.
- Új Barázda, 1925. november 10. 1.
- Új Nemzedék, 1924. június 5. 7.
- Veszprémy László Bernát (2017): Egy kisiklott falukutató. Oláh György szélső-jobboldali újságíró eszméi és publicisztikája (1927–1944). *Médiakutató*, 18 évf. ősz. 73–88.
- Vida István (2001): *Fejezetek a Független Kisgazdapárt történetéből. 1930–1956. Tanulmányok*. Budapest, kiadó nélkül.
- Világ, 1926. január 31. 5.
- Voigt, Paul L. (1917): *Introduction to rural sociology*. New York–London, D. Appleton and Co.
- Weis István (1930): *A mai magyar társadalom*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- Weis István (1931): *A magyar falu*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- Weis István (1942): *Hazánk társadalomrajza*. Budapest, Országos Köznevelési Tanács.
- White, Leonard D. (1924): The Second International Congress of Public Administration. *The American Political Science Review*, Vol. 18, No. 2. 384–388.

**A TRIANONI TERÜLETSZERZÉS KIHATÁSA ROMÁNIA
ZSIDÓPOLITIKÁJÁRA,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A RENDVÉDELMI SZERVEK TEVÉKENYSÉGÉRE**

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések (Saint-Germain-en-Laye,⁵⁵⁴ Trianon⁵⁵⁵) az addig politikailag és társadalmilag egységes Kárpát-medencében teljesen új – és máig tartó – helyzetet teremtettek. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően ugyanis a Kárpát-medence (tágabb értelemben pedig egész Közép-Kelet-Európa) államalakulati arculata alapvetően megváltozott. Az egyik, ily módon létrejövő új államalakulat/utódállam Nagy-Románia volt, amely – a többi utódállamhoz (Csehszlovákia, Jugoszlávia) hasonlóan – „történelmi” jussának tekintette a trianoni békeszerződésben neki ítélt területeket. Ez egyben azt is jelentette, hogy a kisebbségeket – különösen a magyar kisebbséget – nem tekintették „őshonos”-nak. Ennek a felfogásnak természetesen voltak mélyreható politikai következményei: a kisebbségek jogegyenlőségét valójában az „őslakos többség” jóindulata és nagylelkűsége függvényének tekintették.

Nagy-Románia⁵⁵⁶ létrejöttét jelentette, hogy az új román nemzetállam két nagy, egymástól addig teljesen eltérő gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődési pályát bejárt, egymástól markánsan eltérő lakosság-összetételű területi egységet (egyrészt Erdélyt a partiumi és bánáti területekkel, másrészt Havasalföldet, Moldvát, a Dnyeszteren túli területeket, Bukovinát és Dobruzsát) tudhatott magáénak egy több mint duplájára növekedett államhatáron belül. Nagy-Románia valójában nem egységes nemzetállam lett, hanem egy soknemzetiségű és sok vallási felekezetet a határai között tudó ország.

A zsidóság vonatkozásában Gidó Attila úgy fogalmaz, hogy Nagy-Románia *„létrejöttével különböző nyelvű, kultúrájú és státuszú, sőt különböző izraelita vallásirányzatokhoz tartozó zsidó közösségek jutottak ugyanazon adminisztrációs határok közé. A 70-80 százalékból magyar nyelvű és az asszimilációs folyamatban előljáró erdélyi zsidóságot 1918-ig vajmi kevés kötelék fűzte az óromániai, még az emancipációért küzdő fele-fel arányban jiddisül, illetve románul beszélő zsidókhoz.”*⁵⁵⁷

Míg a Trianon előtti Romániában a román és ortodox elem volt a domináns (csekély arányszámú katolikussal és zsidóval), addig Erdélyben a románság jelentős része görög katolikus volt. Arról nem is beszélve, hogy magyarok (katolikusok és protestánsok), németek (katolikusok és protestánsok), valamint többségében magyar anyanyelvű és kultúrájú zsidók is éltek Erdélyben.

⁵⁵⁴ A szerződés szövegét közli Szarka (1998) 298–303.

⁵⁵⁵ Lásd Romsics (2020).

⁵⁵⁶ Lásd Marczinka (2020).

⁵⁵⁷ Gidó (2004) 3–4.

A ZSIDÓSÁG HELYZETE ROMÁNIÁBAN 1918 ELŐTT

Havasalfölddel ellentétben, ahol meglehetősen csekélynek mondható a (többnyire szefárd) zsidó lakosság jelenléte, Moldvában – a 16–17. századi oroszországi/ukrajnai pogromok következtében (pl. Hmelnickij-lázadás) – egy erőteljesebb jiddisül beszélő askenázi zsidó bevándorlással lehet számolni. Az Oszmán Birodalom adófizetőjének számító román fejedelemségekben, a fanarióta korban, a zsidók védelmet élveztek ugyan, ellenben a 19. század elején orosz fennhatóság/befolyás alá kerülő fejedelemségekben az organikus törvények (*Regulamentele Organice*, 1831) már korlátozták a jogaikat: nem rendelkeztek politikai és bizonyos állampolgári jogokkal. Emancipációjuk egy meglehetősen hosszadalmas és akadályokkal telített folyamatnak tekinthető. Ennek a folyamatnak egy fontos, ellenben semmilyen gyakorlati eredménnyel nem járó állomása az 1848. június 9-i Islaz-i nyilatkozat (*Proclamația de la Islaz*), amelynek 21. pontja követelte az izraeliták emancipációját, és a más vallású (vagyis nem ortodox) állampolgárok számára a politikai jogokat. Az elbukott forradalom után ezek a követelések természetesen nem valósultak meg.

A krími háború (1853–1856) után Moldva és Havasalföld román politikai elitje kihasználta a kedvező európai geopolitikai helyzetet, és megteremtette a két fejedelemség egyesülésének lehetőségét. Ezt 1859 januárjában valósították meg, amikor is Alexandru Ioan Cuza-t (1820–1873), a moldvai Nemzeti Párt uniópárti vezetőjét választották meg fejedelemnek mind Moldvában (jan. 5), mind pedig Havasalföldön (jan. 24). A perszónáluniót követően az európai hatalmat 1862-ben elismerték a két fejedelemség közigazgatásának az összevonását, és az új állam felvehette az Egyesült Román Fejedelemség nevet. 1864-ben kihirdették Románia első alkotmányoszerű törvényét (*Statutul Desvoltător*), valamint polgári- és büntetőtörvénykönyvét. A reformok keretében az állam – feltételekkel ugyan – de jogot biztosított a zsidóknak a helyhatósági választásokon való részvételre. Az újonnan bevezetett (1865. december 1-én életbe lépett) Polgári Törvénykönyv lehetővé tette, hogy nem-keresztények is állampolgárságot szerezhessenek. Ezt azonban 10 éves helyben lakáshoz kötötték.

Cuza lemondása után (1866. február 10-ről 11-re virradó éjszaka) a román liberálisok (Ion. C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica) az újonnan elfogadott alkotmányban az állampolgárság kérdését etnikai alapokra helyezték. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szomszédos országok (elsősorban az erdélyi) etnikailag román származású (*români de origină*) polgárai automatikusan, vagyis honosítási eljárás nélkül, megkap(hat)ták a román állampolgárságot. Ami azonban ennél is fontosabb: az alkotmány eltörölte a nem-keresztény idegenek számára a honosítás lehetőségét. Számukra a *jus soli* (a „talaj joga”) érvényét veszítette. Csakis és kizárólag a keresztény idegenek szerezhettek román állampolgárságot.⁵⁵⁸ Ezzel a zsidóság számottevő része mintegy kirekesztődött a román állampolgárságból, még akkor is, ha Románia területén született, és ott nőtt fel. A román állam a zsidóságot idegen elemként kezelte.

⁵⁵⁸ Iordachi (2004) 38.

Ion C. Brătianu (1821-1891) pénzügyminiszter a zsidók diszkriminációját azzal magyarázta, hogy zsidóság tulajdonképpen egy „*társadalmi seb*” (*plagă socială*) Románia testén, amelytől meg kell szabadulni, jöllehet az országban létezik még egy náluknál is visszamaradottabb réteg, tudniillik a cigányok. A román nemzetet a zsidók a nagy számuk miatt veszélyeztetik, és a miniszter szerint „*amikor a nemzet veszélybe kerül, az védekezik, és nem intoleránssá, hanem előrelátóvá válik*”. Kifejtett álláspontja szerint „*csakis az adminisztratív intézkedések menthetnek meg ettől a penésztől, és akadályozhatják meg, hogy az idegen proletárok előzőnljék az országot*”.⁵⁵⁹

1866-ban a becslések szerint Moldva és Havasalföld zsidó lakossága együttesen mintegy 134.000 (a lakosság 3%-a), 1887-ben pedig mintegy 300.000 (a lakosság 5,5%-a) volt. Jöllehet nem rendelkeztek állampolgársággal a katonai szolgálat és az adófizetés kötelezettsége a zsidó lakosságra is vonatkozott. Ennek eredményeképpen pl. az 1877-1878-es függetlenségi (valójában orosz-török) háborút követően mintegy 883, a román hadsereg soraiban harcoló zsidó férfi kapott állampolgárságot. Később, a második balkáni háború idején (1913) katonai szolgálatot teljesítő zsidók viszont nem. Szemben a liberálisokkal, a konzervatív kormányok – Lascăr Catargiu (1866, 1871-1876, 1889, 1891-1895) – keresték a zsidók állampolgársági kérdésének méltányosabb megoldását – sikertelenül.

Az 1878-as berlini kongresszus (június 13. – július 13.) – a határok elismeréséért cserébe – kötelezte ugyan Romániát, hogy tekintet nélkül a nemzeti és a vallási hovatartozásra adjon állampolgárságot a területén lakó személyeknek, ezt végül a román politikai elit nem teljesítette, hanem kijátszotta. A nem-keresztények számára *egyénilag* tették lehetővé az állampolgárság megszerzését, amelyet 2/3-os parlamenti szavazathoz kötöttek. Feltételként megszabták, hogy az a nem-keresztény idegen (elsősorban zsidó) kérelmezhetette az állampolgárságot:

- 1) akinek a szülei Romániában telepedtek meg;
- 2) ő maga az ország területén született és nőtt fel; illetve
- 3) soha nem rendelkezett semmiféle más állampolgársággal.

1878 és 1911 között a több ezer előterjesztett kérelemből 183-at hagytak jóvá. Érthető, hogy 1881 és 1914 között több tízezer zsidó vándorolt ki Romániából, legfőképpen az Egyesült Államokba. Ezzel párhuzamosan viszont az orosz területekről megnövekedett a jiddisül beszélő askenázi zsidó bevándorlás is, döntően a moldvai területekre. 1899-ben Románia városi lakosságának 19%-a zsidó volt. Moldvában ez az arány, ahol a lakosság 10,5%-át jelentette, elérte a 38%-ot, a fővárosban – Iași-ban – pedig az 51%-ot.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy mi okozta ezt a politikai diszkriminációt? Iordachi szerint a vallási ok mellett elsősorban gazdasági és demográfiai okai voltak. Miközben, 1899-ben, a zsidók Románia népességének mintegy 4,4%-át alkották, addig a kereskedők 21%-a, a kereskedelmi ügynökök 39%-a volt zsidó, és az ipari befektetések mintegy 19,5%-át birtokolták, amit a korabeli román politikai elit a román nemzeti érdekekkel ellentétesnek ítélt meg. Ennek ellensúlyozására – 1866 és 1918 között – több, mint 200 olyan közigazgatási rendelkezést léptettek életbe, amelyek korlátozták a zsidók letelepedését és birtokszerzését, valamint bizonyos szakmai és gazdasági

⁵⁵⁹ Iancu (1996) 73.

tevékenységek gyakorlását: ügyvédi praxis (1864 és 1884), gyógyszerár fenntartása (1910), fogadó birtoklása, illetve dohánytermékek és alkohol árusítása (1873 és 1887), szerencsejáték megszervezése. Ezek állami, vagy a román etnikumnak fenntartott privilégiumok voltak. Ugyanakkor egyes moldvai helységekből a hatóságok időközönként megpróbálták elűzni a zsidókat.

A számok tekintetében elmondható, hogy az első világháború hajnalán Románia zsidó lakossága jogfosztott és kirekesztett volt. 1912-ben csupán 4.668 zsidó lakos rendelkezett állampolgársággal, ami a nyilvántartott 228.430 zsidó 1,9%-át jelentette. Ehhez társult az idegen hatalmi oltalom alatt álló 7.987 zsidó (3,3%). Összességében véve tehát a romániai zsidó lakosság 95,8%-a semmiféle állampolgársággal nem rendelkezett, ebből kifolyólag polgári jogai sem voltak, vagy csak nagyon korlátozottan. A tömeges kivándorlás eredményeképpen az 1899-es 4,5%-hoz képest a zsidó lakosság számaránya 1912-re már 3,3%-ra csökkent⁵⁶⁰

NAGY ROMÁNIA ZSIDÓPOLITIKÁJA 1918 UTÁN

1916. augusztus 27-én Románia hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, és az „elnyomott erdélyi testvérek” felszabadításának érdekében, az Antant hatalmak oldalán, belépett a háborúba. A hadi helyzet

⁵⁶⁰ Iordachi (2004) 41.

szerencsétlen alakulása folytán, 1918 májusában, különbékére kényszerült a Központi Hatalmakkal, amelyek a különbékében (27. és 28. §) arra kötelezték, hogy állampolgárságot adjon a zsidó lakosoknak. A román parlament 1918. augusztus 25-én fogadta el az országban született idegenek honosítására vonatkozó törvényt (*Legea naturalizării străinilor născuți în țară*), amelynek azonban – a háborús helyzet alakulása miatt – nem lett semmi foganatja.

1918. november 10-én Románia az Antant hatalmak oldalán újra belépett – most már sikeresen – a háborúba, és a „kollaboráns” parlament minden törvényét hatályon kívül helyezte. A zsidó emancipáció ettől függetlenül a román diplomácia megoldatlan – és mindenképpen megoldásra váró – problémája lett, hiszen az Osztrák-Magyar területek zsidó lakossága teljes jogú állampolgár volt, miközben Romániában alig néhány ezer zsidó rendelkezett állampolgársággal.

Ion I. C. Brătianu miniszterelnök (1918. november 29. – 1919. szeptember 26) elébe ment az eseményeknek és a nemzetközi elvárásoknak, és még a békekonferencia előtt, 1918. decemberben és 1919. májusban, rendeletben tette lehetővé a román alattvalóktól született zsidók azonnali honosítását. Ettől függetlenül a párizsi békekonferencia napirendre tűzte a romániai zsidókérdés és emancipáció problémájának tárgyalását. A közép-kelet-európai etnikai kisebbségek védelme érdekében kidolgozott kisebbségi szerződés – amelyet Románia is elfogadott – a zsidók állampolgárságának kérdését is tartalmazta.⁵⁶¹

Érdekességgéppen érdemes megemlíteni, hogy 1942 októberében, a Dinu (szül. Constantin I. C.) Brătianu-hoz (1866–1950) intézett levelében, Ion Antonescu marsall hevesen kritizálta az 1919-es békeszerződést. Szerinte azt a zsidók kényszerítették ki, akik az angolokkal és az amerikaiakkal együtt diktálták a békét. Antonescu úgy vélte, hogy már korábban is – 1878-ban – Ion C. Brătianu kénytelen volt elfogadni a zsidók állampolgári jogának megadásának megalázó feltételét, ami miatt az ország elzsidósodott, a román gazdaság és faj tisztasága pedig veszélybe került. Ez azonban teljesen alaptalan állítás volt a részéről, hiszen a gyakorlatban a zsidók éppen hogy nem kaptak állampolgárságot. Szerinte Brătianu miniszterelnök, 1919-ben, Románia erkölcsi hanyatlását idézte elő a zsidók és a szabadkőművesek előtti kapitulációval, ami a demokratikus-liberális rendszer létrehozásán keresztül jutott kifejezésre, amely mindenkinek jogokat biztosított.⁵⁶²

Tény, hogy a trianoni békeszerződéssel a romániai zsidók száma százalék arányosan nem ugrott ugyan meg, ellenben abszolút számban és nagyságrendben látványosan nagy lett a zsidó népesség, elsősorban Erdélyben és Besszarábiában.

Ugyanakkor ez egy rendkívül heterogén vallási és kulturális népcsoportot alkotott a román társadalom újszerű keretei között, ami a megszerveződésben és az elnevezésben is megmutatkozott: a regátiak románként, az erdélyiek romániaiként határozták meg magukat. Gidó Attila szerint: *„Erdély Romániához való csatolása a zsidó társadalmon belül mélyreható változásokat eredményezett. Az 1918–1940 közötti Románia zsidó lakossága 750 ezer fő közül mozgott (4,2 százalék), ebből 190 ezren éltek Erdély területén.*

⁵⁶¹ Iordachi (2004) 45.

⁵⁶² Ancel (é.n.) 3.

Besszarábiában 200 ezer, Bukovinában 90 ezer, az Ókirályságban pedig 260 ezer zsidó volt. Az 1918 után beinduló önszerveződési és intézményteremtési folyamat az illető országrészekben önállóan, egymástól függetlenül zajlott. Ami közös volt bennük, hogy – az antiszemitizmus elleni küzdelem mellett – legfontosabb feladatuknak mindannyian az asszimiláció megfékezését és a zsidók nemzetként való elismertetését tűzték ki célul. A csatolt részek zsidóságának ilyen irányú törekvései találkoztak a román állam homogenizációs politikájának támogatásával.⁵⁶³ Míg azonban erdélyi vagy besszarábiai vonatkozásban a román kormány önálló nemzetiségként ismerte el a zsidókat, így próbálva őket leválasztani a magyar, illetve az orosz kisebbségtől, regáti társaik nemzeti kibontakozását igyekezett gátolni. Nem véletlen, hogy az Ókirályságban a mérsékelt asszimilációs politikát folytató Román Zsidók Szövetsége⁵⁶⁴ volt a zsidó közélet meghatározója. Ezzel szemben a csatolt részeken a zsidó nemzeti szervezetek (Erdélyben az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség), majd 1930/31-től a Zsidó Párt⁵⁶⁵ töltötték be ezt a szerepet.⁵⁶⁶

Nagy-Románia megalakulását követően a román szélsőjobboldali mozgalmak⁵⁶⁷ kezdettől fogva a magyarokat és a zsidókat vették célkeresztbe, akiknek a számaránya megnövekedett az egyetemeken. Elmondható, hogy az antiszemitizmus már 1919-től megjelent a román társadalomban és közéletben. Az 1920 szeptemberében, Kolozsváron, megtartott első országos diákkongresszus például a zsidókat kizárta a diákszövetségből.⁵⁶⁸

A nyílt antiszemitizmus első markáns társadalmi megnyilvánulására azonban csak 1922 novemberében került sor. Ekkor egyetemista megmozdulások kezdődtek – erős antiszemita felhangokkal – elsősorban az orvosi egyetemeken (Iasi, Kolozsvár, Bukarest). Háttérében az egyetemisták általánosnak mondható nehéz élet- és tanulási körülményei húzódtak meg; a megmozdulás elindítója viszont az a hír volt, miszerint zsidó egyetemisták kilopják a bonctermekekből a zsidó holttesteket.

A megmozdulások eredményeképpen 1922. november 28-án este Kolozsváron feldúlták a kolozsvári Új Kelet zsidó politikai napilap szerkesztőségét; majd december 9-én Nagyváradon is randalíroztak.

15 évvel később Marton Ernő így emlékezett meg az eseményről: „1922. november 28-án este több száz főnyi tömeg rohanta meg az Új Kelet szerkesztőségét és nyomdáját és szétromboltak, valósággal porrá zúzták annak egész berendezését. A támadás tervszerűen volt előkészítve. A katonai és rendőri hatóságok ugyancsak informálva voltak mindenről és a délután folyamán magam is személyesen értesítettem a hatóságok fejeit a készülő merényletről. Hasztalan volt minden erőfeszítésünk. A katasztrófát nem tudtuk feltartóztatni. A szerkesztőség az utolsó pillanatig a helyén maradt. Lent a nyomdában már megkezdtek vandál munkájukat a rombolók, amikor mi még az íróasztalaink

⁵⁶³ A párizsi békeszerződések eredményeképpen létrejött Nagy-Románia elsődleges célkitűzése a homogén román nemzetállam megteremtése volt.

⁵⁶⁴ Uniunea Evreilor Români. Döntően a Nemzeti Liberális Pártot támogatta.

⁵⁶⁵ A Romániai Zsidó Párt a Nemzeti Parasztpárt támogatójának számított.

⁵⁶⁶ Gidó (2004) 4. Bővebben lásd Gidó (2009).

⁵⁶⁷ Elsősorban az Alexandru C. Cuza, Iasi-i egyetemi professzor által 1923. március 4-én alapított Nemzeti Keresztény Védelmi Liga (*Liga Apărării Național Creștine*).

⁵⁶⁸ Miskolczi (2014) 852.

mellett ültünk. A rendőrség emberei erőszakkal távolítottak el, hogy ha már a vagyonunkat nem tudjuk, legalább az életünket mentsük meg.

Ott állottunk némán, ökölbe szorult kezekkel és tehetetlenül kellett végignéznünk, mint pusztítják el a mi szent műhelyünket, melyben annyi hittel dolgoztunk, az erdélyi zsidó nép jobb holnapjáért. Mint a próféta Jeruzsálem füstölgő romjainál, úgy kóvályogtunk mi is a rombolás pokoli színjátéka körül. Minden fejszecsapás az agyvelőnkbe hasított. (...)

Romokban hevert az Uj Kelet. Elnémult az erdélyi zsidóság beszédes szája. Három hónapig nem jelenhetett meg a lap. (...)

Az erdélyi zsidóság fegyelmezettségét és kötelességtudását dicséri, hogy rövid néhány hét alatt összegyűlt annyi pénz, hogy a rombolás következtében elszenvedett több mint kétmillió kár egy részét pótolhattuk s így 1923. február 20-án ismét megjelenhetett az Uj Kelet.

Azóta, az ünnepnapokat kivéve, az Uj Kelet minden nap bekopogtat a zsidó házakhoz.”⁵⁶⁹

1922. december 10-én a Bukaresti Egyetem Orvosi Karán mintegy 3–4.000, az ország minden részéből érkezett egyetemi hallgató sztrájkolt az élelmezés minősége és a kollégiumok túlszűfoaltsága miatt. Numerus clausus-t követeltek a román, a magyar és a zsidó hallgatók számára.⁵⁷⁰

A zavargásokkal kapcsolatban az egyik román parlamenti felszólaló kifejtette, „hogy az antiszemitizmus lehetett államdogma a régi Romániában, de a mai Nagyromániában más a helyzet és ezt az országot más szempontok kell, hogy vezessék”. Constantin Anghelescu (1869–1948) közoktatásügyi miniszter – a két világháború között a románosítást szolgáló kultúrzóna⁵⁷¹ szellemi atyja – kijelentette, hogy a numerus clausust „nálunk nem lehet és nem szabad alkalmazni, mert itt a zsidók románok”.⁵⁷²

A katonaság és a csendőrség körbezárta a Bukarestben sztrájkoló diákokat, és erőszakkal vetett véget a zavargásoknak. A zsidóellenes megmozdulások azonban majd egy hónapig tartottak, és áldozatokat is követeltek. Bukaresttel ellentétben vidéken a karhatalmi erők nem igazán léptek közbe.

A zavargásoknak következményei lettek. 1923 januárjától az egyetemi vezetések kicsapták a randalírozások kezdeményezőit. A bukaresti egyetem nagy kollégiuma februárban egyértelműen a numerus clausus ellen foglalt állást. Nyilatkozatában kiemelte, hogy „Numerus clausus nem létezett és nem létezik a méltósága és kulturális hivatása tudatában levő egyetemen. Egyetemi hallgató ifjúságunknak, amelyet az ilyen álnok és veszélyes eszmék hatalmukba kerítettek, vissza kell térnie a nyugodt ítélőképességhez és el kell távolodnia minden olyan káros találmánytól, amely ártalmas Románia jó hírnevének”.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Marton (1934) 2.

⁵⁷⁰ A zsidók időszakonkénti számarányát az egyes egyetemeken (Bukarest, Iași, Kolozsvár, Chișinău) közli Nastasă (2012) 222–223. Lásd még Waldman (2011).

⁵⁷¹ Azok a román származású tanítók, akik Bihar, Szilágy, Szatmár, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda és Torda-Aranyos, Máramaros és Hunyad megyékben vállaltak munkát 50%-kal magasabb fizetést és 10 hektár földet kaptak, illetve más kedvezményekben részesültek.

⁵⁷² Az antiszemitizmus... (1922) 1.

⁵⁷³ „Numerus clausus” nu se admite (1923): „Numerus Clausus’ n’a existat și nu există într-o Universitate conștientă de demnitatea și de chemarea sa culturală. Tineretul nostru studentesc surprins plin asemenea formule perfide și primejdioase trebuie să revină la judecata calmă și să înlăture toate inventitiile nesănătoase și dăunătoare bunului renume al Țării Românești.”

1923. február 28-i számában az *Aradi Ujság* már azt írhatta, hogy: „Meggzűntek Romániában az antiszemita mozgalmak. Elejtette a főiskolai diákság a numerus clausus követelését”.

1923 májusában az *Uj Kelet* szerkesztőségében újabb rombolás történt, amelynek „arányai azonban korántsem voltak olyan nagyok, mint az előbbié, mert a rendőrség idejében közbelépett. Ez a rombolás nem okozott fennakadást az *Uj Kelet* megjelenésében”.⁵⁷⁴

A rendvédelmi szerveknek a kolozsvári *Uj Kelet* szerkesztőségében történt kétrendbeli rongálás alkalmával tanúsított eltérő magatartása mutatja, hogy Romániában valójában a politikai hatalomnak az antiszemita megnyilvánulásokhoz való viszonyulása határozta meg a rendvédelmi szerveknek a tényleges – tevéleges vagy passzív – hozzáállását.

Ez volt tehát az a társadalmi légkör, amelyben a román parlament, 1923. március 29-én, elfogadta az alkotmányt, amely egyidejűleg tartalmazta a vallásfelekezetek egyenlőségét és diszkriminálását; valamint az állampolgársági törvényt, 1924. február 24-én.⁵⁷⁵ Mivel a román királyságot „egységes és oszthatatlan nemzeti állam”-ként határozta meg,⁵⁷⁶ rövidesen világossá vált, hogy minden, a külvilág és a nemzetközi szervek irányába nyújtott garancia és kisebbségvédelmi kötelezettségvállalás ellenére Románia belső államhatalmi intézkedéseit áthatja a faji, nemzeti szempont. Ennek része volt az erdélyi zsidóság leválasztásának kísérlete a magyarságról: nemzetiségként való meghatározás, román oktatási nyelv szorgalmazása, zsidó diákok kitiltása a magyar egyházi iskolákból. 1923 novemberében a felekezeti iskolákba is bevezették a román tantervet; majd decemberben a felekezeti iskoláknak megtiltották a más felekezetűek/vallásúak felvételét. Vintilă Brătianu pénzügyminiszter (1922–1926) nem is csinált abból titkot, hogy az államnak előnyben kell részesítenie a román elemet, és olyan politikát kell folytatnia, amely a román nép gazdasági, pénzügyi, közművelődési és társadalmi tevékenységét védelmezi.

Jóllehet a zsidóellenesség nem képezte részét a hivatalos román politikának, a társadalomban erőteljesen jelen volt az antiszemitizmus. Ez döntően az 1922-es diákmegmozdulásokban gyökerezett. Ekkor kristályosodott ki az az 1922-es fiatal generáció,⁵⁷⁷ amely néhány év múlva megalapította a Mihály Arkangyal Légiót (1927. június 24). 1930 márciusában ebből nőtt ki a Vasgárda fasiszta típusú paramilitáris szervezet.⁵⁷⁸

1922-ben tűntek fel a későbbi vezetők – Ion Moța (1902–1937) és Corneliu Zelea Codreanu (1899–1938) –, akik 1924-ben, illetve 1925-ben zsidó személyeket gyilkoltak. A korabeli romániai közállapotokról sok mindent elárul, hogy a bíróságok mindkettőjüket felmentették.

Szintén a román politikai hatalomnak az antiszemitizmus kérdéséhez való – belpolitikai érdekek által vezérelt – hozzáállását tükrözik az 1927-es decemberi események,⁵⁷⁹ amikor is a román kormány szabad kezet adott a nacionalista egyetemi hallgatóknak, hogy mondhatni 5 évre napra pontosan az

⁵⁷⁴ Marton (1934) 2.

⁵⁷⁵ Legea nr. 724/1924 privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române.

⁵⁷⁶ „Regatul României este un Stat național unitar și indivizibil.” (1. §).

⁵⁷⁷ Livezeanu (2019).

⁵⁷⁸ Miskolczy (2014).

⁵⁷⁹ Lásd Rigó (2012); Újvári (2018).

1922-es bukaresti zsidóellenes megmozdulások évfordulóján a többségében magyar, és jelentős – magyar kultúrájú – zsidó közösséggel rendelkező Nagyváradon szervezzék meg a kongresszusukat. A döntő többségében óromániai, mintegy 6.000 egyetemista ingyen utazhatott Nagyváradra ahol végül is – a rendvédelmi erők meglehetősen erőtlen közbelépése mellett – zsidóellenes atrocitásokra került sor (bántalmazások, rongálások, fosztogatások). *„A Nagyvárad felől 1927. december 8-án a biharkeresztesi határállomásra érkező vonat utasai betört kirakatokról, kifosztott zsinagógákról, megfélemlített lakosságról, utcai verekedésekről és az elmenekült főrabbirol adtak hírt.”*⁵⁸⁰ A zsidóellenes erőszakhullám azonban nem korlátozódott Nagyváradra, hanem tovább gyűrűzött: Arad, Bánffyuhnyad, Apahida,⁵⁸¹ Vajdahunyad, Kolozsvár,⁵⁸² Brassó is megszenvedte a pusztítást.

A nemzetközivé dagadó botrány – többek között külföldi sajtócikkek megjelenése – miatt a román kormánynak reagálnia kellett. Menesztették a nagyváradai prefektust és rendőrfőnököt, valamint számos diákot tartóztattak le, és vontak vizsgálat alá. Majd később megszüntették ellenük az eljárásokat. A kormány erőteljesen hangsúlyozta, hogy a zavargások felbujtói „idegen elemek”, voltak. Ezzel szemben viszont bizonyítást nyert, hogy a kormánynak köze volt a zavargásokhoz.⁵⁸³

*„Az erdélyi rabbik országos gyászt rendeltek el a diáktüntetések alkalmával elkövetett templom- és kegysszergyalázások miatt. Eisler kolozsvári főrabbi kijelentett az ujságíróknak, hogy Erdély földjén ilyen események nem történtek még, bár a zsidóság Erdélyben a XV. századtól kezdve él szervezett vallási életet. A vallásszabadság klasszikus földje olyan események színhelye volt, hogy a zsidóság szédültén és tanácstalanul áll miattuk.”*⁵⁸⁴

A nagyváradai ortodox zsidó főrabbi, *„aki saját szemeivel látva a zsidótemplomok meggyalázását, a zsidó élet pusztulását, gyásza jeléül megszaggatta ruháit és hamut hintve a fejére, a földre ült gyászolni”*.⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ Rigó (2012) 126.

⁵⁸¹ *„Apahidán a temesvári diákok egy csoportja kiszállt a vonatból és az állomástól 5 percre lévő zsidótemplomot kirabolta és felgyújtotta. A templom udvarán három zsidót találtak, akiket véresre vertek. A pályaudvari csendőrkirendeltség látta a templom égését és az összevert zsidók menekülését, de nem avatkozott bele a dologba.”* Erdélyben még mindig... (1927) 1.

⁵⁸² *„A zsidótemplom előtt nagy sokaság verődött össze, jobbára Kolozsvárt élő románokból. A katonaság, amely nyomon követte a zárt tömegben előre hullámozó diákokat, még csak kísérlet sem tett a pusztítás megakadályozására. A zsidó templom udvarát övező vaskerítést le-döntötték. Az így nyitott résen át benyomultak az udvarra, vasdorongokkal bezúzták a templom ajtaját és mindent összetörtek, ami a templomban a kezük ügyébe akadt. De még ezzel sem elégedtek meg. A rendőrök szemelátára behatoltak a templommal szomszédos magánlakásokba, ahol aztán mindenkit megverték, mindent összetörtek.”* Nagyvárad után Kolozsvárt... (1927) 1.

⁵⁸³ Újvári (2018) 79.

⁵⁸⁴ Erdélyben még mindig... (1927) 2.

⁵⁸⁵ Tórák a máglyán (1927).

Razzia az 1941-es jászvásári pogrom ideje alatt

ZSIDÓELLENES TÖRVÉNYKEZÉS ROMÁNIÁBAN

Az 1927-es nagyváradai és erdélyi zsidóellenes diákmezmozdulásokat követően az antiszemitizmusnak nem voltak markáns társadalmi és politikai megnyilvánulásai Romániában. Az 1934 januárja és 1937 decembere között hatalomban levő Gheorghe Tătărescu kormány azonban egy sor olyan törvényt léptetett életbe, amelyek kifejezetten nem irányultak ugyan a zsidók ellen, viszont a bennük megfogalmazott diszkriminatív rendelkezések miatt hátrányosan érintették a romániai zsidókat. Melyek voltak ezek a törvények?

1) Az 1934. április 7-én elfogadott adósságfelszámolási törvény (*Legea nr. 33 din 7 aprilie 1934 pentru lichidarea datoriilor urbane și agricole*) értelmében a zsidó hitelezők vagyona 20% és 70% között csökkent azzal, hogy várniuk kellett az adósságok behajtásával, miközben a zsidó adósoknak azonnal ki kellett fizetniük a teljes tartózásukat.

2) Mintegy három hónap múlva – 1934. július 16-án – lépett életbe a román alkalmazottak foglalkoztatásáról rendelkező törvény (*Legea pentru folosirea personalului românesc în întreprinderi*), amely kimondta, hogy Romániában minden vállalkozás alkalmazottainak a legalább 80%-a, az igazgatótanácsi tagoknak pedig legalább az 50%-a román kell legyen. Az idegeneknek fenntartott 20% esetében elsőbbséget élveztek azok, akik román nővel kötöttek házasságot, és akiknek gyermekük született.⁵⁸⁶ A törvény értelmében zsidók veszítették el az állásaikat.

A helyzet 1937-ben romlott meg jelentősen, amikor a választások eredményeképpen a létrejövő minisztertanács elnökeként Octavian Goga (1881–1938) – a Nemzeti Keresztény Párt⁵⁸⁷ vezetője – lett a kormányfő. Az 1937. december 29-től 1938. február 10-ig hivatalban levő kormány azzal az eltökélt szándékkal kezdte meg működését, hogy Romániát visszaadja a románoknak: „A románok Romániáját akarjuk! Ez az új kabinet születési

⁵⁸⁶ Bălan (2020) 164.

⁵⁸⁷ Az irányultságról és a szellemiségről mindent elárul, hogy a párt zászlaján a háromszínű (piros-sárga-kék) lobogó közepén fekete náci horogkereszt virított.

*anyakönyvi kivonata. Hiszünk a román nemzet és az ő keresztény egyháza újjászületésében. Hisszük, hogy szent kötelességünk az etnikai dominanciánk pecsétjét rányomni a politikai élet minden területére”*⁵⁸⁸

A kormány törvényerejű rendeletekkel, parlamenti jóváhagyás nélkül, kormányzott. Egymás után születtek a nyíltan és kifejezetten zsidóellenes adminisztratív intézkedések:

- a zsidó újságírókat megfosztották újságírói jogaiktól;
- azokat az újságok, amelyeket a kormány zsidók által birtokoltnak vagy zsidónak minősített (*Dimineața*,⁵⁸⁹ *Adevărul*⁵⁹⁰ vagy *Lupta*⁵⁹¹), betiltották;
- hasonlóképpen betiltották a vidéki, jiddis vagy héber nyelven megjelenő újságokat is;
- a zsidó közalkalmazottakat elbocsájtották;
- a zsidó szervezetektől és intézményektől minden állami támogatást megvontak;
- a zsidókat a román parasztság megmérgezésével és a fiatal román nők prostitúcióra való felbujtásával vádolták meg, ezért megvonták tőlük a szeszes ital árusításának/kimérésének engedélyét, valamint megtiltották nekik, hogy 40 év alatti nem zsidó szobalányokat alkalmazzanak;
- a jiddis nyelvet, amelyet a besszarábiai és az észak-moldvai közigazgatásban hosszú időn keresztül használtak, a jövőre nézve elfogadhatatlannak nyilvánították;
- az állam különböző zsidó tulajdonban levő javakat (mint pl. a Cernăuți-i zsidó otthont területe és épületei) kobzott el.⁵⁹²

A legjelentősebb zsidóellenes intézkedésnek azonban mindenképpen az 1938. január 21-i 169/1938 törvényerejű kormányrendelet tekinthető, amely elrendelte a romániai zsidók állampolgárságának a felülvizsgálatát (*Legea revizuirii cetățeniei*). A törvény minden Románia területén lakó zsidót – aki az 1919. május 28-i törvényerejű kormányrendelettel, vagy 1919 előtt egyénileg kapott állampolgárságot – arra kötelezett, hogy a lakóhelye szerinti illetékes bíróságon iratokkal bizonyítsa, hogy jogosult a román állampolgárságra. Azokat a zsidókat, akik nem feleltek meg a követelményeknek, vagy akiknek a dokumentumait elégtelennek ítélték, azokat átminősítették „idegen”-né. Ez a gyakorlatban az állampolgárság és a politikai jogok elvesztését jelentette. Ennek következményeként az „idegen” zsidó nem gyakorolhatta a foglalkozását, és bármikor deportálhatóvá vált. A romániai zsidók számára elkezdődött a létbizonytalanság időszaka.

⁵⁸⁸ „Vrem România a românilor! Acesta este certificatul de naștere al noului cabinet. Noi credem în renașterea națiunii române și a Bisericii ei creștine. Noi credem că este o datorie sfântă să ne punem pecetea dominației noastre etnice în toate domeniile vieții politice.” Bălan (2020) 165.

⁵⁸⁹ A reggel.

⁵⁹⁰ Az igazság.

⁵⁹¹ A harc.

⁵⁹² Ancel (2001) 65–84.

Constantin Iordachi szerint: „*Hivatalos becslések szerint az 1938-as rendelet következtében 225 222 személy, vagyis a romániai zsidóság 36,3 százaléka vesztette el állampolgárságát és vált hontalanná (Heimatlos).*”⁵⁹³

A zsidók bojkottot hirdettek, ami megrengette a román nemzetgazdaságot: a banki megtakarításait kivették, részvényeiket eladták, megtagadták az adófizetést, és tájékoztatták a nemzetközi közvéleményt és a Népszövetséget. A következő kormányokat az antiszemizmust támogató Miron Cristea román ortodox pátriárka (1925–1939) vezette⁵⁹⁴ – 1939. március 6-ig –, majd Armand Călinescu (1893–1939) következett, akit 1939. szeptember 21-én a vasgárdisták meggyilkoltak. Utóda Gheorghe Argeșanu (1883–1940) brutális és véres megtorlást foganatosított a Vasgárda ellen (szeptember 21–28).

Az egymást követő, és rövid életű, kormányok alatt a zsidókérdés nem volt annyira előtérben. Az azonban mindenképpen figyelemre méltó, és említésre érdemes, hogy II. Károly király – Ion Gigurtu (1886–1959) miniszterelnök tanácsára – 1940. augusztus 8-án két törvény erejű rendeletet tett közzé, amelyekben egyrészt szabályozta az ország zsidó lakosainak jogi helyzetét (*Decret-lege nr. 2.650 din 8 august 1940 privitor la strarea juridică a locuitorilor evrei din România*), másrészt pedig bevezette a románok és a zsidók vegyes házasságának tilalmát (*Decret-lege nr. 2.651 din 8 august 1940 pentru oprirea căsătoriilor între români de sânge și evrei*).

A 2.650-es rendelet meghatározta, hogy ki minősül zsidónak (pl. aki izraelita vallású; az izraelita vallású szülők gyermeke; keresztleetlen izraelita vallású szülőktől származó keresztények; keresztény anyától, de keresztleetlen izraelita apától származó keresztények; házasságon kívül izraelita anyától születettek; az ateista zsidók), valamint politikai és jogi különbséget tett a vér szerinti románok és a román állampolgárok között. A zsidók számára a katonai szolgálat helyett adófizetési vagy munkaszolgálati kötelezettséget írt elő. Megtiltotta, hogy zsidók vidéki ingatlanokat vásároljanak, valamint hogy román nevet viseljenek. Előírta a zsidó alkalmazottak 3–6 hónapon belüli elbocsátását.

Amikor 1940. szeptember 4-én Ion Antonescu marsall magához ragadta a hatalmat Romániában a zsidók jogi megbélyegzése és kirekesztése gyakorlatilag már megtörtént. Ez a helyzet mindenképpen közrejátszott a romániai zsidóság Holokausztjában, amely döntően a megszállt Dnyeszteren túli területeken következett be. Abban a román rendőrség és csendőrség egyaránt szerepet játszott, hiszen az volt a hivatalos román politika, amelyet a rendvédelmi szervek gyakorlatba ültettek.

Elmondható, hogy míg a két világháború között a rendvédelmi szervek az egyes zsidóellenes megmozdulások és atrocitások alkalmával, a politikai akaratnak megfelelően, többnyire passzívan viszonyultak az eseményekhez, és csakis politikai utasításra léptek fel, ha már a dolgok nagyon elfajultak, addig a Holokausztban már aktív szerepet játszottak – ugyancsak a politikai utasításoknak megfelelően.

⁵⁹³ Iordachi (2004) 48.

⁵⁹⁴ Popa (2017).

IRODALOMJEGYZÉK

- Ancel, Jean (2001): *Contribuții la istoria României. Problema evreiască, 1933–1944*. Vol. 1. Partea a doua. București, Editura Hasefer.
- Ancel, Jean (é.n.): Surse arhivistice despre Holocaustul din România. Forrás: https://www.academia.edu/11990565/SURSE_ARHIVISTICE_DESPRE_HOLOCAUSTUL_DIN_ROM%C3%82NIA-_JEAN_ANCEL (2023.02.08).
- Az antiszemita diákmozgalmak ügye a parlamentben (0922). In: *Ellenzék. Független politikai napilap* 43. évf. 278. sz. 1–2. 1922. december 10. 163–170.
- Balogh László (2001): *Románia története*. Budapest, Aula Kiadó.
- Bălan, Emanuel (2020): Legislația economică antievreiască în statul român (1934–1944). In: *Studii de știință și cultură*, 16. évf. 4. sz.
- Demény Lajos (1994): Zsidóellenes törvényhozás Romániában 1940 és 1944 között. In: *Regio – Kisebbség, Politika, Társadalom*, 5. évf. 2. sz. 71–
- Erdélyben még mindig nem állt helyre a rend. Angol és amerikai demars a diákság rombolásai miatt (1927). In: *Magyarország*, 34. évf. 282. sz. december 13, 1–2.
- Gidó Attila (2004): Zsidó jelen-lét Romániában. In: *Regio – Kisebbség, Politika, Társadalom*, 15. évf. 3. sz. 3–21.
- Gidó Attila (a bevezető tanulmányt írta és a dokumentumokat közreadja) (2009): *Úton. Erdélyi zsidó társadalom és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*. (Források a romániai magyarság történetéhez). Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- Iancu, Carol (1996): *Evreii din România (1866–1919). De la excludere la emancipare*. București, Editura Hasefer.
- Iancu, Carol (2000): *Evreii din România 1919–1938. De la emancipare la marginalizare*. București, Editura Hasefer.
- Iordachi, Constantin (2004): Cetățenie și identitate națională în România: o trecere istorică în revistă. In: *Altera*, 10.évf. 24. sz. 35–61. Forrás: <https://digiteka.ro/publikacio/altera/2004-x-evfolyam/75838> (2023.02.08).
- Istoria demografică a României. Forrás: https://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_demografic%C4%83_a_Rom%C3%A2niei (2023.02.08).
- Jakab Attila (2009): *Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában. Problématár*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- Livezeanu, Irina (2019): The Generation of 1922. From Student Movement to Iron Guard. In: *Cultural Politics in Greater Romania*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 245–296.
- Marczinka Csaba (2020): Nagy-Románia létrejötte (1916–1920). In: *Valóság*, 63. évf. 11. sz. 62–75.
- Marton Ernő (1934): Tizenöt év ormáról. *Új Kelet. Zsidó politikai napilap*, 17. évf. 74. sz. március 31. 1–2.
- Miskolczy Ambrus (2014): A Vasgárda születése. In: *Századok*, 147. évf. 4. sz. 845–874.
- Nagyvárad után Kolozsvárt is megrohanták a román diákok (1927). In: *Magyarország*, 34. évf. 280. sz. december 10, 1–2.

- Nastasă, Lucian (editor) (2011): *Antisemitismul universitar în România (1919–1939). Mărturii documentare*. Cu un cuvânt înainte de Carol Iancu. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale – Kriterion.
- Nastasă, Lucian (2012): Anti-Semitism at Universities in Romania (1919–1939). In: Karady Victor – Nagy Péter Tibor (eds.): *The Numerus Clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe*. Budapest, Centre for Historical Research, History Department of the Central European University, 219–243.
- Neumann, Victor (1996): *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*. Timișoara, Amarcord.
- „Numerus clausus” nu se admite (1923): In: *Universul* 41. évf. 53. sz. 1923. március 1. 3.
- Popa, Ion (2017): *The Romanian Orthodox Church and the Holocaust* (Studies in Antisemitism). Bloomington, Indiana University Press
- Rigó Máté (2012): A felejtethő pogrom. Az 1927-es nagyváradai zavargások fogadtatása. In: *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*, 24. évf. 2. sz. 126–141.
- Romsics Ignác (2020): *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Helikon.
- Szarka László (1998): *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister Kiadó.
- Tórák a máglyán (1927). In: *Zsidó Szemle. Politikai lap*, 22. évf. 24. sz. december 15. 2.
- Újvári Mária (2018): Az 1927-es zsidóellenes események a kolozsvári Új Kelet című zsidó politikai napilapban. In: *Új Kelet. Izraeli magyar nyelvű független lap*, 99. évf. 20653. sz. december. 72–79.
- Waldman Felicia (2011): A numerus clausus rögeszméje a 20. századi Romániában és az ezzel kapcsolatos törvényhozás. In: Molnár Judit (szerk.): *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Budapest, Nonprofit Társadalomkutató egyesület, 327–344.

**GÜL BABA UTÓDAI
MODERN MUSZLIMOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT MAGYARORSZÁ-
GON**

Előadásomban szeretném bemutatni, hogy a két világháború között a magyarországi, elsősorban budapesti muszlimok hogyan és milyen célból szervezkedtek, miként viszonyult hozzájuk a politika, a hatalom.

Ha magyarországi muszlimokról beszélünk, mindenkinek a 150 éves török megszállás jut először eszébe. Pedig különböző muszlim népcsoportokkal a honfoglalás óta – sőt előtte is – együtt éltünk. Muszlimokkal a honfoglalástól kezdve együtt élt a magyarság. Ezek a muszlimok különböző országokból jöttek, hol békés, hol hódító szándékkal. Hatásuk elsősorban a kultúrában és tudományban ma is kimutatható. Az együttélés, együttműködés kezdődött a honfoglalással, a Belső-Ázsiából (Hvárezm) betelepített böszörményekkel, az izmaelitákkal, majd a 15. századtól következett az oszmán török hódítás és a másfél százéves török uralom.

Maga a magyarországi muszlimok története két szálon fut, mivel két országból érkeznek hazánkba jelentősebb mennyiségben muszlimok. Az egyik vonal a bosnyák a másik pedig a török. Először a bosnyákokra fogok kitérni, ezt követően pedig a törökökre, mind két csoportnak lesz egy vezér alakja, aki próbálja képviselni a muszlim közösséget hazánkban. Mikor ez a két szál összefut, a két csoport között lesznek ellentétek, azonban ennek semmilyen fizikai formája nem lesz.

1878-ban Bosznia-Hercegovina megszállása, majd 1908-ban az Osztrák-Magyar Monarchiához való csatolása által váltak az ország lakosságának részévé. Bosznia-Hercegovinának Magyarországhoz való csatolásához a geopolitikai indokok és nagyhatalmi törekvések mellett hozzájárulhatott az is, hogy egyes hazai vállalkozók kedvező üzleti lehetőségeket láttak Bosznia gazdasági kiaknázásában.

A Monarchia idején a balkáni muszlimok kerültek előtérbe, az első világháború idején az idemenekült török katonák, a szocializmus évtizedeiben pedig az arab országokból érkezett csoportok. Az 1910-es népszámlálás szerint 553 muszlim élt az ország területén. Többségükben bosnyákok (319) és törökök (179).⁵⁹⁵ Az első világháború alatt a monarchia seregében szolgáló muszlim katonák közül többen hazánkba dezertáltak. Elsősorban törökök.

Az elvesztett háború következményei olyan mértékben visszavetették a muszlimok jelenlétét és hitéletét az országban, hogy a harmincas évek elejéig alig volt számottevő iszlám hitélet Magyarországon. Az 1920-ban, a Trianoni Békediktátum hatására Nyugat-Magyarországon fegyveres felkelés tört ki, aminek hatására számos település menekült meg az elcsatolástól. A harcokban jelentős szerepet vállaltak a magyarországi bosnyákok Durics Huszein Hilmi vezetésével, ezzel hozzájárulva a magyar lakta területek megmentésének az ország nyugati határán. A harcokat követően rengeteg bosnyák telepedett le az országban és vette fel a magyar állampolgárságot hazánkban, ennek ellenére is

⁵⁹⁵Bolek Zoltán (2003): A magyar iszlám története, Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár https://terebess.hu/keletkultinfo/islamtortenet.html?fbclid=IwAR2QLk-5gfwo-qVWZO0yk1zD9sjP2Cd9cXEEGPq2uhBU7QvFd_GrrFNp_3Ds

a magyar hatóság gyakran ezt figyelmen kívül hagyva járt el velük szemben. A 1920-as évek során mintegy egyharmaddal csökkent a muszlimok száma, akik szinte kizárólag a fővárosban éltek és külföldi állampolgárok közül kerültek ki. Míg 1920-ban 468, 1930-ban csak 291 muszlim élt az ország területén. Az **első világháború** fordulóponthoz jelentett a muszlimok számára, akik közül sokan beléptek az Osztrák-Magyar Monarchia seregébe, ugyanis a Monarchia (Boszniaval együtt) az Oszmán Birodalom szövetségeseiként harcolt a németek oldalán.

A háború alatt 1916-ban a muszlimok számára igen jelentős lépésre került sor, amikor Magyarország akkori vallás- és közoktatásügyi minisztere törvényjavaslatot nyújtott be az iszlám vallás hivatalos elismeréséről. A törvényt a Magyar Országgyűlés elfogadta, amelyet 1916. március 30-án hirdettek ki, és ezzel az iszlám elismert vallás lett. Az iszlám törvényi elismerését 1912-ben Ausztria már megtette azzal, hogy elismerte az iszlám bosnyákok által követett hanafita irányzatát, így Magyarország nem tett mást, mint követte Ausztriát ebben a lépésben, azzal a különbséggel, hogy nem korlátozta az elismerést a Balkánon elterjedt vallásjogi irányzatra.

„A törvényt 1916. március 30-án hirdették ki, az Országos Törvénytár, 1916-os számában. Továbbra is érvényben maradt viszont, hogy az illetőnek magyar állampolgárnak kellett lennie. Az 1916-os törvény eleve kizárta az iszlám bűntető-, örökösödési és családjog alkalmazását Magyarországon. A majdan megalkuló felekezet jogosult alapítványt tenni, egyházi adót szedni, fegyelmi eljárást indítani tagjai ellen, iskolát és óvodát (kisdédóvó) létesíthet. A csupán bevett felekezetek kiterjedtebb jogokkal rendelkezhetnek viszont, mint a csupán "elismert" baptisták, vagy a majdan létrejövő iszlám felekezet. Az 1916-os törvény az egész iszlámvallást ismeri el, ellentétben az 1912-es osztrák törvénnyel, amely csupán a Boszniában honos hanafita irányzatról rendelkezik.”⁵⁹⁶

Az iszlám vallás elfogadását megszavazó parlamenti képviselők a jövőre gondoltak. Arra, hogy a háborús győzelem után Bosznia teljes integrációja fog következni. Itt visszatér Kállay Béni álma, a bosnyák muszlim uralkodó réteg, ugyanis Szerbiával hadban álltunk, a szerbek mindenképpen megbízhatatlannak számítottak. Az 1916-os boszniai magyarok nagy képes naptárából áradnak a bosnyákok, törökök és magyarok megbonthatatlan fegyverbarátsága. Tehát mind a törökökkel, mind a bosnyákokkal a háború során mélyült el az ország kapcsolata, illetve alakult ki a lakosság szimpátiája.

A nemzetközi tudományos életben is a magyar iszlámkutatók jelentős szerepet játszottak. Külön érdekesség, hogy többen közülük zsidó származásúak voltak, de ez akkor senkit nem zavart. Ezek közül a tudósok közül kiemelkedik Vámbéry Ármin, Goldziher Ignác, majd Germanus Gyula és mások. Ami a magyar iszlámkutatást illeti, már igen korán, a 19. század második felétől kezdve megerősödött az érdeklődés az iszlám világ és kultúra irányába, főként *Vámbéry Ármin* (1832-1913) munkásságának köszönhetően, aki megalapította a világ első Turkológiai Tanszékét a pesti tudományegyetemen. Tanítványai közül kiemelkedett az arab nyelv és az iszlám vallás nemzetközileg elismert szakértője, *Goldziher Ignác* (1850-1921), aki fiatalon nem kapott lehetőséget arra,

⁵⁹⁶U.O.

hogyan hazai egyetemen taníthasson, így külföldön kutatott, és legtöbb művét is idegen, főként német nyelven írta.

Az Osztrák-Magyar Monarchia célja egyértelműen a Bosznia annektálásával az országhoz tartozó bosnyák muszlimok megnyerésén keresztül a törökökkel kötött katonai szövetség megerősítése volt. A törvényi elismerést az első világháborúban kialakult magyar-török katonai szövetség megerősítésének szükségessége indokolta, továbbá a Monarchia közös hadseregében szolgáló több ezer muszlim, valamint az ország fontos katonai és gazdasági szövetségese, az Oszmán Birodalom adott komolyabb okot. Bár alapvetően a török-magyar fegyverbarátság eszméje hívta létre a törvényt, és 1916-ban Budapesten állandó jelleggel 2000 muszlim vallású hívő él (bosnyák katonák, albán és más balkáni mesteremberek, tanulók, török katonák és kézművesek).⁵⁹⁷ Szintén ezt a célt szolgálta a Múzeum-körút átnevezése Mehmed-körúttá.

TÖRÖKÖK

A bosnyákok után a másik népcsoport, amely hozzájárult a muszlim közösség kialakulásához hazánkban, azok a törökök voltak. Ahogyan azt előadásom elején is említettem a törökökről elsősorban a hódoltság jut mindenkinek az eszébe, pedig azt követően is jelen voltak és jelentős szerepet játszottak országunk történetében. A törökök többsége a század első évtizedének végén telepedett le nálunk. Iparos emberek (sokan cukrászok) voltak, valamint diákok, akiknek első csoportja, 1909-ben érkezett meg, élén egy Abdul-Latif nevű hitgondozóval, aki a két világháború között is szerepet játszott. Abdul Latifot, Április elején jött Budapestre, hogy aztán életének hátralévő részét Magyarországon élje le. Rövid időn belül légüres térbe került, ráadásul sem szellemi, sem erkölcsi téren nem felelt meg az elvárásoknak. Vissza akartak küldeni Törökországba alacsony képzettsége, illetve alacsony tekintélye miatt. Olyan személyt szerettek volna a helyére imámnak, aki a bosnyákok szemében is megfelel, illetve ők is elfogadják, tekintéllyel bír feléjük. De Abdul Latif maradt Magyarországon, nem tudták visszaküldeni, eleinte a miniszterelnökség fizette, aztán 1912-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vette át és alkalmazta a budapesti egyetem török lektoraként. Saját állítása szerint feladata az volt, hogy Magyarországra terelje azokat a török és bosnyák diákokat, akik külföldön akartak tanulni, hogy ismert zarándokhellyé tegye a Gül Baba türbét, és hogy építse a török-magyar barátságot és kereskedelmi kapcsolatokat. Az annektált Boszniából és Hercegovinából, hol hatszázezer mohamedán lakik, az agák és bégek sűrűn látogatták Abdul Latifot, aki buzdítja őket, hogy tanuljanak magyarul és a magyar ipart támogassák. Azonkívül cikkeket írt a konstantinápolyi török lapokba, hogy a szmirnai szőnyegkereskedők, a datolya- és szőlőtermelők Budapesttel lépjenek üzleti összeköttetésbe. Neve ismert nemcsak a török birodalomban, hanem Egyiptomban, sőt Indiában is. Abdul Latif hivatalosan megszűnt budapesti imám lenni – amit ő nem vett tudomásul, már csak azért sem, mert 1916 júliusában a budapesti törvényhatóság 5000 korona fizetést szavazott meg neki. Abdul Latif a másik kiemelkedő személyiség Durics mellett, a török vonalat képviselte. Nem volt magyar állampolgár, csak egy „itt felejtett” török imám.

⁵⁹⁷U.O.

Abdul Latif efendi, a ki a szent háborút Budapesten kihirdette, a bosnyák ezred tisztjeivel

BOSNYÁKOK

A törököknek és a bosnyákoknak is volt vezéralakja hazánkban, bosnyák oldalon nem más volt, mint Durics Huszein Hilmi. A magyarországi iszlám modern kori történelmében alapító-vezető szerepet játszó Durics Hilmi Husszein "efendi"-ből, aki egy elszegényedett volt katonatiszt- világutazó és több újság címlapján szereplő "budai nagy mufti" vált. *Hilmi* a hanafita jogtudomány terén Szarajevóban végezte tanulmányait, és 1910-ben érkezhetett Magyarországra magyar feleségével. Az első világháború alatt és azt követően a muszlim katonák tábori „lelkésze” volt. A 20-as években az osztrákok ellen kitört nyugat-magyarországi felkelésben is részt vett, a bosnyák felkelők támogatásával. Az 1920-ban, a trianoni békediktátum hatására Nyugat-Magyarországon fegyveres felkelés tört ki, aminek hatására számos település menekült meg az elcsatolástól. A harcokban jelentős szerepet vállaltak a magyarországi bosnyákok, ezzel segítve a magyar lakta területek lakosságának megmenekülését az országhatárnál. 1931-ben a bosnyák *Durics Huszein Hilmi* vezetésével megalakult a Gül-Baba Budai Független Magyar Autonóm Iszlám Vallásközsége.

Bosnyák katonák csoportképe, középen a tábori imám Durics Hilmi

GÜL BABA

Érdemes szót ejteni a Gül baba türbéről. A hazai muszlim kultúrában és az identitás formálásában nagy szerepet játszott és játszik a Rózsadombon található Gül baba türbe. A névadó „Rózsák atyja”⁵⁹⁸ 1541-ben a hódító török sereggel érkezett Budára. A város elfoglalásának ünnepén, 1541. szeptember 2-án a legendák szerint a dzsámivá alakított Nagyboldogasszony templomban tartott istentiszteleten vesztette életét. Mehmed Jahjapasazáde, a 3. budai pasa, egy türbét építtetett Gül Baba sírja fölé 1543 és 1548 között, amely azóta is a legészakabb muszlim zarándokhely a világon.

1914-ben a síremléket műemlékké nyilvánították és további felújítási munkálatokat végeztek rajta. Az ásatás során, - amit Barhucz Lajos antropológus vezetett -, egy 164 cm magas, erős felépítésű csontvázat találtak, amit Gül Baba-ként azonosítottak.

⁵⁹⁸Abdul-Fattah Munif (2001): Muszlimok Magyarországon
https://prherald.hu/muszlimok-magyarorszagon/?fbclid=IwAR1rj_AmRiPxclOmN61zihtyunNSfHQQv3aqDuf1BJkfSmMXmDv4zVXZGdg

Bár hamarosan műezzin is jött Boszniából s ezzel a kormány által tervezett mecset személyzetének két legfontosabb tagja meglelt volna, a magyarországi muszlim hitközséget csak két évtizeddel később, 1931-ben sikerült megalapítani. Majd 1932-ben megalakult **Gül-Baba Kulturkomité**, a bosnyák muszlimokat keresztényekből álló pártoló szervezet. A szervezet elnöke dr. *Bárczy István* városépítő, az 1926-ban megbuktatott budapesti főpolgármester, titkára pedig *Medriczky Andor* budapesti városházi tisztviselő volt; utóbbi törökül beszélő, jogot végzett ember volt, aki 1929-ben tért haza négyéves törökországi „tanulmányútról”, névleges főtitkára pedig az ekkor Indiában tartózkodó *Germanus Gyula* volt. Hivatalos formában egyiket sem jegyezték be soha.

A Komité kifejezetten egy keresztényekből álló, de a Duricsékat hátulról támogató szervezet volt, akik tulajdonképpen irányították a munkát. 1931 augusztusában elismerést kérve bejelentkeznek Liber Endre alpolgármesternél, ő fogadta is őket.

Durics Hilmi bosnyák mufti (1940)

ELLENTÉTEK

A két vezéralak, Latif és Durics éveken át vitáztak egymással és vádolták egymást a sajtók oldalán különböző dolgokkal. Germanus Gyula iszlámkutató, aki később maga is muszlimmá vált, felvette a kapcsolatot a bosnyák muszlimokkal és kijelentette, hogy jogosan tartják Durics Hilmit vezetőjüknek. Ezt követően Germanus ezen kijelentése okán új ellenséggel gyarapodott Abdul Latif személyében. Germanus elmondása szerint – idézem: „ezek a bosnyák-magyar mohamedánok, mind szegény, kerges tenyerű munkások, fel kerestek, és nagy reményeket fűztek segítségemhez. A magyar mohamedán község tanácsomra békés megegyezést és együttműködést kísérelt meg Abdul-Latif és a bosnyák-magyar imám között, de ez a kísérlet a török pap konokságán hajótörést szenvedett. Kiváltságos helyzetét féltette a magyar mohamedán község autonóm szervezkedésétől, és ezt mindenáron meg akarta hiúsítani.”⁵⁹⁹

1931 augusztus 20.-án, a fővárosi Szent István ünnepségeket a magyarországi muszlimok is megünnepelték, a korabeli tudósításokból értesülve a Hold utca 19. szám alatt. Durics Hilmi Husszein itt mondta el a megalakult muszlim közössége első nyilvános "szentbeszédét". Bécsből ezen a napon Budára érkezett és tárgyalt többek között Durics Hilmmel Ali Nasszir Bedawi pasa is, a Szent István napi muszlim ünnepségről sok nyugati és arab újság írt.

A keresztény egyházak lapjai közül több támadta Durics Hilmit, ezekre a vádakra reagált a gyülekezet félhivatalos szócsöve, a Budai Napló 1931 szeptember 21.-én, "Keresztények az Iszlámban" címmel: "...A mohamedánok és a keresztények együttműködése a komitéban és az elismert iszlám vallásfelekezet vezetőségében kritikákra adott alkalmat olyanok részéről, akik a viszonyokat nem ismerik. Ez az együttműködés sem a Korán törvényeivel és a hagyományokkal, sem a kalifák rendelkezéseivel nem ellenkezik.

⁵⁹⁹Bolek Zoltán (2003) id. m.

Durics Husszein Hilmi és gyülekezete megalakulásuk óta folyamatosan kapta a gratuláló leveleket, táviratokat az iszlám világából, melyeket igyekeztek a sajtóban is közzé tenni, népszerűségük érdekében. Magyar keresztény támogatóik idegenforgalmi üzletet láttak a kicsiny muszlim közösségben. Ha egy-egy muszlim vallású maharadzsa, reumás indiai politikus vagy akár egyiptomi üzletember megszállt néhány napra Budapesten, azt a Budai Napló újság lelkesen üdvözölte, s egyúttal korholta a hivatalos szerveket, hogy miért nem használják ki jobban a lehetőségeket a budai gyógyfürdőktől Duricsékig. Nagyszabású tervek, tervrajzok is születtek a budai iszlám fellegváráról, centrumról. Elsőnek 1931-ben Suppinger Ferenc készített terveket, majd négy évvel később, 1935-ben Lechner Lóránd alkotott egy grandiózus tervet, melyben már nemcsak mecset, hanem főiskola és a hozzá kapcsolódó kollégium is szerepelt „Collegium Islamiticum”. Durics már-már egy „muszlim város emírjének” képzelhette magát.

BÜNTETŐÜGY

A két világháború között politikai büntetőügybe belekeveredett több bosnyák is, ez nem volt meglepő. Hiszen Trianon, a Monarchia felbomlása az itt ragadt muszlimoknak is hatalmas csapás volt. Ekkoriban a hazánkban élő muszlimok múltja, származása, vallása, és az első világháborúban játszott szerepük - ide értve a Horthy féle „Nemzeti Hadseregben” és a Nyugat Magyarországi felkelésben betöltött szerepüket - eleve meghatározta ezeknek az embereknek a politikai beállítódását. 1931-ben több bosnyák származású vádlottja is volt az úgynevezett Vannay-féle puccskísérlet büntető ügyének, amiről néhány mondatot mondok.

1931-ben volt különítményesek és egyéb szélsőséges jobboldaliak kis csoportja, a rendőrség hivatalos jelentése szerint, az éppen európai körúton lévő Hirohito japán trónörökös (a jelenlegi japán császárt) akarta királlyá választani. A budai várban Raics nyugalmazott altábornagy lakásán találkozgat egy csoport honmentő. Turchányi Egon katolikus lelkész, az Ébredő Magyarok Egyesületének volt elnöke és egy elveiben, módszereiben vele azonos, de kisebb létszámú társaság, a Turáni Vadászok feje, Vannay László egykori különítményes főhadnagy, valamint velük egyformán gondolkodó több más férfiú. Összejöveleiken arról beszéltek, megint nagy a vörös veszedelem, antibolsevista szervezkedésre van szükség, közös nevezőre kell hozni a különféle egyesületeket, szervezeteket. Többen pedig kifejtették: „Fegyver nélkül nem megyünk semmire.” Az összeesküvők között volt - többek között - Prónay Pál is és más.egyéb szélsőjobboldali személyek. Végül a budapesti főkapitányság politikai osztályát akkor már évek óta dr. Hetényi Imre főkapitány helyettes - a bal- és a jobboldali illegális politikai szervezkedések leleplezője vette őrizetbe az összeesküvőket, vezeti, akik között voltak, akik Hirohito japán császárnak akarták felkínálni a magyar koronát. Ők úgy tudták, hogy a mi turáni fajunk legkeletibb ága a japán.

Visszatérve a budapesti muszlimokra, akiknek politikai életét, szerepvállalásukat meghatározta a múltjuk. Szinte kivétel nélkül az akkori hazai jobboldal körül, különböző pártok körül helyezkedtek el, bosnyák csoportnak is hívták őket. Egyértelműen jobboldaliak voltak és szerbellenesek. Sokan közülük eltolódtak a szélsőjobbhoz, igaz, a nyilas párttagsághoz azonban már nem. Erejük

nem volt elhanyagolható, mert több ezren voltak. Harcedzett férfiak, akik hűek maradtak új, választott hazájukhoz. Szinte szintúgy mindannyian többnyire kommunista ellenesek voltak, több százan részt is vettek az un. Nemzeti Hadsereg megteremtésében. Még azok is, akik harcoltak a Vörös Hadseregben. Küzdöttek a magyarok oldalán az Észak Albánia hegyei között, illetve más világháborús frontokon, még Őrvidéken is, 1921-ben. Katonaéletük meghatározó volt, abban bíztak, hogy egyszer ismét szükség lesz rájuk Magyarország katonai életében. Ezért sokan félkatonai alakulatokhoz csatlakoztak, többségük részt vett olyan jobboldali szövetségekben, mint például a Turáni asztaltársaságok, a Turáni Szövetség, vagy a Turáni Vadászok szervezetei. A Kommünben való hitük megroppanását a Felvidékről való kivonulás motiválta. Későbbi adatok és beszélgetések tükrében, azt hitték a Felvidék elfoglalása után, hogy harcukkal majd segítik mind a románok kiverését, mind a régi Magyarország területének helyreállítását. Csalódniuk kellett. A muszlim bosnyákok és albánok lojálisak voltak új hazájukhoz, készek voltak életüket is feláldozni azért. Beilleszkedtek, létrejött gyülekezetükkel egyetemben a többségiben keresztyén Magyarországba.

KÉT IRÁNY

A magyar mohamedánok törekvése két irányba oszlott meg. Az első irány az ortodox iszlám világnak vallásos célokra közismerten nagy áldozatkészségét és összetartását felhasználva, meg akarják teremteni az anyagi lehetőségét annak, hogy tulajdonul megszerezzék a Gül-Baba sírja körüli ingatlant. Ott vallási célokra alkalmas helyiségeket, ortodox mohamedán vallású főiskolai hallgatók részére rituális internátust és iskolát, illetve Budapest panorámájához méltó mecsetet létesítsenek, azonkívül vallásos tudományos munkálkodást is kezdeményezhessenek, így például a Korán magyar nyelvű fordításának a kiadásával.

A másik irány az iszlám világban a legkiválóbb muszlim személyek erkölcsi támogatásának biztosítása volt. Önkéntes adományokat kívántak gyűjteni, egyúttal a gyűjtési körút alkalmával vetített-képes propaganda előadásokat tartani az több iszlám nagyvárosban. A helyi lapokban ilyen témájú cikkeket kívántak elhelyezni, valamint a személyes érintkezés során meghívják Magyarországra azokat a mohamedánokat, akikről gondolják, hogy az országra nézve kulturális, gazdasági vagy idegenforgalmi haszon származik.

De a tervezett vállalkozásnak a két irányzat próbálkozásai, törekvései ellenére semmiféle anyagi háttere nem volt. Hiába próbálkoztak Gömbös Gyula miniszterelnöknél és más, a rendszerben befolyásossá vált egykori bajtársaiknál, mindenhol csak szép szavakat kaptak. Terveik megvalósításához külföldi mecénásokat is vártak és Durics „magyaros főpapi ornátusban” kétszer is elutazott Keletre adományokat gyűjteni.

UTAK A TÁMOGATÁSÉRT

A budapesti muszlimok legaktívabb külföldi pártfogója, a pániszlám és arab nacionalista mozgalom ismert személye, a Népszövetség mellett működő „Comité syrio-palestinien” elnöke, Chekib Arslan volt, aki sokszor megfordult a magyar fővárosban. Arslan 1935-ben Genfben megszervezte az **Európai**

Muszlimok Konferenciáját, amelyre elhívta Duricsot is. 1934-ben Durics és Mehmedagics Iszmail adományszerző körúton jártak Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában. Jeruzsálemben a Pániszlám Kongresszus fejétől, -Hitler későbbi barátjától - Hadzs Amin al Huseini nagymuftitól sokatmondó ígéreteket kaptak, hogy a Kongresszus miként támogatja majd a bosnyák-magyar muszlimok mozgalmát.

1935- 1936-ban hatalmas utat járt be ismét Duricsék küldöttsége: Alexandria, Jeruzsálem, Damaszkusz, Bagdad, Bombay és Haiderabad volt az útvonaluk. Ha adományokat nem is kaptak, nem lehettek egészen elégedetlenek. Arisztokraták, vezető politikusok fogadták őket - Irakban a király, Haiderabadban a helyi uralkodó, a nizám -, és a sajtó is sokat írt róluk. A budai iszlám fellegváráról és centrumról elsőnek 1931- ben Suppinger Ferenc készített tervek, majd négy évvel később, 1935-ben Kismarty Lechner Lóránd. Ez is a budapesti idegenforgalom növelésének érdekében történt.

Duricsék bizakodva tértek haza 1936 nyarán, de a mecset és a muszlim internátus felépítésére nem gyűlt össze a pénz. A nagymufti „volt harcostársának”, az időközben albán királlyá lett Zogunak segítségével is csak bízni lehetett. Pedig Durics számos alkalommal látogatott el Tiranába, még ajándékot is vitt: egy, a felépítendő mecsetet ábrázoló, márványlapra szerelt ezüst plakettet. Zogu vállalta a magyar iszlám mozgalom védnöki szerepét. A barátságos levelekkel nem fukarkodó Zogu, anyagi áldozatokra azonban nem vállalkozott. A tervezett vállalkozásnak semmiféle anyagi fedezete nem volt. Hiába próbálkoztak Gömbös Gyula miniszterelnöknél és más, a Horthy rendszerben befolyásossá vált egykori bajtársaiknál, mindenhol csak szép szavakat kaptak. Terveikhez külföldi mecénásokat is vártak, és Durics „magyaros főpapi ornátusban” kétszer is elutazott Keletre adományokat gyűjteni. A budapesti muszlimok legaktívabb külföldi pártfogója, a pániszlám és arab nacionalista mozgalom nagyhírű alakja, a Népszövetség mellett működött „Comité syrio-palestien” elnöke, Chekib Arslan volt, aki sokszor megfordult a magyar fővárosban. 1934-ben Durics és Mehmedagics Iszmail⁶⁰⁰ adományszerző körúton jártak Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában. Jeruzsálemben a Pániszlám Kongresszus fejétől, Hadzs Amin al Huseini nagy muftitól sokatmondó ígéreteket kaptak, hogy a Kongresszus majd miként támogatja a bosnyák-magyar muszlimok mozgalmát.

A mecset építése végül albán szponzorációból sem kezdődött el. Durics és társai minden esetben hivatkoztak az 1895-os és az 1916-os törvényekre, mely szerint csak magyar állampolgár lehet egyházfő, valamint arra a kétségtől fontos tényre, miszerint őt megválasztották teljes egyetértésben a Magyarországon élő muszlimok, akik legyenek akár bosnyákok vagy albánok. Egyúttal

⁶⁰⁰ Mehmedagics Iszmail bosnyák származású muszlim vallási vezető a két világháború között. 1931. augusztus 3-tól kezdve budai imám, müezzín és muftihelyettes, Durics Hilmi Huszein helyettese, a Gül Babáról elnevezett Magyar Autonóm Iszlám Vallásközség második számú vezetője. Durics Hilmi Huszein jobbkeze. Minden jelentősebb külföldi útjára elkíséri az "effendit". "1934-ben Durics és Mehmedagics Iszmail megfordultak Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában. Jeruzsálemben a Pániszlám Kongresszus zsidógyűlölő fejétől, Hadzs Amin al-Huseini nagymuftitól (Hitler későbbi barátjától) sokatmondó ígéreteket kaptak, hogy a Kongresszus majd miként támogatja a bosnyák-magyar muszlimok mozgalmát."

visszautasította, hogy a magyar állampolgárságú muszlimok két táborra szakadtak volna. Az tény viszont, hogy a török nemzetiségűek nagy része Abdul-Latif köré csoportosult.

Közben 1932. november 22.-én a budapesti főpolgármester egy rendelettel Durics Husszein Hilmit bízta meg a fővárosi temetőekben lévő muszlim halottak sírjainak felügyeletével, gondozásával. 1932 végén ismét diplomáciai nagyüzem volt a budai nagy mufti életében: Rómában tanácskozott a szenusszija rendezettségével, majd onnan Tiranába utazott, ahol karácsonykor ismét találkozott Zogu királlyal, akinek átnyújtott egy ezüst díszkardot (Bárczy István tulajdona volt, ő ajánlotta fel). A kardon magyar és arab nyelvű ajánlás volt. Albániában a Ramadán alkalmából találkozott a bektasi dervis rend főnökével, aki Hilmit felvette a rendbe és ajándékokkal halmozták el. Magyarországon a Ramadánt külön ünnepelték a magyarok és a törökök, Abdul Latifimámjuk vezérletével. A Pesti Napló 1933. Január 28.-i számában erről így ír: "... Husszein Hilmi... lakásán tartotta a Ramadán-hó istentiszteleteit. Abdul-Latif, az ősz főimám, a Mecset utcában prédikálta Allah igazságait. Hogy melyikük az igazi imám, azt talán csak Allah tudja." A két közösség között egyre mélyebb lett a szakadék, s sokszor muszlimhoz nem méltóan, különböző sajtóorgánumban is támadták egymást, illetve híveikkel végeztették el e munkát. A közvélemény mosolygott a civakodáson, de Durics múltja, s magyar állampolgársága miatt is nagyobb támogatásra lelt.

ZÁRÓ GONDOLAT

Összességében megállapíthatjuk, hogy a két világháború között a magyarországi, budapesti muszlimok, elsősorban a muszlim bosnyákok és törökök lojálisak voltak új hazájukhoz, s készek voltak életüket is feláldozni azért. Beilleszkedtek, létrejött gyülekezetükkel egyetemben a többségiben keresztény Magyarországra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jamrik Levente: Mussolini és Zogu albán király is támogatta a budapesti nagymecset megépítését

https://falanszter.blog.hu/2010/09/11/mussolini_es_zogu_alban_kiraly_is_tamogatta_a_budapesti_mecset_megepiteset_1

Budai Napló (1914-1938)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_Budai-Naplo_1931/?pg=145&layout=l&query=iszl%C3%A1m

Bolek Zoltán (2003): A magyar iszlám története, Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár

https://terebess.hu/keletkultinfo/iszlamtortenet.html?fbclid=IwAR2QLk-5gfwoqVWZOOyk1zD9sjP2Cd9cXEEGPq2uhBU7QvFd_GrrFNp_3Ds

Kőrösi Csoma Társaság (1988): Keletkutatás

<https://korosicsomatarasag.hu/wp-content/uploads/2017/01/Keletkutat%C3%A1s-1988.-%C5%91sz.pdf>

Jamrik Levente (2021): Európa legnagyobb mecsetje lehetne Gül Baba türbéje

<https://index.hu/kultur/jardasziget/2021/04/07/ha-hiv-a-muezzin-europa-legnagyobb-mecsetje-lehetne-a-gul-baba-turbe/>

Udvarvölgyi Zsolt András - A magyarországi iszlám a XX. században
<https://www.youtube.com/watch?v=lrUokhSSg>
Ferenci D. Ebubekir(2010): Magyarok és az iszlám
https://www.academia.edu/796537/Magyarok_%C3%A9s_az_iszl%C3%A1m
Fodor Pál (2017): A Budapesti Imám in. Történelmi Szemle 2017/2
https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2017_2/Fodor.pdf
Udvarvölgyi Zsolt (2017): Mecsetépítési tervek Budapesten az 1930-as években
in. Egyháztörténeti szemle 18. évf. 2. sz. (2017.)
[http://epa.oszk.hu/03300/03307/00054/pdf/EPA03307_egyhaztorte-
neti_2017_02_118-123.pdf](http://epa.oszk.hu/03300/03307/00054/pdf/EPA03307_egyhaztorte-
neti_2017_02_118-123.pdf)
Udvarvölgyi Zsolt (): A Magyar Iszlám Közösség megalapítása (1988)
<https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/udvarvolgyi.htm>
Abdul-Fattah Munif (2001): Muszlimok Magyarországon
[https://prherald.hu/muszlimok-magyarorszagon/?fbclid=IwAR1rj_AmRiPxc-
lOmN61zihtyunNSfHQQv3aqDuf1BJkfSmMXmDv4zVXZGdg](https://prherald.hu/muszlimok-magyarorszagon/?fbclid=IwAR1rj_AmRiPxc-
lOmN61zihtyunNSfHQQv3aqDuf1BJkfSmMXmDv4zVXZGdg)

